

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 194

Yıl: 16

AĞUSTOS 2010 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

6 TL (KDV Dahil)

Ortaçağ İslam Bilginlerinin Büyük Tartışması

İslam'da Peygamberliğe Reddiye

Akılcılığın zirvesi:
İbn el-Ravendi

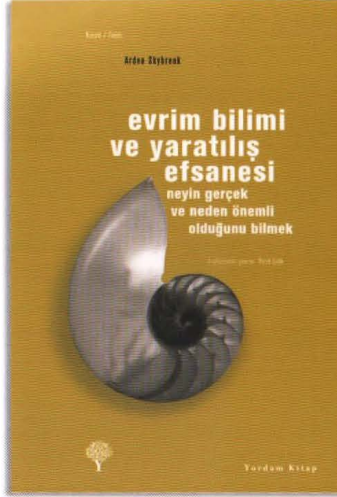
Prof. Dr. Sarah STROUMSA

Prof. Dr. Ertuğrul EŞEL: Dini inancın gelişmesinde öne sürülen bilişsel varsayımlar
Prof. Dr. Nurdan İVAN: Yaşam serüveninde satırbaşı: Kambriyen patlaması
Erkan İLDİZ: Antik Dönemde banka kredisi kullandırma koşulları
Prof. Dr. Sedat CERECİ: 2010 yılı televizyon izleyici araştırması

EVİRİM BİLİMİ VE YARATILIŞ EFSANESİ

Neyin Gerçek ve Neden Önemli Olduğunu Bilmek

ARDEA SKYBREAK

Çeviri: Betül Çelik

Kitap Editörü: Ali Nihat Bozcuk

Boyut: 16x24 cm., 416 sayfa (16 sayfası renkli kuşe)

Barkod no: 9789944122979, 27 TL.

Evrım teorisi hakkında merak edilen her şey!

Hem bilimsel bakış açısına sahip hem de bilimle hiç tanışık olmayan okurlara hitap eden anlaşılır ve akıcı bu kitap, evrim bilimi ile ilgili gerçekleri detaylı olarak ele alıyor. Gezegen üzerindeki yaşamın farklılaşmasını ve karmaşıklığını ve insanlar da dâhil olmak üzere bütün yaşam formlarının nasıl evrimleştiğini inceliyor. Pek çok farklı alanda karşılıklı olarak birbirini güçlendiren ve biyolojik evrim teorisini doğrulayan kanıtları irdeliyor. Aynı zamanda yaratılış efsanesini ve "akıllı tasarım" bağnazlığının arkasına gizlenmiş yalanları ayrıntılı olarak ele alıyor.

"Bu kitap, genel okuyucuya hitap ediyor ama bilimsel kavramları sunuşundaki mantık ve doğruluktan da taviz vermiyor. Kullandığınız ders kitabının evrimi anlatmakta yetersiz kaldığını düşünüyorsanız, öğrencilerinize bu kitabı verin ve kavrayışlarının nasıl geliştiğini izleyin."

Prof. Dr. Kevin Padian

(California Üniversitesi, Berkeley)

"Bu kitapta çoğu insanın ilgisini çeken tüm evrimsel konular büyük bir açıklıkla anlatılıyor. Evrim biliminin anlaşılmasını sağlayan ilgili diğer temel konular, genel okuyucuların zorluk çekmeden okuyabileceği bir düzeyde maharetle ve konuşma diliyle yazılmıştır."

Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk

Yordam Kitap

T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 www.yordamkitap.com E: info@yordamkitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Ağına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Sami KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Gani BAYER

Yazı İşleri Müdürü: Ennazi MARAŞO

Yazı İşleri: Yazarlar: ALKAN
İlyas KARATEPE
Hanan ÇAKIR
Ramazan KANDÖKEN
İlyas KARATEPE

Düzeltil: Gönül Yönelmen: Hakan GÜRSÖY

Dağıtım-Abona: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt AVALIN,
Prof. Dr. Aslı Altun, Dr. Bora Altman,
Zehra Bayal, Dr. M. Kemal Bıçkıcı,
Dr. Necmi Dayıaz, Prof. Dr. Erol Enç,
Prof. Dr. Erol Gözükümmü, Prof. Dr.
Çağrı Güçlü, Eke Can Gürsoy,
Erdin İzzet, Prof. Dr. Behir Kanoğlu,
Prof. Dr. Zehra Kar, Doç. Dr. Çağrı
Kökçün, Prof. Dr. Sami Koray, Dr. Arda
Özdoğan, Feyyaz Özberk, Sarper Özcan,
Ömer Özkan, Dr. Hasan Şeyhan, Prof. Dr.
Kadir Yılmaz, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çikmazı
No: 7/2 Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 244 23 72 - 61
Faks: (0212) 251 51 22

E-posta: bilimveutopya@gmail.com
İnternet adres: www.bilimveutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyyaz ÖZBERK
Konur Sok. 69/1 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Edirne Temsilcisi: Umut AKAS
Tel: (0538) 453 80 47
umutakas@gmail.com

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyükc Çarşı, İhsan Katı No:450 İskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

İstanbul Temsilcisi: Ramazan KANDÖKEN
Tel: (0555) 51 35 008
rkandoken@gmail.com
bilimveutopya@gmail.com

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 643 55 19

Avrupa Koordinatörü: FİZ KARABULUT
fiz@bilimveutopya.com.tr

Alanya Temsilcisi: Eytim DEMİREL BORAL
Frankenallee 39, 63027/Frankfurt
Tel: +4969-73818773 Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Ulas SARITAŞ
Tel: 0 484 130 819
E-posta: ulas.saritas@gmail.com

Çiğ Hiss Cumhuriyet Temsilcisi:
Nuri TÜRKEŞ Tel: +86 105673296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7539501882

İsvre Temsilcisi: Gülay SINACI
Tel: +41 327245854 - +41 327243951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GİNEŞ
E-Posta: zeynep.gines@emirci.com

Abone Kuyuları: 6 Ayık. 35.00 TL
Yıllık: 70.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yılık:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yılık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatif'i Belçika Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 776251

İsvre Hesap Numarası:
Gülay SINACI
Banque Cantonale Neuchâtelaise compte
Hesap No: 1003.00 733
guleysinaci@romandie.com
guley_sinaci@hotmail.com

Yurtdışı Satış Yılı:
Avrupa: 4 Euro
Organizasyon: Uluslararası Haber Hiz. Prod. Ort.
San. Tic. A.Ş.
Başlıkları: Yr. Analiz Basım (0212 5018287)
Dağıtım: Merkez Dağıtım AS
İSBN 1301-6717

Peygamberliğe Reddiye

İbn el-Ravendî etkiyle bir Tanrıtanıma eserler külliyyatının (sözünce "düşün" olduğu dönemde) yanı sıra birçok saygın ve bilgince eseri kaleme alan (muhaliflerin "doğruluk dönemi" diye adlandırdıkları sürede) İraklı İlahiyatçı ve filozof. Dünya'nın ebediyetini savunmuş, ve Bilge bir Tanrı kavramına, Kur'an'a, Peygamber Muhammed'e, tüm Peygamberlere, mucizelere, tapınanlara ve ibadet takritisine karşı çıkmıştır. 11. yüzyılda kendisinden o kadar nefret edilmiştir ki kendisine aile el yazmaları buimak zorlaşmıştır, ve kitaplarının parçaları yalnızca muhaliflerinin eserlerinde mevcuttur. Bilinen en ünlü kitabı Kitab el-Zümrüd (Zümrüd Kitabı) kendisi ile akil hocası (Muhammed el-Varrak) arasında yapılan tartışma biçiminde yazılmıştır. Tartışmanın sonunda mucize ve peygamberlik karşıtı görüşlerin geçerliliği ispat edilmiştir.

Etkisi yüzyıllar süren ve Farabi, Gazzali gibi birçok bilginin tartışma konusunu yaptığı fikirleri şöyle sıralanabilir:

1. Tanrı insanlara doğru ve yanlış üzerine yargıda bulunabilecekleri aklı başıladı. Eğer peygamberlerin iddiaları insanın yargısını destekliyorsa, peygamberler gerekçesizdir (tazakkil). Eğer onların iddiaları aklın yargısına aykırı ise, onları dinlememeliyiz.

2. İnsanlar gökyüzünü dikkate gözleyerek gökbilimini geliştirdiler. Nasıl gözleyeceklerini öğretmek peygamberlere ihtiyaç duymadılar. Ne de lavtayı nasıl yapacaklarını öğretecek peygamberlere ihtiyaç duyular. İnsanların yanlış olmadan koyunun bağırsağının kurutulup bir tahta parçasına gerildiğinde, bunun hoş sesler çıkarıldığını öğrenemeyeceklerini varsaymak abestir. Büten bu yetenekler doğuştan gelen insan aklıyla, çalışmayla, gözlemler ve deneme-yanılma yoluyla kazanılmıştır.

3. Peygamber Muhammed olağanüstü bir söz ustası olduğu için ya da diğer Araplar Muhammed'e ulaşmak adına şır yazmak için çok meşgul olduklarından ya da Araplar eğitilmiş insanlar olduklarından Kur'an Arapların diğer kitaplarından daha güzel olabilir. Kur'an her hal ve karda o kadar da etkileyici değildir çünkü çelişkil ve abes şeylerden söz etmektedir ve özellikle de gaymımsımlar için etkileyici değildir.

4. Muhammed'in öğrettiler bilimsel dinlere bir meydan okumayı temsil eder: O, Yahudilerin ve Hristiyanların inandığı herşeyin tamamen yanlış olduğunu, inandıkları şeylerin peygamberlerinden yanlış aktarıldığını iddia etti. Fakat eğer Yahudilerin ve Hristiyanların, büyük oranda, gerçekleri doğru olarak aldıkları güvenenmiş, İslami gelenegi aktaran Muhammed'in bir avuç takipçisine neden güvenelim?

5. Musa ve İsa, elbette, Muhammed'in geleceğini önceden bildirmişlerdi (geleceğine dair öndeveye bulunmuşlardı) - herhangisi bir astrolog (medyum) öndeveye bulunabilir. Aynı şekilde, Muhammed'in bazı olayları önceden bildirmesi, onun peygamber olduğunu ispatlamak: Başarılı bir tahminde bulunmuş olabilir, fakat bu onun peğecceği değil gerçek bir bilgisiz olduğu anlamına gelmez. Dahası geçmişte olmuş olayları nakletmesi de onun peygamberliğini ispatlamak (çünkü İncil'de geçenler olaylar hakkında okunmuş olabilir) ve eğer okuy-yazar değışle, pekala İncil ona okunmuş da olabilir.

6. Meleklerin Muhammed'in yardımına koştuğuna dair aktarılan mantıklı değildir, çünkü bu aktarılan peygamberin düşmanlarından sadece 70 tanesini öldürülen Bedir meleklerinin güçsüzlüğünü gösterir. Emeğ melekler Bedir'de Muhammed'e yardım etmek istediyseler, Uhud'da yardımına koşu ihtiyacı varken neredeydiler?

7. Çelişki dinlerin (Peygamberleri) aldatılmıştır ya da yanlışlanmıştır: onlar etkin bir biçimde kandırılmaktadırlar, hilelerle ve el çabukluğu ile iddialarını aldatmışlardır. Aynı zamanda garip ve az bilinen do-

ğal olayları takipçilerini kandırmak için kullanmışlardır, miktarüstü gibi ama daha az ünlü olanları.

8. Kulları hasta eden bir Tanrı kulları bilgece davranan bir gibi ya da onları gözetimcileri olarak ya da onları esirgeyen, bağışlayan biri gibi görülemez. Kullarına fakirliği ve sefilliği reva gören biri için de ayınısı geçerlidir. Aynı zamanda kendisine karşı itaat etmeyeceğini bildiği birisinden itaat etmesini beklemek de bilgece değildi. Ve sadakatsız olanı ve itaat etmeyen sonsuz ateşle cezalandırılan birisi bir aptaldır.

9. (Bir muhalifi olan el-Hayyat'ın İbn el-Ravendî'nin mucizeler ve Kur'an üzerine yorumları üzerine söyledikleri):

"Kitap el-Zümrüd adıyla bilinen kitapta, O (el-Ravendî) Peygamberlerin mucizelerinden, onların selamından (İbrahim'in, Musa'nın, İsa'nın ve Muhammed'in mucizeleri gibi, Allah onlara rahmet eylesin!) bahsetmiştir. Bu mucizelerin gerçekliğini reddetti; ve bunların hilebaz numaralar olduğunu, bunları yapan insanların shıhbaz ve yalancı olduğunu; Kur'an'ın Bilge olmayan bir varlığın nutku olduğunu; ve Kur'an'ın hatalar, çelişkiler ve saçmalıkları içerdığını iddia etmiştir. Bunları 'Özel olarak Muhammed'ileri (Muhammed'in cemaati anlamında) karşı' başkılı bölümde ele almıştır, Tanrı onu kutsasın!"

10. (Bir muhalifi olan el-Müeyyed'in İbn el-Ravendî'nin Peygamberlik üzerine yorumlarına dair söyledikleri):

"İbn el-Ravendî'nin kaleme aldığı bir risale ile karşılaştık. Buna Zümrüd adını vermiş ve Berahimeye adanmıştır. Risale Peygamberliği varlığını reddine dairdir. Bu risalede o (İbn el-Ravendî) Peygamberliği varlığını savunanlarca geliştirilmiş argümanları ve Peygamberliği varlığını reddedenlerin fikirleri sıralamıştır."

Temel savlarımızdan biri, Türk-İslam Ortaçağı'nın insanlığı Batı'daki Rönesans'tan 200-300 yıl önce her alanda Rönesans'ın eşine nazım olduğu ve Rönesans'ın bu birikimin üstünde yükseldiği biçiminde özetlenebilir. 9. yüzyılda "akıl ve bilime gerçeğe ulaşılabilirliği" savunulan İbn el-Ravendî, bu savın en önemli halkasını oluşturuyor. "İslamın Darülnin" sayımızda (Mart 2009) ele aldığımız bilgin ve düşünürlerin ortak yönü, evrime ilişkin bulgu ve çıkarımlarını İslamla bağdaştırma çalışmalarıydı. Ama akıl ve bilginin yükselişte olduğu bir uygarlığın "materyalizme ulaşmadın kalması" kuşkusuz ciddi bir eksiklik olurdu. İbn el-Ravendî, bu eksik halkayı tamamlıyor. Sorunu Batı Aydınlanmasının için daha sonra üstleniyor bir berraklığa ortaya koyuyor; Mucizelerin mümkün olmadığını, doğanın kendi yasalara ve işeyişinin olduğu ve peygamberliğini mümkün olmadığını dile getiriyor.

Birçok eksiğimiz olduğunun farkındayız. Bunun temel nedeni konunun ülkemiz bilim çevrelerinde işlenmemiş olmasıdır. Konuyu ilke gündemimize ilke sunmak hata ve eksiklikleri beraberinde getiriyor. Konunun bilinmeyenlerini ve tüm yönlerini araştırmak birer zemin ve yol açmayı amaçlayarak bu eksikliklerde olsa dosyayı yayımlayarak Bilim ve Ütopya'nın çok önemli bir hizmet sunduğunu düşünüyoruz. Önemli kelimelerde birkaç sayı daha ayıracımız bu tartışmaya sizleri katılmaya davet ediyoruz. El-Razi ve el-Varrak ile sürdüreceğimiz bu özel dosyalarımızın büyük bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

Bilim ve Ütopya bu sayı ile ülkemiz bilim hayatındaki doldurulamaz yerini bir kez daha ortaya koymuştur.

Bilim ve Ütopya'yı okuyalım, okutalım.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Memderek Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoglu@gmail.com (0 555) 475 82 45

Alyon Kocazepa Üniversitesi
Merve BEŞKARDEŞLER
m_beskardeşler@hotmail.com (0 508) 979 99 13

Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15

Anadolu Üniversitesi
Deniz Eren ERİŞEN
denizerer@gmail.com (0 355) 414 52 02

Ankara Üniversitesi
Yaren KÜR ALKAN
alkanyaren@gmail.com (0 537) 587 53 77

Baykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@baykent.edu.tr (0 532) 234 34 49

Bağcıbaşı Üniversitesi
Cenk ÖZDAĞ
ozdagc@yeshoo.co.uk (0 534) 651 11 87

Cumhuriyet Üniversitesi
Hakan SERTAN
nassirser@cumhuriyet.edu.tr (0 532) 935 76 98

Çankaya Üniversitesi
Fırat KAYAÇİMLİ
firatkuayacsi@hotmail.com (0 543) 944 57 32

Çukurova Üniversitesi
Bora YAĞRI
byagri@gmail.com (0 535) 942 45 25

Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTCİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com (0 505) 298 90 70

Ege Üniversitesi
Hürmüz TUTKUN
hurmuztutkun@hotmail.com (0 555) 361 56 14

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ömer ESEN
olsaneobu.91@hotmail.com (0 554) 715 27 10

Gazi Üniversitesi
Nesimi Yiğit ERYILMAZ
yigitjazz@hotmail.com (0 536) 311 81 05

Gaziantep Üniversitesi
Mehmet BALABAN
balic27b@hotmail.com (0 538) 889 45 88

Hacettepe Üniversitesi
Turgut SAYILIR
turgut2008@hotmail.com (0 508) 470 95 36

Halıç Üniversitesi
Şahin KARABİYYIK
sahinkarabiyyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26

İstanbul Üniversitesi
Kardelen YILAN
kardelen_jox@hotmail.com (0 538) 875 98 00

İstanbul Tıbbi Üniversitesi
Muzaffer ENSER
muzaffer_enser@hotmail.com (0 533) 654 18 70

İşık Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturk@gmail.com (0 505) 948 67 70

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÖZKAN
ecoes1@hotmail.com (0 505) 269 64 30

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa AKDIŞ
maksdi85@gmail.com (0 505) 880 67 77

Karabımas Üniversitesi
Cefal SALMAN
cefalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01

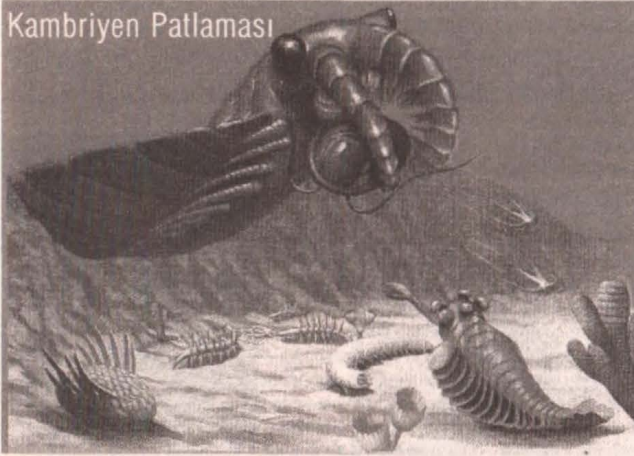
Kırıkkale Üniversitesi
Gürkan GENÇ
gurkangenc13@hotmail.com (0 544) 577 24 19

Kocaeli Üniversitesi
Cem ŞAHUTOĞLU
cemshahutoglu@hotmail.com (0 542) 806 10 70

Ortaçağ İslam dünyasında
aklın zirvesi

- Çiviyazısı **1**
- Kapak
Prof. Dr. Sarah STROUMSA
İbn el- Ravendi ve şaşırtıcı kitabı "Zümrüd'ün Kitabı" **9**
- Kapak
Prof. Dr. Sarah STROUMSA
Özgür düşüncülerin İslam Felsefesi'ne etkileri **35**
- Eskimeyen Kitaplar / Prof. Dr. Remzi DEMİR
Din-bilim ilişkilerini yeniden tartışmak! **39**
- Prof. Dr. Ertuğrul EŞEL
Dini inancın gelişmesinde öne sürülen bilişsel varsayımlar **41**
- Nurdoğan GÜLEN
Hattî'nin hak sahibi kadınları ve kumalar **47**
- Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ne yer verilmelidir **51**
- Prof. Dr. Nurdan İNAN
Yaşam serüveninde satır başı: Kambriyen patlaması **54**
- Prof. Dr. Sedat CERECİ
2010 yılı televizyon izleyici araştırması **57**

Kambriyen Patlaması

■	Dilim'e göre / Kemal KIRAR	60
■	Parantez "Ali Kuşçu Devrimi" mi?	61
■	Bilim Tarihi'ne Yolculuk / Hazan GENÇAY – Harun ÇAKAN	62
■	Sağlıkta Ulusal Gündem / Dr. Uygur ER - Dr. Mutluhan İZMİR Dr. S. Fehmi KATIRCIOĞLU	64
■	Arkeo – Görüş / Erkan İLDİZ	70
■	Bilim ve Teknoloji Güncesi	77
■	Kitap Kurdu / İlyas KARATEPE	84
■	Matematiğin B&Ü'sü / Erdal AKAS	90
■	Çetin Ceviz / Dr. Necmi DAYDAY	95
■	Bulmaca / Semra LARÇIN	96

Koc Üniversitesi

Ali AKINCI

bakinci@ku.edu.tr (0 535) 952 30 80

Marmara Üniversitesi

Mees YALÇIN

meesyalcin@hotmail.com (0 531) 370 47 77

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Çağrı ÖZSEMA

ozsema@gmail.com (0 505) 749 41 36

Mardin Üniversitesi

Melike GÜNDOĞDU

melikegundodu@hotmail.com (0 537) 729 87 46

Muğla Üniversitesi

Gözen SORGUCU

gozen_sorgucu@hotmail.com (0 564) 370 84 19

Niğde Üniversitesi

Süleyman AÇIKGÖZ

suleymanachgoz51@hotmail.com (0 505) 656 62 1

ODTÜ

Onurcan ULKER

onurcanulker@gmail.com (0537) 297 07 88

Pamukkale Üniversitesi

Gökhan GÖÇMEN

gocmen@gokhan.com (0 505) 871 85 48

Sabancı Üniversitesi

Övünç UZUN

ovuncuzun@sabanciuniv.edu (0 505) 333 63 66

Sakarya Üniversitesi

Ahmet ÖZDEMİR

ahmetozdemir@sakaryauniv.edu.tr (0 530) 347 01 05

Selçuk Üniversitesi

Hasan GÜNER

hasanguner@gmail.com (0 537) 272 36 17

Süleyman Demirel Üniversitesi

Serhat ÇİĞLA

serhat.1@hotmail.com (0 506) 952 39 81

Tatlıya Üniversitesi

İbrahim GERÇİ

gerci135@yahoo.com (0 543) 811 21 77

Uludağ Üniversitesi

Veli ÇOLAK

velicolak@hotmail.com (0 505) 776 14 98

Yeditepe Üniversitesi

Talest YÖRÜK

talestyoruk@hotmail.com (0 535) 841 87 37

Yıldız Teknik Üniversitesi

Ulku YILMAZ

diabolice85@gmail.com (0 536) 895 17 92

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD

Philadelphia Üniversitesi

Tolga KARAYAYLA

E-posta: tkgayay@yahoo.com

Almanya (Göney Bölgesi)

Ulm Teknik Üniversitesi

Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)

Almanya (Kuzey Bölgesi)

Münster Üniversitesi

Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

Çin Halk Cumhuriyeti

Guangdong Üniversitesi

Alihan GÖKDEMİR

alihan@bimulopya.com.tr

İngiltere

Queen Mary University of London

Hatice BALLIKAYA

ballikaya1@hotmail.com

Polonya

Varşova Üniversitesi

Makgornatka PILCZUK bogorzka@poczta.onet.pl

Rusya Federasyonu

Saint Petersburg Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO

sotnik37@mail.ru

Suriye

Şam Üniversitesi

Canan Fatma CAN tunlun.turhan@gmail.com

Hangi batı?

Dr. Levant SEÇKİN

Şimdi kendilerine din ve vicdan özgürlüğü verdiği için yıllardır bu Anglosaksonların elinde oyuncak olmuş Müslümanlara sormaz mısınız "Hangi Batı" diye?

Esasen Anglosaksonların bu Aydınlanma karşıtlığıdır ki, İngiliz'i ve Amerikalı'yı, İ. Selçuk'un "Anadolu Aydınlanması" olarak tanımladığı Kemalizm'e düşman etmiştir.

Başlık çoğu okuyucuya 20. yüzyıl ikinci yarısında Türk düşünce hayatına önemli izler bırakmış büyük usta Attilâ İlhan'ı anımsatacaktır. A. İlhan, "Hangi Batı" adlı kitabını, başat konuma erişmiş Batı'nın sömürgeci ve yayılmacı yüzünü vurgulamak için kaleme almıştı. Hem de Batı'da yaşamış, Batı değerlerini çok iyi özümsemiş bir Türk aydını olarak.

"Hangi Batı" adlı kitapta bakın Niyazi Berkes neler diyor, "Bizde Batıcılık denince anlaşılan şey, Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmektir. Hâlbuki Avrupa ve Amerika'da Batılılaşma ve Batıcılık, Batı diplomasisine boyun eğme anlamına gelir. Batı diplomasisinden bağımsız olan batıcılık, Batı dilinde, Batı karşıtı, kötü bir ulusçuluk demektir. Bu yüzden Batı'ya göre Kemalizm de Batı karşıtıdır."

Batı medeniyeti bilimde, teknolojiye ve sanatta insanlığa kattıkları ile insanlığın gördüğü en muhteşem uygarlıklardan biri olmakla kalmamış, dünyaya hükmeden başat medeniyet konumuna gelmiştir.

Batılı kaynaklar Batı medeniyetinin başlangıcı olarak Antik Yunan'ı gösterirler. Coğrafi olarak ağırlıklı bir şekilde batı Anadolu, Girit ve Ege adaları ile birlikte Atina'dan ibaret olan Antik Yunan, ticaret nedeniyle dışarıya açık, özgür düşünceli, sorgulayan insanları ile demokrasinin beşiği olmuş bir uygarlıktır.

Batı medeniyetinin ikinci aşaması olan Roma İmparatorluğu, "Sezar'ın hakkı Sezar'a, İsa'nın hakkı İsa'ya" şeklinde özetlenebilecek laik hukuk sistemi ve tüm dünyaya hükmedebilecek güçteki düzenli ordusu ile iz bırakmış bir uygarlıktır.

Batı medeniyetinin gelişim sürecinde üçüncü durak Hristiyanlıktır. Yaklaşık bin yıl süren bu dönem Batı'nın "Karanlık Çağı" olarak bilinir. Batı'nın dinsel dogmaların egemenliğinde ki bu karanlıktan çıkışı, yeniden insana dönüşmesi ve onun aklının eseri olan bilimin rehber edinilmesi ile mümkün olmuştur. 15. yüzyıl Floransa'sında Yeniden Doğuş (Rönesans) ile başlayan bu süreçte 16. yüzyılda dinde orijinal metinlere dönüş ve

ruhbanın reddi ile karakerize Yeniden Yapılanma (Reform), 17. yüzyılda bilim ve sanatta dev ilerlemelerin kaydedildiği Dahiler Çağı ve 18. yüzyılda aklın ve bilimin öncülüğüne inanılan Aydınlanma süreçleri yaşanmıştır.

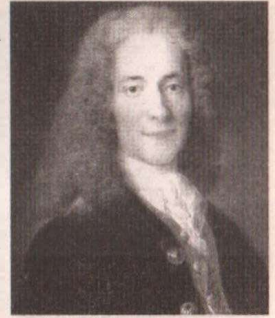
Aklın ve bilimin öncülüğü olarak tanımlayabileceğimiz Aydınlanma, Batı medeniyetinin başat konuma gelmesinde en önemli etmendir. "Halk iradesi" ve

"insan hakları" kavramlarını borçlu olduğumuz, Fransız ve Amerikan Devrimleri'nin babası olarak bilinen J.J.Rousseau ile keyfi muamele karşıtlığı ve fikir özgürlüğü savunusu ile ünlenen Voltaire, Aydınlanmanın en önemli düşünürleridir. Bu arada bugün bile demokrasinin olmazsa olmazı olarak gördüğümüz ünlü "kuvetler ayrılığı" kavramının mucidi Montesquieu'yu da anmadan edemeyiz.

Adını andığımız bu Fransız düşünürlere karşı "Aydınlanma'nın babası" lakabı bir Alman'a aittir: Modern filozofların en büyüğü olarak da bilinen İ. Kant.

Şahsi kanım odur ki, Kant'ın aklı ön plana çıkaran epistemoloji (bilgi felsefesi) ve etik (ahlak felsefesi) konusundaki görüşleri bugün dahi aşılabilmis değildir. "Aydınlanma ideali halen geçerlidir, modernite tamamlanmamış bir projedir" diyen J. Habermas'ın bu görüşleri de beni destekler niteliktedir. Bilginin kaynağı olarak, duyularımız kadar aklımızın da önemli olduğunu vurgulamasına rağmen, maddeci (materyalist) Batı (daha doğrusu Anglosaksonlar) Kant'ı düşünceli (idealist) olarak niteler. Daha vahim olarak diğer cenahtan diyalektik materyalistler (Marksistler) de aynı hataya balıklama atlamışlardır. Sadece Engels "Yığıldı öldür hakkını yeme" babından, sömürüyü açıkça ahlaksızlık olarak tanımlayan bu büyük insanı "utangaç özdeki" diye onurlandırmıştır! Kant için kitaplar "en zor anlaşılan" filozofur derler, ben bunu "anlaşılamayan" filozof olarak düzeltmek isterim.

Benim kıt aklım yıllardır hep şu soruyu sorar durur, kendi kendine. Eğer İ. Kant düşünceli (idealist) ise Platon ve Hegel'i ne olarak tanımlamamız gerekmektedir?

Voltaire (1694-1778)

"Halk iradesi" ve "insan hakları" kavramlarını borçlu olduğumuz, Fransız ve Amerikan Devrimleri'nin babası olarak bilinen J.J.Rousseau ile keyfi muamele karşıtlığı ve fikir özgürlüğü savunusu ile ünlenen Voltaire, Aydınlanmanın en önemli düşünürleridir.

Günümüz özgürlükçülüğünün (liberalizminin) en büyük gurularından K. Popper bile bu hataya düşmemiştir! "Açık Toplum ve Düşmanları" adlı eserinde Platon ve Hegel "açık toplum düşmanı" olarak anılırken İ. Kant, Sokrates ile beraber ayrıcalıklı bir konumdadır. Zaten özgürlükçüler (liberaller) tarafından yere göğe sığdırılmayan K. Popper'in o pek meşhur "eleştirel akılclığı" da kendine özgü bir şey değildir. Popper kitabında açıkça itiraf ettiği gibi eleştireliliği Sokrates'ten, akılclığı da Kant'tan almıştır. Ne var ki, benim bile karşı çıkamayacağım bu sağlam temel üzerine Popper liberalizmin en büyük rakibi olan Marksizm'i yıkmak üzere tarihselcilik (ya da kitaptaki haliyle tarihsicilik) karşıtı ve bilimin otoritesini yerle bir eden tezlerini inşa ederek Anglosakson yayımcılığının (empyrializminin) emrine sunmuştur. Ve kraliçe tarafından "sir" unvanı ile taçlandırılmıştır.

Dikkatli okurların gözlerinden kaçmamıştır! Rosseau'su, Voltaire'i, Montesquieu'sü ve Kant'ı ile Aydınlanma bir kıta Avrupası projesidir.

Oysa ki iki asrı aşkın süredir dünyanın efendileri ada Avrupasında ve onun uzantısı olarak okyanus ötesinde oturmaktadırlar. Günümüzün hâkim Batı medeniyetine Anglosakson medeniyeti demekle hiçbir sakınca görmüyorum. Batıda Aydınlanma'nın ışığı ile sağlanan bilimsel ve teknolojik ilerlemeler ile ilk kez sanayi toplumu aşamasına gelen Birleşik Krallık 19. asır boyunca sürdürdüğü sömürgecilik sonrasında 20. asır başında Çanakkale'de çizilen karizması nedeniyle, çağın ruhuna uygun olarak perde gerisine çekilerek sahneyi Birleşik Devletler'e terk etmiştir. İmparatorlukların yerlerini devletlerin alması çağın gereğidir ama Anglosaksonluk aynı Anglosaksonluktur. A. İhan'ın tanımı ile sömürgeci, savaşçı, saygısız, barbar ve ırkçı! Son üç yüzyıldır hândise bütün büyük savaşları Batılıların çıkardığına işaret eden A. İhan "sömürgeci bu, sömürdüğü ülkeyi, uygarlaştırıyorum der, bunu o ülkelere kendi kültürünü ve teknolojisini götürerek yapar" der.

Belki, çok iddialı olarak yorumlanabilir ama şahsi kanaatim odur ki, aslında dünyanın efendisi olan Anglosaksonlar tam da Aydınlanma karşıtıdır! 2003 yılında kaleme aldığım "Yusuf Samim Lütfü Külliyyatı" kitabımda Batı tarihinde, insanlığı doğrudan etkileyen, çok önemli bir kavşak olduğundan söz etmiştim. O kavşakta Anglosaksonlar'ın öncülüğünde Rousseau'nun, Kant'ın yolundan sapılarak daha maddeci (materyalist), daha duyumsu (empirist) ve daha dünyevi (seküler) bir yola sapılmıştır. Bugün yaşı gezegenimize egemen olan seküler ve postmodern toplum ile karakterize empyalist neoliberalizme bu kavşaktan sapılarak gelinmiştir. Yani açıkçası; günümüzün egemen Batı'sının Aydınlanmacı Batı ile bir benzerliği yoktur.

Esasen kıta Avrupa'sı ile ada Avrupa'sı arasındaki farklılık çok köklüdür ve çok eskilere dayanır.

Söz gelimi, epistemoloji konusunda kıta ne kadar akılcı (rasyonalist) ise, ada o kadar duyumsudur (empirist). Modern

bilimin oluşumu için adalı Bacon'ın fiziğine, kıtalı Galilei'nin matematiği eklemesi gerekmiştir.

Ahlak konusunda kıtanın Aydınlanmacı ahlaki sömürüyü ahlaksızlık olarak tanımlarken, adanın yararçı (utiliteryen) ahlaki sömürü özgürlüğünden yanadır. Güçlü, gücünü kullanmada özgür olmalı, sınırlanmamalıdır!

Demokrasi konusunda Montesquieu'nun yargı, yasama ve yürütme olarak tanımladığı "kuvvetler ayrımını", "halk iradesini" her şeyin üstünde gören adalı özgürlükçüler pek takmazlar.

İnanç konusunda kıtanın, yönetenin yetkisini ilahi bir güçten değil halktan alması olarak tanımlayabileceğimiz (kabaca dinin devletten ayrılması) laiklik ilkesi, adada yerini dünyeviliğe

Kant için kitaplar "en zor anlaşılan" filozoflar derler.

(sekularite) bırakmıştır. Adanın kurullarından K. Popper der ki, "Göstermeye çalıştım ki, karışımzdaki seçim, usa ve insan beye iman etmekte, insanı bir kollektive bağlayan mistik yetkilere iman etmek arasındaki seçimdir". N. Berkes tarafından "çağdaşlaşma" olarak tanımlanan sekülerizm, dinin devletten ayrılmasından farklı bir şeydir. Sekülerite'de yönetenin yönetme yetkisi tanrısal değildir ama esas olan her şeyin (bu arada yönetme yetkisinin) insanla başlayıp, insanla bitmesidir. O derece bu dünyaya aittir, yani dünyevidir. Öte dünyanın ya da Tanrının olup olmamasının zerre kadar önemi yoktur. Pragmatizmin kurucusu W. James'in dediği gibi şayet insanlar daha iyi hissediyorlarsa pragmatik (uygulayıcılık) açıdan Tanrıya ve öte dünyaya inanmalarında

hiçbir sakınca yoktur. Zaten bir şey insanlara iyi geliyorsa iyidir! Anglosaksonlukta özgürlüklerin ilk sırasına konan inanç, yönetsellikte asla ve asla yerli olmayan, iyi geliyorsa kabul edilebilir bir şey olan, böylesine pragmatik bir inançtır. Adada Hobbes'ların, Bentham'ların rüzgarları her zaman kendini hissettiren Aydınlanmacı Avrupalı düşüncülerde, Rousseau'da deizm, Voltaire'de gelgitler halinde ve Kant'ta basbayağı bir inançlılık şeklinde de olsa daima bir Tanrı inancı vardır.

Şimdi kendilerine din ve vicdan özgürlüğü verdiği için yıllardır bu Anglosaksonların elinde oyuncak olmuş Müslümanlara sormaz mısınız "Hangi Batı" diye?

Esasen Anglosaksonların bu Aydınlanma karşıtıydır ki, İngiliz'i ve Amerikalı'yı, İ. Selçuk'un "Anadolu Aydınlanması" olarak tanımladığı Kemalizm'e düşman etmiştir.

Rahmetli A. İhan'la başlamıştık, onunla bitirelim, "Biz öyle bir yere özeniyoruz ki, onlar yakınmaya başlamışlar."

Kaynakça:

- 1) Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt I., K.R. Popper, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1967.
- 2) Critical Theory S. Sim & B. Vanloo Icon Books Ltd. London, 2009.
- 3) Felsefe Sözlüğü, O. Hancıoğlu, Remzi Kitabevi İstanbul, 1993.
- 4) Hangi Batı, A. İhan, T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- 5) Laiklik, T. Atas, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.
- 6) Philosophy D. Robinson & J. Gromes Icon Books Ltd. London, 2007.
- 7) Voltaire ve Aydınlanma, S. Tanili, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.

Ölümün felsefesi

NAHİT ÇETİNKAYA

Varoluş düşüncesi çerçevesindeki materyalizme göre, insan varlığı öldüğü zaman tümüyle sona erer. Bedenin ölümden sonra gerçekleşen "ruhun ölümsüzlüğü" inancına şiddetle karşı çıkar. Bu dünyaya bir defa geldiğini belirtir. Ölüm korkusunun aşılması gerektiğini vurgular.

Canlı varlıkların yaşamının başlaması ve sonlanması, insanoğlunun binlerce yıldır düşündüğü ve yorumlamaya çalıştığı olgulardır. Özellikle ölüm, yüzyıllar boyu felsefede metafizik ve ontoloji alanlarında temel sorunlardan biri olmuştur. Ölümün kaçınılmazlığı, insanı bu trajik talihsizliğin esrareniz sınırlarını doğaötesinde aramaya ve bir şekilde bunu felsefenin bir sorunsalı haline getirmeye yönlendirmiştir. "*Nereden geldiğimize ve nereye gittiğimize*" ile söz konusu olan doğumla birlikte can ve ruh kazanan beden midir? Yoksa beden kazanan ruhun kendisi midir? Hayati faaliyetleri duran bedenin ardından "ruh" dediğimiz şey yoluna devam mı etmektedir? Kısaca ölüm bir son mudur yoksa başlangıç mı?

İnsanın ölüm düşüncesini şekillendiren, dünyaya geliş nedenine dair inançlar, teori ve düşüncelerdir. Bunlardan yola çıkılarak iki tür felsefe odağı oluşturulmuştur. Bunlar, yaradılışçılık ve varoluşçuluktur. İnsanoğlu bunlardan hangisini benimsemiş veya inanmış ise yaşam ve ölüm düşüncesi de bu düşünce çerçevesinde şekillenmiştir.

Yaradılış (akıllı tasarım) inancı dini esaslar çerçevesinde bir ölüm düşüncesi oluşturur ve insanın bir beden ve bir ruhtan oluştuğunu söyler. Ölüm olgusuyla, bedenin yok oluşu ve ruhun ölümsüzleşmesi gerçekleşir. Bertrand Russell'in Batı Felsefesi'nde belirttiği gibi; "*İlkin erdemlinin yeryüzünde ödüllendirileceğine inanılıyordu. Ama en erdemlilerin bile başına açılan dertler bunun böyle olmadığını gösterdi. Tanrı'nın adaletini*

kurtarmak, ölümden sonraki armağana ve cezaya inanmayı gerektirdi." Yaratılanın yaradana karşı şükran duyguları ve görev olarak algılanan ibadetin mukâfâtı olan cennet vaadi ve insanların sonsuz güzel cennet yaşantı umudu ölümü kolaylaştırmakta, geçici kapının kapandığını, sonsuz kapının açıldığını ifade etmektedir. İnançlarının gereğini tam olarak yaşamış olarak huzur içinde gerçekleşen bir ölüm, bu inancın ulaşılacak son hedefi olarak görülmektedir.

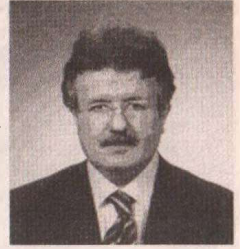
Varoluş düşüncesinde ise ölüm, istekler gerçekleştikten ve yaşam zevkleri doyulmuş tadıldıktan sonra ulaşılan mutlak sondur. Bu fikir odağı, yaradılış inancından daha iyimser bir bakış açısıyla bakar ölüme. Özgür insanın bilgeliliğinin, ölüm üzerine değil de yaşam üzerine düşünmekte tezahür ettiğini

söyleyen ve ölüm korkusundan ölüm düşüncesini zihinden atmak suretiyle kurtulunabileceğini söyleyen Spinoza gibi Leonardo da Vinci de iyi geçirilmiş bir günün keyifli bir uykunun izlemesi gibi iyi yaşanmış bir hayatın ardından mutlu bir ölümün geldiğini söyler ve ölüm korkusunun sefalet ve mutsuzluğun eseri olduğunu iddia eder.

Konu hakkında belki de ilk örnekleri sayılabilecek önermeleri Platon'da görebiliriz. Platon'a göre, esasında ölüme iç içe yaşamakta olan insanın, ölüm vakti geldiğinde isyan etmesi pek gülünçtür. Baldıran zehriyle idama mahkûm edilen Sokrates'in, korkusuzca hatta dingin bir şekilde ölümü karşılaması bu bağlamda çok önemlidir. Bilge ölümden korkmamaktadır. Çünkü ölüm bir felsefecinin tüm varoluş boyunca anlamlandırmaya ve anlamaya çalıştığıdır.

Varoluş düşüncesi çerçevesindeki materyalizme göre, insan varlığı öldüğü zaman tümüyle sona erer. Bedenin ölümden sonra gerçekleşen "*ruhun ölümsüzlüğü*" inancına şiddetle karşı çıkar. Bu dünyaya bir defa geldiğini belirtir. Ölüm korkusunun aşılması gerektiğini vurgular. Kısacası yaşamın nedenini bilen insan, ölümün de nedenini bilir ve ölümden korkmaz.

İster dünyanın devingen ve dinamik hareket kaynağına ilişkin binlerce sorunun gölgesinde varoluş düşüncesini benimseyen, isterse her yıl hayata gözlerini yeni açan milyonlarca çocuğa "*üretim hatası mıdır?*" iddiaları gölgesinde yaradılış inancına inanan, Ama ölüm söz konusu olunca, nedeni ne olursa olsun, hangi yaşamın sonu olursa olsun ölüm, kaçınılmaz bir sondur. Ancak her şeye rağmen "*Her canlı bir gün ölümü mutlaka tadacaktır*" buyruğu çerçevesinde güzel bir yaşamın ardından güzel bir ölümün geleceğini düşünerek, Yunus'un "*Yaratılanı sevelim Yaratandan ötürü*" söylemini unutmadan ve yazar Robin Sharma'nın dediği gibi, biz yaşayan insanlar olarak, "*elisinde olup, yetmişinde gömülenlerden*" olmayalım.

Kapalı geometrik şekillerde estetik algısı

Çağrı Deniz KURUCA

İnsanların kare veya dikdörtgen şekillere alışması çok daha geç bir zamana tekabül etmelidir. Muhtemelen barınma ihtiyacının karşılandığı, yapılan ilk evler veya kullandığı alet-gereçler kaynaklıdır. Bu şekiller köşeli olmaları sebebiyle insanda sınır algısı yaratırlar.

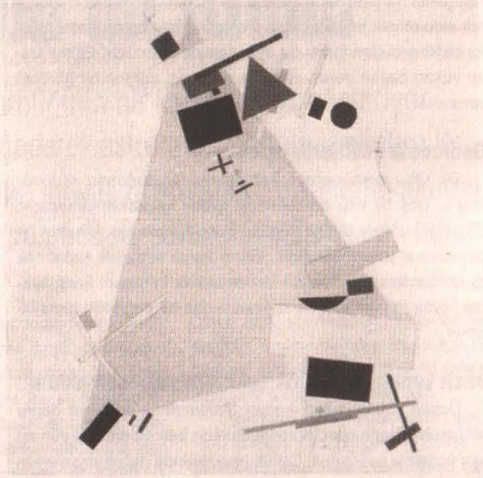
Geometrik kapalı şekiller arasında muhtemelen insan aklının ilk sembolleştirdiği şekil dairedir. Daire, doğada her an gözlemlenebilecek formuyla insanlığın en eski zamanlarından kalma kolektif bilinçaltında önemli bir yer tutar. Güneş, ay gibi gök cisimleri, elma gibi dairesel formdaki meyveler, baş, göz ve benzerleri hepsi sembol-yazılarda tek bir geometrik şekilde ifadesini bulmuştur. Bunda dairenin -mikro ölçekte nokta ve makro düzeyde boşluk/sonsuzluk- soyutlamaya en açık geometrik şekil olmasının önemli bir payı vardır.

Boşluk. Düşündüğümüzde kafamızda oluşan boşluk imajı üçgen veya yıldız formunda değildir. Muhakkak sınırlarını göremeyeceğimiz bir düzlem şeklinde -ki bu durumda buna şekil diyemeyiz çünkü şekillenmemiştir, sınırları yoktur- veya daire formunda hayal edilebilir.

İnsanların kare veya dikdörtgen şekillere alışması ise çok daha geç bir zamana tekabül etmelidir. Muhtemelen barınma ihtiyacının karşılandığı, yapılan ilk evler veya kullandığı alet-gereçler kaynaklıdır. Bu şekiller köşeli olmaları sebebiyle insanda sınır algısı yaratırlar. Sınır, karşılaşılan bir problemin çözümünde kolaylaştırıcı bir unsur, tümevarım ilkesinin temel kabulüdür.

Tamamlanmamışlık algısı

Gökyüzünde, geceleyin dolunayı izlerken estetik duygularımızın tatmin olduğunu hissederiz. Peki, ayın evreleri arasında dolunayın farkı nedir de bu hissi yaratır? İnsan zihni yuvarlak hatlı kapalı eğrileri doğada alışık olduğu daireye tamamlama eğilimindedir. Dolunayın özelliği bu ihtiyaçtan kaynaklanır. Aynı şekilde, bir dikdörtgen de insan algısına tamamlanma-

Malevich'in "Dinamik Süprematizm" adlı eseri...

mış bir form izlenimi verecek, insan algısı estetik düzlemde bilinçsizce dikdörtgeni kareye indirgemek isteyecektir. Dikdörtgen sanki hatalı bir karedir. Tekrar ayın evreleri örneğine dönersek estetik algının ikinci önemli unsuruyla karşılaşırız.

Simetri algısı

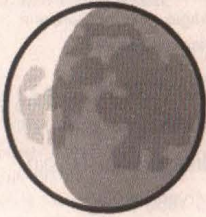
Tamamlanacak şekiller simetrik algı yarattığı ölçüde estetik değer taşır. Yarım ayı bu olguya örnek verebiliriz. Dolunay kare olsaydı, evrelerinin örneğin üçgen olması algıyı rahatsız

YENİ AY

YARIM AY

HİLAL

DOLUNAY

etmeyecek, simetrik bölünmüş parçalar görüntüde bozulma yaratmayacaktır. Dolunay eğeri bir noktadan daireye genişleme sonucu oluşsaydı yine bu algı rahatsızlığı yaşanmayacaktır.

Simetrisinin yönü de aynı şekilde önemli bir unsurdur. Sağa veya sola bakan yarım ay rahatsızlık hissi yaratırken, eğimli kısmı yukarı veya aşağı bakan yarım ayda bu his uyanmayacaktır. Bunun sebebi simetrisine ters olarak sağ veya sol duran şeklin hareket ifade etmesi, ve bu olgunun insanın izleyerek elde etmek istediği durgun estetik algıyı bozmasıdır. Şeklin zemine değen kısmı da aynı şekilde önemlidir. Eğimli kısmı yukarı bakan yarım ay daha oturmuş, durgun bir görüntü verecektir.

Geometrik şekillerde işlev

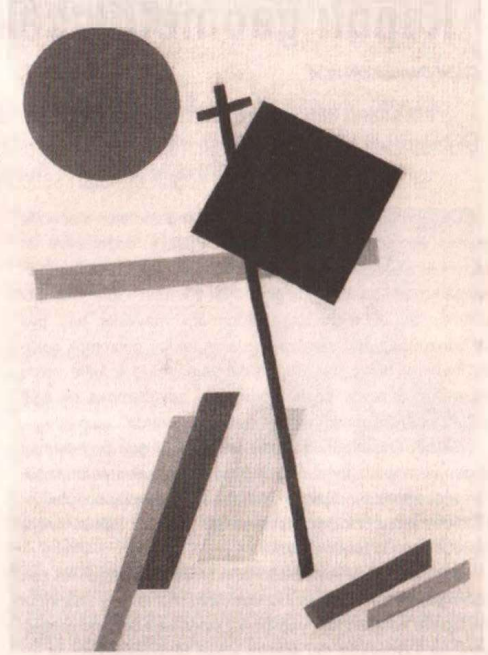
Bir kaba baktığımızda, kabı işlevinden bağımsız düşünemeyiz. Boş bir kap doldurulmak içindir ve tamamlanmalıdır. Bu algı kesinlikle bilinçli değildir. Bunu kanıtlamak için ufak bir şaşırtmaca yeterli olacaktır. Kabin varsa kapağını kapatmak içi doldurulmamış olsa da tamamlanma ihtiyacını karşılayacak, oysa işlevini karşılama konusunda bir değişiklik olmayacaktır.

Basit kapalı geometrik şekillere yüklenen anlam

Üçgen, tabanı hangi kenarı olursa olsun yukarıya doğru bir hareketi ifade eder. Kare ve dairede belirsiz olan bu yön algısı üçgende belirgindir. Çocuk resimlerinde dağın soyutlaması hep üçgen biçimindedir çünkü dağın yukarı doğru bir hareketi, bir zirvesi, doruğu vardır. Zirve fikri sebebiyle üçgene yüklenen anlam hiyerarşidir. Semavi dinlerin mimarisinden evvel firavunların piramitleri, Sümerlerin, Azteklerin zigguratlarının benzerliği tesadüften öte yöneticinin/tanrının hiyerarşideki tepe yerini simgeleme amaçlıdır.

Dikdörtgen, aslında uzayan bir karedir. Kare gibi sınırlı bir parçayı ifade etmekten öte hareketi ifade eder. İnsan gözünün fizyolojik yapısına en uygun cisim olan dikdörtgen; sıkça, seçilen parçanın öne çıkarılması, görüntünün sabitlenmesi için kullanılır. Sinema perdelerinin, televizyon-bilgisayar ekranlarının, resimlerin, çerçevelerin hatta insanın yaşadığı evden dış dünyayı gözlemleyebileceği tek açıklığın yani pencerelerin çoğunlukla dikdörtgen formunda olması buna örnektir.

Kare ve dairede belirsiz olan bu yön algısı üçgende belirgindir. Çocuk resimlerinde dağın soyutlaması hep üçgen biçimindedir çünkü dağın yukarı doğru bir hareketi, bir zirvesi, doruğu vardır. Zirve fikri sebebiyle üçgene yüklenen anlam hiyerarşidir.

Malevich'in Süpermatizm adlı eseri...

Yıldız, hilal, artı-haç sembolleri her ne kadar insanlıkla yaşıtlar olsalar da temelde üçgen veya daire parçalarından oluşurlar ve ifade ettikleri genellikle bu şekillerin türevleridir. Örneğin hilal, daireye tamamlanmanın gökyüzünde ilk belirgin işareti. Müjde anlamını barındırır diyebiliriz. Artı çeşitli yönlerden gelenlerin buluşması, birlik anlamını taşıyabilir. Özellikle toplumsal sembol-şekiller zamanla ilk taşıdıkları anlamdan bağımsız hale gelebilecekleri için kökenlerini takip etmek güçtür.

Daire ise dönme hareketini anımsatır. Her ne kadar normal bir hareket gibi gözükse de dönme hareketi zamanı çağrıştırmaktadır. Aynı zamanda dairede genişleme ve büzülme hareketlerini de görmek olasıdır. Taşın suya atıldığında oluşturduğu halkalar gibi insanı genişleme, sonsuzluk fikirlerine yönlendirir. Dinlendirici, huzur veren bir yanı vardır.

Estetik bilinç

İnsanlarda estetik bilincin oluşması sadece kolektif bilinçle açıklanamayacak kadar karmaşık bir süreçtir. Toplumsal şekillendirmeler, eğitim gibi unsurların bu süreçte azımsanamayacak önemi vardır. Bu yüzden kapalı geometrik şekillerin algılanmasını basite indirgeyebilmek mümkün değildir. Yazıda estetik bilincin oluşum sürecinin sadece bir boyutu ele alınmıştır.

İbn el- Ravendi ve şaşırtıcı kitabı "Zümrüd'ün Kitabı"*

İbn el-Ravendi bilimi de aklın yeterliliğinin bir kanıtı olarak gösteriyor. Ona göre, insanlar gökyüzünü seyrederek astronomi bilimini geliştirdiler. Nasıl bakılacağına dair hiçbir kâhine ihtiyaç duymadılar. İnsanoğlu aklının doğuştan gelen ayırt etme ve gözlem gücü ile sürekli uygulamalarla bütün bu becerileri edindi.

Ortaçağ İslam felsefesinde gerçek özgür düşünürlerin olup olmadığı sorusu tarihte İbn el- Ravendi figürünün etrafında dönmektedir. Müslüman kaynaklarında baş "kâfir" olarak tasvir edilse de günümüz bilim dünyasında İbn el- Ravendi'nin bu imaj sorgulanmaktadır. Bu şüphenin temel nedeni ise İbn el- Ravendi'nin Kitap el- Zümrüd'üdür. Bu kitap hem şaşırtıcı hem de çelişkili bilgiler içermektedir. Bu bölüm İbn el- Ravendi'nin özgür bir düşünür olduğu gerçeğini saptama amacıyla, İbn el- Ravendi'nin imajını tekrar gözden geçirme çabasıdır. Öncelikle biyografisinden konu ile ilgili bölümleri aktaracağım. Daha sonra ise Kitap el- Zümrüd'le ilgili var olan verileri sunup, analiz edeceğim.

1. Biyografi

İbn el- Ravendi'nin kötü şöhretinden bakılacak olursa O'nunla ilgili somut şeylerin bilindiği beklenebilir. Ancak bununla çelişkili olarak İbn el- Ravendi ile ilgili bilinen neredeyse tek somut gerçek

O'nun kötü şöhretinden başka bir şey değildir. Yaşamı ve felsefesiyle ilgili bilgiler ele alındığında bu bilgilerin çelişkilerle dolu olduğu görülmektedir.

Eğer birisi İbn el- Ravendi'nin yaşamını kısmen fikir birliğine erişilmiş bir şekilde yazmak isterse sanırım bu epey kısa olurdu.(1) Ebu el- Hüseyin Ahmed b. Yahya b. İshak İbn el- Ravendi

İbn el- Ravendi'nin hayatındaki iki dönemin dönemeç noktası ise elimizdeki kaynaklara göre bir yönüyle Mu'tezile'den dostları ile uzaklaşması, diğeryönüyle de el- Varrak ile olan dostluğunun giderek sıkılaşması şeklinde tarif edilmektedir.

İbn el- Cezvi'ye göre Ravendi iblisten de kötüdür.

* Bu makale Prof. Dr. Sarah Stroumsa'nın "Ortaçağ İslam'ının Özgür Düşünürleri- İbn-el Ravendi, Ebubekir el-Razi ve İslam Düşüncesine Etkileri" adlı kitabından alınmıştır. Kitap yakın zamanda Bilim ve Ütopya tarafından yayınlanacaktır.

205/815 yılları sırasında Horasan'da (2) doğdu. Bağdat'ta Mu'tezile'ye katıldı ve burada öne çıkan bir isim oldu. Ancak 40'lı yaşlarına geldiğinde Mu'tezile'deki dostlarından uzaklaşmaya başladı. Mu'tezile olmayan hem Müslüman (Şii-ler) hem de gayri Müslümanlarla (Mani-heistler, Yahudiler, Hristiyanlar) ittifaklar kurdu. Mu'tezile'ye karşı yazılar yazdı ve onlar da O'na karşı tepkilerini gösterdiler.

Kaynaklarımız bu kısa biyografiden çok daha fazlasını içermektedir ancak bundan sonraki her bilgi en az iki tane çelişkili versiyonu ile birlikte yer almaktadır. İsmi değişik şekillerde telaffuz edilmektedir; İbn el- Ravendi, İbn el-Ravandi ve İbn el-Rivandi.(3) Bazı kaynaklar İbn el- Ravendi'nin 245/860 yılları civarında öldüğünü belirtmektedir.(4) Bazı kaynaklar ise 298/912 yıllarına kadar yaşadığını belirtmektedir.(5) Kesin ölüm tarihinin bilinmesi, İbn el- Ravendi'nin felsefesinin bazı yönlerinin değerlendirilmesine katkı olacaktır. Eğer erken ölüm tarihini benimsersek O'nun orijinal bir özgür düşünür olduğu ve İslam dünyasında bu fikirleri ilk kez dile getiren kişi olduğu, kendisinden sonrakileri etkilediği gibi sonuçları çıkarmamız daha kolay olurdu. Örneğin, peygamberlik karşıtı Brahmanlar'ın yaratılmasında etkisi olup olmadığı sorusu da ölüm tarihi kesin olarak bilinseydi cevaplanabilirdi. Fakat İbn el- Ravendi'nin dini kimliği ile ilgili temel sorular tamamıyla kesin tarihlerden etkilenmemektedir. Bu gözlem İbn el- Ravendi'nin dinsel kimliği ile ilgili elimizde net bir tablo ol-

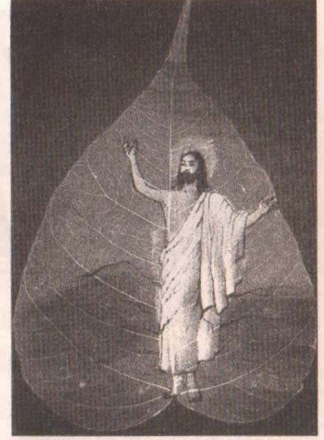
duğu anlamına da gelmemektedir. Malesefe gerçek tam tersidir; bazı kaynaklar onu sapkın ve tehlikeli biri olarak tarıf ederken, bazıları onu nötr ya da pozitif bir açıdan tarıf etmektedir.

Bu değişken bakış açıları İbn el- Nedim'in Fihrist'inde de görülmektedir. Bu kitapta İbn el- Ravendi'nin kitapları iki ayrı liste şeklinde sunulmaktadır. Listenin biri, saygın bilimsel yayınları içerirken diğer liste ise etkileyici bir inanış dışı koleksiyonu içermektedir; dünyanın sonsuzluğunu savunan, Tanrı'nın alım olduğu fikrine karşı çıkan, Kur'an'a karşı çıkan, Muhammed'in peygamberliği-ne ve bütün peygamberliğe karşı çıkan çalışmalar gibi.... Bu ayırım kaynaklarda genellikle İbn el- Ravendi'nin felsefesinin gelişiminin bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Böylelikle el- Balhi (d. 931), İbn el- Nedim tarafından aktarıldığı kadarıyla, İbn el- Ravendi'nin sapkınlık döneminde yazdıklarından değil, doğruluk yolunda olduğu zamanlarda yazdığı kitaplarından bahsedebiliyor.(6)

İbn el- Ravendi'nin hayatındaki iki dönemin dönemeç noktası ise elimizdeki kaynaklara göre bir yönüyle Mu'tezile'den dostları ile uzaklaşması, diğer yönüyle de el- Varrak ile olan dostluğunun giderek sıkılaşması şeklinde tarıf edilmektedir.

Mu'tezile Bağlantısı

İbn el- Ravendi Mu'tezile'nin kozmolojisindeki çeşitli doktrinlere saldırmıştır. Atomizm ile ilgili olan doktrinleri eleştirdiği belirtilmektedir.(7) Mu'tezile kaynakları İbn el- Ravendi'ye karşı hususette tam bir uyum içerisindeydiler. Buna dair en erken kaynak el- Hayyat'ın (d. Ca. 300/913) K. El İntizar'dır. Bu kitap metodolojik olarak İbn-el Ravendi'yi çürütmeye adanmıştır. Hicri 279 (Miladi 892) sıralarında yazılmış olan kitap Mu'tezile'nin savunusu sözü olarak adlandırılabilir. Kitap genel olarak İbn el- Ravendi'nin Mu'tezile'ye saldırısına ve özellikle En- Nazzam'e bir cevap niteliğindedir.(8) Burada önemli olan başka bir nokta ise El-Hayyat'ın İbn el- Ravendi'nin kitabını sadece Mu'tezile'ye bir

saldırı olarak değil İbn el- Ravendi'nin genel tutumu olarak ele almasıdır. El-Hayyat şöyle der;

Şunu fark ettim ki bu kitap dine inanan insanlara karşı; kin duyan ve Müslümanlara karşı öfkeli olan birisi tarafından yazılmıştır.(9)

El-Hayyat'a göre İbn el- Ravendi "din dışı fikirlerini yaymak, Tanrı'nın birliğini inkar etmek ve peygamberlik nosyonunu reddetmek ve peygamberlere ve imamlara iftiralara atmak" amacıyla çeşitli kitaplar yazmıştır. El-Hayyat'ın bildiği kadarıyla bu kitaplar "meşhur ve çok iyi bilinen"lerden.(10)

El- Hayyat'a göre aslında İbn el- Ravendi sapkınlığı bir sır gibi saklamamıştır. El hayat İbn el- Ravendi'nin sık sık "şunu bilin ki ben dinden dönmüş birisiyim"(11) diyerek kendisini afişe ettiğini belirtmektedir. Buna rağmen şu açıktır ki; İbn el- Ravendi'nin daha dikkatli olması gereken zamanlar olmuştur. Fikirleri değiştikten sonra en azından bir tane doğruluk yolunda olan Kitap el-Tevhid'i yazmıştır. El-Hayyat'a göre bu kitapta İbn el- Ravendi hayatı ile ilgili endişe duymaktadır. Açıkça görülmektedir ki; daha önce açıklamış olduğu sapkın fikirlerinden ötürü bu endişeyi taşımaktadır. Ayrıca bu kitabı kendini Mu'tezile'ye iyi göstermek amacıyla yazmıştır.(12)

El-Hayyat'a göre İbn el- Ravendi "din dışı fikirlerini yaymak, Tanrı'nın birliğini inkar etmek ve peygamberlik nosyonunu reddetmek ve peygamberlere ve imamlara iftiralara atmak" amacıyla çeşitli kitaplar yazmıştır.

El- Varrak

İbn el- Ravendi'nin Mu'tezile'den uzaklaşması -belki de bununla eş zamanlı olan- el- Varrak ile yakınlaşması ve sıkı bir işbirliğine girmesi ile yakından ilişkilidir. Ebu İsa Muhammed b. Harun b. Muhammed el- Varrak'ın 3/9. yy.'ın ilk yarısında yıldızı parlamıştır.(13) Müslüman heresiyografik kaynaklarında bir alim olarak ya da diğer alimlere kaynak oluşturan birisi (kendi kitaplarının bir çoğu şu an var olmadığından) olarak anılmaktadır. Güçlü bir heresiyografik bilgisi olan el- Varrak işlediği konularda bunu antropolojik olarak değil de daha çok teolojik analiz ile aktarmıştır. Hristiyanlığın, Yahudiliğin ve diğer düalist dinlerin detaylı bir tanımını (cum refutation) yazmıştır. El-Varrak'ın K. El Maghalat'ı Arapça yazılanlardan biridir. Ne yazık ki varlığı koruna-

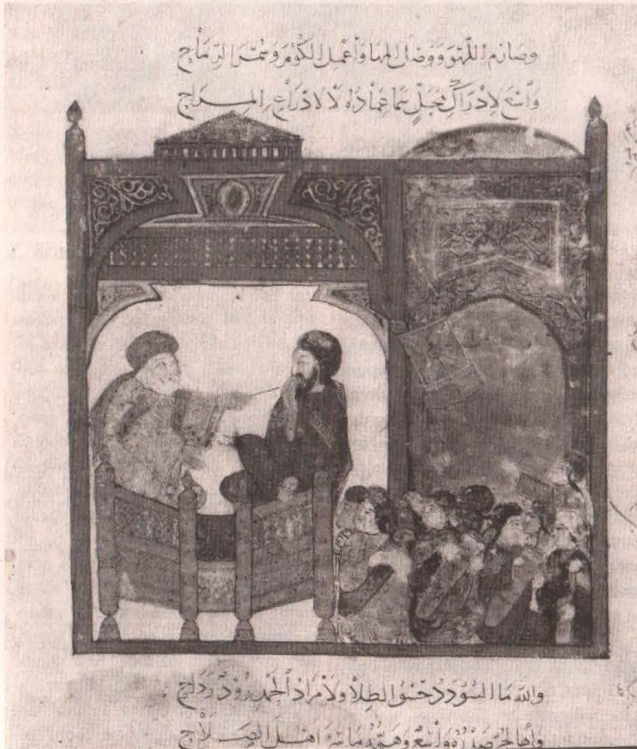
mamıştır. Ancak kendisinden sonraki yazarlar- Eş'ari, Malahami, Abd el- Cabbar gibi- bu eserden alıntılar yapmışlardır. Özellikle düalistlerle ilgili olan kısımlar alıntılanmıştır.(14) O'nun titiz çalışması ve Hristiyanlığı çürütmesi, bilgi birikiminin zenginliğini ve eldeki kayıtların keskinliğini görmemizi sağladı.(15) Karşıtları bile O'nu İslamiyet dışındaki dinler konusunda bir otorite olarak görüyorlardı. Kendisinden sonraki çalışmalarda bıraktığı izler de O'nun "şaşırtıcı bir entelektüel dahi" olduğunu göstermektedir.(16)

Bu akademik rolün dışında el- Varrak kendi dini inançlarını da ifade etmiştir. Aykırı fikirleri O'na heresiyografik literatürde hem bir kaynak olarak hem de üstünde çalışılan konu ve eleştirilerin odağı olarak yer kazandırmıştır. Şiilerle ve Maniheizm'le bağlantılı olmakla suç-

Güçlü bir heresiyografik bilgisi olan el- Varrak işlediği konularda bunu antropolojik olarak değil de daha çok teolojik analiz ile aktarmıştır. Hristiyanlığın, Yahudiliğin ve diğer düalist dinlerin detaylı bir tanımını yazmıştır.

landı. Bazı çağdaş akademisyenler ise bu suçlamalarla, özellikle el- Varrak'ın bir Maniheizm olması ile ilgili şüpheleri dile getirdi. Örneğin; David Thomas, el- Varrak'ın diğer dinleri sunumundaki netliği ve nesnelliğinin Müslümanlar arasında yanlış anlaşıldığını ve kitaplarının işlediği konularla kendisini ilişkilendirdiklerini düşünmektedir.(17) El- Varrak'ın diğer dinlere olan ilgisinin Müslümanlarca şüphe ile karşılanması makuldür. Ancak böyle bir şüphe, el- Varrak'ın İslam'a aykırı düşünceleri olduğu ve hatta bu düşüncelerin bağlı olduğu İslam dininden başka bir dini yansıttığı olasılıklarına da engel oluşturmaz. Norman Calder ise bir yandan el- Varrak'ın aykırı görüşlerini gözönünde bulunduran, bir yandan da Maniheizm olduğu görüşünü yanlışlayan bir yorum önerdi. Calder'e göre, el- Varrak bir İbrahimi (18) idi (İbrahim peygamberin izleyicileri olan deist inanışa sahip kişilere verilen isim. Bu inanışa göre tek tanrı vardır ancak orijinal günah, peygamberlik, günah çıkartma gibi Hristiyanlık öğretilerine inanılmaz. Yahudilik öğretilerinden ise sadece On Emir'e inanılır.). Bu yaratıcı fikir, 9. yüzyılda İbrahimi dinin varlığı saptandığında ancak ciddi bir biçimde ele alınabilir. Şu an ise böyle bir din, Calder'ın kendisinin de belirttiğine göre yazınsal bir kurgu olarak kalmıştır.

Kaynaklarımızın çoğunluğu el- Varrak'ın en azından hayatının bir bölümünde Şii sempatisine işaret etmektedir.(19) El- Varrak'ın sadece Muhammed Peygamber hakkında alaycı ko-

nuştığı değil aynı zamanda döktüğü kandan dolayı Ali'ye karşı da düşmanlığını ifade ettiği yine kaynaklarımızda belirtilmektedir.(20) Carsten Colpe'nin vurguladığı gibi Müslüman kaynakları el- Varrak'ı, "sadece zindık veya Tanavi veya Rafizi değil" bir Maniheizt olarak adlandırırken oldukça açıktır.(21) El-bette ki insanların gereksiz yere Maniheizt olarak suçlandığı da olmuştur. Fakat iftira niteliğindeki bu suçlamalar kalıplaşmış şekillerde yapılıyordu ve suçlayıcılar iddialarını ispatlama yoluna gitmiyorlardı. El- Varrak ile ilgili kaynaklarda geçen bilgilerin yüzeydeki parçalarına bakıldığında ise durumun, neredeyse bilinçsizce, kalıplaşmış iftira biçimlerinden daha farklı işlediği görülmektedir. El-Varrak'ın gerçek, tanımlanabilir bir dine bağlı olduğuna inanıldığı öne sürülmektedir. Böylelikle, el- Varrak'ı "yeter-siz nedenlerle "sapkın" olarak ünlenen ve daha sonra gelişen Sünni gelenekten aforoz edilen kişilerden biri" (22) olarak görmek zor. Çeşitli kaynaklarda tipik olarak Mani dinine ait görüşleri, Maniheizt'ların jargonunu kullanarak savunduğu için suçlandığını görüyoruz. Örneğin; Maturidi'nin Kitab el-Tevhid'inde el-Varrak'ın peygamberlikle ilgili yerleşmiş gelenekleri reddedip, Maniheizm'i savunmasına İbn el- Ravendi'nin şaşkınlığını ifade etmesi alıntılanmıştır. Bu bağlamda, İbn el- Ravendi Maniheizt'le şöyle saldırmıştır; "Bu insanların (Maniheizt'ların) aptallıklarına örnek olan inanışlardan biri, cennetlerin hü-

Örneğin; adaletsiz Tanrı'ya "aptal" kelimesini bağdaştırmıştır. El- Varrak argümanını genel bir kural olarak sunmuştur: "Kim kölesinden yapamayacağını bildiği işleri yapmasını isterse, daha sonra da kölesini cezalandırırsa, O aptaldır."

Kim kölesinden yapamayacağını bildiği işleri isterse ve daha sonra onu cezalandırırsa o aptaldır.

kümdarların derilerinden yapılmış olduğu ve dünya, yılanlarla ve akreplerle dolup taşıdığı; ve onların hesaplarında ışığın ve karanlığın amelleri; yozlaşmış bir hale gelecektir."(23) İbn el- Ravendi'nin burada el- Varrak'a atıfta bulunduğu, sadece Thomas'ın bu pasajdan aktardığı gibi "Maniheizt'ların mitlerinin yanıltmaz raporları"(24) değildir. Bununla birlikte El-Varrak'ın heresiyoğrafik uzmanlığı da düşündüğünde böyle yanıltmaz bir rapor şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak İbn el- Ravendi açıkça O'nu bu mitleri savunmakla suçlamıştır.

Bunun ötesinde, hem Abd el- Cabbar'ın "Tesbit dala'il el-nübüvve"si hem de Tevhid'i'nin "Kitap el-İmta' wa'l-mu'anasa"sında el- Varrak'ın "yabancı'ya ithaf ettiği" kitabına değinmişlerdir,

Van Ess bu başlığın el-Varrak'ın kendisini tehlikeli görüşlerden uzak tutması için bu görüşlerini mesafeli ve şarka özgü anlaşılması güç sözlerle ifade ederek kullandığı edebi bir araç olduğunu reddetmektedir.(25) Ama bu "garip" özellikle "doğulu garip" ya da doğuya doğru yola çıkmış bir garip, Maniheizt mitolojisinde belirli bir anlam taşımaktadır. Maniheizt teoloji ile ilgili yazılan Arapça kaynakların birçoğunda bu anlam belirtilmiştir. İbn el- Nedim'e göre, Sathil (Seth), Havva ve Adem'in saf tohumu, kral Şindid tarafından bir yabancı olarak görüldü ve onun kendi soyundan olmadığını söyledi. Kral Şindid Adem ve çocuklarına karşı düşmanlığını beyan ettiği için Sathil, doğuya "tanrı'nın ışığına ve bilgeliğine doğru"(26)

gitmeye karar verdi. Kaynakların iddia ettiği gibi eğer el-Varrak'ın bir Maniheizt olduğunu kabul edersek, kitabın başlığı, yarı zorlama ile yaratılmış dünyadan yabancılaştırma hissini ve kendisini ondan özgür kılma isteğini açıklar.(27)

Tevhidi tarafından el-Varrak'ın bu kitabından alıntılanan birkaç satır aslında Tanrı'nın adaletsizliğine yönelik endişeyi onaylamakta ve kitabın Manici yönelimini de doğrulamaktadır. Tevhidi, el-Varrak'ın tipik manici argümanları, tipik Manici terminoloji ile kullanışına atıfta bulunmuştur. Örneğin; adaletsiz Tanrı'ya "aptal" kelimesini bağdaştırmıştır. El-Varrak argümanını genel bir kural olarak sunmuştur: "Kim kölesinden yapamayacağını bildiği işleri yapmasını isterse, daha sonra da kölesini cezalandırırsa, O aptaldır."

Yukarıda belirtildiği gibi, Müslüman kaynaklar İbn el-Ravendi'nin dini bütünlüğü ile ilgili pek bir açıklık getirmiyor. Bu konuda çağdaş bilginler ortaçağ otoriteleri-yetkilileri olarak ayrılmışlar. Çoğu bilgin İbn el-Ravendi'nin gerçekte bir heretik (inançlara aykırı) olduğunu kabul ediyorlar. Ancak bu aykırılığının doğasına gelince aralarında anlaşmazlıklar olduğu gözüküyor.

2. Kitap el-Zümrüd

Olgular ve Olasılıklar

İbn el-Ravendi'nin kişiliğinin farklı farklı yönlerini ele alan ve birbirleri ile çelişen bilgilerin getirdiği zorluklara karşın, en büyük zorluk peygamberlere karşı yazdığı "Zümrüdün Kitabı" ile ilgilidir; zira iki ayrı, birbirine tamamen karşıt kaynaklara dayanmaktadır.(28) Bu bölümde İbn el-Ravendi'nin en iyi bilinen derlemeleri olan bu kitaba yer ayracağım. Öncelikle Kitap el-Zümrüd'deki bir metni ayrıntıları ile inceleyeceğim. Daha sonra Müslüman kaynaklardan İbn el-Ravendi ile ilgili olumlu sayılabilecek gözden geçireceğim ve İbn el-Ravendi'nin "kâfir"liğinin bu kitapla olan bağlantısını ve en sonunda da Kitap el-Zümrüd ve içeriği ile ilgili şu ana kadar bildiklerimizin bir özeti yapmaya çalışacağım.

Ravendi'ye atıldırınca atılır yapılmıştır.

Zümrüd ile ilgili kesin bildiğimiz bazı olguları ve bunlardan çıkan sonuçları değerlendirmek istiyorum. Bu da Kitap el-Zümrüd'ü açıkça dile getiren kaynaklar temel alınarak yapılacaktır.

Herkesin birleştiği ortak bir görüş varsa o da Kitap el-Zümrüd'ün doğrudan doğruya peygamberliğe karşı olduğudur. Örneğin el-Hayyat'ın aşağıdaki betimlemesi:

"Kitap el-Zümrüd olarak bildiğimiz kitapta O (İbn el-Ravendi kastediliyor), Abraham, Musa, İsa ve (sav) gibi peygamberlerin mucizelerinden söz ediyor, Tanrı onları korusun (.....). Bu mucizelerin gerçekliğini reddediyor ve bunların düzmece kandırmacalar olduğunu ve bunları yapan kişilerin büyük ve yalancı olduklarını Kur'an'ın da akılsız bir varlığın söyleyi olduğunu, içeriğinde çelişkilerin, yanlışların ve saçmalıkların bulunduğunu ileri sürüyor. Kitabında Muhammed'e (sav) inanları işaret ederek "Özellikle Muhammed'in cemaatine karşı" başlıklı bir bölüm de bulunuyor."(29)

Bütün kaynaklar İbn el-Ravendi'yi Kitap el-Zümrüd'ün yazarı olarak gösteriyor. Sadece iki kaynak az da olsa bu ortak görüşten ayrılıyor. Abd el-Cabbar el-Hamadani'nin (415/1025) Tesbit

dala'il el-nübüvve kitabındaki bir metinde Kitap el-Zümrüd sözcüğü iki kere geçiyor. Birinde kitabın Ab İsa el-Varrak tarafından yazıldığı, iki satır sonra da İbn el-Ravendi tarafından yazıldığı belirtilmiş.(30) Ayrıca İbn el-Cevzi; İbn el-Ravendi ve el-Varrak'ın bu kitabı yazdıklarını inkar edip yazan kişinin bir diğeri olduğunu iddia ettiklerini ancak kitabın içeriğindeki Kur'an ile ilgili eleştiride hem fikir olduklarını ifade ediyor. (31)

Kitapta hem peygamberlikten yana, hem de peygamberliğe karşı görüşler var. Bu İsmaili el-Mü'eyyed fi'l-Din el-Sirazi'nin (480/1077) Mecalis Mü'eyyed'i y e 'sinde açıkça belirtilmiştir.(32) Mecalis Mü'eyyed'iye adlı eser Kitap el-Zümrüd (33) de yer alan peygamberlikle ilgili karşıt görüşlere ait uzun alıntıların yer aldığı tek kaynaktır. Ancak el-Mü'eyyed'de Kitap el-Zümrüd'ü okuduğunu belirtmemiştir. Bir İsmaili misyoneri (Da'i) tarafından yazılmış bir kitabı işaret ediyor ve bu kitaptan alıntı yaptığını belirtiyor. Söz konusu alıntıda Da'i şöyle söylüyor:

"İbn el-Ravendi tarafında yazılmış bir mektupla karşılaştık. Bu mektubu The Emerald (Zümrüd) olarak adlandırmış ve bu yazıyı Brahmanlar'a (34) atfediyor. Mektup, peygamberliğin oluşumunun reddiyle ilgili. Mektupta peygamberliği

kanıtlayan ve reddeden görüşler sıralanmış.”(35)

Kitap diyalog şeklinde kelimelerden oluşmuş. Diyaloglar iki ayrı şekilde düzenlenmiş. Birinde yazar sözde bir konuşmacıya yanıt veriyor, in qala...qulna biçiminde (“eğer o deseydi...bizde derdik ki...” ya da qala...yuqal lahu (“eğer o deseydi....böyle söyledii...”).

Diğerinde iki gerçek kişi arasında geçen konuşmaları sunuyor.(36) Mecalis Mü'eyyediyye, Kitap el-Zümrü'deki diyalogların ikinci biçimdeki gibi olduğunu gösteriyor. Kitap el-Zümrü'den bir kısım metni tartışırken İbn el- Ravendi'yi sapkın olarak ve kendisinin rakibi (haşmulu) olarak belirliyor ve karşılıklı olarak görüş alışverişinde bulunuyorlar. Bu bölüm Kitap el-Zümrü'dün iki kişi arasında- birisinin mucizeyi onaylayan diğerinin de reddetme kişiler olarak- geçen karşılıklı diyaloglardan meydana geldiğini gösteren ve geçmişte gözden kaçmış olan en önemli delildir.(37)

Bu tarz diyaloglarda konuşanlardan biri çoğunlukla yazarın kendisi.(38) Bundan dolayı; Kitap el-Zümrü'deki konuşanlardan birinin de İbn el- Ravendi olması olasıdır.(39) Gerçekten de bazı

kaynaklarda “İbn el- Ravendi Kitap el-Zümrü'de der ki...” gibi cümlelerle karşılaşırız.(40) Fakat bu tümceler İbn el- Ravendi'nin Zümrü'de konuşanlardan biri olarak temsil edildiğini kanıtlamaz. Bu yazılar, kendisini konuşmacılardan biri olarak gösterip göstermediğine bakmaksızın kitabın yazarı olarak içeriğinden İbn el- Ravendi'nin sorumlu tutulduğu anlamına gelebilir.

Diğer katılımcının Ebu İsa el- Varrak olduğunu düşünmemiz mantığa uygun. Aşağıda da belirtildiği gibi el- Varrak; İbn el- Ravendi'nin çalışma arkadaşı, akıl hocası olduğunu sık sık dile getirmiş.(41) Ayrıca Abd el- Cabbar ve İbn el- Cevzi ikisi de el- Varrak'ı özellikle Kitap el-Zümrü (42) ile ilişkilendiriyorlar.

Konuşmacılardan hangisine hangi rol verilmişti? Diyelim ki Kitap el-Zümrü'de peygamberliğin yanlış olduğunu kanıtlamak adına İbn el- Ravendi tarafından yazılmıştı, o zaman peygamberliği reddeden kişi olması lazım. Ancak gerçekten muhatap olduğu kişi el- Varrak ise oldukça zor bir durum olmalı... Kaynaklara göre Kitap el-Zümrü'de bazen İbn el- Ravendi peygamberliğe karşıtlığı tartışan, bazen de peygamberliğe karşı

olarak resmedilirken el- Varrak ısrarla peygamberliği reddeden kişi olarak gösteriliyor. Bütün bu olasılıklar değerlendirildiğinde Kitap el-Zümrü'deki el- Varrak'ın peygamberliğe karşı saldıran kişi olarak rol almış olması önemli. Bu durum, İbn el- Ravendi'ye peygamberliği savunma rolünü bırakmış olmalı.

İlk iki nokta tamamen kesinleşmişken üçüncü ve dördüncü nokta en çok Mecalis Mü'eyyediyye'ye dayanıyor ve beşinci nokta tamamıyla çıkarımlara dayanıyor. Şimdi size bu olasılıkları ismen Kitap el-Zümrü'de gönderme yapmadan güçlendiren bazı kaynakları göstermek istiyorum.

Maturidi'nin Kitab el- Tevhid'i

Bu kaynakların başında en karmaşık olanı Hanefi araştırmacı Ebu Mansur el-Maturidi'nin Kitab el-Tevhid'idir (333/944).(43) Mecalis Mü'eyyediyye; İbn el- Ravendi'yi peygamberliği reddeden kişi olarak sergilerken, Maturidi'nin kitabında peygamberliğe taraf olarak ortaya çıkıyor. Bu nedenle, Schacht, Madelung ve ben (geçmişte) Maturidi'deki ilgili metinlerin İbn el- Ravendi'nin Kitap el-Zümrü'dü yazmadan önceki yani İslam'dan ayrılmadan önceki dönemini yansıttığını düşünmüştük.(44)

Van Ess tamamen aksine Maturidi'nin yazılarının Kitap el-Zümrü'den (45) alıntı olduğunu ileri sürüyor. Ayrıca diyaloglar biçiminde yazılmış olan Kitap el-Zümrü'dün, bu diyaloglarda el- Varrak'ı peygamberliğe karşı iddialarda bulunan kişi olarak sunarken İbn el-Ravendi'nin de peygamberliğin lehinde tartışan kişi olarak sunduğunu ima ediyor. Van Ess bazı uyarılarda da bulunarak düşüncelerini daha da ileriye götürüyor. Uyarılarında: Kesin hükümün (Zümrü'dün doğası ve biçimi hakkında) ayrıntılı bir dilselimsel çözümlemeye bırakılması gerektiğini söylüyor.(46) Van Ess tereddüdünün asıl nedeni onun Maturidi'deki kanıtla Mecalis Mü'eyyediyye'deki kanıtın birbirini tutmadığı varsayımıdır. Van Ess Kitap el-Zümrü'deki diyalog biçiminin sadece Maturidi'nin metinlerinde görülebildiğini (47) ve Me-

calis Mû'eyyediyye'de Kitap el-Züm-rûd'un farklı şekillerinin olmasının onla-rın çarpıtılmış olmasından kaynaklandığına inanıyor.(48)

Aslında, gördüğümüz gibi, Van Ess'in değiştiği noktalar; Maturidi'yi hesaba katmadan Mecalis Mû'eyyediyye'den ve diğer kaynaklardan çıkan mantıklı bir olasılığın sonucu olarak ortaya çıkabilir. Oysa Maturidi'nin yazdik-ları ile uyumlu olan bu yorumlar aslında Maturidi'nin Kitap el-Züm-rûd'den yola çıkarak yazdığı konulardan bağımsız olarak oluşturulmuş yazılardır.

Aşağıdaki bölümde aynı etkinin bir başka tespitini sunacağım. Bu etkiyi Van Ess'in istediği ayrıntılı analize göre yapılandıracağım. Kitap el-Züm-rûd'deki bir metnin analizini yaparak, Maturidi'nin Mû'eyyediyye'deki gibi Kitap el-Züm-rûd'den parçalar içerdiğini, ve bu iki kitaptaki bilgilerin de birbirinin aksini söylemektense tamamlayıcı görev üstlendiğini göstereceğim.

3. Züm-rûd kitabındaki lanetli ayetler

Arka Plan

Müslüman geleneği uyarınca, K.2:94 ("Eğer doğru sözlü iseniz, haydi, isteyin ölümü") Medine Yahudileri ölüm-den sonrasının kendilerine ait olduğunu kibirle iddia ettikleri sırada vahiy olmuştu. Muhammed'in zamanında, bu alemde kendileri için bekledikleri mutluluğun geleceğine dair güvenleri sarsılmıştı. Ancak Tanrı Muhammed'e Yahudilerin ondan korktuğunu ve eğer onların ölüm arzularına meydan okursa, o zaman Yahudilerin buna kalkışamayacaklarını vahiy etti. Muhammed'in daha sonra Yahudiler'e gösterdiği bu tehdide ve gerçeğe karşı, onlar ne daha sonra ne de herhangi bir zamanda K 62:6-7 de söylendiği gibi ölse arzularını belirte-mişlerdir. Anlatan kişi Yahudiler'in Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı olgusunu kanıtlamak için çok istekli olduklarını belirtiyor. Kendi malların-dan ve değerli eşyalarından fedakarlık

yaparak, bütün güçleriyle Muhammed ile savaşımlar. Her şeylerini sonuna kadar verip en basit şeyleri hatta ölümü istemeyi bile gerektirmeyecek hale gelmişler. Muhammed'in bu garip davranışı öngörmüş olması bile anlatan kişiye göre onun peygamber olduğunu kanıtlamıştı.(49)

Yahudiler gibi Necran Hristiyanları da Muhammed'in peygamberliğinin gerçekliğini kabul etmemişler. Muhammed ile bir anlaşma imzaladıklarında onun koşullarını kabul etmek niyetinde değillerdi. Muhammed onlara karşı meydan okudu. Tanrı'nın lanetini yalancıları yargılanması için onların üzerine çağırdı; bu çağrıdan K.: 3:61 (Mübahele ayeti) (50) da bahsediliyor. Hristiyanlar Yahudilerle yaptıkları bir müzakereden sonra, tehlikeyi göze almamak için Muhammed'in şartlarını kabul ettiler. Müslüman geleneğinde iki karşılaşma birbirleri ile bağlantılıdır. Her ikisi de Muhammed'in peygamberliğinin kanıtı olarak görülür.(51)

Mübahele (birbirine beddua etme) sözcüğü yorumcu tarafından iki ayeti de kastedilerek kullanıldığı için bunlara "mübahele demeti" adı verilebilir.

Anlatıcı, Muhammed'in gizli bilgileri sahip bir peygamber olduğunu kanıtlayan diğer ayetleri de dile getiriyor. Örneğin K. 29:48 ve K. 48:27 gibi ayetler.

Müslüman geleneği K.29:48 ayetine göre Muhammed'in okuma yazma bilmediğine ve Yahudi ve Hristiyan Mukaddes Kitapları'nın içeriğindeki bilgilere vahiy yoluyla sahip olduğunu ima eder.(52)

K. 48:27, Muhammed'in Mekke'deki zaferini öngörmesi ile bağlantılı olarak görülür.(53)

Ancak belirtmek gerekir ki her ne kadar Mübahele ve Tahaddi'ye ait bu ayetleri anlatıcı ısrarla dile getirse de, bunlar kendi aralarında ya da ilk iki ayetle bağlantılı değildir.

Züm-rûd'de Muhammed'in Yahudilerle ve Hristiyanlarla karşılaşılması tartışılmış ve bu tartışmalardan parçalar pek çok kaynaklarda yer almıştır.

Mecalis Mû'eyyediyye

Öncelikle "Mecalis Mû'eyyediyye'nin temelini oluşturan ve Kitap el-Züm-rûd'e ait olan ve ona açıkça gönderme yapılan alıntılarını inceleyelim. Aşağıda belirtildiği gibi, Mû'eyyid, kaynağının İsmaili Da'i tarafından Kitap el-Züm-rûd'un yalanlaması (reddiyesi) olduğunu iddia ediyor. Da'i'nin kendisi tarafından yazılmış olan yalanlaması (reddiyesi), Kitap el-Züm-rûd'den alıntılanan mucizeleri reddeden konuları ve bunlara verilen yanıtları içeriyor. Da'i, Kitap el-Züm-rûd'de Peygamberlikle ilgili konuları sorgularken aynı zamanda

kendine (54) ait peygamberlik lehine görüşlerini yerleştirmeyi tercih etmiş. Kitap el-Zümrü'deki Peygamberlik yandaşı olan sözcünün sözleri genellikle Da'înin sözleri ile susturulmuş. Fakat oldukça karanlık bir metinde bu aykırı ses beklenmedik bir biçimde ortaya çıkıyor. Bu metnin önemi kadar zorluğu da Kraus tarafından belirtilmişti. Ancak gözden kaçmış olan olgu ise bu kısa metnin Kitap el-Zümrü'dün özgün biçiminin doğru anlaşılması için gereken anahtarları sağlıyor olması.(55)

Diyaloglardaki karşılıklı görüş alış veriş tam olarak alıntılarla belirtilmemiş. Bunun sonucu olarak hem kişilerin kimlikleri hem de konuları kimin ele aldığı karanlıkta kalıyor. Ben de, anlaşılır kılmak için metni birçok paragraflara bölerek numaralandırdım. Kısaltmalar yaptım. İbn el- Ravendî'yi "İR" ile, peygamberliği reddedici konuşmacı yapanı "D" ile, peygamberliği destekleyici konuşmalar yapan kişiyi de "S" olarak kısaltarak belirttim.

1. Kafir "İR" mübahale ayetini (K. 3:61) ve içeriğini hangi koşullar altında ortaya çıktığını söyleyerek çürütüyor. "Eğer doğru sözlü iseniz, haydi, isteyin ölümü" dedi Tanrı kelamının (gerçek olarak bilinen anlamını) reddediyor. (K. 2:94, 62:6) Ayrıca diğer muhtelif ayetlerden de aynı şekilde söz ediyor.

2. Da'î buna yanıt olarak, "D" ve muhalifi "S" bu ayetlerin anlamı üzerine anlaşılarsa daha sonra "D" nin onları yalanlamasının ve onların içeriğini reddetmesinin yolunun açılacağını söylüyor. Ancak muhalifi "S": "Ya ayetlerin içeriği sizin gerçeğinizden yola çıkan varsayımı göstermiyor" der ise "D" nin yalanlaması geçersiz olur ve çabası boşa gider.

"D'nin "Sen bundan önce herhangi bir kitap okumuyordun..." (K. 29:48), daki Tanrı'nın sözlerine karşı yaptığı yalanlama için ve "Allah dilerse Mescid-i Haram'a mutlaka gireceksiniz" (K. 48:27) dedi Tanrı sözlerine ait yorumları için de ayımsını uyguluyor. "D"nin bu söyledikleri yalnızca bir tahmin ve Onun (Muhammed'in) arzu ettiği gibi olması gereken yetkin bir bildiri değildir.

3. Muhalif "D" kendi yalanlama telaşında, hiç tereddüt etmeden bütün dizeleri yorumları içinde birleştirmiş, bu uygunsuzluk açıkça belli oluyor.(56)

Daha önce de belirttiği gibi, bu metnin çoğu yeri belirsiz kalıyor. Örneğin Mecalis Mü'eyyediyye'nin metni "varsayımları hangi temeller üzerine dayandırdığına" ait bir açıklama getirmiyor.

Metinde Kitap el-Zümrü'deki diyalog biçiminin bazı kalıntıları korunmuş, ancak diyaloglardaki karşılıklı tartışmaların hiç biri ilişkilendirilmemiş.

Zümrü'de iki konuşmacının varlığını görebiliriz.

Mü'eyyid'in burada kullandığı takdim biçimi ("muhalifi söylese...") Mü'eyyid'in pek çok alıntıyı birleştirmesi ve bu diyalogların varsayımsal olmasını belirtmemesinden kaynaklanıyor. Kitap el-Zümrü'deki tartışmaların güncel tartışma biçimine sahip olduklarını düşünemeliyiz ("O dedi... Sonra o yanıtladı...").

Konuşmacıların kimliğine gelince, Mecalis Mü'eyyediyye; Kitap el-Zümrü'deki mucizelerin varlığına karşı tartışan kişinin İbn el- Ravendî'nin olduğunu göstermeyi üstleniyor. Ancak bu bölüm dikkatli okunduğunda- Mecalis Mü'eyyediyye'de iki konuşmacının da gerçekten duyulduğu tek yerde farklı bir yorum gerektiriyor. Gelin bu bölümü özetleyelim:

1. Da'î kafirin mübahale ayetini (K. 3:61) ve K.2:94 ve Müslüman gelenekleri ile ilgili vahiy koşullarını tartıştığını söylüyor.

2. D' nin iddialarını sunmak ve bunları çürütmekten çok her zaman yaptığı gibi bu bölümde hem D'nin hem S'nin, bu ayetlerle ilgili müzakere ederken ki tartışmalarını özetliyor. D bu ayetleri, onları eleştirmesine imkân sağlayacak varsayımlar geliştirerek yorumlamak için girişimde bulunuyor. Ancak muhalifi S'nin bu varsayımları reddettiğini belirtiyor. D burada K.29:48 ve K. 48:27 yi dile getiriyor.

3. Da'î, muhalifinin Kur'an'ı çürütmeye telaş içinde bu ayetleri fena halde yanlış anladığını söylüyor.

Maturidi diyaloglardaki katılımcıları açıkça tespit ediyor: Peygamberlere saldıran Ebu İsa el-Varrak ve onları savunan ve yanıt veren ise İbn el- Ravendî. Mübahale ayetindeki bölüm Maturidi'nin çalışmalarında Kitap el-Zümrü'den yaralandığının kanıtıdır.

Mü'eyyid'in her yerde anlattığı gibi birinci paragraftaki "kâfir" Kitap el-Zümrü'dün yazarı İbn el- Ravendî dir. Bu durumda üç problemlili olasılığımız var:

Kişinin ilk eğitimi, ikinci paragrafta (D) Kur'an'ı eleştiren konuşmacı, üçüncü paragraftaki muhalif ve İbn el- Ravendî'nin kimliğini tespit etmek olmalı. Bu da Mü'eyyid'in aynı kısa metinde muhalif (haşm) sözcüğünü karşı görüşte olan iki kişi için de kullandığı anlamına gelir. "Muhalif" Mü'eyyid tarafından acımasızca eleştiriliyor oysa "kendi muhalifi" peygamberliği açıkça destekliyor.

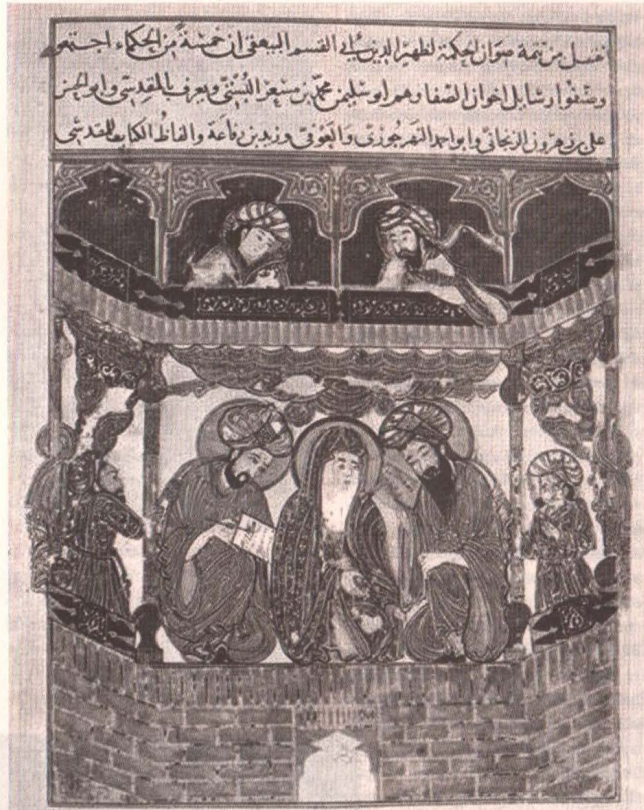
İkinci olasılık, Kraus'un önerdiği gibi, İbn el- Ravendî'yi ikinci paragrafta Kur'an'ı eleştiren konuşmacı olarak saptamak (D). Kraus bu bölümün Kitap el-Zümrü'deki diyalogu yansıttığını kavramamış. Kraus ikinci ve üçüncü paragraftaki "muhalif" ve "kendi muhalifi" sözcüklerinin aynı kişiyi gösterdiğini ve bu kişinin İbn el- Ravendî olmadığını ancak bu kişinin yazardan önce (Kraus'a göre Mü'eyyid'in kendisi olan Da'î den önce) Kitap el-Zümrü'dü çürütmek için girişimde bulunmuş bir Müslüman yazar olduğunu ileri sürüyor.(57) Kraus'un önerileri daha çok rastgele görünüyor. Mecalis Mü'eyyediyye'nin hiçbir yerinde "önceki Müslüman yazar" gibi birini kanıtlayacak bir işaret yok. Mü'eyyid'in İbn el- Ravendî'ye karşı saldırlarını aniden bırakıp bir başkasını azarladığı hiçbir yer yok: Ayrıca Mü'eyyid'in "muhaliflerinin" "terbiyesizliklerini" azarlamak için kullandığı dil Kur'an'ı savu-

nan Müslümanların yöntemlerindeki yanlışları eleştirirken kullandığı dilden çok daha sert. Yine de Kraus Mü'eyyediyye'nin "muhaliflerin" çoğalmasına engel olmak için bu bölümde diğer güçlüklerle değinmediğini ileri sürüyor.

Üçüncü olasılık Kraus'un düşüncesi ni kabul etmektir. Buna göre "muhalif" sözcüğü ile her iki olayda aynı kişiye gönderme yapmış olmalı, ancak Mü'eyyid'in de bu bölümün başından sonuna kadar Kitap el-Zümrü'dü hedef almayı sürdürdüğünü gerçeğini de görmeli. Birinci paragraftaki "kafir", ikinci paragraftaki "muhalifi" ve üçüncü paragraftaki "muhalif" aynı ve tek kişi olmalı: İbn el-Ravendî. Bu yorum, "o" zamirini ve metnin ortasında ilgili göndermeyi de değiştirdiğini de gösteriyor. Ortaçağ Arapça metinlerinde zamirlerin belirsiz bir tavır alındığında ve özgün bir bölümde ifadeyi gizlemek için kullanılan oldukça yaygın bir eğilim olduğunu düşünecek olursak bu değişim oldukça akla yatkın. Bu yorum İbn el-Ravendî'nin bizim metnimizin başında Kur'an'ı çürütmeye, ikinci paragrafta da savunmaya çabaladığı anlamına da gelebilir. Bu da sadece İbn el-Ravendî'nin kafir Kitap el-Zümrü'dün yazarı olan, Kur'an'a (D) saldıran kişi olmaktan çok "muhalifi" (S) olarak ele aldığımızda söz konusu olabilir.

Bu olasılıkların üçü de problemlerden tamamen uzak değil ayrıca Mecalis Mü'eyyediyye bizi bunların arasından seçebileceğimiz yeterli veriyi sağlamıyor. Üçüncü olasılık en az problemlili olmasına karşın, bu görüşü destekleyen diğer farklı kaynakları da göstermem gerektiğine inanıyorum.

Bir başka bölümde Mü'eyyid "peygamberliği reddeden bazı kişilerden bahsetmesi" nedeniyle de İbn el-Ravendî'ye saldırıyor.(58) Buradan da İbn el-Ravendî'nin mucizelere karşıtlığını bir başkasından duyduğu gibi (örneğin "Brahmanlar"dan) aktardığı anlamı çıkarılabilir. Ama bizim bu son önerimiz doğru olsaydı Kitap el-Zümrü'dü yazarının mucizelere karşı tartışma rolünü bir başkasına bıraktığı, ve bu başkasının da yalnızca "Brahman"lar grubundan

belirsiz bir kişi olamadığını (59) ancak kendisi tarafından tanınan, mucizelere inanmayan belirli bir kişi olduğunu gösterirdi. Bunun sonucunda mucizelerin varlığını savunan (S) rolü de kendi üzerine almış olmalıydı.

Mecalis Mü'eyyediyye'deki mübahale bölümü bizim daha fazla ilerlememize izin vermeyecek kadar fazlaıyla şifreli.(60) Kur'an'a saldıran ve Kitap el-Zümrü'd'de peygamberliği inkar eden konuşmacının kimliğini tespit etmek ve İbn el-Ravendî ile bağlantısını anlamak için şimdi de Maturidî'nin K. Al-Tevhid'ine yönelmemiz gerek.

Maturidî

Yukarıda belirtildiği gibi Maturidî Ki-

tap el-Zümrü'dü ismi ile dile getirmiyor. Ancak kitabı mucizeler üzerine diyaloglar içeriyor. Bu diyaloglarda mucizelere karşı görüşler, Mü'eyyid ve İbn el-Cevzi'nin İbn el-Ravendî'nin Kitap el-Zümrü'dünden alıntılardıklarına çarpıcı bir benzerlik gösterdiği dikkat çekiyor. Maturidî diyaloglardaki katılımcıları açıkça tespit ediyor: Peygamberlere saldıran Ebu İsa el-Varrak ve onları savunan ve yanıt veren ise İbn el-Ravendî. Mübahale ayetindeki bölüm Maturidî'nin çalışmalarında Kitap el-Zümrü'd'den yarılandığının kanıtıdır. Maturidî'nin bu ilgili bölümün yorumu: (61)

(Muhammed'in peygamber olduğunu gösteren delillerin bazılarını zaten ortaya çıkarmıştık.) Buna ek olarak o (İbn el-

Ravendî) Muhammed'in Yahudilere söylediklerini dile getirdi: "O halde ölmeyi arzulamak"(62) O (İbn el-Ravendî) bunu iki açıdan tartışıyor (Muhammed'in peygamber olduğunu göstermek için). Birincisi, (Tanrının) vaadi. Buna göre ölmeyi dilelerse, ölecekler. İkincisi, onlar için hiçbir şey ölmeyi istemekten daha kolay olmasına rağmen, bunu asla yapamayacaklar. O (İbn el-Ravendî) mübahale'yi Hristiyanlarla da kullanıyor. Lanetin (Tanrısız) bildirisi (Muhammed'in) onların başına gelecek. Bu da onların Kutsal Kitaplarında Muhammed'in zaten tarif edildiğini kanıtlayacak. El- Varrak buna iki sert çıkış yapıyor. Birincisine göre eğer Yahudiler ölmeye arzusunu sözel olarak dile getirmiş olsalardı, söylediğinin (Muhammed'in) ölmeyi yüreklerinde arzu etmeleri gerektiği anlamında olduğu söylenirdi. Diğer karşı çıkışına göre Hristiyanlar Musa'ya ve İsa'ya inandılar, ve bu ikisi de onlara bunu önceden (Muhammed Peygamberin geleceğini) aynı bir astrologun bazı şeyleri kehanette bulunması gibi bildirmişlerdi.

Birinci iddiaya yanıt mübahale böyle bir yorumu taşımaktadır. Ayrıca Yahudiler zeki insanlardı. Eğer onlara böyle bir karşılık vermiş olsalardı sert bir biçimde onlar da yüreklerinde ölmeyi arzu ettiklerini söylerlerdi. (63)

İkinci iddiaya yanıt da şöyledir: Hristiyanlar İsa'nın ve Musa'nın kehanetlerini öğrendikten sonra Muhammed'e teslim oldular ve Tanrı "Mes-cid-i Haram'a mutlaka gireceksiniz"(64) sözünü söylediğinde ve "Diğer tüm dinlerin üstünde olduğunu" söylediğinde Muhammed'i inkar etmezler onu kabul ederlerdi.(65) El- Varrak eleştirilerini (Kur'an'ın) belirtiyor. Fakat eğer bu (Musa'nın ve İsa'nın mucizeleri) bir öngörü olsaydı astrologlar tarafından yapılanlar gibi olurdu. Bu nedenle onlar tarafında tekrar da edilemeyecekti.(66)

El- Varrak "Sen bundan önce herhangi bir kitap okumamıştın"(67) ayeline hafızanın kitabın yerini tutabileceğini söyleyerek karşı çıkıyor.(68)

Bu bölümde Maturidi Mü'eyyid'in

dile getirdiği tüm ayetlere gönderme yapıyor ve aşağı yukarı aşağıdaki gibi sıralıyor:

Mü'eyyid : K. 3.61, 2.94, 29.48, 48.27.

Maturidi : K. 2.94, 3.61, 48.27, 29.48.

Kaynaklardan hiçbirinde ne gönderme yapılan ayetlerin düzenine göre ne de sözcüklerin farklı farklı seçimi üzerine küçücük bir ayrımın yapıldığını gösteren bir ima yok. Buna karşın bu farklı ayrıntılaşırma ve bu iki metindeki benzerlikler dikkate değer. Bu iki metin de aynı iddiaların karışımını sunmaktan çok, onları birbirine bağlıyor. Birbirlerine bu denli benzemeleri alıntılarının aynı konuyu işleyen kitaplardan alınması sonucudur. Bir başka deyişle Maturidi'da Mü'eyyid gibi Kitap el-Zümrüd'dün kendisine güveniyordu.

Zümrüd'deki iddiaların aslını, her iki metni birlikte okuyunca bir tanesini okumaya göre daha iyi kavranıyor. Maturidi pek beğenilme iddiasında bulunmamış ama hala Mü'eyyid'den daha anlaşılır. Sadece Maturidi'nin yardımıyla Mü'eyyid'in "varsayım"sözcüğü ile neyi ima ettiğini anlayabiliriz. Maturidi'nin yazısındaki "varsayım"sözcüğünün anla-

şımın El-Varrak'ın "ölmeyi iste" için yapılan tartışmalardan yorumlamaya çalıştığı, yüreğin niyeti kavramını taşıdığı ortaya çıkıyor. Sonuçta Maturidi'nin ve Mü'eyyid'in verdiği bilgiler birbirlerine ters düşmekten çok birbirlerini tamamlayan bilgiler.

Mecalis Mü'eyyidiya'daki mübahale bölümünün analizinde Kitap el-Zümrüd'de ismi belirsiz bir kişinin mucizelerinin varlığı aleyhine konuştuğu ve İbn el-Ravendî'nin onun "muhalifi" olarak rol aldığını gösteriyor. Maturidi'nin Kitap el-Zümrüd'ün bu paragrafı ile ilgili uyarlaması bu analizi pekiştiriyor ve bize el-Varrak gibi ilk konuşmacıyı saptamamıza imkân veriyor. Mecalis Mü'eyyidiyye ve Maturidi ikisi de böylece İbn el-Ravendî'nin Kitap el-Zümrüd'dün yazan olduğunu ve bu eserinde mucizeyi destekleyen kişi olarak ve buna karşın el-Varrak tarafından üstlenilen konuşmacı rolündeki kişinin de mucizenin varlığını inkar eden kişi olduğunu gösteriyor.

Tesbit Dala'il el- Nübüvve

Mübahale demeti bir başka kaynakta daha, Abd el-Cabbar'ın Tesbit dala'il el- nübüvve eserinde, ortaya çıkıyor.(69) Abd el- Cabbar Kitap el-Zümrüd'dekilere benzer olan mucizelerin var olduğuna karşı iddialara değiniyor. Ancak iddiaların kaynağını belirtmiyor. Mucizelerin varlığı aleyhinde iddiaları, Mecalis Mü'eyyidiyye'deki biçimden hafifçe farklı bir biçimde sunuyor. Araştırmacılar bu nedenle bu bölümleri Kitap el-Zümrüd'deki bölümlerle özdeşleştirmekten kaçınıyorlardı.(70) Aslında mübahale demeti bizi sadece Kitap el-Zümrüd'den Tesbit'in söz ettiği gerçeğine götürmüyor, aynı zamanda bu bilgi bize diğer iki kaynaktan neler öğrenebileceğimizi gösteriyor.

Abd al-Cabbar Tathbit'te mübahale demeti ve bunun mucizelerle ilgisini uzun uzadıya işliyor. Daha önceden Mü'eyyid ve Maturidi tarafından açıklandığını gördüğümüz mucizelerin varlığını lehine ve aleyhine olan iddiaları kanıtıyor. Ve daha

da ilginç, Abd al-Cabbar, mucizelerin varlığı aleyhinde kimin konuştuğu konusunda aklını kullanmada beceriksiz -ya da isteksiz- görünüyor. Bu, bir kişi mi ya da birden çok kişi mi? İbn el-Ravendi miydi, ya da el-Varrak ismi altında İbn el-Ravendi miydi, ya da her ikisi de mi? İlgili bölümdeki yorum:

1. ...Kafirler bu ayetlerle (K: 2:94-95, ve K: 62:6-7) şaşkına dönmüşlerdi... Bu nedenle ki onlar Muhammed'in Arap muhafililerine küfrediyorlar: "Neden Kur'an'ın bir benzerini üretmediler?" Ve onlar Yahudilere küfrediyor: "Neden ölümü arzulamadılar?" Arzulasa lardı Muhammed'in yalancı olduğunu kanıtlamış olurlardı; bu şekilde ondan kurtulmuş olurlardı, biz de öyle!" İşte al-Haddad ve arkadaşı Ebu İsa gibi insanların dediği budur, Tanrı onları gözden düşürsün.(71)

2. İbn el- Ravendi el- Varrak'ın genellikle şunu söylediğini söyledi: "Onların ölmeyi arzu etmemelerinin tek nedeni Yahudilerin ve Hristiyanların Musa'ya ve kendisinin peygamber olduğunu iddia eden diğerlerine inanmalarıdır. Onların kitabında bunlar (peygamberler) Muhammed'in peygamber olarak geleceği bildirilmişti. Bu yüzden onlar (Yahudiler) bunu arzu etmeye cesaret etmediler (ölmeyi arzu etmeyi).

Dendi ki: Bu, o zaman, Muhammed'in peygamberliği kadar bu peygamberlerin de peygamberliğini kanıtlar, böylece sizler onların kitaplarına inanmak zorunluluğundasınız, fakat inkar ediyorsunuz!

Dedi ki: "Bu insanların (Musa ve İsa) Muhammed'in geleceğini öngörme yetenekleri astrologların geleceği öngörme yetenekleri ile benzerdir." Dendi ki: Ne zamandır astrologlar bunun gibi bir şeyin kehanetinde bulundular, örneğin Muhammed'in gelişi, onun ortaya çıkışı, mesajlarının içeriği, geldiği ülkeyi, ait olduğu kuşağı, köklerini öngördüler. Böyle ayrıntılı biçimde bir kehanet yapıldı mı? (oysa) Buna benzer bir kehaneti en yetkili astrologlar yapmadı. Böylesi bir kehaneti ya da buna benzerini yapmadılar, yakınına bile gelemediler. Astrologlar yalnızca binlerce yanlış ve hatalı olaylardan sonra şans eseri önemsiz şeylere,

Müslüman geleneğine göre Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'in geleceğini söylemesi, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin kanıtıdır. genele değinebildiler.(72)

Sonra da bu zındıklar dediler ki: Ölmeyi arzu etmemelerinin tek nedeni, böyle bir arzuyu söyledilerdi, Muhammed onlara bunu yüklerinde istemediklerini söyledi. Onlar da ona derlerdi ki: "Onu yüreğimizde istedik" O da onlara şöyle cevap verirdi: "Cebrail bana bunu yapmadığını zı söyledi"(73)

3. Ebu İsa el- Varrak ve İbn el- Ravendi mübahale daki hikayelerde hatalar buldular, bunun ortak bir lanet olduğunu söylediler, ve bu insanlar (Hristiyanlar) bundan kendi uyumlarını çıkardılar. O dedi ki: "Sizin iddialarınız ki Muhammed'in onlara (Hristiyanlara) "Benimle bir mübahale sahibi olmayı kabul edersemiz, Tanrı'nın gönderdiği itikam sizi çarpacak" dediğine dair -bu Kur'an'da yok, bu sadece sizin hadiselerinizden bir- ri"(74)

4. İbn el- Ravandi, Muhammed mübahale için Hristiyanlarla mücadeleye girmesi, ya da Yahudilerin ölmeyi arzulaması için meydan okuması, onun peygamber olduğu anlamına gelmez; kendi niyeti olmuştur, onlar çok çEbuk cevap vermiş olurlardı.(75)

Bu paragraflardaki belli başlı öğelerin çoğu Mü'eyyid ve Maturidi nin yazılarda da bulunuyor. Abd al-Cabbar, Musa ve İsa'nın her ikisinin mucizeleri yüzünden, Yahudiler ve Hristiyanlar Muhammedin geleceğini önceden bildiklerini belirtiyor. O da aynı şekilde bu iki peygamberle astrologlar arasındaki kıyaslamadan söz ediyor ve astrologların geleceği genel olarak bilebildiklerini ve sadece çok ender olarak gerçeğe isabet ettiğini sert bir dille söylüyor. Ölmeyi arzulamak sadece sözlü bir ifade miydi, ya da konuşan niyetini de katmalı mıydı sorusu üzerinde duruyor. K: 3:61 ve K: 2:94 teki konularla bağlantılı olduklarını söylüyor.(76) Bu yüzden Abd al-Cabbar-Kitap el-Zümrüd'ün adından söz etmese de, buradan yararlanıyor sonucu çıkıyor. Ayrıca Abd al-Cabbar; İbn el- Ravandi'nin el- Varrak'tan söz ettiğinin farkında olup ikisinin de Kur'an ve mucizelerin varlığı ile ilgili kafir iddialarından sorumlu tutuyor

Zümrüd'de Mübahale Demeti

Maturidi, Abd al-Cabbar ve al-Mü'eyyid üç ayrı düşünce ekolüne aittir. Maturidi'nin Abd al-Cabbar'dan ya da Mü'eyyid'dan kopyalamış olması olası değil, hatta Mü'eyyid'in Abd al-Cabbar'dan kopyalamış olması az da olsa olası. Üstelik, mübahale demeti üzerine konuyu ele alış biçimlerinin benzerliklerine rağmen, her birinin verdiği bilgi diğer ikisinde bulunmuyor. Bu nedenle Kitap el-Zümrüd ile ilgili bilgileri birbirlerinden almadıkları açıkça bellidir.(77)

Artık mübahale demeti ile ilgili analizimizi özetleyebilecek durumdayız. İbn el- Ravendi Kitap el-Zümrüd'dü el- Varrak'la diyaloglar biçiminde yazdı, el-Varrak mucizelerin varlığına karşı iddiaları, İbn el-Ravendi ise cevaplarında onların varlığını destekleyen iddiaları sunan kişi oldu. Tartışmalar pek sistematik görünmüyor. el- Varrak bir iddiayı ortaya attığında ve İbn el- Ravendi yanıtladığında, el- Varrak ya tekrar aynı noktaya değiniyor ya da aynı ayete bir başka açıdan saldırıyor ya da bir başka ayete yanıt veriyor.(78) Tartışmaların birçoğu

kararıyla kalsa da, bu üç metni birlikte ele aldığımızda bir bölümünü yeniden yapılandırmamıza ve her katılımcının rolünü belirlememize izin veriyor. Aşağıda gösterildiği gibi:

İbn el-Ravendi: K.2:92 ayetinde Muhammet ölümü istemeleri için Yahudilere meydan okuyor. Muhammet eğer Yahudiler ölmeyi isteselerdi hemen öleceklerinden emindi. (Yahudiler bunu çok iyi biliyorlardı bu nedenle de ölmeyi istemediler. Bu şunu gösteriyor: Muhammet'i reddetmelerine rağmen, Yahudiler onun gerçek peygamber olduğunu biliyorlardı.)

Muhammed de şunu biliyordu ki, kendi ölümünü (79) istemeyi ifade etmeye cesaret edemeyeceklerini (ve ayet de bunu yapamayacaklarını açıkça) söylüyor.

Bu da Muhammed'in peygamber olduğunu kanıtıyor, Tanrı'nın yardımı olmadan Yahudilerin ne yapacaklarını tahmin edemedi.)

el- Varrak: (Yahudiler Muhammed'in meydan okuması olan ölmeyi istemeyi kabul etmedilerse bu onun peygamber olduğuna inandıklarından değil, daha çok bu meydan okumayı ciddiye almadıkları içindir.) Muhammet Hristiyanları mübahaleye katılmaya ve Yahudileri ölmeyi dilemeye davet ettiğinde kullandığı

sözcükler onun bunu peygamber olduğunu kanıtlamak için olduğunu ima etmiyordu. Eğer Yahudiler ve Hristiyanlar Muhammed'in bu niyetle meydan okuduğunu anlasalardı, seve seve kabul ederlerdi.(80)

İbn el- Ravendi: K.3:61 Hristiyanlarla birlikte mübahaleye gönderme yapıyor. Muhammet Hristiyanları (eğer ona boyun eğmezler ise) lanetleneceklerini ikaz ediyor. (Bu onun peygamber olduğunu kanıtıyor, çünkü o mübahale sonucunun ne olduğunu, neler olacağını biliyordu. Hristiyanlar mübahaleyi yapmak ve lanetlenmek yerine Muhammed'in koşullarını kabul ettiler. Çünkü onlar kutsal kitaplarında önceden geleceği belirtilen peygamberin tarifinin Muhammet (81) gibi olduğu için bunu biliyorlardı.

el- Varrak: Musa ve İsa gibi, kendilerinin peygamber olduğunu iddia eden insanlar, Muhammed'in peygamber olarak geleceğini kehanet etmişlerdi gerçekten. Hristiyanlar ve Yahudiler peygamberlere inanıyorlardı. Bu nedenle Muhammed'in meydan okumasına cevap vermeye cesaret edemediler.(82)

İbn el- Ravendi: Ancak Yahudilerin ve Hristiyanların kitaplarında Muhammed'in tarif edildiğine dair hemfikir iseniz, bu mucizenin var olduğunu ve Musa ve İsa'nın Muhammed kadar peygamber olduğunu kabul etmelisiniz.(83)

el- Varrak: Musa ve İsa, Muhammed'in geleceğini gerçekten öngördüler (Ama bu mucizelerin olduğunu ve bu insanların peygamber olduğunu ima etmez; her astrolog doğru bir kehanet yapabilir.(84) Aynı şekilde Muhammed'in bazı gerçekleri öngörebilmesi (kehanet etmesi) onun peygamber olduğunu kanıtlamaz. Başarıyla biçimde tahmin yeteneğine sahip olabilir, fakat bu, onun geleceği gerçekten bildiği anlamına gelmez. Ve tabii ki onun geçmişteki gerçekleri anlatabilme yeteneği onun peygamber olduğunu kanıtlamaz. (Bu gerçekleri ilâhîden okumaya olabilir) ve eğer okuma yazması yoktuysa gene de ona ilâhî okunmuş olabilir.(85)

İbn el- Ravendi: Yahudiler ve Hristiyanlar, Peygamberin görünüşünün ve onun

El-Varrak: Hafıza kitabının yerini tutabilir.

geliş koşullarının çok ayrıntılı bir anlatımına sahiptiler. Hiçbir astrolog böyle kesin bir kehanette bulunamadı. Astrologlar nadiren geleceği öngörmekte başarılı oldular, o da şansına.(86)

el- Varrak: Yahudiler Muhammed'in isteğini kabul etselerdi (ve ölümünden sonrasi hakkında, ölümü isteyecek kadar emin olsalardı) Muhammed onların gerçekten ölmeyi arzulamadıklarını, bunu sadece söylediklerini söylerdi.(87)

İbn el-Ravendi: Muhammed'in meydan okumasında söylediklerini arzulamaları gerektiğini içermiyordu, onlar sadece bunu söylemelilerdi.(88) Ayrıca, Yahudiler bunu yüreklerinden arzularıklarını söyleyerek yanıtlayabiliyorlardı.(89)

el- Varrak: Yahudiler yürekten arzu ettiklerini söylemiş olsalardı, Muhammed onlara Cibrail'in kendisine onların yalan söylediğini ve yürekten arzu etmediklerini vahiy ettiğini söyleyecekti.(90)

4. Kafir İbn el-Ravendi ve Kitap el-Zürüd'ü

İbn el- Ravendi için sözüm ona olumlu kaynaklar

Kaynaklarımız parça parça olmasına karşın, Kitap el-Zürüd'deki bir paragraf için sağlam bir açıklama yapabili-

Van Ess'e göre, İbn el- Ravendi'nin doğu Hanefi-Mürcie geleneğine bağlı olduğuna kuşku yok. Bu yüzden Hanefi alimleri ona olumlu bakıyor. Yakından incelendiğinde yukarıdaki olguyu aynen buluyoruz: Maturidi dışında, bu kaynaklarda İbn el- Ravendi'ye yapılan göndermelerde, onun mucizeler ya da dinle ilgili yaklaşımından etkilenmiyor.

riz. Bu bilgi Ess'in Kitap el-Zürüd'den yaptığı hipotezini (varsayımını) doğruluyor. Yani mucizelerin olduğuna karşı iddiaları sunan el- Varrak ile mucizelerin varlığını destekleyen iddiaları sunan İbn el- Ravendi arasındaki diyaloglar olduğunu.

Şimdi Van Ess'in varsayımının bir başka bölümü incelenmeli. Van Ess İbn el- Ravendi'nin kafir (heretik) olmadığını inanıyordu. "Kitaplarından süzülerek açığa çıkan uç noktadaki ve çok edici söylemleri onun kendi kişisel düşüncelerinin tamamen tanımlamaz." (91) Van Esse "İbn el- Ravendi'nin Kitap el-Zürüd'de İslamı ya da belki de İslam'la ilgili kendi özel yorumunu savunduğunu" ileri sürüyor.(92) İbn el- Ravendi'nin "kendinden şüphe etmeden insanların (Bağdat ekolünden) yüreklerindeki şüpheli ve çelişkili ruhlarını uyandırmak istediğine" inanıyor.(93) Ve buna ek olarak Kitap el-Zürüd'de mucizelerin olmadığı iddialarında bulunan el- Varrak'ın gerçekten kafir olmadığını ve "İbn el- Ravendi ile Ebu İsa arasındaki diyalogların ikisinin de doğru olduğu iki Müslüman arasında olduğunu" ileri sürüyor.(94)

Müeyyid ve Maturidi'nin verdiği tutarsız açıklamanın varsayımına dayanılmasının doğru olmadığını tartıştım. Ayrıca bu iddia İbn el- Ravendi'yi hiç çelişkiye düşmeden suçlayan diğer pek

çok kaynaklardaki kanıtlara karşı Maturidi'nin kanıtlarının tercih edilmesine dayanıyor. Van Ess'e göre Müeyyid, Abd el-Cabbar, Al-Hayat ve İbn el- Cevzi hepsi taraflı ve İbn el- Ravendi'yi çarpıttıyordı. Ess'in Maturidi'yi temel almasına karşın onun iddialarını İbn el- Ravendi'yi sözüm ona destekleyen diğer kaynaklardan söz ederek destekliyor.

Bu kaynaklara yakından bakıldığında içlerindeki çoğu bilgiler İbn el- Ravendi'nin kafir olduğuna dair tutarlıdır. Bu bilgilerin çoğu İbn el- Ravendi'nin ilmini tartışıyor ve onun heretik inançları ile ilgili konularda ilgisiz kalıyor. Örneğin, Tehvidi, İbn el- Ravendi'yi uzman teolog olarak tanımlıyor ve onun Arap stiliindeki ustalığını övüyor.(95) Tehvidi'nin İbn el- Ravendi ile ilgili düşüncesi bizim tek kanıtımız olsaydı, Tehvidi'nin bakış açısı ile İbn el- Ravendi'nin saygın bir Müslüman olduğu sonucunu çıkarmalıydık. Fakat şans eseri Tehvidi'nin mucizelerle ilgili konuları tartışmaya açtığı bazı bölümler var ve buralarda İbn el- Ravendi'nin "kâfir" görüşlerini su götürmez bir biçimde suçluyor.(96) Tehvidi bir yandan engin bilgeliğinden dolayı İbn el- Ravendi'ye övgü düzmenin, diğer yandan onun kafir düşüncelerini sansürlemenin tutarsız olmadığını düşünüyor.(97)

Bir başka kitapta, Ahlak el-Vezireyn'de, Tehvidi, İbn el- Ravendi'nin ki-

İbn el-Ravendi'nin kafir çalışmalarındaki asıl amacının Mu'tezile'den öç almak olduğunu iddia ediyor. Hâlbuki el-Murtada bile bu tartışmayı "yazdıklarına inansa da inanmasa da bu kitapları yazarak günah işlediğinden kuşku yok" diyerek özetliyor. . .

taplarının diğer kâfirlerin kitaplarıyla birlikte el-Şahib İbn Abbad'ın kütüphanesinde durduğunu anlatıyor.(98)

Ne Tehvidi (vezir e yönelik karalayıcı eğilimini saklamayan) ne de kaynağı, can sıkılmış katib Ali b. İsa, tamamen güvenilir tanık olmamalarına rağmen, onların tanıklığını reddetmenin bir gereği yok. Bu da onuncu yy da İbn el- Ravendi'nin kitabının hala dolaşımda olduğunu gösteriyor. Ayrıca bu, ikisinin de, al-Tahvidi'nin ve kaynağının İbn el- Ravendi'nin kitaplarının saygın bir Müslüman'ın kütüphanesi için uygun olmadığını düşündüklerini gösteriyor.(99)

Aynı şey, İbn el- Ravendi'nin görüşlerini yansız ya da destekleyici bir havayla birkaç kez dile getiren Ebu al-Hasan al-As'ari (324/925) için bile geçerli.(100) Abd al-Cabbar'ın, As'ari'nin İbn el- Ravendi'den etkilenmiş olduğuna dair tatsız ifadesi As'ari'nin bu tavrını izah edebilir.(101) Fakat bir başka fırsatta, As'ari, adına anlaşılmaz bir ismi "bir lanetli" (al-la in) ekleyerek İbn el- Ravendi'nin Müslüman teoloji bildirisini yalanlıyor.(102) Ayrıca As'ari İbn el- Ravendi'nin "kâfir" kitapları (103) için red nameler yazıyor.

Doğudan gelen kaynaklar, Hanefi Maturidi okulu, özel bir kategoriye aittir. Van Ess'e göre, İbn el- Ravendi'nin doğu Hanefi-Mürcie (104) geleneğine bağlı olduğuna kuşku yok. Bu yüzden Hanefi âlimleri ona olumlu bakıyor. Yarıdan incelendiğinde yukarıdaki olguyu aynen buluyoruz: Maturidi dışında, bu kaynaklarda İbn el- Ravendi'ye yapılan

Yahudiler Muhammed'in Arap muhaliflerine küfrediyorlar:
"Neden Kur'an bir benzerini üretmediler".

göndermelerde, onun mucizeler ya da dinle ilgili yaklaşımından etkilenmiyor. Al-Pazdavi, bir kereliğine, İbn el-Ravendi'nin içsel konuşmalar ve sözlü konuşmalar arasındaki bağlantı hakkındaki görüşlerini yazıyor. El-Pazdavi İbn el-Ravendi'nin görüşlerini paylaşıyor, bu görüşleri Eşariyye ile birleştiriyor ve açık terimlerle aynı fikirde olmadığını söylüyor. Bu eleştirinin ötesinde herhangi bir şey bu tartışma konusu için anlamsız olurdu. El-Pazdavi'nin kurallara uygun ele aldığı tartışma bize İbn el-Ravendi hakkında başka türlü ne düşündüğüne dair herhangi bir şey söylemiyor.(105)

İbn el-Ravendi'nin bütün ortaçağ referanslarını titizlikle toplayan, Abd al-Amir Al-Asam'a göre, sadece el yazar onu savunma girişiminde bulunuyorlar: el-Şerif el-Murtaza (436/1044) ve İbn Hallikan (681/1282).(106) Ancak bu iki yazarın ne söylediklerine bakıldığında her ikisinin de İbn el-Ravendi'nin "kâfir" görüşlerinin fazlasıyla farkında oldukları görülüyor. El-Murtaza'nın Mu'tezile ile bir hesaplaşması vardı ve el-Safi fi-l-imame kitabını Abd el-Cabbar'a sert bir karşılık olarak yazmıştı. Bu nedenle kitabında Mu'tezile'yi İbn el-Ravendi'nin "kâfir" yazılarından dolayı suçlaması ve İbn el-Ravendi'nin yanlışları ile dalga geçmesi anlaşılır bir şey. İbn el-Ravendi'nin kafir çalışmalarındaki asıl amacının Mu'tezile'den öç almak olduğunu iddia ediyor. Halbuki Al-Murtada bile bu tartışmayı "yazdıklarına inansa da inansa da bu kitapları yazarak günah işlediğinden kuşku yok"(107) diyerek özetliyor... El-Murtada İbn el-Ravendi'yi el-Cahiz ile karşılaştırdığında, asıl isteği ikincisini suçlamak, birincisini temize çıkarmak değil.(108)

Bazı durumlarda, bir takım yazarların eserlerinden çıkan parçalar İbn el-Ravendi ile ilgili kısa atıflar içeriyor. İbn el-Ravendi hakkında böylesi yansız hatta olumlu referanslar, sözler ortaya çıktığında yazarın İbn el-Ravendi'nin mucizelere karşı bakış açısını görmekten geldiği sonucunu çıkarmamız yanlış olabilir. İbn el-Ravendi'nin dini konu-

mu karşısında dehşete düşen Müslüman yazarlar yine de pek az da olsa herhangi bir yorum yapmadan ya da övgü yapmadan onun adından söz ediyorlardı. Mucizeler ve dini tartışmalarda küçük düşürücü eleştirilerini koruyorlardı ancak böyle tartışmalar olmadığında bu aşağılamaları da yok oluyordu.

Bu prensip erken dönem kaynaklarından seçilerek oluşturulan göreceli olarak geç dönem kaynaklarla uğraşıl-
dığına özellikle gözlenebilir. İbn Hallikan'ın durumunda olduğu gibi. İbn Hallikan İbn el-Ravendi'yi "iyi tanınan alim" biri olarak tanımlayarak giriş yapıyor. Sonra İbn el-Ravendi'nin kelimeleri ile ilgili bilimsel bir inceleme yazdığını ve zamanının seçkin insanların (fidala) olduğunu ve yüz on dört kitabı olduğunu yazarak devam ediyor. İbn Hallikan bu kitaplardan sadece dördünden, Kitap el-Zürüd'den ve başka üç kafir kitaptan söz ediyor. İbn Hallikan, İbn el-Ravendi'nin "ilahiyatçıların kitaplarında aktarılan özel doktrinlerinin olduğunu" farkında. İbn Hallikan'ın beş heretik kitabı öğrendiği ilahiyatçıların sözlerini tekrar etmekte gönülsüzdür. Bu kaynaklardaki düşüncelerden daha çok kendi önyargılarını ve ter-

İbn Hallikan
İbn el-Ravendi'yi "iyi tanınan alim" diye nitelendirerek giriş yapıyor. Sonra İbn el-Ravendi'nin kelimeleri ile ilgili bilimsel bir inceleme yazdığını ve zamanının seçkin insanların (fidala) olduğunu ve yüz on dört kitabı olduğunu yazarak devam ediyor.

Ravendi: Buna benzer bir kehaneti en yetkili astrologlar yapmazdı.

cihlerini kullanıyor. İbn Hallikan'ın verdiği bilgilere dayanarak İbn el-Ravendi'nin anlamını çıkarmaya çalışmak kesinlikle yanlış olurdu.(109)

Aynı şekilde, bir yazar mucizeleri tartışırken İbn el-Ravendi'den hiçbir şekilde söz etmiyorsa, bu unutkanlığı İbn el-Ravendi'nin iyi (olumlu) bir üne olduğunu kanıtı olarak ele alırsak hata yapmış oluruz. İsmaili Kelamcı el-Razî'nin İbn el-Ravendi ile ilgili suskunluğu aynı şekilde İsmaili doktrinleri ile ilgili bazı ayrıntılar karşısındaki suskunluğu gibi yorumlanmalı. Her iki konudaki suskunluğu kendi planladığı tartışmaların dışında kalmalarındandır.(110)

H.S. Nyberg filozofların ve fizikçilerin (hekim) "İbn el-Ravendi'yi ciddiye aldıklarını ve bazen onu savunduklarını" iddia ediyor ve iddiasını desteklemek için Kindi (252/866) ve İbn el-Heysem (430/1039) tarafından yazılmış kitapları gösteriyor.(111) Fakat Nyberg'in delilleri

iddiasını kanıtlamıyor. Kindi "Tanrı'nın birliği üzerine İbn el- Ravendi ile bir tartışma"yı yazmış.(112) Bu kitabın içeriği hakkında bir bilgi edinmemiz mümkün değil, ancak muhtemelen İbn el-Ravendi ile olan bazı anlaşmazlıklarının bir yansımasıdır. Aynı şekilde İbn al-Heysem'de hiçbir şekilde onun destekleyicisi değildi. Ebu Ali'nin İbn el- Ravendi'yi yalanlamasını eleştiren bir tezinde daha iyi yalanlamaları kendi yazıp eklemiştir.(113) Bununla birlikte İbn el- Ravendi'nin entelektüel düşünceleri bazı

filozoflar için gerçekten çekici olmasına rağmen filozoflar böylesi şüpheli etkileri gizlemek için dikkatliyidiler ve ismini söylemekten kaçınıyorlardı, Ebu Nasr al-Farabi örneğinde olduğu gibi.(114)

Mucizeler ile ilgili tartışmalar bağlamında İbn el- Ravendi'nin iyi bir Müsiüman olarak ortaya çıktığı erken dönem tek kaynak Maturidi'nin K.el- Tevhid eseridir ve bunun izahının nasıl anlaşılması gerektiğini de gördük. Maturidi'nin kitabı Ebu İsa el- Varrak'ın Kitap el-Zürmü'deki rolünü bize en net biçimde gös-

teren kitap olduğu kadar Maturidi'nin Mani dini (maniheizm) inançlarını da gösteriyor.(115) Van Ess Maturidi'nin özelliklerinin (İbn el- Ravendi'ye saldır-maması) onun doğu kökenli olmasına bağlı olduğunu varsaymakta haklı olma-lı. Bu coğrafik temelli farklılık olasılıkla doğu insanların Bağdat'tan daha az dogmatik oldukları ve bu nedenle İbn el- Ravendi'yi daha iyi anladıkları (116) ya da İbn el- Ravendi'nin doğu Hanefi ekolüne bağlı olduğu anlamını taşıyor. Maturidi 10. yy'da Mani dininin İslam'a karşı hala gerçek bir tehlike olarak sa-yıldığı Semerkand'ta yaşıyordu.(117) Maturidi'nin Kitap el-Zürmü'de karşı ilgi-si kitabında Mani dininden olan el- Varrak'ın mucizeleri reddetmesi olgusu ile bağlantılı. Maturidi için acil görev İbn el- Ravendi'nin gerçek yüzünü ortaya çı-karmaktan çok Mani dininden olan el- Varrak'a hücum etmektir.

İbn el- Ravendi ile ilgili bilimsel tartışmaların çoğu, özellikle Van Ess'in çe-şitli araştırmaları, İbn el- Ravendi'nin kafirlikle suçlanmasını Mu'tezile itirala-rına bağlamakta ısrarcıdır. David Tho-mas daha da ileri gidiyor ve al-Jabbai'yi bu imgeyi hemen hemen tek başına karmakarışık etmekle suçluyor.(118) Araştırmamızın bu bölümünü sonuçlan-dırmadan önce göz ardı etmememiz ge-reken bir durum var ki o da Kitap el-Zürmü'de ilgili en detaylı ve açık kay-nağımızın Mu'tezile kaynaklı değil İsmaili kaynaklı olmasıdır. El-Müeyyed Mu'tezile söylencelerine dayanmıyor. Kendisi bu kitabı okumuş (Krauss'un hi-potezini kabul edersek) ya da bu kitabı (Zürmü'd) okumuş olan bir başka İsmaili Da'i'ye güvenmiş (kendi ifadesine değer verecek olursak).(119) Her durumda Ki-tap el-Zürmü'dü okumuş olan bu İsmaili aydın İbn el- Ravendi'nin mucizeleri reddettiğinden emindi. Biz de metnin Mu'tezili propagandası aracılığıyla ta-mamen çarpıtıldığına ihtimal vermiyo-ruz: el-Müeyyed'in entelektüel portresi iyi belgelenmiştir (120) ve Mü'eyyid'in üzerinde özellikle güçlü bir Mu'tezili etki-kendi yargısını değiştirecek kadar ol-duğuna dair bir kanıt yok.

Bir özgür düşünen olarak
İbn el-Ravendi

İbn el- Ravendi mucizeleri reddediyorsa neden mucizeleri destekleyenleri tanıtmayı seçti? Kitap el-Zümrü yazarının gerekçesini anlamak için onun kişiliği ve kitapları hakkında tam bir görüşe sahip olmalıyız; var olan delillerin izin verdiğinden daha eksiksiz. Gün ışığına yeni malzemeler çıktıkça ya da eskileri daha yakından incelenebilir görüşlerimizi doğrulamayı ya da onları düzeltmeyi umut edebiliriz. O güne kadar oldukça eksik bilgileri temel alarak kesin olmayan bir analizi önerebiliriz sadece.

Leo Strauss'un Persecution and the Art of Writing kitabında (diğer ortaçağ düşünürleri hakkında) geliştirdiği yaklaşımı izlemek bir öneri olabilir. Bu yaklaşıma göre İbn el- Ravendi'nin düşüncelerini kendi adına yayınlamaktan korkarak bunları el- Varrak'a mal etmeye karar vermiş olabilir. (121) Bu açıklama, yine de inandırıcı değil zira İbn el- Ravendi'nin kendi isminde yayınladığı başka kitaplar Müslümanlar için daha az itici değillerdi. Ayrıca bu, İbn el- Ravendi ile el- Varrak arasındaki sıkı ve hiç kopmayan arkadaşlığı hesaba katmıyor. (122)

El- Varrak'ın, İbn el- Ravendi'nin görüşlerini açıklamaya gönüllü olmuş olması ya da bu görüşlerin sorumluluğunu alacağı bir konumda olmaktan hoşnut olması mümkün değil. Henüz Kitap

Bu diyaloglarda tartışmalar boyunca el-Varrak'ın İbn el- Ravendi'yi vahyi dinleri reddetmesi için, İbn el- Ravendi'nin de onu Mani dinini bir istisna olarak görmeyi ret etmesi için ikna etmeye çalıştıkları kayıtları düşülmüş.

el-Zümrü'dün yayınlanmasından sonra bu ikili arasında bir düşmanlığın olduğuna dair bir veri yok. (123)

Daha büyük olasılıkla, bu kitabın biçiminin, İbn el- Ravendi ile el- Varrak arasındaki gerçek dostluğu yansıttığını sanıyorum. el- Varrak kaynaklarda genellikle genç Mu'tazil İbn el- Ravendi'yi, Kur'an'ı ve peygamberleri eleştirmesi için öne çıkaran ve onu bu dinsel doktrin karşıtı yola sokan kişi olarak tanımlıyor. (124) İbn el- Ravendi onunla tartışırken ilzam metodunu kullanıyordu (rakibinin kendi argümanlarını kendisine karşı çevirerek kontr atak yapmak). El- Varrak'ın iddialarını el- Varrak'ın kendi dini olan Maniheizm'e karşı kullanıyordu.

İbn el- Ravendi sonunda el- Varrak'ın kafir görüşleri karşısında üstünlük kazandığı zaman öğretmeninden çok daha ileriye bile gidiyordu. El- Varrak Mani dininden olmasına rağmen, İbn el- Ravendi Mani ilahiyatını Müslüman ilahiyatından daha iyi bir din olarak saymıyordu. İbn el- Ravendi'nin yazdığı bu iki entelektüel arasındaki diyaloglar Kitap el-Zümrü'de iyice belgelenmiş. Bu diyaloglar onları birlikte çalışanlar olarak olduğu kadar onların çekışmelerini de yansıtır. Bu diyaloglarda tartışmalar boyunca el-Varrak'ın İbn el- Ravendi'yi vahyi dinleri reddetmesi için, İbn el- Ravendi'nin de onu Mani dinini bir istisna olarak görmeyi ret etmesi için ikna etmeye çalıştıkları kayıtları düşülmüş. (125)

İbn el- Ravendi'nin karakteri, stili ve

düşünceleri arasındaki bağlantıyı da not etmek gerekir. Başka hiçbir kitapta yazarın, bir diyalogun tarafı olarak kendine, inanmadığı bir düşüncüyü mal etmeye çalıştığını bilmiyorum. Gene de bunun gibi alışılmamış bir yöntem İbn el- Ravendi'nin karakterinden uzak değil. Ayrıca kitaplarında sistemli bir biçimde aksini ispatlamak için (naad sadece düzeltmeler ya da sözden dönme, cayma değil) yazı yazan bir başka yazar tanımiyorum. İbn el- Ravendi sistemli bir biçimde ilk önce bir kitap yazıyor ardından onun yalanlamasını yazıyordu. (126) Van Ess bu uygulamaya bağışlanabilir hoş günahlar, "bir çeşit entelektüel işbazlığı" olarak bakıyor. (127) Müslüman yazarlar buna daha az saygı duyuyorlardı ve İbn el- Ravendi'nin şaşırtıcı davranışını, onun saçma sapan, çıkarıcı eğilimlerinin kanıtı olarak değerlendiyorlardı. (128) Bu eğilimler Ma'ahid al-tansis'te de kaydedilmiş. Bunlarda şöyle söyleniyor:

İbn el- Ravendi ne bir felsefe okuluna bağlandı ne de herhangi bir işte kaldı. Bu nedenle İslamı inkar ederek Yahudiler için 400 dirhama karşılığında K. Al-Basra'yi yazdı ve duyduğuma göre bu parayı Samarra'lı Yahudilerden aldı. Parayı alınca reddiye yazmaya başladı, ona ek olarak 100 dirhama verilince reddiye yazmayı bırakmış. (129)

İki görüşten farklı olarak (Van Ess ve Ma'ahid'inki) bu kişisel inkar yazılarının İbn el- Ravendi'nin kendine özgü tahrik yoluyla derin inançlarını yansıttığını düşünüyorum. İbn el- Ravendi, kitaplarından yapılan alıntılarında gösterdiği gibi herhangi bir kutsal kitabın ya da dinsel vahiyin otoritesini ret etme anlamında gerçek bir özgür düşünürdür. Bu sonuç Kitap el-Zümrü'dün yanı sıra diğer yazdıklarından (K.al-Damigh Kur'an'a karşı ve "(Tanrısal) Bilgeliliğin abesliği" (Abath al-hikma) ortaya çıkıyor. İbn el- Ravendi'nin İslam'dan kopuşu sadece kitaplarındaki çerçiklerden değil aynı zamanda onlardaki üsluptan da anlaşılıyor. İbn el- Ravendi'nin Damigh te sorduğu sorular belki görünüşe göre birbirine ters düşen

iki ayeti uzlaştırmaya çalışan meraklı bir Müslüman tarafından sorulabilirdi. Ancak hiçbir Müslüman Tanrı'nın 2 artı 4'ün nasıl 6 yaptığını bilememesini böylesine ifade etmeye kalkamaz.(130) Kafası karışmış bir Müslüman tanrısalılığı sorgulayabilir ama hiçbir Müslüman gazaba uğramış ya da kanlı bıçaklı bir düşman gibi Tanrı davranışlarını sorgulayacak şekilde sonuçlandıramaz.(131) Hatta dindar bir Müslüman hac sırasında ayinlerin esas değerlerini sorgulayabilir. Ama böyle bir sorgulama, bir Müslüman için Tanrının ve Peygamberin yüksek bilgeliliğine itaati ile ilgili en önemli nosyonuna yol açarken, İbn el-Ravendî'ye göre bu Müslüman geleneğinin ikelliğini gösteriyor.(132) Herhangi bir kişi İbn el-Ravendî'nin sorgulamalarını küstah bir tonda yapar ve benimserse hiçbir şekilde Müslüman olarak kalamaz.(133) Gerçekten İbn el-Ravendî'nin iddialarının içeriği kadar onların üslubu da Müslümanları çileden çıkarıyordu. Bu İbn el-Cevzi'nin yorumlarına da yansıtıyordu. Ona göre İbn el-Ravendî İblis'ten de kötüydü, çünkü İblis Tanrıya itaatsizlik etmesine karşın en azından Ona saygıyla hitap ediyordu.(134)

Saygısız üslup, İbn el-Ravendî'nin dinsel yapıya saldırılarının önemli bir parçasıydı. Aynı şekilde yazarlarının biçimi yazılarındaki şüpheci içerikle yakından ilgiliydi. Bir kitabı iki kişinin yazması ve bir anda iki sesin konuşması inkârın yoluydu. İbn el-Ravendî yazar otoritelerine karşı güvensizliği ve kişilerin zihninin şekillendirilmesi için yapılan sürekli çabaya karşı kesin tavır nedeniyle bu biçimde yazıyordu. Kitap el-Zümrüd'de bazı düşüncelerini paylaştığı arkadaşları ile yaptığı diyaloglar aracılığıyla çift sesliliğin aynısının kitabın kendinde oluşmasına çalışıyor olması olası. Diyaloglarda mucizelerin lehinde rol alması eleştirel yaklaşımını daha da ileriye götürmek için bir yöntem olabilir. Eğer böyle bir niyeti vardysa bu yöntemde daha çok nüans ve alay yapma imkanı vardı. Ama bir de şüpheyi kullanma gerçeği de vardı. Peygamberlerin otoritesinden

*Zümrüdün Kitabı
yüzyıllarca dolaşımında kalıyor.*

kuşkulananmak ve ardından kuşkudan kuşkulanarak çıkan sonucu iki kere kontrol etme söz konusu.(135)

Kitabın kendine özgün yapısına rağmen, genellikle Müslüman yazarlar okudukları yazarların gerçek inançlarını algılamada yetenekliydi. Kitap el-Zümrüd'deki bazı bölümlerden -giriş ve sonuç- İbn el-Ravendî'nin kitabın yazarı olduğunu tahmin edebiliriz. Diğer pek çok kelim tartışmaları gibi bu kitap da taraflardan birinin yenilgiyi (inqita) kabul etmesiyle bitiyor. Bu kitabın, el-Varrak'ın zaferi ve İbn el-Ravendî'nin mucizeleri (kesin bir reddiyle) sonlandığını tahmin edebiliriz.

İbn el-Ravendî, kitaplarından yapılan alıntılarını da gösterdiği gibi herhangi bir kutsal kitabın ya da dinsel vahyin otoritesini ret etme anlamında gerçek bir özgür düşünürdür. Bu sonuç Kitap el-Zümrüd'ün yanı sıra diğer yazdıklarından (K.al-Damigh Kur'an'a karşı ve "(Tanrısal) Bilgeliliğin abesliği" (Abath al-hikma) ortaya çıkıyor.

Bazı Müslüman kaynaklar Kitap el-Zümrüd'den söz ederken kitabın bir şekilde el-Varrak ve İbn el-Ravendî'nin ortak çalışmasıyla yazıldığını farkından olduklarından bahsediyorlar. İbn el-Cevzi İbn el-Ravendî ve el-Varrak'ın birlikte karşılıklı olarak kitabın yazarlığını üstlendiklerini ve hatta kitaptaki Kur'an'ı eleştirmede (136) hemfikir olduklarını belirtiyor ve Abd el-Cabbar ikisini de K. Al-Zümrüd'ün yazarları olarak gösteriyor. Tesbit'teki bir başka bölümde Abd el-Cabbar, Kitap el-Zümrüd'ün Muhammed'in savaşında meleklerin varlığına dair iddiasından söz ediyor (137) ve ekliyor, "Bu meseleyi İbn el-Ravendî'nin Ebu İsa el-Varrak ve Yahudi İbn Lavi (138) ile gizlice anlaşarak ortaya çıkarttığını dile getiriyor. İbn Levi'nin Ahvaz'ın Yahudisi olduğu ve İbn el-Ravendî'nin de onun evinde ölünceye kadar sığındığı söyleniyor. Benzer bir düşünce daha da karışık bir şekilde Ebu el-Kasim al-Belhi tarafından da önceden ifade edilmişti. Dediğine göre İbn el-Ravendî "Kâfir kitaplarının çoğunu Ahvaz'lı Yahudi Ebu İsa'nın evinde ölünceye kadar onun için yazmıştı." (139) Bu karmakarışık rapor (140) Müslüman kaynaklarında Ebu İsa el-Varrak ve İbn el-Ravendî'nin kafir kitapları üretmek için bir takım ortak çalışmalar yaptıkları ile ilgili tanıklıktır. Bu ortak çalışma, kitapları birlikte yazdıkları anlamına gelmez ancak İbn el-Ravendî'nin kitapları onun el-Varrak ile yaptığı karşılıklı tartışmaların ürünü oldukları anlamına gelir.(141)

Analizin kesin sonucuna göre insanlar Kitap el-Zümrüd kitabının yazarını İbn el-Ravendî ile özdeşleştirmişlerdir. Şaşırtıcı olan Kitap el-Zümrüd'de İbn el-Ravendî kendisine mucizeleri savunma rolü tahsis etmiş olmasının, yaptığı ilk elden tanıyanları alıtmaması olmalıdır. Onlar için Kitap el-Zümrüd bir kafir tarafından yazılmış kafir bir kitaptır.

5. Zümrüd ve içeriği

Başlığı

Yazarı Ebu el-Vefa (513/1119) olan Hanbalite'le İbn el-Ravendî'nin mucize-

lere karşı ünlü kitabına "Kitab al-ZÜMRÜD-Zümrüdün Kitabı" ismini seçmesinin çağdaşı Ebu el-Cubba'i'nin (303/915) düşündüğü gibi ilmini değerli bir taş ile karşılaştırmak için verdiğinin doğru olmadığını yazmış. Niyeti daha çok Kitab el-Zümrüdün yılanlar üzerindeki körleştirici gücünü tüm iddiaları susturmak için kitapta yer alan sofuculuğun gücüyle karşılaştırmaktı. (142) Kitabın isminin izahı Kitab el-Zümrüd'de bulunmuyor, (143) İbn Akil bunun İbn el-Ravendi'nin diğer bazı kitaplarında yazılmış olduğunu gördüğünü iddia ediyor.

İbn Akil'den sonra, bu açıklama geniş anlamda ve genel olarak kabul edildi ve Müslüman ve diğer araştırmacılar ikinci bir görüş sunmadılar. (144) Daha geç zamanlara baktığımızda ortaya safılık düzeyinde uydurma, dayanaksız açıklamaların çıkması dikkat çekici. İbn Akil (İbn el-Cevzi'nin aktardığına göre) bizim bu açıklama için tek kaynağımız olarak görünüyor. Ancak o da önemli tartışılabilir bir kaynak. Olasılıkla Kitab el-Zümrüd'ün kendisi okunmamış, sadece Ebu Ali'nin kitapla ilgili ret etmelerini okumuş olmalı. (145) Aslında, İbn Akil'in iddiasına rağmen İbn el-Ravendi'nin kitaplarına doğrudan ulaştığına inanmamız için bir neden yok. İbn el-Ravendi'nin, Ebu Ali tarafından bilinmeyen, bu

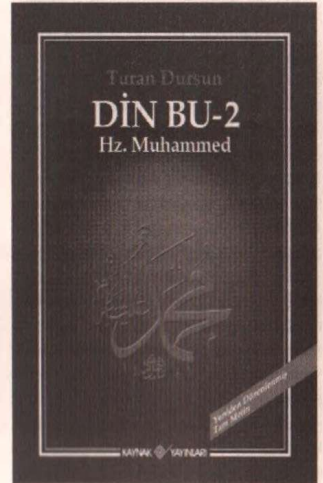
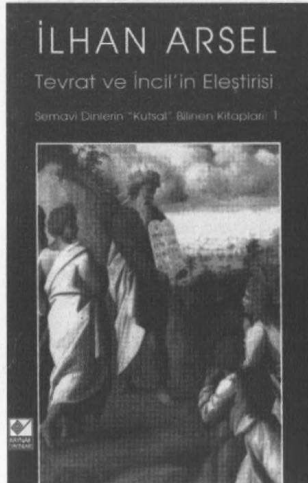
Gerçekten İbn el-Ravendi'nin iddialarının içeriği kadar onların üslubu da Müslümanları çileden çıkarıyordu. Bu İbn el-Cevzi'nin yorumlarına da yansıyor. Ona göre İbn el-Ravendi İblis'ten de kötüydü, çünkü İblis Tanrıya itaatsizlik etmesine karşın en azından O'na saygıyla hitap ediyordu.

açıklamayı içeren "başka kitapları" olaydı, diğer doktrin dışı ("kâfir") yazı meraklısı yazarların bunun farkında olmaları beklenebilirdi. Hatta diğer yazarların çalışmaları Kitab el-Zümrüd'ün özel gücüne değinilmesinin, İbn el-Ravendi'nin kitaplarına ilgiyi arttırması beklenebilirdi. Bu pek böyle olmadı. İsmaili bir yazar olan, İbn Akil'den yarım asır sonra yazan Nasir'i Hüseyin mucize karşıtı söylenenlere karşı duyarlardı. (146) Fâmil hikmatayn kitabında Kitap el-Zümrüdün sanılan özel niteliğinden (hassa) ve hatta İbn el-Ravendi'nin bazı heretik görüşlerinden bahsediyor. (147) Fakat Kitab el-Zümrüdün bu özel niteliğiyle İbn el-Ravendi'nin çalışması ile hiçbir bağlantı kurmuyor. Bu nedenle İbn Akil'in açıklamalarına karşı kuşkulanan uygun olur.

Görünüşe göre İbn el-Ravendi'nin taşların özel niteliklerine karşı keskin bir ilgi duyduğu doğru. Onun değerli taşlar bilimine ait ilmini bir kaç kitabına değerli taşların (bu uygulama başka insanlar arasında da oldukça yaygındı) ismini vermesi biraz açıklayabilir. Ayrıca bazı taşların özel güçleri gibi ilginç doğa fenomenlerini, dini vahiylerle karşı yazılarında kullandığı doğrudur. İbn el-Ravendiye göre peygamber olduğunu iddia eden kişiler doğa olayları hakkındaki bilgilerine dayanarak mucizelerini gösteri-

yorlar. Ama İbn el-Ravendi'nin K. Al-ZÜMRÜD adını seçmesinin Kitab el-Zümrüdün özel gücünün olması ve muhaliflerini şaşırtmak için kendi özel girişimi ile ilgili olup olmadığına dair elimizde kanıt yok. İbn-el Ravendi'nin K. Al-Khawass'ta, Kitab el-Zümrüdün gücü ile ilgili tartışma ile birlikte böyle bir açıklamaya yapmış olması uzak da olsa bir olasılıktır. Fakat bunu yapmadığı, İbn el-Ravendi'nin kötü niyetini vurgulamak için başlığı için İbn Akil'in kendi yorumu olması daha olasıdır.

İbn el-Ravendi'nin kitaplarında kullandığı başlıklar çıkardığımız bu sonuçları destekliyor. Sadece ilahiyat karşıtı bir kitabın başlığı içeriğini kapsıyor. (K. Abath al-hikma yada K.al-Ta-dil wa'l-tajwir). Diğer doktrin karşıtı (kafir) kitapları ya değerli eşyaların ve madenlerin ismini (K. Al-Lu2lu'a, K. Al-Marjan ve K. Al-Taj) ya da silah ismi (K. Al-Qadib, K. Al-Marjan ve K.al-taj) almışlar. Sadece bir kaynaktan adı geçen K.al-Taşafih (148) da bu kategoriye dahil edilebilir. Bununla birlikte bir başka başlık isminin farklı farklı yazılışları nedeniyle (K.al-Farid veya K.al-Firid) hem birinci hem de ikinci kategoriye girebilir. (149) Ama İbn el-Ravendi'nin başlığı çift anlamlı olabilen ve her iki kategoriye giren başka bir kitabı yok.

Kitabın yapısı

Karasa el-Mü'eyyid kaynaklarına sadık kalmış ve el-Müeyyid'in tartışmalarının düzeni Kitap el-Zümrüd'ün orijinal düzenini takip ettiğine inanıyor.(150) Kraus bir de Kitap el-Zümrüd'deki tartışmaların sistematik bir biçimde bir konudan bir sonraki konuya taşındığını kabul ediyor. Bu yeni bakış fazlasıyla sorgulanabilir. El-Mü'eyyid'in kendisinin de bize anlattığı gibi, Da'i mucizelerle ilgili konuların çoğunu aslında Kitap el-Zümrüd'den çıkarıp atmış. Zaman zaman Da'i'nin ifadesi Kitap el-Zümrüd'den unuttuğu bir bölümün yerini belirtiyor.(151) Yaptığı alıntılara göre Mecalis Mü'eyyidiye'nin Kitap el-Zümrüd'deki tartışmaların düzenini takip ettiği hiç de kesin değil. Ayrıca, Mecalis Mü'eyyidiye'deki tartışmaların düzeninin (diğer kaynaklardaki gibi) Kitap el-Zümrüd'deki orijinal yapıyı koruduğu ölçüde, bu Kitap el-Zümrüd'ün daha çok dağınık ve sistematik olmadığını gösteriyor.

Kitap görünüşe göre bölümlere (abwab) ayrılmış. Bu kitaptaki bablara atfı yapan iki yazar var. Al-Mü'eyyid İbn el-

Ravend'i Brahima'ya (152) dayandığı bir bölümden ve el-Hayyat da "özellikle Muhammed yanlılarına karşı" bir bölümden söz ediyor.(153) Müslüman yazarlar özellikle bu son bölüme tepki vermekte hiç tereddüt etmemiş olmalılar ve al-Mü'eyyid ve İbn al-Cevzi'nin en çok bu bölümlerden esinlenmiş olmalılar. Görünüşe göre bu bölümde kitabın ilk bölümlerindeki genel argümanlar vardı ve İslam'a nasıl uyarlanabilecekleri gösteriliyordu.

Yine de, İslam karşıtı bölümdeki konuların aynı dizelgede kitabın ilk bölümlerinde de tekrar etmiş olmasını düşünmemiz mantığa uygun. Bazı başlıklardaki konular (ilahiyat ve Kur'an'ı eleştirme) İbn el-Ravendi'nin başka kitaplarında da yer alıyor. İbn el-Ravendi sevdiği konuları tekrar tekrar işlemiş hatta bir konu kitabın planlamasına uygun olmadığına bile konuyu gene de kullanmış olabileceğini düşünüyorum. Çok katı bir şablon takip etmektense Kitap el-Zümrüd büyük bir olasılıkla bir konular demetidir. Yapmış olduğumuz yeniden yapılandırma en iyi ihtimalde işlenen konuların listesi şeklindedir, sunuldukları sırayla değildir.

İslam filozofları susmuş ya da küçük görmüşlerdir Ravend'i.

Mucizelere karşı tartışmalar

Zümrüd'deki tartışılan konuları birkaç ana gruba ayırabiliriz:

Aklın üstünlüğü ile ilgili tartışmalar

Tanrı akıl yeteneğini insanoğluna ihsan etti. Akılla insanlar yanlı ve doğruyu değerlendirebiliyorlar. Eğer peygamberlerin bildirileri aklın hükmüne uyuyorsa, peygamberler gereksizdir. Eğer aklın hükmü ile ters düşüyorsa onları (peygamberleri) dinlememek gerekir.(154) Kanunun kaldırılmasından ortaya çıkan Brahmanlar ile tartışmalar; bir kanunun bir

Kitap el-Zümrüd'deki bazı bölümlerden –giriş ve sonuç- İbn el- Ravend'i'nin kitabın yazarı olduğunu tahmin edebiliriz. Diğer pek çok kelam tartışmaları gibi bu kitap da taraflardan birinin yenilgiyi (inqita) kabul etmesiyle bitiyor. Bu kitabın, el- Varrak'ın zaferi ve İbn el- Ravend'i'nin mucizeleri (kesin bir reddiyle) sonlandığını tahmin edebiliriz.

başka kanunun yerine kullanılabilemesi meselesi de bu tartışmanın bir parçasıydı.(155) Tartışma daha sonra İslam'a uyarlandı.(156)

İnsanoğlunun aklının yeterliliği hakkındaki iddia, bu aklın çeşitli ifadelerinin tartışmasına bağlıdır.(157) İnsanoğlu konuşmaya anne babasından nesilden nesile geçerek öğrendi. Ve bu hep böyle oldu.(158) İbn el-Ravend'i burada soruyu insanoğlunun konuşmasının doğal ya da geleneksel olup olmadığı meselesine yönlertiyor olmalı. Görünürde ilham'ı terimin kendisi olmasa da, çözüm yolu olarak tercih ediyor (dogal, doğuştan bilme). Da'i'nin yanıtlamasından İbn el-Ravend'i'nin doğuştan bilme ile ilgili çeşitli örnekler (kuşların kendi aralarında iletişim kurma yeteneği, ördeklerin yüzme yeteneği, çocukların süt emme yeteneği) verdiğini görebiliyoruz, ve bunlar kendisi tarafından konuşma ve anlama ile ilgili yaptığı benzeşmelerdir.(analoji).

Bilimi de İbn el-Ravend'i aklın yeterliliğinin bir kanıtı olarak gösteriyor. Ona göre, insanlar gökyüzünü seyrederek astronomi bilimini geliştirdiler. Nasıl bakılacağına dair hiçbir kâhine ihtiyaç duymadılar. Udun nasıl yapıldığını öğrenmek için de kâhinlere ihtiyaç duyulmadı. Kâhinlerin vahiyleri olmadan insanların

kuzunun bağırsaklarını kurutup tahta parçasına gerip keyifli sesler üretmeyi öğrenemeyeceğini sanmak çok saçma. İnsanoğlu aklının doğuştan gelen ayırt etme ve gözlem gücü ile sürekli uygulamalarla bütün bu becerileri edindi.

Kraus kitabın bu bölümün akla övgüler yaptığı ritmik düz yazı ile yazdığı bir paragrafla başladığını düşünmüş, bunun bir tümcesi Da'i'nin yalanlamalarında da bulundu.(159) Kraus'a göre ne Da'i ne İbn el-Ravendi yazdıklarında ritim kullanmamışlardı. Her ikisinin böyle bir tümceyi bölümün girişinde kullanmak istemelerinin bu yerin geleneksel bölüm girişi olduğunu ve bu yerde akla övgülerin bir şarkı şeklinde gerçek tartışmadan önce yer aldığını iddia ediyor. Bu nedenle Kitap el-Zümrüd'ün şiirsel bir girişinin olduğunu ve İbn el-Ravendi'nin bu girişte aklı yücelttiğini ve Da'i'nin buna yanıtını İbn el-Ravendi'ye ait dizelerden bir paragrafla verdiğini ileri sürüyor.(160)

Olasılıkla bu tümcenin süslü bir stil ile yazılmış bir girişten alındığı gerçek. Bunun İbn el-Ravendi'nin kaleminden çıktığını düşünmüyorum. Daha önce de olduğu gibi, Da'i büyük olasılıkla bunu çok belirgin söylemiş olurdu, zira İbn el-

Ravendi'nin söylediği bir şeye saldır- mak için hep böyle yapar. Bu tümcenin Da'i tarafından yazılmış olması daha muhtemel.(161) Ayrıca Kitap el-Zümrüd üzerinde yapılan tartışmalarda aklın rolü üzerine yapılanlar uç bir sorun değil fakat bu tartışmanın ortasına oturdu. Bu nedenle "bilimin ufkunu aklın kanatları ile örtüğünü iddia eden kişi" referansı geleneksel bir giriş olmaktan ziyade, Da'i'nin İbn el-Ravendi'nin entelektüel iddialarına yaptığı doğrudan bir saldırıdır.

Kur'an ile bağlantılı tartışmalar

Zümrüd Kur'an'ın emsalsiz güzelliği doktrinine pek çok açıdan karşı geliyor.(162) Arapların Kur'an'a benzer hiçbir şey üretmemiş oldukları olgusuna birkaç doğal açıklama ileri sürüyor. Bunun Kureyş halkının diğer aşiretlerden daha fazla etkili ve güzel konuşanlar olduklarını ve Muhammed'in de özellikle bunda yetenekli biri olmasından ya da şiirsel rekabetlere ayıracak vakitlerinin olmamasından ya da Arapların eğitimsiz olmaları olgusundan kaynaklandığını ileri sürüyor. Kitap el-Zümrüd ayrıca Kur'an'ın tek güzelliğin kendisi olmadığını iddia ediyor. Aktham b. Sayf'in de-

Tanrı akıl yeteneğini insanoğluna ihsan etti. Akılla insanlar yanlış ve doğruyu değerlendirebiliyorlar. Eğer peygamberlerin bildirileri aklın hükmüne uyuyorsa, peygamberler gereksizdir. Eğer aklın hükmü ile ters düşünüyorsa onları (peygamberleri) dinlememek gerekir.

yişinde, "Size çok fazla vereceğiz" (K.108:1) deyişinden daha güzelleri var. Kur'an Arapça yanlışlarla yazılmış ve bu yanlışlar insanoğlu tarafından düzeltililebilir.(163) Kur'an birbiri ile çelişen ve saçma deyişlerle dolu ve bunlar Allah'ın konuşmaları olması mümkün değil.(164) Ve Kur'an'ın dili Araplara Muhammed'in peygamber olduğunun kanıtı olarak görünürken onun Arap olmayanları etkilemesi beklenemez.(165)

Zümrüd bir de belirli Kur'an ayetlerini tartışıyor. Bunlardaki mantıksal kusurlara dikkati çekiyor ve ortaya çıkış koşulları hakkında Müslüman geleneğini sorguluyor. Mübahale demetindeki örnekler gibi benzer tartışmalara ve diğer konulara da değiniyor, Müslüman geleneğinin geçerliliğine ve peygamberlerin mucize iddialarına.

Müslüman gelenekleri ile ilgili tartışmalar

Zümrüd'e göre, mucizeleri içeren gelenekler kaçınılmaz bir biçimde sorunlu. Varsayılan mucizelerin yapıldığı sırada peygamberin (kâhinin) ne yaptığını gözlemleyebilecek kadar yakınında çok az sayıda insan bulunuyordu. Bu kadar az sayıda insanın verdiği raporlar güvenli olamaz, zira bu denli küçük bir grup kolaylıkla yalan söylemekte gizlice anlaşabiliyorlardı.(166) Müslüman geleneği böylece birçok otorite yerine sadece bir otoriteyi temel alarak derme çatma

Nuh'un Gemisi'ni betimleyen bir resim.

gelenekler kategorisi içine düşüyor (haber mutawatir).(167) Benzer dinsel gelenekler yalan olduğunda gizli anlaşmalarla onaylanır.

Zümrüd, Muhammed'in kendi vaatlerinin ve kanunlarının (168) dinsel geleneklerin güvenilir olmadığını gösterdiğine parmak basıyor.

Yahudiler ve Hristiyanlar İsa'nın gerçekten öldüğünü söylüyorlar oysa Kur'an onların aksini söylüyor.(169) Eğer bu kadar çok insan tarafından yapılan beyanat güvenilir değil ise, Muhammed'i izleyenler kadar bir avuç insanın beyanatı haliyle aynı şekilde güvenilirmez.

İbn el-Ravendi Müslüman'lara özgün geleneklere parmak basıyor ve onların gülünç olduklarını gösteriyor: Meleklerin Muhammed'e yardım etmek için etrafında toplanmalarına ait gelenek mantıklı değil, çünkü geleneğe göre Bedir melekleri zayıftı, sadece 70 düşmanı öldürecek yeteneklerde ve melekler Bedir'de Muhammed'e yardım etmekte bu kadar istekliydilerse Uhud'ta kendilerine korkunç derecede ihtiyaç duyulduğunda neredeydiler?(170)

Mucizelerle İlgili tartışmalar

Zümrüd'ün önemli bir kısmı mucizelerin peygamberlerin el elçabukluğu ürünü olduklarına dair iddialara adanmış. Sihirbazlar gibi kâhinler de alış-

Bilimi de İbn el-Ravendi aklın yeterliliğinin bir kanıtı olarak gösteriyor. Ona göre, insanlar gökyüzünü seyrederek astronomi bilimini geliştirdiler. Nasıl bakılacağına dair hiçbir kâhine ihtiyaç duymadılar.

mamış doğa olaylarını kendi çıkarlarına kullanıyorlar, pek bilinmeyen mıknaş örneği gibi; bunlar sadece hileli beceriler.(171) Muhammed'in bir takım mucizeleri özel olarak dile getirilmiş: havzanın abdesti, koyunları mest edip konuşturması, konuşan kurt, Umm Ma'bad'ın koyunu, Suraqa ve işra.(172)Zümrüd'e göre, Mekke ve Jerusalem arasındaki mesafe çok büyük değildi ve bir insanın bu şehirlerin birinden gelip diğerine bir gecede dönmesi düşünülebilir, böylece peygamberin Jerusalem'ı bir mucize gibi sunması hileli bir beceridir.(173) Hatta peygamberin geleceği öngörme yeteneği (Ammar b.Yasir'in öldürülmesi olayındaki gibi) mucizelerle ilintili değildir, eskiden beri her hangi bir astrolog bunu yaptığını iddia eder.(174)

Müslüman adetleri ile ilgili tartışmalar

Zümrüd dua etmeyi, arınma adetleri ile ilgili zihnin meşgul edilmesi ve hac

seremonilerini eleştiriyor: Taşları atma, bir evin etrafında dönerken yapılan duaların bununla ilgisinin olmaması, ne yardım edebilecek ne de kötülük yapacak taşların etrafında koşmak. Daha sonra Sefa ve Merve'nin neden kutsal sayıldığını ve bu iki tepeyle Mekke'nin civarındaki her hangi bir tepe ile aralarında ne gibi bir fark olduğunu, örneğin İbn Kubeys tepesi, ve neden Ka'be her hangi bir evden daha iyiydi?(175)

Zümrüd'de bulunan tartışmaların içeriğinin taslağı bu bölümdeki önceki kısımlarda sunulan birkaç sonucu doğruluyor. Mecalis Mü'eyyediye, Maturidi ve Tathibit arasında yakın bir benzerlik olduğu görülüyor ve bunların iddialarını pekiştirmek için aynı kaynakları yararlandıkları, Kitap el-Zümrüd'e başvurdukları sonucu çıkıyor. Bir de her üçünün Kitap el-Zümrüd'den alıntı yapmak-tansa kaynaklarını özetledikleri izlenimi çok güçlü. Ve bu da üçünün de diğerlerine dayanmadığını, her birinde diğer ikisinde olmayan bilgilerin bulunduğunu gösteriyor. Kaynaklar arası bir karşılaştırma ile aynı konuları İbn el-Ravendi'nin, el-Varrak'ın ve her ikisinin de yaşadığı zamana bağlandığını görmemizi sağlıyor. Zümrüd'ün doğru olarak anlaşılması, İbn el-Ravendi ve el-Varrak'ın ikisinin de diyaloglara aktif katılımını ve her ikisinin de heretik inanca sahip olduklarını anlamamızı sağlıyor.

İbn Akil; K.al-Zümrüd'ün başlığının anlamı hakkında güvenilir bilgi vermese de açıklamalarının kitabın dinleyenleri üzerindeki etkisini kavramamıza yardımcı olduğunu kabul etmeliyiz. Onun "yanıltmacaları" bütün tartışmaları susturdu demek değil; aksine onu okuyan ya da dinleyen birçok Müslüman'ın uzun uzun, kızgın konuşmalarını üzerine çekmiştir. Modern bilimde, özellikle, İbn el-Ravendi'nin konumu ve bu kitap-taki rolü arasındaki tutarsızlık parça parça verilerimizi verilerimizle düzenlediğimizde genel olarak Kitap el-Zümrüd'ün hatalı görüntüsünü ortaya koyuyor.

İbn el-Ravendi'ye saldırmayan Müs-

Marheistler...

lûman yazarlar arasında sadece Maturidi onun Kitap el-Zümrüd'deki mucizelere karşı tartışmalarını olumlu bir kontekste sunuyor.

Hala Maturidi'nin özgün ve belirgin açıklaması onun anlaşılın tek tanık olmasından çok araştırmacılara yol göstericiliği daha ağır basıyor. Maturidi'nin açıklamalarından itibaren diğer kaynaklardaki (Mecalis Mü'eyyedyiye, İbn al-Cevzi ve Tathbit) açıklamalarla İbn el-Ravendi tutarsız algılanmıştı. Diğer kaynakların hepsi ön yargılı olarak ayıklanıldı.

Bu bölümden çıkan sonuçlar bize, Maturidi'nin önemini küçümsemeden, İbn el-Ravendi'nin dini doktrinler karşısı olduğuna dair değerlendirmemizi doğruluyor. Maturidi'nin yazısının diğer kaynaklar bağlamında yakından incelendiğinde Maturidi'nin anlattıkları ve Mü'eyyid'in ve Abd al-Cabbar'ın anlattıkları arasında bir çelişki olmadığını görüyoruz. Her üçünün kaynakları ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde birbirlerini tamamladığı görülüyor. Kitap el-Zümrüd'ün dini doktrin dışı karakteri ve yazarı İbn el-Ravendi ile özdeşleşmesi Müeyyid tarafından daha açık bir dille sunulmuş. Mü'eyyid ve İbn al-Cabbar

Kitap el-Zümrüd'den bazı izleri korumuşlar, fakat sadece Maturidi, ikisinin arasındaki diyalogun biçimini, iki katılımcının kimliklerini ve onların karşılıklı rollerini muhafaza etmiş. İbn el-Ravendi ile el-Varrak arasındaki işbirliğini onların Kitap el-Zümrüd'deki tartışmalarda görünen ortaklığını açıklamada Abd al-Jabbbar daha açıklayıcı olmuş. Hepsi, bütün bu üç kaynak, Kitap el-Zümrüd'ün açık, net, çarpıcı resminin ortaya çıkmasında katkıda bulunuyor.

İbn el-Ravendi'nin yazınsal aktivitesinin tümünü içeren bilgilerin bağlamında okunduğunda, Kitap el-Zümrüd, İbn el-Ravendi'nin bu kitabın girişinde de belirttiği gibi bir "özgür düşünen" olduğunu gösteriyor. Konuyla ilgili ortaçağ kaynakları İbn el-Ravendi'yi mucizeler nosyonunu ret eden, kutsal kitapları ve dinsel gelenekleri küçük düşüren biri olarak onu din değiştiren kişi olarak resmediyorlar. Van Ess tarafından ortaya atılan görüşleri ve tanımlamalarının aksine İbn el-Ravendi ile ilgili aşağılamalar Mutazil kaynakları ile sınırlı değil. Dahası aynı aşağılamalar çeşitli versiyonlarda Mu'tazil, As'arite, Hanbalite, İsmaili ve felsefi kaynaklardan da çıkıyor. Şimdiki bildiklerimiz ışık

ğında, İbn el-Ravendi'nin alışılmadık entelektüel kariyeri hala her açıdan muammalı ve olasılıkla anlaşılması da geleceğe kalacak. Ancak varolan ortaçağ kaynaklarını okuyunca onu gerçek bir özgür düşünen biri olarak tanımlamada emin olabiliriz.

Dipnotlar:

- 1) İbn al-Rawandî'nin çeşitli biyografileri birçok kez özellenip incelenmiştir. Bkz. Kraus, "Ketzergeschichte," 371-79; Nyberg's al-Hayyat'ın K. al-Intisar'ıyla ilgili yayının giriş bölümü, van Ess, "Image," 8, n. 2; Vajda, "İbn al-Rawandî; A'sam, History; Bist Guftar, 27-28; Sezgin GAS, I, 620-21. İbn al-Rawandî'yle ilgili kaynakların daha ayrıntılı bir derlemesi için bkz. A'sam, History, ve A'sam, References. Yeni çalışmalar için bkz. van Ess, TO, IV, 295-349; VI, 433-90; Urvoy, Penseurs Hbres, 117-33.
- 2) Doğum yeri ya Mawarrudh (bkz. Fihrist, 216) ya da Nisapur yakınlarında, ya da İsfahan yakınlarında (TO, IV, 296)
- 3) A'sam, History, 7, 9, ismin İbn al-Rawandî'nin doğum yerini yansıtmaması gerektiği varsayımıyla son yorumu tercih ediyor. Fakat tabii ki isim allenin uzaklardaki kökenini de ifade ediyor olabilir. Bkz. van Ess, TG, IV, 296-97. Arap kaynaklarda daha güzel görünen Rawandî yorumunu kullandım.
- 4) Örn., Yafîi, Mas'ûdi, ve İbn Hallikan; bkz. Kraus, "Ketzergeschichte," 375; A'sam, History, 7; Abrahamov, "Barahima," n. 3. Bu tarih Vajda ("İbn al-Rawandî") tarafından tercih edilmiş. Fakat Vajda'nın en önemli kanıtı (al-Muqamma'nın Twenty Chapters'ının kehanetle ilgili bölümü) aslında tam tersinin kanıtı olabilir. Bkz. 50. blm, n. 40; ve Twenty Chapters, 31, 254-63; Stroumsa, "Barahima," 234-40.
- 5) Örn., İbn al-Murtada and İbn al-Jawzi. Başka tarihler A'sam'da verilmiş, History, 9. Bkz. Nyberg'in K. al-Intisar'la ilgili yayının giriş böl-

Udun nasıl yapıldığını öğrenmek için de kâhinlere ihtiyaç duyulmadı. Kâhinlerin vahiyleri olmadan insanların kuzunun bağırsaklarını kurutup tahta parçasına gerip keyifli sesler üretmeyi öğrenemeyeceğini sanmak çok saçma. İnsanoğlu aklının doğuştan gelen ayırt etme ve gözlem gücü ile sürekli uygulamalarla bütün bu becerileri edindi.

lümü, 40-43; van Ess, "Image," 8-9; age, TG, IV, 344-45; Schacht, "New Sources," 42; Madelung, "Abu İsa," 311; Dhanani, *Physical Theory*, 8.

6) Bkz. Fück, 73; Kraus, "Ketzergeschichte," 378; A'sam, History, 89.

7) Bkz. 6. blm, apud n. 10..

8) İbn al-Rawand'nin K. Fadhiat al-Mu'tazila 'sıya ilgili bkz. van Ess, TG, IV, 300-301.

9) İntişar, 11; A'sam, History, 18.

10) İntişar, 11; A'sam, History, 18-19.

11) İntişar, 38; A'sam, History, 23. Bu terimin etimolojisi hakkında bkz. giriş bölümü, n. 16.

12) İntişar, 19; A'sam, History, 20-21.

13) En üretken dönemiyile ilgili bkz., Thomas, *Anti-Christian Polemic*, 17-18; al-Warrağ ile ilgili, bkz. Sezgin, GAS, I, 620; Massignon, *Recueil*, 182-83; art. "Abu İsa al-Warraq," Elz, I, 130 (S. M. Stem); Urvoy, *Penseurs libres*, 102-17. Çalışmaların dökümü için bkz. van Ess, TG, VI, 430-33.

14) Bkz. Monnot, *Penseurs musulmans*, 60-61, 104; Thomas, *Anti-Christian Polemic*, 12; Dhanani, *Physical Theory*, 182-84; Madelung, "Abu İsa," van Ess, TG, I, 429, 431.

15) Thomas, *Anti-Christian polemic*, 12.

16) Calder, "Literary Construct," 49. Ayrıca bkz. Thomas, *Anti-Christian Polemic*, 9, 12; ve bkz. örn., Mas'udi, *Muruj*, V, 23.

17) Bkz. Thomas, *Anti-Christian Polemic*, 11; ayrıca bkz. van Ess, TG, I, 424, n. 2.

18) Calder, "Literary Construct," 49.

19) Bkz. örn., Mas'udi, *Muruj*, IV, 77, mutakalim al-s'a' arasında sayıldığı yer; bkz. Thomas, *Anti-Christian Polemic*, 21-22 Thomas'a göre, al-Warrağ'ın Şih'ism'e dini bağlılığı devam ediyor.

20) Bkz. Murtada, Safi, 98 ('Abd al-Jabbar'dan aktarıyor); İntişar, 111-12; Tawhidî, İmta III, 192; Thomas, *Anti-Christian Polemic*, 11-13.

21) "Anpassung des Manichäismus an den Islam (Abu İsa al-Warrağ)," ZDMG 109 (1959), 86. Vajda'nın fikrine karşın ("Zindiqs," 197 and 221), al-Hayyat'ın al-Warrağ'ı bili olarak değil de düalist olarak görmesindeki bilgi tutarlı. Al-Hayyat, İntişar, 108-10-14, varsayımsal bir cümle olarak çevrilmeli ve anlaşılmalı, yani Fadî al-Haddhah ve İbn Ha'it tarafından ifade edilen fikirler Mu'tazila'ya atfedilmemeli. Şih'a, Abu İsa al-Warrağ ve yandaşlarının düalizminden sorumlu tutulmamalı.

22) Van Ess, *Bisi Gullar*'ın giriş bölümü, 9.

23) Maturidi, Tawhid, 199:17-20. Bu Manichean mifli ile ilgili bkz. örn., F. Cumont, *Recherches sur le Manichéisme*, I: La cosmogonie manichéenne d'après Théodore bar Khoni, Brussels 1908, 25-26.

24) Anti-Christian polemic, 21.

25) TG, IV, 289. Bkz. aşağıda, n. 50.

26) "Halima tanielu ila al-masriq, ila nur al-lah wa-hikmatihî," Bkz. Fihrist, 331:26-332:4 (Dodge, 785-86).

27) Ayrıca bkz.: G. Stroumsa, *Another Seed: Studies in Gnostic Mythology*, Leiden 1984, 145-52, Manichean kavramının "başka bir tohumdan" (allogenes) olduğunu ve Manichean mitolojisiindeki yerini tartışıyor.

28) Bu kitap ile ilişkili kaynaklar Almanca çeviriyle sıralanmıştır, bkz. van Ess, TG, VI, 457-83.

29) İntişar, 12. Ayrıca bkz. al-Hilli, *Rawdal al-manazir fi ahbar al-awa'il wa'l-awahir*, XI, 187, A'sam tarafından aktarılmış (History, 215); İbn al-Murtada, *Tabaqat al-Mu'tazila*, 92; Muntazam, 109 (= Ritter, 3); Ma'ahid, 156; Sadharat al-dhahab, II, 235, İbn al-Jawzi ve İbn 'Aqile göre (= A'sam, History, 239).

30) Bu kısım (Tathbit, 51:11-17) biraz bozulmuş, kısmen editörün eklediği noktalama işaretleri yüzünden. Şöyle okunmalı: "El-Haddad'ın konuyla ilgili kitapları arasında (örneğin, peygamberlere karşı) al-Farruf ve al-Arkanyer alıyor. (Bu konuyla ilgili) ayrıca el-Husn'in kştabı fi tasviyat ashab al-kalam bil'avamm; Ayrıca el-Varrak'ın kitapları, K. al-Zümrüd, K. al-Gharib al-masriqi ve K. Hanin al-baha'im de dâhildir. Ve İbn el-Ravendî'nin dünyanın sonsuzluğu ile ilgili K. ai-Taj, el-Zümrüd, el-Farid, al-Tasaffuh, K. Na'tal-hikma Tanrı'nın bilgeliliğini saldıırıyor ve al-Damighet Kur'an'a saldıırıyor." Van Ess, K. al-Gharib al-masriqi'de el-Varrak'ın doğudan gelen ve yazık dinlerin yandaşlarıyla karışılan ve onların inançları karşısında şaşırın bir kişiyi tarif ediyor. Bu görüşe Thomas (*Anti-Christian Polemic*, 25) da katılıyor. Van Ess ayrıca Zümrüd'deki (TG, IV, 290 ve44) Brahima'nın fikirlerini anlatımı için İbn el-Ravendî'nin el-Varrak'ın K. al-Gharib al-masriqi'yi kullandığını iddia ediyor. Tathbit'in bu kısmında görülebildiği gibi, el-Varrak'ın doğudan gelen Yabancıyla ilgili kitabı Abd al-Jabbar tarafından el-Varrak'ın el-Zümrüd'e yaptığı katkıdan farklı olarak algılanmıştır.

31) Muntazam, 109:4-6 (= Ritter, 3): Wa-qad kana İbn al-Rawandi wa-Abu İsa Muhammad b. Harun al-Warrağ al-mulhid aydan yataramayın ki-kitb al-Zumurd, wa-yadda'ı kullu wahid minhuma 'ala al-ahar annahu taşnifu, wa-kana yatawafaqani 'ala al-ta'n ji'l-quran.

32) Onunla ilgili bkz. H. F. al-Hamdanı, "The History of the Isma'ili Da'wat and its literature during the last phase of the Fatimide Empire," JRAS (1932), 126-36; age, "Unknown Isma'ili Authors," 375-77; de Smet, "Polemique ismaelienne," 88; Poonawala, 103-9. de Smet'in (aynı yerde, 89ff.) gösterdiği gibi, al-Mu'ayyad'ın İbn al-Rawandi ile olan tartışması onun Isma'ili felsefesini yansıtıyordu. Isma'ili tartışmalarının reliability ile ilgili olarak bkz. 3. Blm, apud nn. 136-43.

33) Bu dev koleksiyonun ilk 300 Majalis'i Mustafa Ghalib tarafından yayımlandı (Beirut 1974-1984). Majalis Mu'ayyadya'nın ilgili pasajları (17-22 majalis'ten alınmıştır) ilk olarak Kraus tarafından yayımlandı, "Ketzergeschichte," 96-109 (yeniden basım A'sam, History, 120-37). İntişar ve by İbn al-Jawzi'deki Zumurud kaynakçası çok küsa.

34) Barahima'nın kimliği ve İbn al-Rawandî'nin argümanı açısından önemli için bkz. 5. Blm.

35) Bkz. Kraus, "Ketzergeschichte," 96:18-20: waqa't ilayna risalatun 'amila İbn al-Rawandi wa-sammaha al-Zumurrudha wa-nasa-

baha ila al-Bardhima fi dafi al-nubuwwat wa-dahakara İla hujajan yahtaju biha mutbithu fi İlbhatıha wa-hujajan yahtaju biha nafuha fi nalyiha.

36) "Qala İla... Qultu..." or "Qala... Fa-qala la-hu..." Bu formüllerle ilgili bkz. M. Cook, "The Origins of Kalam," BSOAS 43 (1980), 32-43.

37) Kraus, "Ketzergeschichte," 103:17-23. Bu pasajın önemini kavrayan ve birden bir "raki-bin" dahil oluşunu fark eden Kraus, tartışmanın, Zumurud'dan yapılan altının esas olduğunu anlamamış. (Kraus'un bu pasajı değerlendirmesiyle ilgili bkz. fapud n. 77.) Zumurud'un diyalog şeklinde olduğunu il ortaya atan van Ess (aşağıda bkz.), bu pasajdaki tartışma kanıtını görmedi.

38) Bkz. örn., Razi, *Rasa'il*, 295ff.; Muqammas, *Twenty Chapters*, 248-51; Razi, *Mafatih al-ghayb*, II, 96, 88.

39) İbn al-Rawandî'nin "tartışmalara ve çekışmelere" dahil oluşu daha sonraki bazı kaynaklarda belirtilmiştir. Bkz. örn., İbn Haliikan (d. 1283), *Wafayat al-a'yan*, I, 94: wa-lahu majalis wa-munazarat ma'a jama'a min 'ulama' al-kalam.

40) Örn., İntişar, 12; Muntazam, 110:9, 15; ve ısrarla, the Majalis Mu'ayyadya.

41) Bkz. yukarıda apud n. 36.

42) Bkz. yukarıda nn. 50-51.

43) Maturidi, Tawhid, 186-202. Kholeif'in basımı hatalarla dolu, ve biraz daha iyi bir şekli A'sam, History, 55-73'te mevcut. Tartışmayla ilgili pasaj için bkz. Rudolph, Maturidi, 229-30. K. al-Tawhid'in Zumurud açısından önemine ilk kez Schacht işaret etti ("New Sources," 41-42).

44) Schacht, "New Sources," 41: "İbn al-Rawandî'nin henüz kendisi İslam'dan uzaklaşmadan Abu İsa'ya karşı girdiği polemikler." Madelung, Maturidi'nin Kholeif başına eleştirisinde (ZDMG, 124 [1974], 150) Maturidi'nin kaynağının İbn al-Rawandî'nin kitabı İlbhat al-rusul olmuş olabileceğini söylüyor, muhtelen İbn al-Rawandî'nin "doğru yolda" olduğu dönemdeki kitaplarından biri (bkz. Fück, 73); ve bkz. Stroumsa, "Barahima" 231.

45) Van Ess, "Image," 15, apud n. 5, and 18. Bu, doğru anlamışam Chokr (Zandaq'a el zindiqs, 165, n. 43) tarafından da ifade edilmiş.

46) Van Ess, "Image," 15, n. 5.

47) Van Ess, "Image," 15-16; Age, "Farabi," 395.

48) Van Ess'e göre Mu'ayyad "sadece İbn al-Rawandî'nin... karşı savlarını açıkça reddedildiği Mu'tazili reddiyisini" gördü (Bist Gullar, 9-10). Bkz., apud n. 39. Başka bir yerde van Ess bulanık görüntünün Kraus'un Majalis Mu'ayyadya yorumundan kaynaklandığını ve "Kraus'un fazlasıyla, tartışması niyetinin peşinden giderek İbn al-Rawandî'nin kendi fikirleri için İbn al-Rawandî'nin doksografik özetleri kullanan al-Hayyat'a dayandığını" öne sürüyor ("Resim," 15).

49) Muhammed'in Jahudilerle karşılaşmasının ayrıntılı bir betimlemesi için bkz. Tathbit, 411-12; ayrıca bkz. Ta'wlat ai-Sunna, 193-95 (= Talsir al-Maturidi al-musamma Ta'wlat ahi

ai-Sunna, ed. İbrahim Awdin ve al-Sayyid Awdin, Cairo 1981, 223-26).

50) K. 3:61. "Ve seninle kim onunla (ömeğin İsa) ilgili olarak münakaşa ediyorsa sana bilgi geldikten sonra şöyle söyle, 'Gelin, bizim oğullarımızı ve sizin oğullarınızı çağıralım, bizim karılarımızı ve sizin karılarınızı çağıralım, bizler ve sizler, dua edelim ve Tanrı yalan söyleyenleri lanetlesin.'"

Bkz. art. "mubahala" El2, VII, 276-77 (W. Schmucker); L. Massignon, "Le Mubahala: Etude sur la proposition d'ordalie faite par le prophète Muhammad aux Chrétiens Balharith du Nejrân en l'an 10/631 à Médine," La Mubahala de Médine el Ihyerdule de Fatima, Paris 1955, 7-15; ve R. Strothmann, "Die Mubahala in Tradition und Liturgie," Der Islam 33 (1958), 5-29.

51) Bkz. örn. Razi, Mafatih al-ghayb, II, 203-207 ve IV, 86-92; İbn Kathir, Tafsir, I, 113-15. Bazı yorumcular, Muhammed'in Yahudilere meydan okuyarak onları mubahala'ya çağırdığını ve tarafların, Allah'tan yalan söyleyen tarafların ölümünü diledikleri söylüyor.

52) İbn Kathir, Tefsir, H, 357-58; ayrıca Bkz. Tawilat ahl al-Sunna, 171:12-14 (Kahire basımında s. 183).

53) İbn Kathir, Tefsir, IV, 177-80.

54) Kraus, "Ketzergeschichte," 96:18-22, 121.

55) Ve Kraus'un söylediği gibi al-Mu'ayyad Zumurud'un kaynağının gerçek kimliğinin anahatı değil; bkz. apud n. 77.

56) Kraus, "Ketzergeschichte," 103:17-24 (= A'sam, History, 130).

1. Qala al-da'i fi al-jawab "an radd al-mulhid 'ala ayati al-mubahala wa-asbabaha wa-ma-na qawlihi subhanahu 'fa-tamannaw al-mawla in kuntum sadiqin' wa-ma yarji hadha al-majra min al-ayat <allah> dhakaraha.

2. Innahu in kanat ma'anilha mustaqirra bay-nahu wa-bayna hasmihi kana lahu al-tarq il-radd 'alayha wa'da'fi bi wajhiha. Fa-in qala hasmuhu 'inna ma'anilyaha ghayru ma tadamanayhu suruy hesabika," batala al-radd kulu-hu wa-da'a ta'buhu. Wa-ka-mithli dhalika hukmu raddihi 'ala qawlihi "wa-ma kunta tatlu min qablihi min kitab" al-aya, wa-ma yu'alliquhu bi-qawlihi "la-tadhulunna al-masjid al-haram in sa'a 'llah," bi-anna dhalika rajman bi'l-ghayb, la qa'an 'ala ma yuridu kawnaahu.

3. Fa-min hirs al-hasm 'ala al-radd saqa ta'wil al-maqamat fi jumlatihi ghayra mu'tabirin, wa-mawdi al-ayb fi dhalika zahir.

57) Kraus, "Ketzergeschichte," 114, n. 1, ve 358-60; de Smet, "Polémique ismaélienne," 91. Mu'ayyad'ınkiyle aynı olan dask tarzından (style) dolay Kraus'un önerisini kabul etmeye yatkın; bkz. n. 97.

58) Kraus, "Ketzergeschichte," 106:19: "Wa-amma hikayatuhu 'an ba'di dafi al-nubuwwat..."

59) Mu'ayyad'dan kişilerce Kraus'a önerildiği gibi, bkz. "Ketzergeschichte," 109:12, 341-357.

60) Kraus tarafından tek bir el yazmasına dayandırarak yayımlanan metin de bozuk olabilir.

61) Maturidi, Tawhid, 195:13-196.10, ve bkz.

A'sam'ın metin üzerinde düzeltmeleri, History, 66.

62) Q. 2:94. Bu ayetten Maturidi de bahsetmiş, Tawhid, on 204:1.

63) Son iki cümle Muhammed'in Yahudilere olan meydan okuması ve Hristiyanlarla olan mubahala arasındaki ayrımın bulanıklığını ifade ediyor.

64) Q. 48:27.

65) Q. 61:9.

66) Önceki çevirimle karşılaştırınız, "The Blinding Emerald," 171. Cümlelerin geri kalanı bulanık ve muhtemelen metin bozuk.

67) Q. 29:48.

68) Al-Warraqa' göre Muhammed'in okuma bilmeseme karşın, başkası tarafından öğretilirilmiş olabilir. Bkz. Maturidi's reference in Tawhid, 206:4.

69) Bkz. Tathbit, index, art. "İbn al-Rawandi"; A'sam, References, I, 15-30.

70) Bkz van Ess, "Image," 15, n. 5.

71) Tathbit, 412:13-16.

72) Tathbit, 412:7-17.

73) Tathbit, 414:10-12; bkz. TG, VI, 467-69.

74) Tathbit, 431:3; cf. TG, VI, 469-70.

75) Tathbit, 433:6-7.

76) İbn al-Rawandi'nin bu iki ayete olan ilgisini 'İhtışar'da de görülmektedir, 28:17, bkz. Kraus, "Ketzergeschichte," 113 and 126.

77) Tabi Mu'ayyad gibi kitabından kendisinin çok Zumurud'un reddiyesinden alıntılarla dayanmalarını mümkün. Farklı reddiyelelerden yararlanmış olabilirler (örn. Abu 'Ali al-Jubba'i ve İsmaili da'i) ya da tek bir reddiyeden (Abu 'Ali al-Jubba'i). Yine de esas olarak Zumurud'dan faydalandılar. Kraus'un bunu öne sürme nedenleri kabul edilemez olsa da, Kraus'un da'nin Mu'ayyad'ın buluşu olduğuna dair önsesizi doğru olabilir (yukarda n. 77).

78) Bu bağlamda, 'Abd al-Jabbar, tanrıtanımazların önce bir argümanı sonra karşısını deneme yatkınlığından yakınıyor. Önce, Yahudilerin aptal oldukları için ölmelerini dilemediklerini iddia ediyorlar, sonra da Yahudilerin akıllı olduklarını ve bağırdıklarını söylüyor (Tawhid, 414:14-16). Savıları ortaya koymanın bu değişken biçimi kendisiyle çelişme boyutuna varmasa da aslında tartışılarda yaygındır. Sa'adia'nın düz çizgide ilerleyen, konuşmacıların hiçbirinin daha önce söyleneni tekrarlama-dığı Job yorumu gününün gerçekliğinden çok kendi ideallerini ve ideolojisini yansıtır. Bkz. Sa'adya's Commentary on the Book of Job, ed. Y. Qafih, Jerusalem 1973, 21 (Judeo-Arabic text).

79) MatundT, Tawhid, 195:13-15: Wa-htajja fi ithbat risaleti Muhammad s'lm, ma'a ma bayanna, bi-qawlihi il'i-yahud 'fa-tamannaw al-mawta,' bi-wajhihaini: ahaduhuma al-wa'd bi-annahum law tamannaw al-mawta la-matu, wa'l-thani annahum la yatamannawna abadan, wa-la say'a aysar 'alayhim min tamanni dhalika.

80) Tathbit, 433 (İbn al-Ravendi adına): ma da'a al-nasara ila al-mubahala wa'l-yahud ila al-tamanni 'ala waji al-htijaj bi-dhalika il'i-nubuwwa, wa-law kana ila hadha qasada la-ba-

darı ila ibabatihi.

81) Maturidi, Tawhid, 195:15-16: wa-bi-mubahalat al-nasara wa'l-ihbar bi-wuqu' al-ila'h, thabata annahu ma'lum al-na' fi kutubihim.

82) Maturidi, Tawhid, 195:17-18: Qad amanu bi-Musa wa-'Isa; Tathbit, 413:8-9: kanu yu'minuna bi-Musa wa-ghayrihi mimman kana yadda'i al-nubuwwa wa-qad ahbara ha'ula'i fi kutubihim bi-nubuwwat Muhammad fa-lam yuqaddimu 'ala al-lamanni li-hadha.

83) Tathbit, 413:9-10: Fa-hadha yadullu 'ala nubuwwati ula'ika wa-nubuwwati Muhammad jam'an.

84) Maturidi, Tawhid, 195:18: Wa-qad ahbarahu bi-dhalika kama yuhbiru al-munajjima; Tathbit, 413:11-12: Innama ihbar ha'ula' 'an majli Muhammad (s'lm) ka-ma yuhbiru al-munajjim 'an ma yakunu. Peygamber'in öngörüsü ile astrologların öngörüsü Zümür'dün başka bir yerinde de geçiyor. Bkz. No: 174.

85) Majalis Mu'ayyadyiya, 103:20-22: wa-ka-mithli dhalika hukmu raddihi 'ala qawlihi: "wa-ma kunta tatlu min qablihi min kitb," wa-ma yata'allahu bi-qawlihi "la-tadhkhalunna al-masjid al-haram in sa'a 'llah," bi-anna dhalika rajman bi'l-ghayb, la qa'an 'ala ma yuridu kawnaahu.

Maturidi, Tawhid 195:21... ma imtana'u 'an muqabalatihî 'inda qawlihi: "la-tadhkhalunna al-masjid al-haram"; 196:8-10: wa-la'ana fi qawlihi: (wa-ma kunta tatlu min qablihi min kitb), 'inna al-hafiz yaqumu maqama al-kitab.

86) Maturidi, Tawhid, 196:5: Law kana 'ala hukmi al-munajjima lama taqarrara 'indahum; Tathbit, 413:12-17: Wa-mata kana mithlu hadha fi ihbar al-munajjim...; mithlu hadha la yakunu fi-ihbar hudhdhaq al-munajjimmin wa-la-ma yuqaribuhu wa-la-ma yudayinuhu, wa-in-nama yattafiqu lahum al-isaba fi say'in mujmal qalli yasir ba'da an yakdhibu wa-yuhtü'ü fi alfi say'in.

87) Maturidi, Tawhid, 195:17: Innahum law tamannaw bi'l-lisan la-qila innama urida bi-hi al-qalb; Tathbit, 414: 10-11: Innama lam yata-mannaw al-mawta li-annahum law tamannawhu bi-alsinatihim la-qala: innama 'anaytu ummiyat al-qulu.

88) Maturidi, Tawhid, 195:19: Inna el-mubahala la tahtamilu dhalika; Majalis Mu'ayyadyiya, 103:20: Inna ma'anilyaha ghayru ma tadamanathu surut hisabika.

89) Maturidi, Tawhid, 195:19-20: Innahum ahu basar, idhan law ruddu la-qabalu bi-annahum fa'alu dhalika aydan bi-qubulubihim.

90) Tathbit, 414:11-12: fa-in qalu la-hu: qad tamannayna bi-qulubina, qala lahum: qad ahbaru jibri annakum lam fa'alu dhalika. Zamahsari'n yorumunu karşılaştırın, Q. 2:94-95: "If you say: wishing belongs to the acts of the heart, it is a secret that nobody can uncover, so how do you know that they did not wish it? I say: wishing is not an act of the heart. It is only a person's saying, with his mouth: 'I wish I had such and such.'... If wishing belonged to the acts of the heart, and if they had wished it, they would have said: 'We have wished for de'ith in our hearts.' Yet it is not recorded that

they said this." (Kassaf, I. 297-8); ayrıca bkz., Mafatih al-ghayb, H. 205
 91) Van Ess, "Image," 11.
 92) Van Ess, "Farabi," 391.
 93) Van Ess, "Farabi," 393.
 94) Van Ess, "Image," 21.
 95) Tawhidi, Basa'ir, 183; bkz. 6. Blm. n. 58. İbn al-Rawandi'nin dilbilime olan ilgisi için bkz. van Ess, TG, IV, 298.
 96) Tawhidi, İmta II, 20:9-14.
 97) Tawhidi'nin durumu tüm Müslümanlar arasında yaygın değildi. İbn al-Anbari (d. 1119) al-Mubarrad'ın K. al-Muqtabad'ının neden gerekliği kadar yaygınlaşmadığının "gizemini" açıklamaya çalışıyor. Açıklaması, bu kitabın "zad-ı qa'ş ve çarpık inançları ile bilinen" İbn al-Rawandi tarafından aktarılmış olması... ve sanki bu kötü ünlü kitaba geçmişti. (Nuzhat al-alibba' fi tabaqat al-udaba, ed. A. Amer, Stockholm 1963, 138).
 98) Ahlaq al-wazirayn, ed. Muhammad al-Tanji, Damascus 1965, 181-83.
 99) Karşılaştırmız, van Ess, TG, IV, 297, who takes this information as corroborating the place of İbn al-Rawandi in the eastern, Hanafite-Murji'ite tradition. See further below, apud n. 124.
 100) As'ar'ın notları Maqalat al-İslamiyyin'de görülüyor, ve aynı profesyonel üslup muhtemelen As'ar'ın İbn al-Rawandi'nin K. al-Jad'al ile ilgili kitabında da korundu. Bkz. As'am, History, 44-53; Gimaret, "Bibliographic," 247-48; van Ess, TG, IV, 305-7; ayrıca bkz., 6. Blm, apud nn. 49-55.
 101) Tathbit, 90: "As'ariyya'ların, Rafida'ların, Hristiyanların ve Zamaclq'ların bu adam saygısı olmasaydı (şar'ına hadha al-rajul bi-ayn al-muhasşilln) sorularından bahsetmezik, çünkü çok zayıflar."
 102) As'ar, Maqalat, II, 222. Al-As'ar'ın İbn al-Rawandi'ye olan tepkisini al-Hayyat'a göre "yumuşak" ("assez douce") olarak nitelendiren Nyberg'in, betimlemesine "lanetli" sıfatını kullanması şaşırtıcı; bkz. "Deux réprouvés," 134.
 103) Gimaret, "Bibliographie" 229 (K. al-Taj'in bir reddiyesi); 245, 265 (İbn al-Rawandi'nin "attributes ve Kuran ile ilgili" görüşlerinin bir reddiyesi. Bu ya Gimaret'in öne sürdüğü gibi K. al-Damigh'e ya da Zumurrud'a gönderme olabilir.); 267-68 (İbn al-Rawandi'nin reddiyesi, "tawaturu reddetmesiyle ilgili" Gimaret İbn al-Rawandi'nin bilinen böyle bir kitabı olmadığını söylüyor. Fakat gerçekte, As'ar'ın bu çalışması bizi bu isimde bir kitabın varlığını kabul etmeye zorluyor. Zumurrud'deki tawatur tartışmasından da bahsediyor olabilir, bkz., n. 187).
 104) TG, IV, 297.
 105) Bkz. Abu al-Yusr Muhammad al-Bazdawī, K. Usul al-din, H. P. Lins, Cairo 1963, 61; ayrıca bkz. van Ess, TG, VI, 448. Aynı al-Şabuni açısından da geçerli (cf. van Ess, TG, VI, 450-51).
 106) As'am, History, 8.
 107) Murtada, Safi, 87.
 108) İbid.

109) İbn Halikan, Wafayat al-a'yan, I, 94. İbn Halikan'ın İbn al-Rawandi'yi ayıplamadaki kaçamaklığı ve isteksizliği, bunun İbn Halikan'ın kafirler hakkında yazmasının olağan biçimi olduğunu söyleyen İbn Kathir tarafından fark edilmiş, (Bidaya, 113). İbn Halikan'ın metninde bir hata (majalis yerine mahasin okunmuş) İbn al-Rawandi'yle ilgili notunun olumlu olarak yorumlanmasına neden olmuş olabilir; (bkz. As'am, History, 191, bkz. n. 59 above).
 110) Bkz. Daiber, "Unity and Diversity," n. 6 and n. 17.
 111) "Deux réprouvés," 133.
 112) IAU, I, 212. Van Ess, Kindi'nin – al-Hayyat'a göre (İntişar, 19) – İbn al-Rawandi'nin Müslüman olan karşıtlarını yatıştırarak için yazdığı bir kitaba yanıt verdiğini öne sürüyor; cf. TG, IV, 301.
 113) IAU, II, 97. İbn al-Haytham'ın tezi "Abu 'Ali al-Jubba'ın İbn al-Rawandi'nin bazı kitaplarını reddiyesindeki yetersizliklerini açıklıyor... bir tez" olarak tarif edilir. İnceleme, İbn al-Rawandi'ye göre al-Jubba'nın kendi ikelelerinden ileri gelen şeylerin gerçekten de buradan geldiğini açıklıyor. İnceleme aynı zamanda hangi fikirlerin savunulması durumunda İbn al-Rawandi'nin itirazlarından kaçınılabileceğine de işaret ediyor. (İf idah taqisr Abi 'Ali al-Jubba' fi naqdih ba'da kutub İbn al-Rawandi wa-luzumih ma alzama'uh yihay İbn al-Rawandi bi-hasab usulih wa-idah al-ra'y al-ladhi la yazalumu ma'ahu 'itradat İbn al-Rawandi). İbn al-Haytham Abu Bakr al-Razi'nin kehanetin varlığına karşı kitabının bir reddiyesini yazmış – kehanetin varlığını kanıtlamak için bir kitap daha. Ayrıca bkz., 6 Blm., apud n. 71.
 114) Bkz. van Ess, "Farabi," 394-98. İbn al-Rawandi'nin "entellektüel" savı Farab'ın İhsa' al-'Ulum'unda ortaya çıkıyor – İbn al-Rawandi'nin ismi ve tanıtılmaması sonuçları olmadan. Farab'ın İbn al-Rawandi'nin K. al-Jad'al'ına tepkisi için, bkz. 6. Blm, apud n. 68.
 115) Bkz. yukarda.
 116) Bkz. van Ess, "Image," 24, 24.
 117) 10. yüzyılda Hurasan'da düalizm ile ilgili bkz Madelung "Abu 'Isa," 232; van Ess, "Farabi," 396.
 118) Bkz. Thomas, Anti-Christian Polemic, 25.
 119) Bkz. n. 77.
 120) Çoğu hula yayımlanmamış çok sayıda edebi eserleri arasında bir de otobiyografi var, Sirat al-Mu'ayyad; bkz. Poonawala, 107. Bkz. van Ess, n. 68; ve apud n. 97.
 121) İbn al-Rawandi'nin fikirlerini başkalarına üzerine attığı düşüncesi al-Sarif al-Murtada'nın sözlerinde görülüyor, Saji, 87, şöyle diyor: "İbn al-Rawandi... Mu'tazilalara meydan okuyup küçük düştüğü kitapları onları icmetmek için yazdı.... Açıkça bu kitapları yazmadığını iddia etti, ve onları başkalarına māl etti"; ve yine, 88: "Gözden düşmesine neden olan kitaplarda İbn al-Rawandi 'Tarif ettiğini düşüncelere inanıyorum ve sağlam olduğunu düşünüyorum' demedi, 'Dahriyyalara göre... monotheistlere göre... Barahimalara göre... peygamber yanlılarına göre...". dedi. Tanrıtınmazların

yaşadığı korku ve kitaplarını yazdıkları gizlilik canlı biçimde anlatılmıştır, Tathbit, 129 ve 374. 122) Bkz. n. 36.
 123) Al-Hayyat'a göre "Abu 'Isa'nın Manichean fikirler için sempati duymaya başladığında İbn al-Rawandi açısından büyüünün bozulduğu" ifadesi (van Ess, "Image" 15, n. 5) yanlış. Al-Hayyat sadece Mu'tazilaların al-Warraq'ı Manicheizm'inden dolayı reddettiğini söylüyor. (İntişar, 108:2; ka-ma fa'alat [van Ess'in görünüşe göre okuduğu gibi fa'alta değil] bi-ahika al-Warraq lamma qala bil'-mana-niyya).
 124) Bkz. n. 36.
 125) Bu, İbn al-Rawandi'nin Manichean mitiyle alay etmesinden ve Manichean geleneklerine yönelik eleştirisinden yansıyor (Matundl, Tawhid, 197:1-2); bkz. n. 23.
 126) Ma'ahid, I, 156, al-Taj, al-Zumurrud, al-Farid, ve al-'Lu'lu'a'dan bahseder ve ekler: "O kendisi başkaları gibi çoğunu reddetti" "Wa qad naqada huwa aktharaha wa-ghayruhu). Ayrıca bkz. Ma'dhid, 155; İbn al-Nadim, Abu al-Qasim al-Balhi'ye dayanarak, İbn al-Rawandi'nin K. al-Zumurrud ve K. al-Marjan ile ilgili "kendi reddiyesini" yazdığını söylüyor. O aynı zamanda K. al-Damigh ile ilgili kendi reddiyesini yazmaya başlamış, ama bitirmemiş (muhtemelen ölümü nedeniyle). K. al-Damigh'in büyük ihtimalle İbn al-Rawandi'nin son kitabı olması, İbn al-Rawandi'nin kitabı ve reddiyesini çok kısa zamanda aynı çalışmanın içinde yazmış olduğu anlamına gelir. Bkz., 6. Blm., apud n. 64.
 127) Van Ess, "Image," 13; bkz. age, TG IV, 317.
 128) Ma'ahid, 155. Ayrıca bkz. İbn Hajar al-'Asqalanī, Lisan al-Mizan, Hayderabad 1911, I, 323; İbn al-Murtada, Tabaqat al-Mu'tazila, 92. TG, K. al-Basira ile ilgili olarak bkz. van Ess, TG, IV, 302; VI, 438. Van Ess bu kitabın varlığıyla ilgili kuşkusunu dile getiriyor.
 130) İbn al-Jawzi, Muntazam, 113:7-10 (= Ritter, 6:15); Lam yaqum bi-hisab sitta. See also Mughni, XVI, 393, ve R. Ward Gwynne'deki çevirisi, The "Tasfir" of Abu 'Ali al-Jubba': First Steps Toward a Reconstruction; Ph.D. diss., University of Washington, 1982 (University Microfilms; 1981), 199-200.
 131) İbn al-Jawzi, Muntazam, 112:14 (= Ritter, SA); İlla al-'adu al-haniq al-ghadub.
 132) Bkz. n. 195, Umar'a atfedilen söz: "Ne iyilik ne de kötülük yapabilen taşlar olduğunuzu biliyorum, Allah'ın (Tanrı'nın) Elçisi'nin sizi öptüğünü gördüm ve ben de sizi öpüyorum." (Bkz. Wensinck, Concordance, I, 435); Ayrıca bkz. Tartar, Dialogue, 24. İnsanların İslami törenlere dalga geçtiği başka durumlar için, bkz. aktarılan kaynaklar, Kraus, "Ketzergeschichte," 112, n. 7; Massignon, Passion, I, 275.
 133) İbn al-Rawandi'nin üslubunun önemi van Ess, TG, IV, 289, tarafından da fark edilmiş.
 134) Muntazam, 117:8-10 (= Ritter, 9); ve bkz. 6. Blm., apud nn. 65-67.
 135) Müslüman polemikçiler çok kez kuşkucuları, kendi kuşkularından kuşkulanan, sonra da kuşkular hakkındaki kuşkularından kuşku-

lanan vs. olarak göstermişler. Bkz. öm. Mughni XII, 41:1-7; Maturidi, Tawhid, 153:12-14; Aynca bkz. Muqammas, Twenty Chapters, 65, 77.

136) Muntazam, 109:4-6.

137) Bkz., n. 190.

138) Tathbit, 407. İbn İsmail genellekle Zumrur'dan çok Damigh'in yazımıyla ilişkilendirilir. (Muntazam, 112:9 [= Ritter, 5]; Ma'ahid, 158); ve bkz., 7 Blm., apud nn. 25, 27.

139) Abu al-Qasim al-Balhi, İbn al-Nadim tarafından aktarılmış, Fück, 72.

140) Abu İsa'nın İbn Lawi'nin kunyası olması teorik olarak tabii mümkündür. Fakat, burada İbn el-Ravendi'nin Abhaz'lı Yahudi İbn Lawi'nin evinde öldüğüne dair al-Jubba'nın raporuyla İbn el-Ravendi'yi Abu İsa el-Varrak'la birbirine bağlayan geleceğin bileşimiyle karşı karşıya olmamız daha olasıdır. İbn Lawi'nin rolü ve Müslüman edebiyatında onun avatarları ile ilgili bkz., 7 Blm., esp. apud n. 74. İbn al-Rawandî'nin Yahudilikle varsayılan bağlarıyla ilgili, bkz. van Ess, TG, IV, 301-2.

141) Benzer bir ortaklık 'Abd al-Jabbar tarafından İbn al-Rawandî'nin K. al-Taj'ıyla ilgili fark edilmiş: bkz., 4 Blm., n. 31.

142) Emerald'in özellikleriyle ilgili bkz., Kraus, "Ketzergeschichte," 122, n. 1; age, Jabir İbn Hayyan: contribution à l'histoire des idées scientifiques dans l'Islam, Mémoires de l'Institut d'Égypte 44, Cairo 1943, II, 74 and n. 1. Kraus tarafından belirtildiği gibi, emerald'in bu özelliklerine İbn al-Rawandî ve Jabir b. Hayyan tarafından K. al-Hawass adlı ilgili kitaplarında değinilmiş.

143) Ve böylece Abu 'Alî'nin bilgisi dışında kalmış. Bkz., "Ketzergeschichte," 122: Ma'ahid, 156; İbn al-Jawzi (Muntazam, 109:8-13 [= Ritter, 3-4]).

144) Bkz., A'sam'da toplanmış kaynaklar, History ve age, kaynakça.

145) Kraus'un belirttiği gibi ("Ketzergeschichte," 351); ve bkz. art. "İbn 'Akil," El, III, 699-700 (G. Maqdisi).

146) Abu Bakr al-Razi ile ilgili belgelerine (cf. Razi, Rasa'il 220 ff) görüldüğü gibi. İbn al-Rawandî ve Abul-A'ia gibi tanrıtanımazların peygamberlerin mucizelerini kötilemek için taşları özel yetilerini tartıştıkları: söyleyen İbn 'Aqil aynı zamanda İbn al-Jawzi'nin de kaynağı; bkz. Talibis, 68.

147) Emerald tartışması için bkz. Nasir-i Husraw, 166 (= Shata, 282). For his reference to İbn al-Rawandî, bkz. Nasir-i Husraw, 223. Vajda ("İbn al-Rawandî"), Nasir-i Husraw'ın Jami al-hikmatayn'ında İbn al-Rawandî'den yapılan alıntıların da Zumrur'da bağlantılı olabileceğine işaret ediyor gibi. Nasir-i Husraw tarafından atıf yapılanlar dünyanın sonsuzluğunu desteklediği için, bunların K. al-Taj'dan gelmiş olması daha olası; bkz. van Ess, "Image," 13, n. 3.

148) Bkz., n. 50.

149) Bu kitap ile ilgili bkz., see van Ess, TG, IV, 341-42, and VI, 487-88.

150) "Ketzergeschichte," 120.

151) Örn., 99:22 ("ve sonra dedi ki"), 102:7

("söylediği yere kadar"), 104:2, 106:2.

152) Kraus, "Ketzergeschichte," 109:12. al-Mu'ayyad tarafından kullanılan ifade: fi hadha al-bab. Bu, "bu bağlamda" anlamında gelebilir bölümlere ayrılmış olması al-Hayyat tarafından da tasdik edilmiş olduğundan, Mu'ayyad'ın sözleri muhtemelen bu bölüme ilgili. Barahima ile ilgili, bkz., 5 Blm.

153) İntişar, 12, 123.

154) Majalis Mu'ayyadiyya ("Ketzergeschichte," 97:1-7) ve Maturidi (Tawhid, 200:13-16). Mu'ayyad, İbn al-Rawandî'nin bu savı Barahima'nın üzerine attığını söylüyor, ve Maturidi bunu al-Warraq adına dile getiriyor.

155) İptall ve bu argüman açısından önemli için bkz., 5 Blm., apud n. 33ff.; Niewöhner, Veritas, 239-42.

156) Majalis Mu'ayyadiyya, "Ketzergeschichte," 99:22.

157) Bu savlar "Brahman" entellektüel argümanını tamamlıyor. Bu nedenle, bu argümanlar Mu'ayyad tarafından Zumrur'da tartışmasının en sonunda alıntılanmış olsa da, tematik olarak Zumrur'dun ilk kısmına altı (bkz. Razi, Rasa'il 296). Bu da tekrar Mu'ayyad'ın kitabın orijinal sırasını izlediğini kitabın bir konudan diğerine belirli bir sıra olmadan geçtiğini ya da her ikisini gösterir.

158) da'l bu kuramın dünyanın sonsuzluğuyla ilgili çıkarmına işaret ediyor. Bu konuşmanın kökenleri ile ilgili sorunun arka planı Kraus tarafından tartışılıyor, "Ketzergeschichte," 127-29. Kraus İbn el-Ravendî'nin konunun Mu'tezile'ye olan yakınlığını ve Ebubekir el-Razi'nin benzer konumunu işaret ediyor.

159) "Ketzergeschichte," 97:17-18. Söz konusu ayet şu şekilde: "Bilimin ufuklarını zekasını nın kanatları ile örteceğini ve kendisi için gizli şeylerin bilgisi ile bir fener inşa edeceğini söyleyenlere şöyle demeli".

160) Kraus, "Ketzergeschichte," 122-23.

161) Bkz. Kraus, "Ketzergeschichte," 104:18; Mu'ayyad'ın yanıtına al-Mutanabbî'nin bir şiirinden bir mısrayı okuyarak bağladığı... İbn al-Rawandî'ye atfedilen şairliğiyle - ki tamamı muhtemelen sahte - ilgili bkz. A. al-A'sam, al-Sifr al-mansub ila İbn al-Rawandî, A'sam, References, I, 216-56.

162) İzz'ın doktorinin geliştirilmesiyle tanrıtanımazların buna tepkisiyle ilgili, bkz. Chokr, Zandaqa et zindiqs, 153-64; ve bkz., 1 Blm., apud n. 43.

163) Muntazam, 110:8-10.

164) İntişar, 12; İbn al-Rawandî'nin K. 'Abath al-hikma'sının konusu Allah'ın bilgeliliğinin yetersizliği idi.

165) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 102:5-8; bkz. also Maturidi, Tawhid, 191:16-192:1.

166) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 101:11-13 (İbn al-Rawandî adına); Matundi, Tawhid, 196:14, ve Mughni, XVI, 416:6-13 (al-Warraq adına). 'Abd al-Jabbar bu savı al-Warraq'ın kitabı: Hanin al-na'qa mucizesiyle ilişkilendiriyor, bkz., nn. 32, 50.

167) Kraus, "Ketzergeschichte," 125. İbn al-

Rawandî'nin bu konuya ilgili kaygısı: al-As'ar'ın bir kitap (fi naqd İbn al-Rawandî fi ibtal al-tawatur) yazmış olduğu gerçeğinden anlaşılıyor, bkz. n. 123.

168) Tam olarak: "kural ve kanun," Kraus, "Ketzergeschichte," 115, n. 10, bu iki sözcüğün teologların teknik terminolojisinden alındığını ve ilköğretiler biçimde kullanıldığını varsayıyor. Fakat 114:15-16'da, aynı sav tekrarlanmış, bu sefer minhaj ve esas sözcükleriyle. Her iki yerde de sözcük seçimi İbn al-Rawandî'nin değil da'înin olabilir.

169) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 104:3-5; Matundi, Tawhid, 197:1, 198:6. Docetic argüman al-Warraq tarafından kullanılmış (Maturidi, Tawhid, 197:1). Oradaki argümanın gelişimi farklı olsa da benzer bir sav, Yahudilerin ve Hristiyanların carminea gelirmeye ilgili taleplerine ilişkin şifrel bir göndermenin bulunduğu Tathbit'in (132) arkasında da olabilir. Kraus, "Ketzergeschichte," 125 aynı argümanın Razi tarafından kullanıldığını belirtiyor; bkz., 3 Blm., apud n. 83. Tathbit, 90, İbn al-Rawandî'nin Q. 20:133'nin eleştirisini ve "Muhammed'in el yazmaları ilgili bilgisi onun peygamber olduğunun kanıtıysa, o zaman Yahudilerin bu el yazmalarıyla ilgili bilgileri onların peygamber olduğunun kanıtıdır" sözünden bahsediyor. Bu eleştiri Zumrur'dun parçası, ya da İbn al-Rawandî'nin başka bir kitabından - öm. K. al-Fa'id - olabilir.

170) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 105:24, 106:2; Maturidi, Tawhid, 199:11-16; Tathbit, 407; İntişar, 122 bu argümanın İbn al-Rawandî tarafından kullanıldığını da ifade ediyor olabilir. Van Ess, "Image," 20, bu argümanın daha önce İbn al-Mu'afalla tarafından kullanıldığını belirtiyor (Guidi, La Lotta, 2038).

171) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 101:11-13; Maturidi, Tawhid, 186:10-14; Muntazam, 110:11, 113-4; İntişar, 12.

172) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 104:1-7; Hayyat, İntişar, 12 and 123.

173) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 106:14; Kraus, İbn al-Rawandî'nin mesafeleri bilmiyor olacağını inandırıcı bulmuyor, ve argümanın yanlış anlaşılması olacağını öne sürüyor ("Ketzergeschichte," 124, n. 2). Bence, mesafelere önem vermesi (appreciate) olması olası bir durum. Bu bilgi elbette vardı ama İbn al-Rawandî'nin aktırdığı coğrafi kaygı ön planda olmadığı için muhtemelen kontrol etmeye ihtiyaç duymadı.

174) Muntazam, 110:15. Peygamberlerin astrologlara kıyaslanmasına Muhammed'in Yahudilere kuşdudunu okumasının tartışmasında da değinilmiş, bkz., n. 104.

175) Majalis Mu'ayyadiyya, Kraus, "Ketzergeschichte," 99:18ff.; van Ess ("Image," 18), hajj'ın hacca girmeyi tercih etmesinden dolayı özellikle kuşdudukula ünlendiğini ve bunun sufi Abu Yazid al-Bistami tarafından benzer eleştirilerin dile getirilmesine neden olduğunu söylüyor. Bkz., n. 152.

Özgür düşünürlerin İslam Felsefesi'ne etkileri*

Razi'den sonra, genel olarak rasyonalistler ve özel olarak filozoflar otomatik olarak özgür düşünür olmakla suçlanma riskiyle karşı karşıya kaldılar. Peygamberleri felsefi hiyerarşiye dâhil ederek, Farabi ateşi filozoflardan uzaklaştırmayı başardı.

Özgür düşünürlerin devam eden etkileri

Barahima'larla ilgili bir ilk çalışma yapmış olan Paul Kraus, Barahima'lar döneminden sonraki yazarlarda Barahima'nın anlatımının yaygınlığına işaret ediyor. Bağillani, İbn Hazm, Gazali, Tusi, Dhahabi ve diğerleri, hepsi Hindistanlı farz edilen bu düşünürlerle meşgul olmuşlardır.(1) Tartışmalarının bağlamsal olarak incelenmesiyle, bu yazarların meşguliyetlerinin Barahima'dan çok peygamberliğin inkâr olduğu açıklik kazanıyor. Bu meşguliyetin, hem Sünni hem Şii Müslüman aydınlar arasında kısa sürede gerçek bir korkuya, hatta bir takıntıya dönüştüğünü söylemek mübalağa olmayacaktır. Şu kesinlikle doğrudur ki İbn el- Ravendi olmasaydı Barahima'lar İslami 4. ve 5. yüzyıllarda, örneğin İspanya'da, bu kadar önem arz etmeyeceklerdi. Şu da açıktır ki, gerçek konu her ne kadar rahatsız edici olmuş olsa da İbn el- Ravendi'nin kişiliği değildi. İbn el- Ravendi bir felsefe ekolü (mezhep) oluşturmadı, müritleri yoktu ve Müslüman yazarların kendisiyle bu kadar şiddetli tartışmaya devam etmeleri için acil bir neden yoktu. İbn el- Ravendi gibi tek bir "kâfirin" hatırasının hızlıca solması beklenirdi.

tışmaya devam etmeleri için acil bir neden yoktu. İbn el- Ravendi gibi tek bir "kâfirin" hatırasının hızlıca solması beklenirdi, birçok dokuzuncu yüzyıl "kâfir"inin hatırasına gerçekten olduğu gibi... Hatırasının solmaması olması, kaşıt görüşlerinin İslam'ı ve Müslümanları ne ölçüde yaraladığını gösteriyor.

Daniel de Smet tarafından gösterildi-

Kındı'yı betimleyen bir çizim... Kındı ve Farabi gibi bazı filozoflar da İbn al-Ravendi'ye karşı polemik kitapları yayınlamışlardır.

* Bu makale Prof. Dr. Sarah Stroumsa'nın "Ortaçağ İslamı'nın Özgür Düşünürleri- İbn-el Ravendi, Ebubekir el-Razi ve İslam Düşüncesine Etkileri" adlı kitabından alınmıştır. Kitap yakın zamanda Bilim ve Ütopya tarafından yayınlanacaktır.

1) Kraus, "Ketzergeschichte", s.344-45.

ği gibi, İbn el- Ravendi'nin ölümünden iki yüzyıl sonra Fatimid propagandasının resmi oturumları esnasında Mu'ayyad'ın K. el-Zümür'dü tartışmayı seçmiş olması, konunun özgür düşüncünün renkli karakterinin kendisinin çok üstünde ve ötesinde bir önemi olduğunu gösteriyor.(2) Peygamberliğin (Mucizelerin) kendi doktrinlerindeki merkezi konumu, İsmailileri, özellikle bu tarz bir "kâfir"liğe karşı hassas bir hale getirmiştir ve İbn el- Ravendi ve Razi'ye cevaplarını tetiklemiştir.

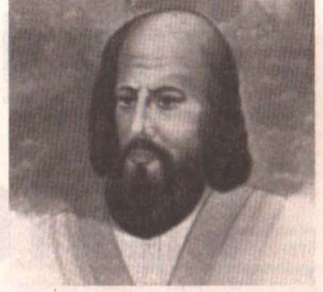
Özgür düşüncelerin diğer entelektüeller üzerindeki etkilerinin en açık yansıması doğal olarak tartışma (polemik) içeren yazınlarda bulunmaktadır. İbn el- Ravendi'ye karşı polemik kitapları çoğu Mutezile olan Abu Sahl al-Nawbahti, Abu Muhammad al-Nawbahti, al-Hayyat, Abu 'Ali al-Jubba'i, ve oğlu Abu Hasim, Abu al-Qasim al-Bahi ve Abu Zayd al-Bahi gibi birçok teolog tarafından yazılmıştır. Fakat Abu al-Hasan al-As'ari gibi başka okullara bağlı teologlar, Kindî (3) ve Farabi gibi bazı filozoflar da İbn el-Ravendi'ye karşı polemik kitapları yayınlamışlardır.(4) Fakat özgür düşünenlerin İslami düşünce üzerine bıraktığı izler basit polemik türü yazınlardan ötesinde de görülebilir. Hem mutekellimin hem de felasife

kendi düşüncelerini öyle bir şekilde ifade etmeye mecbur oldular ki bir yandan özgür düşüncülerin eleştiri'lerinden diğer yandan da kâfirlikle suçlanmaktan kaçınılsınlar. Bazen, bu gibi durumlarda, konuyla direk bağlantısı olmayan eserlerde bile özgür düşünenlerin entelektüel etkilerini görebiliyoruz.

Sıklıkla karşıt düşünceleri barındırmakla suçlanan Sufi'lerin tutumu bu olguya bir örnek olarak görülebilir. Hanbalit yazar Abu 'Aqil Sufi'leri Barahima ile ilişkilendirirken, İbn el-Jawzi (sıklıkla Abu 'Aqil'den etkilenecek) Sufi'leri basitçe peygamberliği (mucizeleri) reddetmekle suçluyor.(5) Bu durumda, İbn el- Ravendi tartışmada gözden kaybolmuştur, Barahima ise açıkça kukla haline gelmiştir. Geriye kalan ise, birilerinin peygamberlerin rehberliğini gereksiz bir şey olarak göreceği korkusudur; bu kez entelektüel çabadan ziyade mistik deneyimler yüzündendir.

Bu olaya başka bir örnek ise Gazali'nin (ö. 1111) bir kitabındaki bir parçada görülebilir. Ruhani otobiyografisinde, al-Munqidh min al-dalal, bir insanın dini kimliğinin, büyük ölçüde, yaşamındaki tesadüflerin sonucu olduğu gerçeğinin acı verici bir şekilde farkına vardığı bir hayat safhasını anlatıyor. Ondan sonra gerçekliği kesin olarak ispatlanabilen gerçek dini aramaya başlamış. Aradığı kesin dini ispatın betimlemesinde Gazali'nin üslubu özgür düşüncülerini animatör. Alışılmış bir konu olan dinlerin eşdeğerliğini (takafa) al-adyan hatırlatıyor ve bu tehlikeli fikre karşı mükemmel kesinliğe sahip bir inançla mücadele ediyor,

eğer biri benim inancıma itiraz eder (6) ve onu reddederse, örneğin, bir bir taşı altına, ya da değneği bir yılanı çevirirse, bu bende ne şüphe uyandırır ne de inançsızlık. Çünkü 10'un 3'ten fazla olduğunu bildiğimden biri "Aykırı olarak, 3 10'dan fazladır; bunu bir değneği yılanı çevirerek kanıtlayabilirim" dese, bunu gerçekleştirebilse ve ben buna kendim şahit olsam da,

Aradığı kesin dini ispatın betimlemesinde Gazali'nin üslubu özgür düşüncülerini animatör.

bütün bunlar kesin olarak bildiğim bir şeyden şüphe etmeme neden olmaz. Bu bağıştan etkilenirim. Fakat bilgimden şüphelenmem.(7)

Gazali özgür düşüncülerin peygamberliğe karşı iddialarını yeniden işliyor. Eskinin Mekkellileri gibi, varsayımsal rakipleri bir meydan okuma (tahaddi) sunuyorlar; ancak bu sefer meydan okuyan mucize isteyen kişi değil, bir mucizeyi yapmak isteyen kişidir. Ve özgür düşüncüler gibi, Gazali de mucizelerin açık gücünü kabul etmiyor. Bir mucize, ne kadar etkileyici olsa da, bir fikrin gerçekliği ne ya da bir kişinin peygamberlik görevi ne ilişkin bir kanıt oluşturmuyor.

Özgür düşüncülerin İslam düşüncelerini etkilemelerine Gazali ve Sufi'ler birçok arasında sadece iki örnektir. Bir kez İslami yazına dâhil olunca, malzeme --söz dağarcığı, ifadeler, topoi ve iddialar-- küçük parçalara ayrılarak yeniden işlenmiştir. Bu malzemeler hem şekil hem de işlev bakımından oldukça büyük bir değişim geçirmiş olsa da tanınabilir durumdadır. Bundan başka özgür düşüncülere yönelik genel hassasiyet Müslüman olmayan düşüncülerin düşüncelerini de etkilemiştir.

İslami Felsefe'de yansımaları

Polemik, teologların sanatıdır ve bu nedenle Mutekellimin üzerinde İbn el-

2) Bakınız, De Smet, "Polemique ismaelienne", s. 91-92.

3) Bakınız, IAU, 292 (ed. Nizar Rida, Beyrut n.d.).

4) A'sam, History, s.8.

5) Talbis, s.364-70; Kraus, "Ketzergeschichte", s. 347-48. Birinci Sufi'ler ile Barahima'ların benzerliğine işaret eden ilk kişi olabilir; Hind, s.5-6.

6) Tahaddi

7) Gazali, Munqidh, s.82; karşılaştırmalı McCarthy'nin tercümesi ile, Freedom and Fulfillment, s.63-64.

Ravendi ve Razi'nin etkisi, bir bakıma, beklenir. Onların kitaplarına karşılık veren ve onları çürütmeye çalışanlar çoğunlukla teologlardı.(8) İlerleyen kısımlarda İbn el- Ravendi'nin karşıt görüşlerinin Mu'tazile mevzilerine etkisini inceleyeceğiz.(9) Bu bölümün geri kalan kısmında özgür düşünürlerin filozofların elinde bulunan mevzileri de etkilemiş olma olasılığını incelemeliyiz.

Bilindiği gibi Kındı ve Farabi gibi filozoflar İbn el- Ravendi'nin yazılarının farkındaydılar ve onlara cevap verdiler. Cevapları günümüze ulaşmadı, fakat teologların cevaplarından daha az saldırgan olduklarından şüphelenilebilir. Kındı'nın, İbn el- Ravendi'nin Tanrı'nın birliği hakkındaki görüşlerini çürütmek zahmetine girmesi, Farabi'nin de 'jadal' ile ilgili kitabını çürütmeye çalışması; filozofların özgür düşünürlerle karşı karşıya gelmeleri, filozofların kendi birakıp bırakmadığı sorunu meşrulaştırır.

Nitekim Farabi sadece İbn el- Ravendi'nin değil, Razi'nin çalışmalarını,

özellikle de felsefi olanları (bilimsel olanlardan ziyade) da biliyordu. İbn Abi Usayb'a'nın Farabi biyografisinde iki defa "K. al-Radd 'ala al-Razi fi'l-'ilm al-ilahi"yi görürüz.(10) Kraus, Razi'nin bu kitapta felsefesinin tüm konularını tartıştığını öne sürüyor. Şunu da biliyoruz ki Biruni de Nasir-i Husraw da Razi'nin daha kıskırtıcı olan peygamberlik karşıtı söylemlerini içeren bu kitaptan alıntı yapıyorlar. Buradan Farabi'nin Razi'nin felsefesinin peygamberlik karşıtı yönünü muhtemelen bildiği ortaya çıkıyor, K. al-'ilm al-ilahi ile ilgili yazdığı çürütmenin bu konuyla ilgili olup olmadığını bilmesek de.

Razi, politik bir filozof değildi. Böyle olduğu halde İbn Abi Usayb'a'nın Razi'nin eserleri listesi bu genellemeye uymayan bir başlık içeriyor: "Mükemmel Davranış Üzerine ve Mükemmel Şehrin İnsanlarının Davranışları" (K. Fil-sira al-fadila wa-sirat ahl al-madina al-fadila).(11) Bu başlık Razi'nin düşünceleriyle o kadar uyumsuz ve Farabi'nin ünlü kitabının başlığına o kadar çarpıcı bir benzerliği var ki, Kraus bunu karışıklıktan

kaynaklanan küçük bir hata olarak görmüştür. Buna alternatif olarak, Kraus, bu kitabın Razi'nin K. al-Sira al-falsafiya'nın (12) aynısı olduğunu ortaya atmıştır. Tabii ki, karışıklık olmuş olma olasılığı reddedilemez; fakat şunu belirtmeye değer, Razi'nin K. al-Sira al-falsafiya'sında hiçbir şey kendiliğinden madina fadila kavramıyla ilişkilendirilemez.

Bu şaşırtıcı başlığa sahip kitabın kimliği üzerinde karar vermeye çalışmadan, kitabın varlığı bize Razi'nin felsefesi ile Farabi'ninki arasında ilişkiyi dikkate almaya zorluyor. Bu genel bir şekilde Paul Walker tarafından da öne sürülmüştü. Şöyle diyordu: "Bir 'İslami' siyasi filozofun karşısında gelişmek zorunda olduğu bir karşıt görüş olarak Razi'nin değeri hesaba katılmalı."(13) Bunun ötesinde, Walker önerdiği bu noktayı izlememiştir. Gene de bu düşünce çizgisi izlenmeye değer. Walker'ın araştırması onu, Razi'nin düşüncesindeki siyasi boyutunun inkâr edilemez eksikliğine yoğunlaştırmıştır. Walker, İslam felsefesi öğrencilerine Razi'nin Farabi'nin öncüsü olduğunu ve Razi'nin "felsefesinin içinde hem siyaset hem de dine yer vererek tamamlama hatasının, sadece tam olarak bu bileşimi başarmış Farabi karşısında dikkat çektiğini"(14) hatırlamalarını öğütüyor. Bu biraz tartışmalı sonuç Farabi'nin siyasi düşüncesinin yeniliğinin altını çiziyor; eğer siyasi düşünce, sonraki filozoflar tarafından ortaya konmuş yeni bir konu ise önceki filozoflar bunu yok saydıkları için eleştirilemezler. İki filozof arasındaki fark çoğunlukla kronolojik terimlerle gösteriliyor. Gerçekte, Walker incelemesinin başlığını siyasi düşünce, ki bunu Razi'nin geliştirmede kabul ediyor, olarak tanımladığından beri Razi'nin etkisinden söz etmek güç oldu.

Fakat eğer biz modern bir terim olan "siyasi düşünce"nin yerine geçmişe ait ve daha özgün olan "peygamberlik" terimini koyarsak, iki filozof arasındaki fark tam olarak anlam kazanıyor. Razi, devlet

Ortodoks İslam'ın temsilcilerinden İbn Taymiyya'nın, kâfir olarak nitelendirdiği İbn-i Sina çalışırken...

8) Cf. Van Ess, TG, VI s. 438-42, (İbn el- Ravendi'ye karşı yazılmış yazıların listesi); Kraus, Rasa'il, s. 167-70 (Razi'nin K. al-'ilm al-ilahi adlı eserine karşı yazılmış yazıların listesi).

9) Cf. Age, s. 171-72.

10) IAU, 608: cf. İbn al-Qifti, 280.

11) IAU, 426:3. İbn al-Nedim sadece K. Fil-sira al-fadila'ya üç defa değiniyor (Fihrist, 301:12, 23).

Bu kitabın bir yönüyle siyasi veya eğitim ile ilgili düşüncelerini yansıttığı olma olasılığı var. Fakat özöcü olan içeriği ile ilgili hiçbir şey bilmiyor olmamızdır.

12) Rasa'il, 97.

13) Walker, "Political Implications", s. 66.

14) Ibid, 73-74.

(veya "şehir") kavramını veya liderin rolünü reddeden bir anarşist olarak biliniyordu. Onun reddettiği peygamberlik kavramı ve tarihte peygamberlerin rolüdür. Bildiğimiz gibi Razi'nin tek siyasi yazısı, Siyasi Hâkimiyetin Belirtileri Üzerine Risale, muhtemelen Peygamberliğin İşaretleri tarzına, özellikle İsmailî'nin otoriter peygamberliğine, alaycı bir cevaptır. Razi'nin İsmailî Abu Hatim al-Razi ile tartışmalarının merkezinde ilahi ilhamlı liderlik kavramı üzerindeki anlaşmazlıkları vardı ve K. Mahariq al-anbiya peygamberlerin rolü üzerine İslami görüşü reddetmek için ısrarcı bir denemeydi. Farabi'nin yenilikçi katkıları tam olarak bu kavramlar hakkındaydı. Siyaset teorisi geliştiren Yunan filozoflarının bunu peygamberlik bilgisine bağlamalarına gerek yoktu. Philo haricinde, antik Yahudilik 9. yüzyıla kadar sistematik bir felsefe geliştirmede; ilk Müslüman filozof, Kindî, özel olarak siyaset felsefesiyle ilgilenmiyordu. Yenilik, Platon'un filozof-kralları peygamberle bir tutan Farabi'nin çalışmalarıyla 10. yüzyılda gerçekleşti, böylece ortaçağ siyasi düşünce geleneğini başlatmış oldu.(15)

Farabi'nin yaşadığı çevre bu bağlamda etkileneceği için birden fazla kaynak sunuyor. İsmailî düşüncesi, örneğin, peygamberin toplum içindeki rolünü vurgulayan bir rol oynamıştır şüphesiz.(16) Peygamberliğe yoğunlaşma, Farabi'nin üzerindeki (ve belki de İsmailî'ler üzerindeki) etkinin diğer bir olası kaynağı olarak Razi'yi gösteriyor. Peygamberlik Razi'nin siyaset felsefesinde büyük bir rol oynamıştır ve belki de Razi'nin karşıt görüşlerine karşı gelişmiştir.

Bu yeniliğin etkisi müthişti. Razi'den sonra, genel olarak rasyonalistler ve özel olarak filozoflar otomatik olarak özgür düşünür olmakla suçlanma riskiyle karşı karşıya kaldılar. Peygamberleri felsefi hiyerarşiyi dâhil ederek, Farabi ateşi filozoflardan uzaklaştırmayı başardı.

Bu Ortodoks düşüncülerin Yunan fel-

Prof. Dr. Sarah STROUMSA

sesfini kabul ettiği anlamına gelmez. Bu sadece artık filozofları peygamberlik kavramını reddetmekle suçlayamayacakları anlamına geliyor. Böylece, Gazali, kendisine göre, filozofları imansız olarak damgalanmasına yol açacak felsefi fikirleri listelediğinde, reddettikleri üç doktrini yazıyor: Yoktan yaratılış, Tanrı'nın tikellere dair bilgisi ve ölümlerin dirilişi. Peygamberlik bu listede yer almıyor, ne de Gazali'nin filozofların "17 daha az zarar verici saldırısı listesi"nde yer alıyor. Bununla beraber, Gazali, filozofların karşıt görüşlerini okuyucularına kanıtlamak istediğinden "üç kâfir doktrini listesi"ne devam ediyor:

Bu üç doktrin zinhar İslam ile uyumlu değildir; bunlara inanan herhangi bir kimse peygamberlerin yalan söylediğine ve söy-

Gazali'nin sözleri, onun peygamberliğe çatılmasını hâlâ olabilecek en kötü inançsızlık olarak değerlendirdiğini gösteriyor. Filozofların doktrinlerinin bu yöne götürme olasılığı, ona göre, ciddi bir saldırdır.

lediklerini sadece bir hile olarak söylediklerine, yığınların almamalarını kolaylaştırmak için sembollerle konuştuklarına inanır. Bu, hiçbir Müslüman mezhebinin tasdik etmeyeceği açık bir imansızlıktır.(17)

Gazali'nin sözleri, onun peygamberliğe çatılmasını hala olabilecek en kötü inançsızlık olarak değerlendirdiğini gösteriyor. Filozofların doktrinlerinin bu yöne götürme olasılığı, ona göre, ciddi bir saldırdır.

Diğer bir örnek ise Ortodoks İslam'ın diğer bir direği olan İbn Taymiyya'nın çalışmalarıdır görülebilir. "Merhametli Tanrı'nın dostları ile iblisin dostları arasındaki fark" ile ilgili kitabı suflerin, özellikle İbn 'Arabi'nin yaydığı fikirlerle cevap olarak yazılmıştı. İbn Taymiyya bu fırsatı diğer "kâfir" düşünürlerle, İbn-i Sina gibi filozoflar dâhil, mücadele etmek için kullanıyor. O, "peygamberlere ve mesajlarına inançsızlığın, iyiyüzlülüğün ve inançsızlığın özü olduğunu"(18) söyleyerek başlıyor. Gazali gibi İbn Taymiyya, İbn-i Sina gibi çağdaşı filozofları peygamberliği çoğunluğun çıkarı için ilahi bir hile olarak değerlendirmekle suçluyor. Son çözümlemeye, söylediklerinin inancın ilkelerini reddettiğini söylüyor.(19) Fakat bütün yanlış fikirlerinin "peygamberlik kavramını yanlış ilkeleri üzerine yerleştirmeye"(20) çalışmalarının bir parçası olduğunu kabul etmek zorunda kalıyor.

Böylece galiba, Farabi'den itibaren felsefe'nin peygamberlik bilimi onları özgür düşünür olmak suçlamasından müaf kıldı. Rasyonalizmin ön cephesinde olan felsefe peygamberliği kendi düşüncelerine dâhil etmesiyle, özgür düşünceyle suçlanmak gittikçe ateistlikle suçlanmaya benzedi: Filozofların doktrini peygamberliği reddetmek gibiydi ya da reddetmek anlamına geliyordu. Felsefe gerçek, açık ve bariz özgür düşünce icra etmiyordu ve bunu icra etmekle suçlanıyorlardı.

15) Cf. Pines, "Philosophy", 785.

16) Cf. Dalber, "The Ismaili Background", 144 ve 148; Idem, "Political Philosophy", 848-49. Bakınız S. Pines, "Some Problems of Islamic Philosophy", Islamic Culture 11 (1937), 71 (=Collected Works, III, 52) burada İhvan-ı Sefa'nın siyasi düşüncesi üzerine Farabi'nin etkisine işaret ediyor. Örneğin, Farabi'nin imam'ı feylesof'a bir tutuşu için bakınız Tahsil al-sa'ade, ed. Ja'far Yasin, Beyrut 1983, 93.

17) Abu Hamid al-Gazali, Tahafut al-falasifa, ed. M. Bouyges, Beyrut 1927, 378.

18) Al-Furqan bayma awliya' al-rahman wa-awliya' al-saytan, Şam 1962, 37.

19) Ibid., 93: wa-ghayat haqlat ha'ula – inkar usul al-iman.

20) Ibid., 86: an yufihita amra al-nubuwwat 'ala usulihın al-fasida.

Eskimeyen Kitaplar

Din-bilim ilişkilerini yeniden tartışmak!

Türk bilim tarihçilerini bekleyen öncelikli araştırma konularından birisi de, İslâm ile bilimin geçmişteki ilişki biçimini veya muhtemelen ilişki biçimlerini belirlemek ve bundan yararlanarak gelecekteki ilişki biçimini belirlemek olmalıdır.

Tarih boyunca bilim ile din bazen çatışmış, bazen de uzlaşmış veya uzlaşır gibi görünmüştür. Son 20 yıldır, özellikle Evrim Kuramı ile Yaratılış Öğretisi'nin taraftarları arasındaki mücadele yüzünden günümüzde "bilim-din ilişkileri" yeniden gündeme oturmuş ve filozoflar, bilginler ve teologlar tarafından yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Wikipedi-a'nın "relationship between religion and science" maddesinden öğrendiğimize göre, bir uygarlığın geleceği açısından hayatı olan bu ilişkinin tarzını [nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini] anlamak ve açıklamak için dört farklı model geliştirilmiştir. Bunlar, (1) her iki alanın da, birbirlerinin meşru

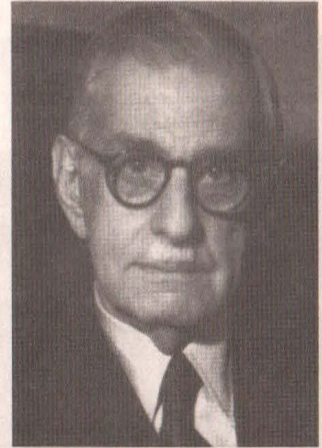
konularına girmeleri halinde anlaşmazlığın kaçınılmaz olduğunu savlayan "çatışma modeli" [John William Draper ve Andrew Dickson White], (2) bunların birbirlerinden tamamen ayrı alanlar olduklarını savlayan "bağımsızlık modeli" [Stephen Jay Gould], (3) her iki alanın da birbirlerine söyleyecek şeyleri olduğuna inanan "diyalog modeli" [William G. Pollard] ve (4) bunları tek bir söylemde birleştirmeyi amaçlayan "bütünleştirme modeli"dir [Pierre Teilhard de Chardin ve Ian Barbour].

Acaba bu modellerden hangisi, din ile bilim arasındaki ilişkilerin geçmişteki ve gelecekteki durumlarını, taraflar için en "uygun" veya en "doğru" bir şekilde okumaya ve yorumlamaya muktedirdir?

Bu sorunun, bütün boyutlarıyla tartışılması gerekmektedir!

Geçmişte bu konu ülkemizin aydınlarının da gündemine gelmiş ve mesele "Çatışma Modeli"nin önderlerinden John William Draper'in (1811-1882) *History of Conflict between Science and Religion* (New York 1875) adlı yapıtı, Nizâ-ı İlm ü Din (Bilim ve Din Çatışması, İstanbul 1895-1900) adıyla Ahmed Midhat Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Buna karşın düşünürümüz, İslâmiyet ile bilim arasındaki ilişkilerin, Hristiyanlık ile bilim arasın-

daki ilişkilerden farklı seyrettiğini ve bu nedenle sabit bir modeli bütün uygarlık sahalarına teşmil etmenin mümkün olmadığını düşündüğü için, çevirisine İslâm ve Ulûm başlığını taşıyan bir ilave de yapma ihtiyacını hissetmiştir. Böylece sorun aslında daha geniş bir açıdan incelenmeye ve değerlendirilmeye açılmış olmaktadır.

Adnan ADIVAR (1882-1955)

Bundan takriben 45 sene sonra Tarîh Boyunca İlim ve Din (İstanbul 1944) adlı çalışmasında Abdülhak Adnan Adıvar da aynı sorunu gündeme getirmiş ve bilim tarihi birikiminden istifade ederek ayrıntılı bir biçimde tartışmıştır.

Son 20 yıldır, özellikle Evrim Kuramı ile Yaratılış Öğretisi'nin taraftarları arasındaki mücadele yüzünden günümüzde "bilim-din ilişkileri" yeniden gündeme oturmuş ve filozoflar, bilginler ve teologlar tarafından yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır.

Yapıtının Giriş bölümünün birinci paragrafında, söz konusu ilişkinin insanlığın geleceği açısından çok önemli olduğunu şu sözlerle vurgulamıştır:

"Düşünen insanlığı çok eski çağlardan beri uğraştıran bilim ve din arasındaki ilişkiler sorunu, hiçbir zaman ne bütünüyle çözümlenmiş ne de bütünüyle unutulmuştur. Uygar dünyada, düşünmekten usanmayan ve beden sporu gibi beyin sporunu, yani düşünmeyi de sevenler arasında, bu sorunların söz konusu olmadığı hemen hemen hiçbir yer ve hiçbir gün yoktur desek yerindedir. Hatta ünlü matematikçi filozof A. N. Whitehead'e göre, 'Tarihin gelecekteki akışının, bugünkü kuşağın bilim ve din arasındaki ilişkiler hakkında vereceği karara bağlı olduğunu öne sürmek abartı sayılmaz.'"

Anlaşıldığı kadariyle, Çatışma Modeli'ne yakın duran Adıvar, yapıtının "İslâm Dini, Bilim, Felsefe" başlığını taşıyan Sekizinci Bölüm'ünde İslâm ile bilim ilişkilerini tartışırken, oldukça karışık ve dağınık bir üslupla esasen Ahmed Midhat Efendi'nin yaklaşımını benimsemiş ve İbn el-Râvendî ve Ebû Bekr el-Râzî gibi özgür düşünceli Müslüman yazarların fikirlerini bir iki cüm-

leyle tanıttıktan sonra şunları söylemiştir:

"İşte İslâm diyarında akılcı ve materyalist bir yolda kendini gösteren bu düşünce hareketinin din üzerinde pek büyük bir etkisi olduğunu söylemek olanaksızdır. Bu düşünce yandaşlarının Batı'da olduğu gibi müthiş cezalara, işkencelere, sürekli kovuşturmalara uğradıkları pek çok defalar görülmüş değildir. Örneğin Râzî, bu dine aykırı sözlerine rağmen, bütün yaşadığı sürece çağının en büyük hekimi gibi saygı ve saygınlık görmüştür.

Ama gene de böyle demekle Doğu'da ve Arap dilinde bilimin çökmesinde dinin hiç etkisi olmamıştır sonucu çıkarılamaz. Çünkü söylemeye gerek yoktur ki bilim geliştikçe birçok yanlış düşünceleri düzeltere düzeltere sonunda kökleşmiş batıl inançlara ve hatta kutsal geleneklere, belki zorunlu olarak ve istemeyerek saldırır. Hatta daha önemlisi çok defa birçok sorunlarda doğru yanlış yerleşmiş ve kesin olarak kabul edilen bilgileri de sarsarak bunların yerine çekimserlik ve şüpheler kor ve belki bu suretle sosyal dengeyi bile bozacak olur. İşte tam bu sırada biraz korkak veya az çok ichti-

Adnan Adıvar: İslâm dininin, bilimin ilerlemesine ateş ve kılıçla engel olduğunu ileri sürmek, Hristiyan dininin XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda engel olduğunu ileri sürmekten herhalde çok (daha) güçtür.

yatlı adamlar bulunursa, bilimin ilerlemesinin toplumun düzenini bozacağı korkusuyla bu adamların ileri hareketi durdurmaya kalkmaları tarihte az görülen şeylerden değildir.

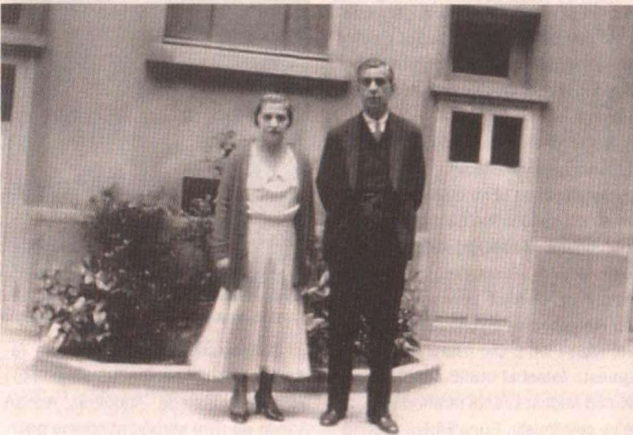
Arap dilindeki bilimin evrelerini şöyle kısaca gözden geçirdiğimiz sırada görüyoruz ki bu bilimin vatani olan yerlerde büyük bir erk ve güçle egemenliğini sürdüren İslâm diniyle bilim, önemli bir çekişmeye girmiş değildir. Yani bu yüzyıllar boyunca İslâm dininin, bilimin ilerlemesine ateş ve kılıçla engel olduğunu ileri sürmek, Hristiyan dininin XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda engel olduğunu ileri sürmekten herhalde çok (daha) güçtür."

Ancak Adıvar'ın bu hükmü ne ölçüde doğrudur?

Çünkü aynı sayfanın altına düştüğün bir dipnotta,

"Aslında XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Doğu'nun büyük ülkelerinde bilimin durumu ve dinle ilişkileri hakkında ayrıca bir etüde gereksinim vardır; çünkü ne Doğu'da ne de Batı'da bu yolda toplu bir yapıt yazılmış değildir." dediğine bakılacak olursa, bu dönemi kapsayan bir "etüt" olmamasına karşın, bu sonuca ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır.

Öyleyse, Türk bilim tarihçilerini bekleyen öncelikli araştırma konularından birisi de, İslâm ile bilimin geçmişteki ilişki biçimini [veya muhtemelen ilişki biçimlerini] belirlemek ve bundan yararlanarak gelecekteki ilişki biçimini belirlemek olmalıdır.

Adnan Bey ve Halide Hanım Paris'te...

Dini inancın gelişmesinde öne sürülen bilişsel varsayımlar

Din en azından 70 bin yıldır var olan, her kültürde görülen ve insanlara özgü olan bir kurumdur. İnsan zihni tarafından üretilen bütün diğer fenomenler gibi, dini inançların gelişmesinde önemli olan bilişsel düzeneklerin anlaşılması insan zihninin nasıl çalıştığının da daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Dinlerin kaynaklarının araştırılmasında psikolojik araştırmalar yapmak ve hipotezler öne sürmek yeni bir şey değildir. Klasik Yunan çağından itibaren filozoflar insanların neden bir dine inanma ihtiyacı içinde oldukları konusunda kafa yormuş, varsayımlar ileri sürmüşlerdir. Ne var ki, dinlerin kökeninde insanın hangi bilişsel işlev ve şemalarının rol oynadığının araştırılması son yıllarda öne çıkan bir olgudur.

Durkheim'a göre din paylaşılmış kolektif bir ahlakî sistem oluşturan inançlar ve uygulamaların bütünüdür. Kısaca, doğaüstüne inanma olarak da tanımlanabilir. Doğaüstü olan deneyim dışıdır, doğrulanamaz, gizemlidir, tanımlanması zordur.(1) Dini inanç insanların sahip olduğu temel ve karmaşık zihinsel işlevlerden biridir ve istisnasız olarak bütün insan topluluklarında bir tür dinî inanca rastlanmaktadır. İnsanlık tarihinde dinin ne zaman başladığı bilinmemekle beraber, M.Ö. 70.000 yıllarından itibaren insanların ölümlerini gömdükleri, dolayısıyla o yıllarda ölümünden sonra yaşamın sürdü-

ğüne ve bedenden ayrı bir ruhun varlığına inandıkları varsayılmaktadır. İnsanlarda doğaüstüne inanmanın, dolayısıyla dinî inancın esas olarak üç kaynağının olduğu ileri sürülmektedir:

1. Rüyaları izah etme çabası

Klasik Yunan çağından itibaren filozoflar insanların neden bir dine inanma ihtiyacı içinde oldukları konusunda kafa yormuş, varsayımlar ileri sürmüşlerdir.

İnsanlık tarihinde dinin ne zaman başladığı bilinmemekle beraber, M.Ö. 70.000 yıllarından itibaren insanların ölümlerini gömdükleri, dolayısıyla o yıllarda ölümünden sonra yaşamın sürdüğüne ve bedenden ayrı bir ruhun varlığına inandıkları varsayılmaktadır.

(1) Kottak CP. Antropoloji – İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış. İstanbul. Ütopya Yayınları, 2002

2. Ölüm korkusu ve ölüm olgusunun açıklanmak istenmesi
3. Mistik deneyimler

Burada dinî inancın geliştirilmesi ile ilişkili olarak başlıca altı bilişsel varsayımdan bahsedilecektir. Bunlardan birincisine göre, dinî inançlar ihtiyaçtan kaynaklanır, insanlarda ölüm korkusunu azaltmak için gelişmiştir. İkinci varsayım dinin bir ihtiyaç olduğu için değil, sadece insan beyni dinî inancı oluşturma kapasitesine sahip olduğu için var olduğunu savunur. Üçüncü bilişsel varsayım, dinî inançların yaygınlaşmasında kolay hatırlanabilirlikleri üzerine yoğunlaşmıştır ve dinî inançların az miktarda doğaüstü öge içermeleri nedeniyle iyi hatırlandıklarını ve dolayısıyla bu kadar yaygın olduklarını ileri sürmektedir. Dördüncü varsayımda dine ve doğaüstüne inanma ile yaratıcılık arasında bir ilişkinin olduğu ileri sürülmektedir. Beşinci varsayım dinlerin, insanların evrimsel süreçleri boyunca uyumsal bir davranış şekli olarak kazanmış oldukları "otoriteye boyun eğme" davranışı sonucunda gelişmiş olabileceklərini ileri sürer. Altıncı varsayımda ise dinî inancın insan zihninin dünyayı kavramak amacıyla geliştirmiş olduğu yanılsamalardan birisi olduğu ileri sürülmektedir.

Freud dinî inançların uygarlığın diğer tüm ilerlemeleri gibi bir tek gereksinimden, insanın kendisini doğanın ezici gücüne karşı savunma gereksiniminden doğduğunu ileri sürmüştür.

1. varsayım: Dinî inançlar, ölüm korkusunu ve belirsizliğin oluşturduğu korkuyu azaltmak için insanlar tarafından geliştirilmişlerdir

Dinî uygulamaların evrimsel süreçte neden ortaya çıktığı tartışmalıdır. Çünkü evrimsel olarak uyumsal (yani doğal seçim savaşında o türün hayatta kalma ihtimalini artırıcı) olduğu düşünülen bir işlevin o canlı türüne belirgin bir faydasının olması gereklidir. İnsan toplulukları için dinî inanç ve uygulamaların uyumsal olup olmadıkları sorusunun cevabı belli değildir. Çünkü ilk bakışta dinî uygulamalar pahalı (kurban uygulaması, ibadete zaman harcanması), duygusal olarak yükleyici (korku ve ümidi uyarması), bilişsel gayret gerektiren (inançların gerçekliklerini bilme ve unutma) ve çoğu kez doğal eğilimlere ters olan (Katoлик papazların yaşam boyu bekârlıkları, oruç) uygulamalar gibi görünmektedir. O halde, insan toplumlarında bu kadar yaygın olan dinî inançların uyumsal olabilmeleri için yararlı birtakım işlevlerinin de olması gerekir. Bu işlevler şunlar olabilir:

1. Entelektüel işlevler: Keyfi gibi görünen bir dünya ve hayat dinî inanç sayesinde anlam kazanır, rüyalar ve tesadüfler izah edilmiş, belirsizlik azaltılmış olur.
2. Duygusal işlevler: Doğaüstüne inanma varoluş kaygısını, ölüm korkusunu azaltır, hastalık ve doğal felâketlerle baş etmeyi kolaylaştırır, insanın doğal güçler karşısındaki güçsüzlük duygusunu azaltır, iyimserlik duygusunu destekler, gruba aidiyet duygusu sağlar.
3. Sosyal işlevler: Sosyal dayanışmayı ve işbirliğini artırır.

Örneğin birinci madde ile ilişkili olarak, paranormal (normal ötesi) inançların insanların belirsizliğe olan tahammülsüzlüğünden kaynaklandığı ve belirsiz uyarılar söz konusu olduğunda doğaüstü açıklamalar bulunarak belirsizliğin sebep olduğu korkunun azaltıldığı ileri sürülmektedir.(2) Bunun dışın-

Dinin işlevleri içinde en önemlilerinden birisi dinî inancın ölüm korkusunun azaltılmasına yardımcı olması gibi görünmektedir.

da dinî inancı olanların bir olayı yorumlarken inançsızlara kıyasla "teyit etme" önyargısını (var olan inancını doğrulayan bilgileri daha kolay kabul etme, ancak inançlarına ters düşen bilgileri yok sayma, görmeme ve aklında tutmama eğilimi) daha çok gösterdikleri bildirilmiştir.(3) Bu da bu tür kişilerin aslında belirsizliğe tahammül edemedikleri için, belirsizlikleri ortadan kaldırmış olan kendi inanç sistemlerinin bozulmasını istemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

İkinci madde ile ilişkili olarak Freud dinî inançların uygarlığın diğer tüm ilerlemeleri gibi bir tek gereksinimden, insanın kendisini doğanın ezici gücüne karşı savunma gereksiniminden doğduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, insanoğlu doğa karşısındaki akıl karmaşası ve güçsüzlüğünü yenilemek için, doğanın güçlerini insansılaştırarak (Tanrı haline getirerek) onunla ilişkiye girmeyi tercih etmiştir.(4) Bu düşüncüyü doğrular biçimde yaşamının önceki yıllarında önemli

2) Lange R, Houran J. Death anxiety and the paranormal: the primacy of belief over experience. *J Nerv Ment Dis* 1997 ; 185: 584-586

3) Lawrence E, Peters E. Reasoning in believers in the paranormal. *J Nerv Ment Dis*, 2004; 192: 727-733

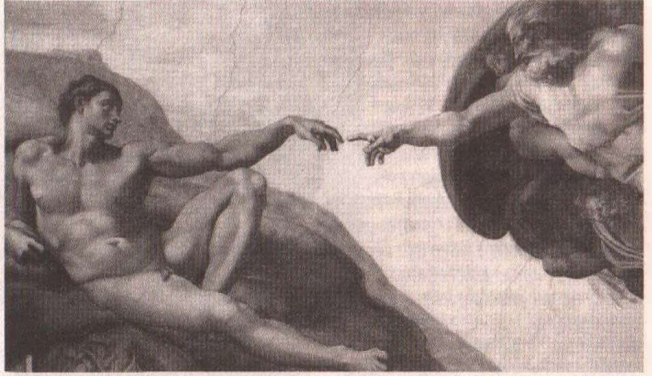
4) Freud S. *Bir Yanılsamanın Geleceği: Bilim ve İman*. İstanbul, Kaynak Yayınları, 1994

travmalar yaşayan insanların paranormal ve doğaüstüne olan inançlarının arttığı (5, 6) ve kişinin yaşadığı çaresizlik ve güçsüzlük duygularının bu şekilde azaltılmaya çalışıldığı ileri sürülmüştür.

Üçüncü maddeye destek olarak da bazı arkeologlar dindar toplumların, örneğin ilk Hristiyanların gruba sadakat, kendini grup için fedâ etme, gruptan olana yardım etme ve gruptan olmayı dışlama gibi grup dayanışmasını artıran davranış şekilleri ile daha az dindar toplumlara göre hayatta kalma şanslarının arttığını, bu nedenle dinlerin kalıcı olduğunu ileri sürmüşlerdir. (7) Benzer biçimde kendi dini için yaşamını kolayca fedâ edebilen ve böylece cennete gideceğine inanan insan toplumlarının buna inanan toplumlara karşı savaşlarda sağlayacakları üstünlük de aşikârdır.

Dinin işlevleri içinde en önemlilerinden birisi dinî inancın ölüm korkusunun azaltılmasına yardımcı olması gibi görünmektedir.

Eselden beri çeşitli düşünürlerce ölüm korkusunun dinî inançla ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Yapılan son bilimsel çalışmalar bu ilişkiyi doğrular gibi görünmektedir. Bir çalışmada ölümle ilişkili resimler gösterilen deneklerin yiyecek resmi gösterilenlere kıyasla, resim gösteriminden hemen sonra yapılan ölçümlerde daha dindar çıktıkları bulunmuştur. (8) Ayrıca Amerikalılarda 11 Eylül saldırılarını takiben insanların dindarlık seviyelerinde ani artışlar tespit edilmiştir. (9) Öğrencilerde yapılan bir başka çalışmada ölümle ilişkili hikâyeler anlatılan öğrencilerin dinî ya da yansız hikâyeler anlatılanlarla karşılaştırıldıklarında, testten hemen sonra yapılan ankette dinî ya da doğaüstüne olan inançlarının artmış olduğu tespit edilmiştir. (10) Zaten insan zihni duygusal olarak korku verici sahneleri diğer görüntülere kıyasla çok da-

ha hızlı biçimde algılayacak ve daha uzun süre muhafaza edecek biçimde şekillenmiştir. (11) Bu düşünceyi destekler biçimde güçlü dinî inançları olanlarda ölüm korkusunun diğerlerine kıyasla daha az olduğu bulunmuştur. (12)

Sonuç olarak, adrenalin artıran ölüm görüntüleri Tanrının varlığına olan inancı artırmakta ve varoluş kaygısını uyaran stresli olaylar kişinin dinî inançlarını ve derinliğini etkilemekte gibi görünmektedir. (10)

2. varsayım: Dinî inançlar, insan beyni dinî inancı oluşturma kapasitesine sahip olduğu için vardır

Bazı yazarlara göre din bir ihtiyaç olduğu ya da insanlara bir faydası olduğu için değil, sadece insan beyni dinî inancı oluşturma kapasitesine sahip olduğu için vardır ve din tıpkı matematik ya da müzik yeteneği gibi insan beyninde evrimsel olarak programlanmıştır. (10, 13) Evrimsel psikolojiyi savunan bu bilim adamları beynin çeşitli işlevleri yerine getirmek üzere özelleşmiş değişik modüller parçalarından oluşan bir organ olduğunu ileri sürmektedirler. Buna göre ba-

"Karşılıklılık, adalet duygusu" gibi ahlâkı geliştiren sosyal gereklilikleri gözetten bir zihne sahip olan insanoğlu, kendisinde gelişmiş olan ahlâkî değerleri Tanrılara da atfeder ve Tanrıların insanlardan ahlâklı olmasını beklediklerini varsayar.

his konusu modüllerin her biri belli görevlere adanmıştır, milyonlarca yıllık evrimsel gelişimin ürünüdürler ve bunların yaptığı görevlerin çoğu bilinçsiz olarak yerine getirilir. (14) Modern insan beyni aslında bizim erken atalarımızın karşılaştığı çevresel baskılara karşı doğal seçilimin verdiği cevaplar sayesinde şekillenmiştir. Yani şu anda nasıl düşündüğümüz, doğrudan geçmişteki problemlere bulduğumuz çözümlerin sonucudur. Modern insan zihninin gelişmesindeki kritik dönemin 1,8 milyon yıl ile 11 bin yıl öncesi arası olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bilişsel işlevler açısından mo-

5) Beck R, Miller JP. Erosion of belief and disbelief: effects of religiosity and negative affect on beliefs in the paranormal and supernatural. *J Soc Psychol* 2001; 141: 277-287

6) Perkins SL, Allen R. Childhood physical abuse and differential development of paranormal belief systems. *J Nerv Ment Dis* 2006 ; 194: 349-355

7) Dawkins R. *God Delusion*. New York, Houghton Mifflin, 2006

8) Atran S, Norenzayan A. Religion's evolutionary landscape: counterintuition, commitment, compassion, communion. *Behav Brain Sci* 2004; 27: 713-730

9) Ford CA, Udry JR, Gleiter K, Chantala K. Reactions of young adults to September 11, 2001. *Arch Pediatr Adolesc Med* 2003; 157: 572-578

10) Atran S. *In Gods We Trust: The Evolutionary Landscape of Religion*. New York, Oxford University Press, 2002

11) Christianson SA, Loftus EF, Hoffman H, Loftus GR. Eye fixations and memory for emotional events. *J Exp Psychol Learn Mem Cogn* 1991; 17: 693-701

12) Koening HG. Religious behaviors and death anxiety in later life. *Hospice J* 1988; 4: 3-24

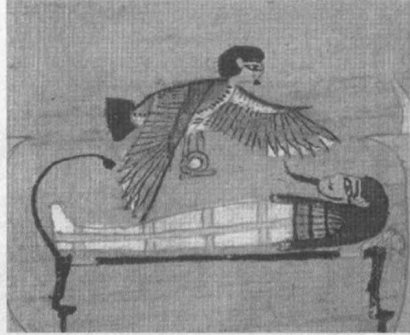
13) Boyer P. *Religion Explained, Evolutionary Origins of Religious Thought*. New York, Basic Books, 2001

14) Tremblin T ve Lawson ET. *Minds and Gods, The Cognitive Foundation of Religion*. New York, Oxford University Press, 2006

dern insanın beyni, büyük oranda pleistosen çağındaki avcı-toplayıcıların beyni gibi çalışmaktadır. Bu nedenle insanlar, ırk ve coğrafyalara bakılmaksızın aynı zihinsel yöntemlerle düşünmekte, dünyayı aynı şekilde algılamakta, benzer biçimde davranmakta, duygulanmakta ve konuşurken aşağı yukarı aynı semboller ve işaretleri kullanmaktadır. Bunun nedeni insanların tümünün aynı beyin hardware'ine sahip olmaları, dolayısıyla benzer bilişsel işlevler için aynı modülleri kullanmalarındadır. İşte insanların günümüzdeki din inançlarının dayandığı bilişsel işlevler de esasen binlerce yıl önce o zamanın şartlarına göre gelişmiş olan beyin modüllerine dayanmaktadır.

O halde, eğer bu evrimsel bakış açısı doğru ise, insan beyni neden dini inancı oluşturacak biçimde özelleşmiş olabilir? Bu sorunun cevabı muhtemelen insanların sosyal varlıklar olmasında ve bu amaçla geliştirmiş oldukları sosyal yeteneklerde yatıyor olabilir. İnsan beyninin işlemsel enerjisinin büyük kısmı sosyal bilgi harcanır. Sosyal biliş başkalarının duygularını algılama, ne düşündüklerini ve niyetlerini anlayabilme (theory of mind), sosyal kuralların ve kendisinin ve diğerlerinin hiyerarşik konumlarının far-

Evrimsel uyum varsayımı çerçevesinde düşünürsek ajan tespitinde yapılacak hatalı pozitif bir tespitin, hatalı negatif tespite kıyasla bedeli çok düşük olacaktır. Bu nedenle insanlar birçok hareketli nesneyi "niyeti olan varlıklar" olarak değerlendirme eğiliminde olabilirler.

kinda olma gibi zihinsel yeteneklerden ibarettir. İnsan zihninin doğaüstü varlıkları ve Tanrıları algılaması da etrafında bulunan diğer türdeki canlıları ve kendi grubundaki üyeleri ile ilişkilerini belirlemek üzere yapılmış olan sosyal biliş yetenekleri ile olmaktadır. Bu nedenle insanlar tanrıları "sosyal ajan"lar olarak algılamaktadır. Dolayısıyla insanlar atalarını, ruhları ya da tanrıları sadece insanları gözlemekle yetinmeyip, onlarla sosyal ilişkiye de giren varlıklar olarak tasavvur etmektedirler. Sosyal etkileşimin en önemli unsurlarından birisi "karşılıklık" ilkesi olduğu için, Tanrılarla da bir alışveriş ilişkisine girmektedirler. Bu sebeple "karşılıklık, adalet duygusu" gibi ahlaki geliştiren sosyal gereklilikleri gözetken bir zihne sahip olan insanoğlu, kendisinde gelişmiş olan ahlaki değerleri Tanrılara da atfeder ve Tanrıların insanlardan ahlaki olmasını beklediklerini varsayar. Yani zannedilen aksine ahlaki dinlerin zorlaması sonucu gelişmiş, insanlar kendi ahlaki değerlerini var olduğunu varsaydıkları Tanrı ya da Tanrılara yansıtmışlardır.(14)

Beyinde davranış örüntülerinin ve yeteneklerin gelişmesi için başlıca üç tip şebeke bulunduğu ileri sürülmektedir: i) tamamen genler tarafından kodlanan, türün tüm bireylerinde aynı olan, türün yaşaması ve üremesi için hayati işlevler-

le ilgili "doğal" şebekeler, ii) tamamen çevresel etkenlerin tayin ettiği, çevredeki koşullara göre değişebilen, uyum yeteneği yüksek "eğitime bağlı" şebekeler, iii) genetiğin belirlediği, ancak yine de çevresel etkenlerle değişebilen, eğilim bükülebilen "doğaya ve eğitime bağlı" şebekeler.(15) İşte dil, din, ahlak, müzik, matematik, soyutlama yeteneği, sanat gibi insana özgü gibi görünen yetenekler birinci ya da üçüncü gruptan sayılabilecek şebekeler tarafından yönetiliyor olabilir. Yani bu kültürel ya da eğitime bağlı kazanılmış gibi görünen işlevlerin de aslında beyinde genetik olarak taşınan "hardware" (donanım) programları vardır, onun için insanlar her kültürde bu yetenekleri kazanma eğilimindedirler ve eğitimle bunlar kolayca kazanılmakta ve çevresel şartların değişmesiyle de üzerinde değişiklikler yapılmaktadır.

Bu görüşe göre dini inançların oluşmasında insanın özel bilişsel ve sosyal yeteneklerden birisi olan "zihin okuma" (theory of mind) yeteneği önemli bir rol oynamaktadır. Zihin okuma yeteneğinin gelişimi insanın evrimsel sürecinde hayati önemi haizdir; çünkü insanın tehlikeli saldırılarından korunmasına yardımcı olur.(16) Biz insanlar zihin okuma yetimizesi içinde başkasının düşüncesini, niyetini ve bir sonraki eylemini tahmin edebiliriz.(16) Bu yetenek beynin ön ve şakak kısımlarındaki kabuk yapılarına dayanmaktadır.(17) İşte bu varsayma göre, din aslında işlevsel ve uyumsal bir avantajı olmadığı halde, yaklaşık yüz bin yıl önce insanın başkalarının niyetini anlamak amacıyla geliştirdiği ön beyin kabuğu (prefrontal korteks) genişlemesinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış olabilir.(18) İnsanların bu yetiye aşırı derecede kullanmaları sonucunda görünmeyen bir varlığın (Tanrı) bile niyetini, duygularını, cezalandırma isteğini vs. tahmin ettikleri için Tanrı inancının geli-

(15) Agnati LF, Agnati A, Franciso M, Fuxe K. Does the human brain have unique genetically determined networks coding logical and ethical principles and aesthetics? From Plato to novel mirror networks. *Brain Res Rev* 2007; 55: 68-77

(16) Singer T. The neuronal basis and ontogeny of empathy and mind reading: review of literature and implications for future research. *Neurosci Biobehav Rev* 2006; 30: 855-863

(17) Völter BA, Taylor AN, Richardson P, Corcoran R, Stirling J, McKie S, Deakin JF, Elliott R. Neuronal correlates of theory of mind and empathy: a functional magnetic resonance imaging study in a nonverbal task. *Neuroimage* 2006; 29: 90-98

İncil'de yasak meyveyi yiyen Âdem ve Havva ağaca gizlenirler, Tanrı onları bulmak için sorar: Neredesiniz? Her şeyi bilen Tanrının bu soruyu sormaması gerekir.

şip pekişmesinin mümkün olmuş olabileceği ileri sürülmektedir.(18)

İnsanda zihin okuma yeteneği esas olarak "ajan"ların çabucak tespiti için gelişmiş gibi görünmektedir. İnsanlar tarafından kendi başına hareket edebilen, eylemi kendi başlatıp kendi sonlandıran (yani bir niyete sahip olan) varlıklar otomatik olarak bir "ajan" olarak algılanır. Ajanların hemen tespit edilmesi saldırı-garı ya da avı hemen görebilmek bakımından önemlidir. İşte bu nedenle insanların bilişsel yapısı genellikle hareketli olan şeyleri "niyeti ve ruhu olan" canlılar olarak değerlendirme eğilimindedir. Her kültürde hareketli olan bazı cansız varlıkların ajan olarak değerlendirildikleri bilinir (ör: bulutlar, ani ve nedeni anlaşılamayan gürültüler). İnsanların yenidoğan döneminden itibaren diğer insanlar tarafından yapılan şeyleri (artefaktları) doğal varlıklardan kolayca ayırt edebildikleri ve ajan yakalama yeteneğinin de bu ilk yaşlardan itibaren yetkinleştiği bilinmektedir.(19) Zira çocukların ge-

nellikli hareket eden cansız nesneleri niyetli ajanlar olarak görme eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Bu eğilim muhtemelen insan beyninin sosyal bir canlıya uygun olarak gelişmesinin bir yan ürünüdür.(19) Çoğu kültürde doğaüstü inançların hayvanlarla ya da güneş, ay, yıldızlar gibi açıkça hareketli olan varlıklarla ilişkili olmasının nedeni budur.(10)

Evrimsel uyum varsayımı çerçevesinde düşünürsek ajan tespitinde yapılacak hatalı pozitif bir tespitin, hatalı negatif tespite kıyasla bedeli çok düşük olacaktır. Bu nedenle insanlar birçok hareketli nesneyi "niyeti olan varlıklar" olarak değerlendirme eğiliminde olabilirler.(10) İşte hemen her kültürdeki insanların olmadık şeylerde (örneğin meyvelerde, hurmada vs.) kutsal bildikleri kavramların şeklini ya da yazısını, örneğin "Allah" adını, Meryem'in gözlerini, bulutlarda azizlerin yüzünü vs. görmelerinin nedeni de bu olsa gerektir. Çünkü en ufak bir benzerliği değerlendirmek üzere koşullanmış olan insan beyni benzetme ve ajan tespiti konusunda duyarlı hale gelmiş olduğu için küçük benzerlikleri bulabilmekte, parçaları birleştirerek mantık dışı çıkarımlara ulaşmaktadır.(10) Dolayısıyla muhtemelen "ajan tespiti" konusunda daha duyarlı olan bireyler evrimsel süreçte daha avantajlı hale gelmiş, bu nedenle tüm kültürlerde "doğaüstü"ne inanç bu kadar yaygınlaşmış olabilir.

Örneğin tüm dinlerde yılan kutsal bir hayvandır. Yeni tek tanrıcı dinlerde bile yılan şeytanın (birincil diğer tanrı) simgesidir. Eski Ortadoğu, Çin, Hint ve Amerika dinlerinin hepsinde yılan kültü vardır. Eski Türk dininde de yılan yeraltı tanrısı Erlik'in simgesidir.(20) İşte tüm kültürlerdeki bu yılan kutsallığının nedeni insanların ve diğer primatların bilişsel yapılarının yılan konusunda çok duyarlı olmaları olsa gerektir. Yılanı fark etmek için programlanmış olan insan zihni,

hem yılanı "niyetli bir ajan" rolüne sokmuş, hem de yılanı her "ölüm, yeniden doğma, inkarnasyon" gibi düşünceleri ilişkilendirmiş olabilir.

3. bilişsel hipotez: Doğaüstü varlıkların özelliklerinin kısıtlı oluşu onların iyi hatırlanmalarına neden olmuştur

Dinî kavramlar daima bazı fizikötesi, garip özellikleri içerir, bunlar normal dünyevi insan deneyimine uymayan şeylerdir ve fizik kuralları ile açıklanamaz. O halde her "garip, acayip" olan şey dinî inançların içine girebilir mi? Örneğin, dünyanın hiçbir yerinde "tanrılar bizi sürekli gözetlerler, ancak gördüklerini hemen unuturlar", "tek Tanrı vardır ve bizi yaratmıştır, ancak dünyadaki hiçbir olaya müdahale edemez" ya da "tek ve her şeye gücü yeten bir Tanrı vardır, ancak sadece Çarşamba günleri çalışır" gibi inançlar neden yoktur?(13)

Örneğin değişik kültürlerde bir inanç ögesi olarak görülen hayaletler duvarın içinden geçebilirler, görünmezler ancak bunun dışında büyük ölçüde insanın tâbi olduğu fiziksel kanunlara tâbidirler; meselâ görürler, duyarlar, hatırlarlar, özette bir "zihin"e sahiptirler. Bütün dinlerdeki Tanrılar da yine sadece birkaç özellikleri ile insanlardan farklı olan varlıklardır, ama birçok bakımdan da insanlara benzerler: üzümler, kıskanırılar, kin tutarlar, kızarlar, severler vs.(10) Tanrının en güçlü hale geldiği (omnipotent, omniscient, omniscient) tek tanrıcı dinlerde bile aslında Tanrı her şeyi biliyor gibi görünür. Örneğin İncil'de yasak meyveyi yiyen Âdem ve Havva ağaca gizlenirler, Tanrı onları bulmak için sorar: Neredesiniz? (Her şeyi bilen Tanrının bu soruyu sormaması gerekir). İnsan beyni tanrıları ancak insanmış gibi düşündüğü zaman anlamılaşabilir, onu algılayabilmesi için başka bir yöntemi yoktur. Bu nedenle Tanrılar zihinleri, duyguları olan ve tipki insanlar gibi insanların dünyası ile sosyal etkileşime giren varlıklardır. Özette insanüstü varlıklar (Tanrı, hayalet-

18) Muramoto O. The role of the medial prefrontal cortex in human religious activity. *Med Hypotheses*, 2004; 62: 479-485

19) Brune M. *Textbook of Evolutionary Psychiatry*. New York, Oxford University Press, 2008

20) Çoruhlu Y. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul, Kalcı yayınevi, 2006

ler, cinler vs.) insandan belli birkaç alanda üstün olan varlıklardır, gerçekliği ihlalleri sınırlıdır.

Kültürel bir insanın yayılmasında en önemli etken onun kolay hatırlanabilir olmasıdır. Belli şartlar altında gerçek dışı inançlar gerçeğe uygun olanlara göre daha iyi hatırlanırlar. Ancak "az miktarda" doğaüstü (ya da gerçek dışı) öğeler taşıyan hikâyeler en iyi hatırlanırlar. Gerçek dışılığın oranı arttıkça hatırlanabilir (dolayısıyla yaygın bir inanç haline gelme) ihtimali de azalır.(10) Bazı yazarlara göre, kutsal kitaplardaki hikâyeler de genellikle böyle "az miktarda" doğaüstü oldukları için iyi hatırlanırlar.

4. varsayım: Doğaüstü inançlar yaratıcı düşünce ve hezeyanlarla ilişkilidirler

Eskiden beri yaratıcı kişilerin bir takım garip paranormal deneyimler yaşadıkları ve bunları aktardıkları bilinir. Örneğin Sokrat, Dostoyevski, Aziz Paul, Jung ve Einstein'ın paranormal deneyimler yaşadıkları bilinir. Yine yaratıcı düşünce ile şizofrenik düşünceler arasında ilişki olduğunu bildiren çalışmalarda vardır. (21, 22) Dolayısıyla yaratıcı düşünce-paranormal yaşantılar-hezeyanlı düşünce arasında aynı spektrumun farklı noktaları olmak şeklinde bir ilişki var gibi görünmektedir. (23)

Yaratıcı sürecin en önemli bileşeni yeni çağrışımlar (beyinde yeni nöronal bağlantılar) yapabilmektir. Paranormal inançlar ve büyüsel düşünceler de kişilerin birbiriyle ilişkisi gözlenen (ya da yalnızca zaman ilişkisi olan) iki olay arasında bağlantı kurmalarının sonucunda oluşur. Hem psikotik hastalar ve özellikle sanırsal bozukluklu hastalarda, hem de filozoflar ve yaratıcı bilim adamlarında (Arşimed, Newton gibi) görülen ve "evreka" belirtisi olarak isimlendirileceğimiz (işte şimdi her şeyi kavradım, taşlar yerine oturdu mânâsına) belirtinin altında bu aşırı çalışan çağrışım yeteneği yatıyor olabilir.(23)

Yaratıcı düşünce ile paranormal

inançlar arasındaki ilişkileri doğrudan biçimde uzak çağrışımlar testi denilen bir testte inançlı öğrencilerin inançsız öğrencilere göre çok daha orijinal ve nadiren kurabilecek çağrışımlar kurabildikleri, ayrıca genel olarak çağrışım kurma sürelerinin inançsızlardan daha hızlı olduğu görülmüştür.(23) Benzer biçimde sihrisel düşünme eğilimi olan normal insanların, kelime eşleştirme testinde daha uzak çağrışımları kurdıkları ve daha yaratıcı oldukları bulunmuştur.(21,22,23)

5. varsayım: Din insanların evrimsel "otoriteye uyma" davranışlarının sonucudur

Bazı yazarlara göre insan beyni otoriteye boyun eğme eğilimi gösterir, çünkü doğal seçim çocukların beynini anne-babaları ne derse inanma eğilimi ile donatmıştır.(24) Hayvanların çoğu için erken çocukluk günlerinde annenin uyarısına otomatik olarak uymak birçok kez hayatı koruyucu ya da kurtarıcıdır. İşte bu doğal eğilim günümüz erişkin insanında bile otorite konumundaki kişilerin söylediklerinin daha inandırıcı bulunması ve otoriteye uyma eğilimi ile kendini gösterir. Bu nedenle hemen her kültürde "baba" figürü önemlidir. Dolayısıyla babanın bir yansıması olan "Tanrı" da her şeyi bilendir. Böylece insanlar kendileri için çok zor olan yaşamsal kararları alırken kararı bu her şeyi bilen Tanrıya ya da Tanrılara bi-

rakabilirler. Tanrının ne karar aldığını öğrenmek için de bir takım aracı yöntemler (fal, büyü, istihare, hurufilik, astroloji vs.) ya da aracı insanlar (şamanlar, büyücüler, kâhinler, rahipler vs.) kullanılır. Böylece verilecek kararlarda insanın sorumluluğu azaltılmış olur.(24)

6. Dini inançlar, dünyanın anlaşılması ve kavranmasına yönelik beynin yanılsamalarından biridir

Bu varsayım göre insan beyni bir yanılsama (illüzyon) jeneratörüdür. Dünyayı anlamak insan beynini aşar, bu nedenle beyni bunu, kavrayışın yerine geçen basitleştirilmiş yanılsamalar yaratarak telafi eder. Bu yanılsamalar işe yaradığında memler olarak diğer insanlara ve yeni nesillere geçer. İnsanın dünyanın merkezinde yer aldığı, ruhların, ahlâkın, özgür iradenin ve sevginin sihirliliği özellikleri olan ve biz insanlara bahşedilen şeyler olduğu gibi inançları oluşturan kibir yanılsamaların yansımasıdır. Yeni ortaya çıkan "kişisel gelişim" hareketleri de beynin bu özelliğini kullanarak "kendin ol, yüreğinin götürdüğü yere git" gibi aslında çok anlamlı olmayan yanılsama malzemeleri oluşturup piyasaya sürerler. Yine aynı nedenle mutlak güce sahip olan Tanrının geriye kalan bütün evreni bize oyun alanı yaparken, gelişimimize ve hareketlerimize karşı çok büyük bir ilgi beslediğini farz ederiz.(25)

Sonuç

Din en azından 70 bin yıldır var olan, her kültürde görülen ve insanlara özgü olan bir kurumdur. Dini inançların oluşmasında hangi zihinsel düzeneklerin etkili olduğu konusu yüzlerce yıldır tartışılan bir konu olmasına rağmen son yıllarda bilişsel bilimlerin gelişmesi ile yeniden revaç olduğu gibi görünmektedir. İnsan zihni tarafından üretilen bütün diğer fenomenler gibi, dini inançların gelişmesinde önemli olan bilişsel düzeneklerin anlaşılması insan zihninin nasıl çalıştığının da daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

21) Duchene A, Graves RE, Brugger P. Schizotypal thinking and associative processing: a response commonality analysis of verbal fluency. *J Psychiat Neurosci* 1998; 23: 56-60

22) Weinstein S, Graves RE. Are creativity and schizotypy products of a right hemisphere bias? *Brain Cogn* 2002; 49: 138-151

23) Gianotti LR, Mohr C, Pizzagalli D, Lehmann D, Brugger P. Associative processing and paranormal belief. *Psychiatry Clin Neurosci* 2001; 55: 595-603

24) Dennett DC. Breaking the Spell. *Religion as a Natural Phenomenon*. New York, Penguin Group, 2006

25) Adams S. *Tanrının Enkazi*. İstanbul, DKY yayınları, 2009

Hatti'nin hak sahibi

Kadınları ve kumalar

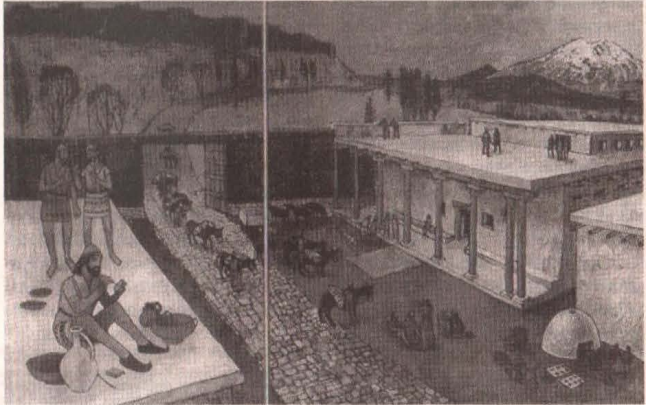
Mezopotamya atmosferini soluyan her ülkede, kızların küçük yaşlarda başlayan evlilik konularının tabletlerin satırları arasında dolaştığını görüyoruz. Asur Ülkesi'nde bir babanın, kızı üzerine kurduğu otorite hakkını damadına sattığını, evlenirken kızına bir miktar bedel ödediğini ve sonucunda küçük kızın miras hakkının ortadan kaldırılmış olduğunu anlarız.

Yaşamımız, insan ilişkilerini düzene soktuğuna inanılan pek çok kuralla çevrilidir; bunların bir kısmı sağlıklı, yardımcı, bir kısmı ise kısıtlayıcı, yanıltıcı ve baskıcı olarak görünürlükler. Hangi zamanda hangi ihtiyaç için, kimler tarafından kurgulandıklarını, nerelerden geldiklerini bilemediğimiz pek çok görenek, zaman zaman hayatımızı karartacak kadar katı anlayışlarla örülü gibi durur... Bu nedenle genç kızlarla erkekleri, yeri geldiğinde geleneklerin ezici kuralları altında çırpınırken bulmamız mümkün olacaktır. Özellikle top-

rağa bağlı ailelerle, göç etmek zorunda kalan gruplar arasında veya dar bakışlı çevreler içinde düşünceden çok biçimselliğe dayalı buyrukların kullanılmaya, dokunmaya devam ettiğine, sonuçlarının bazen cinayete kadar vardığına baskın aracılığıyla şahit oluruz. Acaba bu kuralların bir kısmı söylenildiği gibi göklerden mi inmişlerdir?

Düzenimizin, teknik ve tıbbi gelişmeler eşliğinde giderek kolaylaşıyor olmasına rağmen, yöresel gibi görünse dahi bir erkeğin evine kuma getirme anlayışının devam ettiğini birçoğumuz duymuşuzdur. Bu gün hâlâ sevilerek söylenen,

Kumalık anlayışının çağlar öncesindeki yapısını yakalayabilmek için, topraklarımızın ilk yazılı dönemini gösteren M. Ö. 4000-3750'li yıllara bilgiler eşliğinde varmamız gerekir.

Kanış Karum'un temsili resmi.

Ankara çevresine ait "Eski Evin Merteği, Eğlen Sunam Eğlen, Ben İstemem Orta-ğ" gibi türkü sözcüklerinden asıl eşin, kuma kadın nedeniyle acı çektiğini anlarız. Konunun kökünü araştırdığımızda benzer uygulamaların çok eskilere dayandığını çözmemiz ve onların bizlerden uzak duran dünyalarını gözlerimizin önüne serilememiz ise mümkün olacaktır...

Kumalık anlayışının çağlar öncesindeki yapısını yakalayabilmek için, topraklarımızın ilk yazılı dönemini gösteren M. Ö. 4000-3750'li yıllara bilgiler eşliğinde varmamız gerekecek... Güneydoğu Anadolu yöresinde ve yukarıda belirtilen tarih çizgisinde, adı Kanış Karum olan bir şehir vardı.(1) Nişa veya Neşa olarak da isimlendirilen kentin ardına konulan karum kelimesiyle yerleşmenin bir liman olduğu vurgulanıyordu, ancak orası denizin değil, ticaretin limanıydı. Bugün, Kayseri şehrinin yakınında bulunan Kültepe üzerindeki kalıntılarıyla varlığı anlaşılan bu eski yerleşim yeri ile birlikte bir vakitler Anadolu'da sürüp giden büyük bir ticaret olayı yaşanmış, olası ilk kez kapsamlı alışveriş merkezler kurulmuştu.

Sözleşen dönemlerde Dicle Nehrinin kıyısında yapılandırılmış olan Asur şehrinin tüccarları, Anadolu halkına giysiler satarken kazançlarıyla altın, gümüş gibi madenleri satın alarak kendi ülkelerine taşıyorlardı. Kârlarını devam ettirebilmeleri için ticaretin iyi idare edilmesi ve sorunların aşılması gerekirdi. Ulaşılan bu noktada kendi kuruluşlarına ait görevlilerle, yakınlarıyla mektuplaşmak zorunda kaldılar... Sonuç olarak güçlü bir ticari istek, büyük bir olay eşliğinde Anadolu'ya ilk kez çivi yazılı tabletlerin girmesine neden oldu...

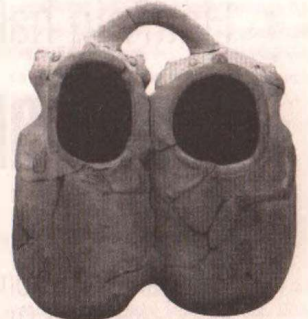
Merak edilen ve açıklanması gereken temalardan bir diğeri, aynı dönemde Anadolu içlerinde oturduğu bilinen soyların egemenlik dereceleridir. Kayıtlara göre çoğunluğu, sayısı 22'ye varan Hattili topluluklar meydana getirirken, Luvi,

Pala gibi halklarla yine onların çevresine yerleşmiş az saydaki Hurrililer'i görmek olasıdır. Pek çoğu küçük krallıklar şeklindeki yaşam tarzını benimsemiş olmalarına rağmen henüz güçlü birliklere sahip değillerdi.(2)

Bu özel çağa ait tabletlerde görülen *arauvahür*, *arzan*-konukevi, *aşu*-iyi, *haştali*-kahraman, *halki*-buğday, *hatala*-topuz (hat-vurmak), *huyukanni*-araba (Eski Asurca'da Hulukannum), *italia*-istemek/*arzulamak*, *iştalki*-adüzellemek, *iş-patalu*-geceleme yeri, *naki*-ağır, *nika*-kız kardeş, *niva*-yeni, *parkui*-temiz, *şara*-yukarı, *Tarhu*-Fırtına Tanrısı, *şuppi*-temiz gibi bir kısmı sonraki krallık döneminde dahi kullanılan kelimelerin varlığı, yerli halkın büyük çoğunluğunu Hattiler'in oluşturduğunu anlamamıza bir daha yardımcı olur.(3)

Önemli ticaret merkezi olan Kanış Karum yanında, Anadolu içlerinde *Hattu*-tuş (krallık dönemindeki adı Hattuşa), *Puruşhattum*, *Tavinia*, *Tegarama* gibi *Kaumlar*; *Kuşşara*, *Kuburnat*, *Mama*, *Şalatuvar* gibi daha küçük idareler tarafından yönetilen vabartumlar yer almaktaydı.(4) Asurlu tüccarların önderliğinde yürütülen ticari yaşam, benzer şehirler arasında sürdürülüyordu.

Bilgilerin büyük çoğunluğu, toprak ananın kucığına teslim edilmiş olan çivi yazılı pişmiş tabletlerden öğrenilirken, yine aynı belgeler eşliğinde o günlerin sosyal yaşamını ele alarak kuma, yani ortak eş gibi kabul gören kadınların varlığını birlikte incelememiz olanaklıdır: Bu konuyu ortaya atabilmenin birinci nedeni, mektupların saraylılar yerine ister Asurlu olsun, isterse Anadolu'da olsun halk tarafından yazılmış olmalarıdır. İkinci neden; elbise, kalay, yün, altın veya gümüş madenlerinin ticaretine aracılık eden belgeler, yeterli gibi görünmeseler dahi, tüccarların ve yakınlarının yaşamsal sorunlarına ait küçük bilgileri içermelidir. Konumuzu ele almadan önce kendimize şöyle bir soru sorabiliriz: Günümüze değin süren kumalığın eski

Kanış Karumu II. tabakasında bulunan insan bilimli kaplar muhtemelen, Asurlu tüccarlar tarafından kutu veya kasa amaçlı kullanılıyordu. (Kaynak: T. Özgüç, Asur Ticaret Kolonileri, Arkeo Atlas 2004.)

dönemlerdeki amacı ne idi; geliştirilen tıbbi olanaklara rağmen çağımızda benzer uygulamalar devam etmekte midir?

Açıklanması gereken bu özel yapıyı incelemenden önce, döneme ait toplum yaşamına kısaca göz gezdirdiğimizde, genellikle hayvancılık, tarla işleri, çeşitli tarım aletleri ve silah yapımı yanında madencilik geçeri olduğunu görürüz. Hem Asur hem de Anadolu toprakları içinde yaşayan halkın bazı kesimlerinin, Mezopotamya'da olduğu gibi hürler ve köleler olarak bölünmelere uğradığını da anlarız. Birkaç örnek vermek istediğimizde gözümüze öncelikle, "Anadolu kadını" anlamına gelen "memleket kadını" Şataşuşar'ın borcunu Hariharı bayramında ödeyeceğine dair bir senet çıkar. Balhüsa ile kocası Babala da 1/3 mana, 2 şekel (5) gümüş karşılığında rehin düşmüşlerdir. Eğer onlar, hasat zamanı borçlarını ödeyemezlerse "Enişru'nun evine girerler". Son cümle, bu kişinin kölesi olacağını anlamıya taşır.

Yukarıda verilen iki örnek dışındaki kayıtlar arasında, başka insan satışlarının da bulunduğunu biliyoruz. Örneğin; Asurlu tüccar Caqqaria, Anadolu yerlisi olan esire Gatida'yı 5 şেকে, bir yerli olan Kanunia ile kocası, Samnanika'yı

1) H. G. Güterbock, Kanış And Neşa: Two Forms of One Anatolian Place Name, *The Oriental Institute of University of Chicago Assyriological Studies* N.26 Chicago-Illinois, 1998, s. 187-190.

2) Ahmet Ünal, Hittit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar, *Archivum Anatolicum*, 1997, Sayı: 3.

3) Sedat Alp, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kanış/Neşa'da Hittitler Varlığı ve Yoğunluğu, *Archivum Anatolicum*, 1997, Sayı: 3.

4) Hayri Ertem, Külhöyük'ün Asur Ticaret Kolonileri ve Hittilere Ait Çivi Yazılı Belgelerdeki Adı Hakkında bir Deneme, *Archivum Anatolicum*, 1995, Sayı: 1.

5) 1 mana -500 gr. gümüş, 1 Hittit şekeli 12,5 gr. gümüş, Mezopotamya şekeli 8,5 gr.

Asurlu Bayan Ahatum'a yalnızca 22,5 shekele satarlar. Buna rağmen daha sonra aynı fiyatın 8 mislini vererek kadını geri aldıklarına dair bir belgenin yer aldığını görürüz; onun sevilen biri, aileye çocuk veren bir anne veya kızları olması ihtimali yüksektir.

Ortaya kölelik gibi bir anlayış çıktığına göre, Anadolu insanları acaba hangi nedenlerle özellikle Asurluların kulu durumuna düşüyor veya düşürülüyorlardı dersiniz? Yine tabletlere göre maddi sıkıntıları, tarlada, sabanda çalışan, hayvan güden yerli erkeklerin, kadınların çektiğine şahit oluyoruz. Bu hâl, dönemin ilginç özelliğine işaret etmektedir: Ticaretin getirileri nedeniyle giderek zenginleşen Asurlu tüccarlar karşısında kalan yerli halk, onlardan borç olarak aldıkları mana veya şekeli, uygulanan yüksek faiz oranları nedeniyle geriye ödemekte zorlanıyorlardı. İnsanların, gözü kapalı gibi sürdürülen ticari uygulamalar sonucunda, özellikle kendi topraklarında yabancılara esir düşmeleri, kul hâline gelmeleri ne denli düşündürücü ve acı vericidir...

Mezopotamya başta olmak üzere pek çok ülkenin yaşamına yerleşmiş olan köle ticaretinin, (6) Anadolu insanların kendi aralarında dahi yaşandığı bilinir. Yerli Bay Peruva ile karısı Tamadanika'ya başku olan ve isimlerine göre yine yerli olarak kabul edilen Dilukunian ile babasının el konulan malları arasındaki esirler 9,5 mana ile 7,5 shekel gümüşe satılmışlardır. Bir diğer yerli olan Bayan Şubikuni, Asurlu ünlü tüccar Puşuker'den borç aldığı 8,5 shekel gümüşü, ot biçmek suretiyle ödeyeceğini kabul eder. Bir başka Asurlu tüccar, ayrılması olduğu yerli karısı Zibe-Zibe'ye karşı, üç oğlunu geri almak üzere dava açar. Yine yerli bir esire olan Vala-Vala'nın, ayrıldığı Asurlu efendisi Pilah-İhtar aleyhine nafaka davası açabilmesi önemli örneklerden yalnızca bir kaçıdır.(7) Ticari mektupların özel ayrıntılarına göre bir tarafta köleliğin sürdürülmesi, diğer tarafta bir esirenin dava açma hakkına sa-

Taş temeller üzerinde, ahşap dikme ve hatılların bol miktarda kullanılması, Kültepe-Kaniş II. tabakasının yapı özellikliydi. Mekanlar bitişik düzende inşa edilmişti. (Kaynak: T. Özgüç, Asur Ticaret Kolonileri, Arkeo Atlas 2004.)

hip olabilmesi, ilginç bir sosyal yapıyı işaretlemektedir. Önemli ayrıcalık ise, Anadolu kadınının evlenme ve boşanma hakkının bulunmasında yatar. Söylenlere ek olarak bazı Kültepe metinlerinde 'Köleler Âmiri' gibi bir görevin yer aldığını öğrenmemiz, Anadolu toplumunda kulluk anlayışının geçerli olduğunu bir daha kabul etmemize yardımcı olmaktadır.(8)

Mezopotamya atmosferini soluyan her ülkede, kızların küçük yaşlarda başlayan evlilik konularının tabletlerin satırları arasında dolaştığını görüyoruz. Asur Ülkesi'nde bir babanın, kızı üzerine kurduğu otorite hakkını damadına sattığını, evlenirken kızına bir miktar bedel ödediğini ve sonucunda küçük kızın miras hakkının ortadan kaldırılmış olduğunu anlatır. Günümüz ülkelerinin bazılarında sürdürülen ve dinsel içerikli olarak kabul edilen benzer davranış biçimi, tek yanlı egemenliğin devam ettiğini ayırt etmemize yardımcı olur. Buna karşın, dönemin Anadolu kadınının evlenme işlemleri sırasında başlık veya benzeri gibi her-

hangi bir miktarın babaya ödendiğine dair bir kayda rastlanmamıştır.(9)

Dönemin sosyal yapısını biraz daha çözebilmek için satırların arasına, öncelikle bir Anadolu yerlisinin Asurlu olan tüccar kocasına yazdığı belgeyi yerleştirmemiz, kadının sosyal yaşamdan uzak kalmadığını anlamamıza yardımcı olacaktır: Kaneşli Şaşahşuşar'ın gönderdiği mektupta kocası olan Asurlu Tüccar Aşşur-Nada'ya, tahsilât, yatırım ile ev işleri ve vekillerin işlemleri hakkında bilgi verdiğini okuyoruz:

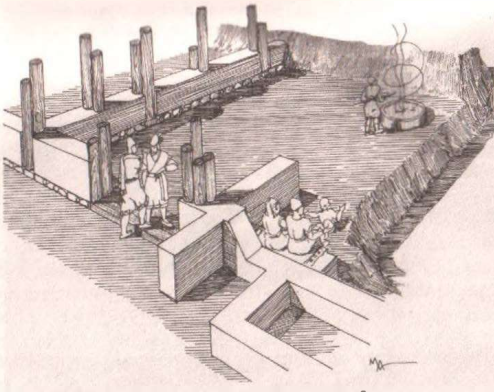
"Aşşur-Nada'ya Şaşahşuşar şöyle söylüyor de: (Evden) çıktığın zaman (vekillerin) 2/3 mana, 5 shekel gümüş aldılar ve Aşşur-Malik'in oğlu Uşurşa-Aşşur'a verdiler. Uşurşa-Aşşur 3 kutanu elbisesi alıp Karum dairesine depo etti. 12 shekel gümüşü Şarabununuva'dan aldılar ve onu bana verdiler. Kudubiş ailesi(nden) 4 çuval arpayı getirdiler; burada kabul ettim ve Kauba ailesinden 3 çuval elium'u, 3 çuval buğdayı getirdiler ve bana hiçbir şey vermediler. (Evden) çıktığın zaman Aşşur-Bel-Avatim geldi ve

6) O. R. Gurney, The Middle Babylonian Legal And Economic Texts From Ur, *British School of Archeology in Iraq*, 1983.

7) F. Kinal, Eski Anadolu'da Kadının Mevkii, *Belleten XX*, 1956, Ankara, s. 356-358.

8) E. Bilgiç, Ankara Kültepe Tabletleri, 1990, Ankara, s. 5.

9) F. Kinal, Eski Anadolu'da Kadının Mevkii, *Belleten XX*, 1956, Ankara, s. 356-358.

Kanış Karum'da günlük yaşam. (Kaynak: T. Özgüç, 1999.)

derileri taksim ediyor. Senin hissen de var ve şimdi onları kurutuyorlar. Tarhunu'nun bakiyesini borçlu olduğu paranın 15 şekel'nin içinden bana 8 ? şekel verdiler ve başka bir şey vermediler. Ve Tarhunu'da 5 şekel gümüş geriye kalmıştır. Ve onlar paranın bakiyesini aldıkları için senin ticari malından hiçbir şey almadılar. Senin talimatına Aşurşa-Aşsur dikkat etmektedir. Geçen günlerin dışında 3 ay (kalmıştır). Mama odunu satın almıyorsa ben satın alacağım. Habi'den 1 2/3 mana, 5 şekel gümüşü kabul ett(ik) ve Uşurşa-Aşsur aldı. Hakulie'den 2/3 mana aldı ve 5 şekel gümüşü Uşurşa-Aşsur (aldı)".(10)

Bazı Asurlu tüccarlar, ticaret için geldikleri Anadolu kasabalarından bir hayli vakit harcadıklarından günlük işlerine bakanak, yemeklerini hazırlayacak kadını ihtiyaç duyarlardı. Hattı topluluğunda bir erkeğin iki kadınla evlenmek gibi bir şansının bulunmaması kavramı, aşağıdaki mektuptan da anlaşılacağı üzere Asurlular'a da uygulanıyordu. Asurlu Tüccar İdi-Adad'ın yerli bir hanım olan Anana ile evlenmesine ait sözleşmenin satırları belge içinde şöyle geçmektedir:

"İdi-Adad, Anana ile evlendi. Memlekette (Anadolu'da) ikinci bir eş (ile) ev-

lenmeyecek. Eğer evlenirse ve onu boşarsa 5 mana gümüş tartacak." Tören bir huzurda gerçekleştirilmekte ve bundan sonrasında şahitlerin isimleri yer almaktadır: "Bur-Suen'in huzurunda, Anah-ili'nin oğlu Tab-şilla-Aşsur'un huzurunda, Aşsur-bel-ili'nin huzurunda". Belgede yalnızca

iki kuralın işlendiğini görüyoruz.(11)

Kadın ile erkek ilişkilerine bir başka açıdan açıklık getirebilmek için, Mezopotamyalı erkeğin karısına rağmen evindeki esir kadın veya kadınlarla ilişki kurarak çocuk sahibi olma hakkının bulunduğunu söylemek uygun düşecektir. Anadolu kadınıyla erkeğinin boşanmaları sırasında çocuklar anneye verilmekte ve bu özellik, kadınının analık haklarının önemsendiğini düşünmemize neden olmaktadır. Ek olarak, yine vesikalar üzerinde kadınlara ait birçok mühür baskısının yer alması kadının şahsi mülkiyet hakkına sahip olduğunu gösterir.

Kumalıkla ilgili bilgileri bundan sonraki satırlarda, farklı bir belge üzerinden edineceğiz: Çocuk sahibi olabilmek, hemen her yaşamın önemli sorunlarından biri olarak görünür. Günümüzden 4000-3750 yıl öncesine ait dönemde, Anadolu'da evli bir erkeğin ikinci kadınla evlenmesi söz konusu edilme dahi, çocuk sahibi olamaması halinde karısının yanına esir bir kadın alması mümkündü. Hatta kadının, kocasına bir cariye verme mecburiyeti vardı. İşte bu noktada karşımıza özellikle zamanımızın Anadolu kadınına yakından ilgilendiren özel bir örnek çıkar.(12) İlgili çeken belgenin satırla-

rı arasında beş önemli maddenin yerleştirildiğini görüyoruz:

"Laqipum, Enişru'nun kızı Hatala ile evlendi. Memlekette (Anadolu'da) ikinci bir zevce ile evlenemez, şehirde (yani Asur'da) bir qadıştum (13) ile evlenebilir. Eğer iki yıl içinde karısı ona çocuklar vermezse, o kadın (kocasının) esire satın alacak, fakat bir erkek çocuk elde eder etmez bu kadını istediği yere satacak... Karı koca birbirlerini bırakırlarsa 5'er mana gümüş tartacaklar".(14)

Erkek çocuğa verilen önemin ne denli eski bir anlayış olduğunu da fark etmiş olmalısınız. Ancak köle olan bir anne ile kendisinden uzaklaştırılan evladının arasındaki içli bağın yeterince değerlendirilmemiş olması, döneme ait gücün baskınlığını işaret ederken, 'tutsak insan' anlayışıyla da uyum sağlamaktadır. Satırlar arasında yatan ikinci önemli ayrıcalık ise, esir kadın ile onu satın alabilen erkeğin bulundukları konumları; onları, gözümüzün önüne birlikte getirdiğimizde gücün manada, şekilde yattığını kavramamız daha kolay olacaktır. Yukarıdaki sorunun cevabını, artık ulaştığımızı düşündüğümüz bu noktada vermemiş için bir sakınca bulunmadığını göre, çocuk edinme olayının düdü ile bu gün arasındaki ortak tarafın yine maddiyata dayalı olduğunu, kumalığın ise tıbbi çalışmalar eşliğinde şekil değiştirecek taşıyıcı anneliğe dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Mezopotamya yaşamına göre daha aydınlık gibi duran Anadolu toplumuna ait geleneklerin, zaman içinde değişikliğe uğramasında Asurlu tüccarların Sami asıllı âdetleri etkili olmuş, bu gelenekler daha sonra Başkent Hattuşa'da kurulacak olan büyük Hattı Krallığı'nın düzenine yansımış, (15) örneğin Hitit kanunlarına levirat anlayışının girmesinin önu açılmıştır.(16)

10) E. Bilgiç, Ankara Kültepe Tabletleri, 1990, Ankara, s. 33.

11) E. Bilgiç, Ankara Kültepe Tabletleri, 1990, Ankara, s. 93.

12) F. Kınal, *Belleiten* XX, 1956, Ankara, s. 358.

13) Qadıştum = "Babil'de dini ve kutsal" bir anlayışa sahip kadın, Asur'da "adi kadın, fahişe" anlamında kullanılıyor.

14) Emin Bilgiç, Hititler'den Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları, *Milletlerarası XXII. Müsteşerlikler Kongresi*, 15-22 Eylül 1961.

15) F. Kınal, *Belleiten* XX, 1956, Ankara, s. 358.

16) F. İmparati, Hitit Yasaları, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara, 1992, madde 193.

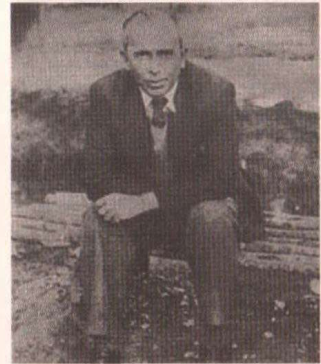
Resim-İş Öğretmenliği Programı'nda Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ne yer verilmelidir*

Yeniden yapılandırma bahanesi ile bölümlerin anabilim dalına indirgenmesi, sanat ve sanat eğitiminin ürüne ve üretime dayalı geleneğinin uygulama ayakları kırılarak geçmişinden koparılmasıdır. Cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet dönemi Çağdaş Türk Sanatı, ürünleri ile varsıllık kazanmıştır.

Giriş

YÖK-Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi kapsamında, 1995 ve 1996 yıllarında üniversiteler ve fakülteler yeniden yapılandırılmıştır. Eğitim Fakülteleri'nin de yeniden yapılandırıldığı bu süreçte 1997-1998 öğretim yılında Resim-İş Eğitimi Bölümü sanatsal üretim kimlikli geleneğinden soyutlanarak bölüm olma özelliğinden çıkarılmış Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'na indirgenmiştir. 1997-1998 öğretim yılında uygulamaya konan Resim-İş Öğretmenliği Programı aldığı yoğun eleştiriler nedeniyle iki kez değişikliğe uğramış ve yapılan değişikliklerin çözüm geliştirmek yerine daha fazla sorun yaratarak eski programı aratır hale getirdiği saptanmıştır. Yaklaşık on yıl sonra 2007 Haziran'ında yapılan son değişiklikte, Resim-İş Öğretmenliği Programı'nda Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ne yer verilmeyişi,

sanat eğitimi gelenekli bölüm yapılmasını anabilim dalına indirgeyen, Türk kültürünü, sanatını ve eğitimini küçümseyen zihniyetin ürünüdür. Çağdaş Türk Sanatı Dersi'nin programdan kaldırılma-

İsmail Hakkı Tonguç... Türk eğitim tarihinde kültürel üretime yönelik eğitimin yapıtaşlarını kuran kişiler Resim-İş öğretmenleri İ.H. Baltacıoğlu ve onun öğrencisi İ.H. Tonguç'tur.

Gazi Eğitim Enstitüsü ve Köy Enstitüleri'nin ayrıcalıklı bir yer tutmasının önemi, bu kurumların "Eğitim İçin Üretim, Üretim İçin Eğitim" ilkesi ile varlığını ve yaşadığını kanıtlayan toplumcu eğitim ve öğretim kültürüne ilişkin ürünler ortaya koymasındır.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesince 8-10 Nisan 2010 tarihleri arasında düzenlenen 2.Ulusal Güzel Sanatlar Eğitimi Sempozyumunda "Resim-İş Öğretmenliği Programında Çağdaş Türk Sanatı Dersine Yer Verilmeyişi Türk Kültürünü Yok Saymaktır" başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur.

şı bir anda olmamış, normal bir durummuş gibi kanıksatılarak aşama aşama gerçekleştirilmiştir.

Resim-İş Eğitimi bölümlerinin anabilim dalına indirgenmesi

Sanat Eğitimi içerikli Resim- İş Eğitimi bölümlerinin Resim- İş Eğitimi Anabilim Dalı'na indirgenmesi Türk eğitim tarihinde Türk sanat eğitimi geleneğinin ve kültürel mirasının ortadan kaldırılması girişimidir. *Türk eğitim tarihinde kültürel üretime yönelik eğitimin yapıtaşlarını kuran kişiler Resim-İş öğretmenleri İ.H. Baltacıoğlu ve onun öğrencisi İ.H. Tonguç'tur.* İ. H. Tonguç'un Resim-İş öğretmeni olarak Gazi ve Köy Enstitülerini kurmuş olması, "Cumhuriyetin temeli kültüredür" diyen Kemalist ideolojinin eğitim ve kültür alanında atmış olduğu temel adımlarındandır. Türk eğitim tarihi ve dünya eğitim tarihi sürecinde, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Köy Enstitülerinin ayrıcalıklı bir yer tutmasının önemi, bu kurumların "Eğitim için Üretim, Üretim için Eğitim" ilkesi ile varlığını ve yaşadığını kanıtlayan toplumcu eğitim ve öğretimin kültürüne ilişkin ürünler ortaya koymasıdır.

Yeniden yapılandırma bahanesi ile bölümlerin anabilim dalına indirgenmesi, sanat ve sanat eğitiminin ürüne ve üretime dayalı geleneğinin uygulama ayakları kırılarak geçmişinden koparılmasıdır. Cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet dönemi Çağdaş Türk Sanatı, ürünleri ile var-sılık kazanmıştır. Çağdaş Türk Sanatı'na Gazi ve Köy Enstitülerinin katkısı yadsınamaz bir gerçekliktir. Bölümlerin anabilim dalına indirgenmesi ile Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ne programda yer verilme-yişi arasındaki ortak anlayış tarihsel gerçeklikleri küçümsemek ve yok saymaktır.

Yeniden yapılanma-yapılandırma demagojisinin içeriği

YÖK-Dünya Bankası Yeniden Yapılanma-Yapılandırma Projesi'nin, varlık nedeni ürün olan Çağdaş Türk Sanatı'na ve sanat eğitimine, ayrıca öğrenciye ve öğretmene ait ne varsa hepsini dışlayan

program öncelikli bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültüredür" anlayışımız, kültürel üretimin eğitim mantığını savunarak uygulamaya ağırlık verirken, YÖK-Dünya Bankası Projesi, uygulamayı aşağılayan söze, yazıya, anlatıma (modüler: fr) öncelik veren neoliberalizmin ideolojisi postmodernist eğitim anlayışıyla bir proje ortaya koymuştur.

YÖK-Dünya Bankası Projesi, Türk Eğitim Tarihi sürecinde Osmanlı Sıbyan Mektepleri'nin ögüt ve ezber geleneğinin çarpıtılmış bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. 1848'den bu yana çağdaş anlamda 162 yıllık Türk Eğitim Tarihimiz çok kısadır, fakat alınması gereken derslerle dolu bir özgünlüğe sahiptir. Gerçekten, yeniden yapılandırılması gereken bir milli eğitim projesine ihtiyaç duyuluyordu, Türk Eğitim Tarihi'nin özgün mirasından dersler çıkarılarak yararlanılması gerekirdi. "Hani bu projenin adı 'Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi' idi? Çağdaş Türk Sanatı'nın yer almadığı proje-program nasıl milli olabilir?" (ÖZTÜRK, 2008:796).

Türk eğitim tarihinden yararlanılmaması bir programda Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ne yer verilmemiş olması projenin

Varolan kavramları yozlaştırmak, içeri boşaltmak, yeni kavramlarmış gibi popülerleştirerek yaşama ilişkin kavram pratiğine dönüştürmek postmodernizmin temel stratejisi olarak görülmektedir.

Projede yeniden yapılandırılan kavramlardır ya da kavramlar üzerinden çarpıtmalardır.

Proje, postmodernist kavram pratiklerinden örneklerle merkez-çevre çatışmasını eğitimin ve sınıfın ana eksenine koymaya çalışmaktadır.

temelsiz olduğunun bir kanıtı olabilir. Adında "milli" sözcüğü bulunan bu projenin, en son uygulanan Resim- İş Öğretmenliği Programı'nda özellikle *Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ne* yer verilmeyişi, bu projenin milli olup olmadığı konusunda şüpheler uyandırmıştır. Çağdaş Türk Sanatı'nı yaratan sanatçıları ve yapıtlarını yok saymak anlamına gelen bu tavır, Türk kültürüne yapılabilecek en büyük saygısızlığı içinde barındırmaktadır. Programda, yoğun eleştirilere rağmen bu derse üç yıldır yer verilmemiş olması ya da yer vermemek için gösterilen direnç, üzücü ve şaşırtıcı olduğu kadar da düşündürücüdür.

Postmodernist kavram pratiklerinin etkisi

YÖK-Dünya Bankası Projesi, anlatıma ve söze dayalı olan, kavramları, metinleri ve yapıt hakkında yazılanları, yapıttan, üründen, kültürden ayrı ve önemli tutan postmodernist tavırla yapılandırılmıştır. Yeniden yapılanma, yapılandırma, yapısalcılık- göstege bilim- semiyoloji, postyapısalcılık, kavramsal sanat gibi kavramlar neoliberalizmin ideolojisi postmodernist söylemlerin arka bahçesini oluştururlar. Postmodernist söylem "adı farklı içeriği aynı olan" yeni demagojik kavram pratikleri yaratmayı tercih eder. Varolan kavramları yozlaştırmak, içeri boşaltmak, yeni kavramlarmış gibi popülerleştirerek yaşama ilişkin kavram pratiğine dönüştürmek postmodernizmin temel stratejisi olarak görülmektedir. Kavramlar anlamlı bir karşılık bulmuşsa bu kavramlara saldırmak postmodernizmin bir başka taktik sanatını or-

taya koyar. Örneğin; sanat, sanat yapıtı ve sanatçı; yeniden tanımlanmalıdır; *tarih yoktur*, resmi tarih ya da yazılı tarih değil, sözlü tarih önemlidir, *müzeler yıkılmalıdır*, *özgünlük bitmiştir* gibi kavramların yanısıra, neoliberalist pratiklere uyarlı olması için kavramlara karşı kavramlar konur, uydurulur ve kaotik çatışma alanları oluşturulur: Merkez-çevre, iç-dış, alt kimlik-üst kimlik... Tarih, müze gibi kavramlar ile beraber kültürel değerler ve sanat yapıtları saldırıya maruz görülür. Çağdaş Türk Sanatı'nı yok sayarak dersine programda yer vermeyen anlayış tam olarak bu noktadan eyleme geçmiş görünmektedir.

Projele yeniden yapılandırılan kavramlardır ya da kavramlar üzerinden çarpıtmalardır. Proje, postmodernist kavram pratiklerinden örnekle merkez-çevre çatışmasını eğitimin ve sınıfın ana eksenine koymaya çalışmaktadır. Derse öğretmen hazırlanarak, gelecek, fakat merkezde öğrenci olacak. Bu bir demagogidir, çarpıtmadır. Öğrenciyi merkeze koyar gibi görünüp, öğretmeni ve bilgisini merkez dışına iterek aşağılamakta, öğretmen kavramının üzerinden, evrensel anlamda kabul görmüş kuramsal bilgiyi, tümel ya da felsefi anlamda bütünlük kazanmış bilgiyi dışlamakta, açıkça söylemeden modern olana dışlamaktadır. Aslında, demokratik görünüme kisvesi altında, yüzüsüzce öğrencinin yüzeysel bilgisini savunmaktadır. Burada, programdan sadece bir örnek vermek yeterli

Öğrenciyi kavramlar peşinde sürüklemek, üretimden uzaklaştırmak, kültürü ya da kültürel üretimi aşağılamak postmodernist söylemin uygulamalarında yer almaktadır. Öğretmeni merkez dışına iterek ve sözde öğrenci merkezci tavrıyla tabandan ve demokrasiden yanyaymış gibi görünmektedir.

görülebilir: Sanat Eleştirisi Dersi'nde, Sanat Yapıtı İnceleme Kuramı'nın ve kuramcılarının yok sayılması, E Panofsky'nin üç aşamalı ikonografik ve ikonolojik Yapıt İnceleme Kuramı'nın çarpıtılarak, Sanat Eleştirisinde Dört Aşamalı İnceleme Yöntemi'ne indirilmesi bu yüzüsülüğün en açık göstergesidir. Kuramsal dayanakları olan bilginin ve bu bilgiye sahip öğretmenin çevrede dışarıda tutulduğu Sanat Eleştirisi Dersi'nde, öğrenci, merkeze alınmış gibi gösterilerek üstelik çarpıtılmış ve sadece tek bir kuram ile uyutulmaya çalışılmaktadır.

Öğrenciyi kavramlar peşinde sürüklemek, üretimden uzaklaştırmak, kültürü ya da kültürel üretimi aşağılamak postmodernist söylemin uygulamalarında yer almaktadır. Öğretmeni merkez dışına iterek ve sözde öğrenci merkezci tavrıyla tabandan ve demokrasiden yanyaymış gibi görünmektedir. Oysa, YÖK-Dünya Bankası Projesi'nin tepeden inme, tabanın özelliklerini düşünmeyen, tabanın sanat ve eğitimi geleneğini yok sayan, tabanın görüşlerine önem vermeyen antidemokratik bir tavır sergilemesi yaman bir çelişkidir. Yeniden yapılandırılmış programların 'tek bir harfi değiştirilmez' şartının konulması da bu yapılandırılan programa duyulan güvensizliğin bir ifadesi olarak dışavurulmuştur.

YÖK Dünya Bankası Projesi'ne göre aslında merkezde olan ne öğretmendir, ne öğrencidir, merkezde olan söze ve anlatıma dayalı postmodernist yapılandırmacı programdır. Derslerin birbiri ile olan ardışıklık, süreklilik, akıcılık gibi ilkelerinin düşünülmediği, içeriğin standartlıktan taviz vermez görünen cılızlığı ile ders adlarının yanlışlığının bulunduğu, aynı zamanda Çağdaş Türk Sanatı Dersi'nin içinde yer almadığı bu program merkezdedir.

Merkez-çevre yutturmacası, dünyamızı ortaçağ derebeyliğinin köyüne dönüştüren neoliberalizmin postmodernist gazavı pratiklerinden birisidir. Gazi ve Köy Enstitülerinde olduğu gibi öğretmenin de öğrencinin de, sadece sınıfta değil, hayatın her alanında birlikte ve merkezde olduğu, *imece* mantıklı kültürel üretimin eğitimi ile bilgiyi ve sanatı birlikte ürettikleri *milli eğitim* mirasımızdan

E. Panofsky'nin üç aşamalı ikonografik ve ikonolojik Yapıt İnceleme Kuramı'nın çarpıtılarak, Sanat Eleştirisinde Dört Aşamalı İnceleme Yöntemi'ne indirilmesi bu yüzüsülüğün en açık göstergesidir.

hareketle hazırlanmış bir model geliştirilmelidir.

Sonuç

Resim-İş Öğretmenliği Programı'nda özellikle *Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ne* yer verilmeyiş, bu projenin milli olup olmadığı konusunda şüpheler uyandırmıştır. Çağdaş Türk Sanatı'nı yaratan sanatçıları ve yapıtlarını yok saymak anlamına gelen bu tavır, Türk kültürüne yapılabilecek en büyük saygısızlığı içinde barındırmaktadır. Siyasetçilerin, üst düzey yönetici ve bürokratların son yıllarda daha çok yoğunlaştırdıkları, sanatçılara ve yapıtlarına yönelik aşağılayıcı, hatta hakaret içeren, saldırı ve yok sayıcı tavırlarından, Çağdaş Türk Sanatı Dersi'ni programda yok sayan anlayışı ayrı düşünmek olanaksız görünmektedir.

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, GÖRSED, MÜZED ve TUMARGEM tarafından 2007 yılında düzenlenen 'Sanat Eğitimi ve Şiddet' konulu 3. Ulusal Sanat Eğitimi Sempozyumunda üzerine basıla basıla vurgu yapıldığı halde üç yıldır Çağdaş Türk Sanatı Dersi'nin programda yer almayışı düşündürücüdür. Düzenlenen sempozyumların, kongrelerin bir diğer görevi de Çağdaş Türk Sanatı Dersi gibi önemli derslere programda yer vermeyen zihniyeti açığa çıkarmak, mahkum etmek olmalıdır.

Kaynakça:

- 1) Öztürk, M. (2008). YÖK- Dünya Bankası Projesi Bağlamında Sanat Eleştirisi Dersi Örneği ile Sanat Eğitimi Öğretmeninde Standart Bilgiyi Erşememe Sorununun İrdelenmesi, 3. Ulusal Sanat Eğitimi Sempozyumu, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Yaşam serüveninde satır başı:

Kambriyen patlaması

Kambriyen patlama, okyanusları omurgasız canlılarla doldurup, gelecekte bile bir daha asla görülemeyecek kadar çok çeşitli beden modellerinin ortaya çıkmasını sağlıyor. Yaşam serüveninin bir sonraki hedefi karaya çıkmak oluyor...

Evvel zaman içinde, 4-2,5 milyar yıl önce, yerkabuğunun ancak katlaşıp, soğumaya başladığı Arkeen döneminde; üzerinde yaşam bulundurmeyen ve yoğun volkanik hareketlere sahne olan kıtaların henüz çok küçük olduğu, taşkürenin yüksek oranda ısı yayan radyoaktif elementleri bolukla bulundurduğu zamanlarda, prokaryotik organizmalar olan siyanobakteriler (mavi-yeşil algler), dönemin okyanuslarına hükmeden canlılar olarak ortaya çıkıyorlar. Bu organizmalarda, henüz hücre içinin çekirdeği, kromozomları ya da kloroplastları gelişmemişti ve genetik malzeme hücre içine yayılmış olarak bulunuyordu. Yaşamın ilk kanıtları olan bu siyanobakterilere ait fosil veriler, 3,5 milyar yıl yaşındaki Arkeen kayalarından elde edilebiliyor.

2,5 milyar yıl önce, yeryuvarının tamamen soğuduğu, daha büyük kıtaların oluştuğu Proterozoyik dönemde; biyokimyasal evrimin hazırlık devinimleriyle birlikte ilk hücremsi yapılar belirleniyor ve siyanobakterilerden daha ileri hücreler ortaya çıkıyor. Böylece, organik çorba ile

başlayan kimyasal evrimden, organik evrime geçişi sağlayan; biyosentez, çeşitlenme ve DNA taşıyan hücre çekirdeğine sahip ökaryotik hücrenin ortaya çıkışı gibi önemli üç olay bu dönemde gerçekleşiyor. İleri canlı yaşamına dair en önemli ayrıntıların temelleri bu dönemde atılıyor. Dünya, üzerinde konuk edeceği çeşitli canlılara mükemmel ev

Algler...

Güney Afrika-Swaziland sınırında bulunan binlerce metre kalınlığındaki çört kayalarında tespit edilen alg benzeri, çubuk ve küresel biçimli iki farklı tipteki mikrofossil içeriği, biyosentezin kanıtı olarak gösteriliyor.

sahipliği yapmanın hazırlıklarını sürdürüyor.

Biyosentez, organik evrimde birinci eşik olarak kabul ediliyor. Güney Afrika-Swaziland sınırında bulunan binlerce metre kalınlığındaki çört kayalarında tespit edilen alg benzeri, çubuk ve küresel biçimli iki farklı tipteki mikrofossil içeriği, biyosentezin kanıtı olarak gösteriliyor. Bunlara 3,2 milyar yıl yaş veriliyor ve biyosentezin gerçekleşme dönemi olarak kabul ediliyor. Fotosentez yaparak beslendikleri kabul edilen bu organizmalar, aynı zamanda çok önemli bir jeokimyasal olayın başlangıcının da kanıtı oluyor. Çünkü; fotosentez olayının başlamasıyla birlikte bunun ürünü olan serbest oksijen de, artık okyanus ortamının bileşenleri arasında birikmeye başlıyor. Böylece, Dünya'nın daha sonraki biyolojik ve jeolojik tarihi için en önemli adım atılmış oluyor. Buna yaşam serüveninin en muhteşem adımı diyebiliriz. Bu dönemle okyanuslarda birikmeye başlayan oksijen, daha sonra Silüriyen döneminde atmosfer bileşiminin ve ozon tabakasının günümüzdekine yakın bir bileşime gelmesine, böylece yaşamın okyanuslardan çıkıp karaya atlamasına olanak sağlayacak.

Çeşitlenme, organik evrimin ikinci eşiği kabul ediliyor. Kuzey Amerika'da Superior gölünün çevresinde yüzeylenen çört kayalarında bulunan 8 farklı cinse ait alg fosili, çeşitlenmeye kanıt olarak gösteriliyor. Bu kayalara 2 milyar yıl yaş veriliyor ve ikinci eşiğin aşılma dönemi olarak kabul ediliyor.

Ökaryotik hücrenin ortaya çıkışı organik evrimin son eşiği oluyor. Bunun

*Balcoracania dailyi, Avustralya'dan
Kambriyen dönemine ait bir trilobit.*

sağladığı genetik çeşitlilik sayesinde de okyanus yaşamı, yalnızca bakteri ve mavi-yeşil alglerin egemen olduğu sakinlikten çıkıyor. Avustralya'nın kuzeyindeki çört kayalarında tanımlanan 4 grup alg, en azından bir hücre çekirdeğine sahip, ökaryotik özellikte ve eşeyli olarak üreyen ilk canlılar olarak kabul ediliyor. Bu çörtlere 1,2 milyar yıl yaş veriliyor. Artık, dünya yavaş yavaş çok hücreli konuklarına hazır hale geliyor. ...

742 milyon yıl önce, Ediacara faunası ile ilk çok hücreli hayvanlara ulaşıyor. Bunlara ait fosiller Güney Avustralya'daki Ediacara tepesindeki kayalarda bulunuyor. Bu fosillerin %65'i denizkestanelerine, % 25'i halkallılara, %5'i de eklembacaklılara benziyor. Bunlardan halkallılara benzeyenlerinin solucan gibi yumuşak, ancak olağanüstü yassılaştırmış gövdeleri var ve günümüzde yaşayan örnekleri gibi suyu süzerek beslendikleri düşünülüyor. Örneğin, *Dickinsonia* cinsinde 1m çapındaki gövdenin kalınlığı sadece 5mm. Bu anormal durum, yaşama ortamı olan denizlerde besin kaynağının sınırlı oluşuyla açıklanıyor.

Bu hayvanların az besin içeren ortamlarda ışığı kullanarak kendi besinlerini kendilerinin oluşturdukları sonucuna varılmış.

543 milyon yıl önce, kireç kavkılı omurgasızların farklı dallarına ait çok sayıda cins ve tür, birden bire ortaya çıkıyor. Yaşam serüveninde "Kambriyen Patlaması" gerçekleşiyor. Kambriyen kayaları tüm Dünya'da kireç kavkılı omurgasızlara ait bol fosilli bir seviye ile başlıyor. Kambriyen kayalarıyla birlikte, değişim geçirmemiş çökel (tortul) kayalara da ulaşılmış oluyor. Kambriyen dönemin ilk 10 milyon yılını temsil eden Tommotiyen katında karından bacaklılar (gastropoda), kol ayaklılar (brachiopoda), arkeosiyatid ve sünger fosilleri bulunmakta. Tommotiyen'den hemen sonra, üç loblular (trilobit), denizkestaneleri (echinodermata), yumuşakçaların (mollusca) tüm sınıfları, kol ayaklılar (brachiopoda) ve mercanlar (anthozoa) en baskın grupları oluşturuyor. Bu hayvan topluluğu, Kambriyen denizlerinin ılıman, dengeli ve canlı yaşamına uygun koşullar taşıdığını gösteriyor.

Kambriyen patlama ile jeolojik tarihin özellikleri belirsiz olan canlılar dönemi (Prekambriyen) sona eriyor ve özellikleri belirli olan canlılar dönemine (Fanerozoyik) geçilmiş oluyor. Böylece, Jeolojik Zaman iki büyük Üst Zaman'a ayrılarak incelenilebilir.

Alt Kambriyen kayalarıyla, neredeyse günümüzdeki tüm omurgasız dallarının temsil edildiği bir döneme girildiği görülüyor. Artık, dünya okyanuslarındaki ekolojik roller hemen hemen tamamen paylaşılmış oluyor. Bu arada, daha sonra karaya çıkışla gerçekleşecek diğer dev adımın hazırlıkları da sürüyor. "Kambriyen patlama", Dünya'nın 542 milyon yıl sonra İnsan'a kavuşacağı yaşam serüveninde satırbaşı oluyor.

Kambriyen patlama, henüz açıklanamayan pek çok gizi de beraberinde getiriyor: Bu patlama, neden 742 milyon yıl önce, Ediacara faunasıyla temsil edilen çok hücrelilerin yaşamaya başladığı dönemde gerçekleşmemiş? Kireç kav-

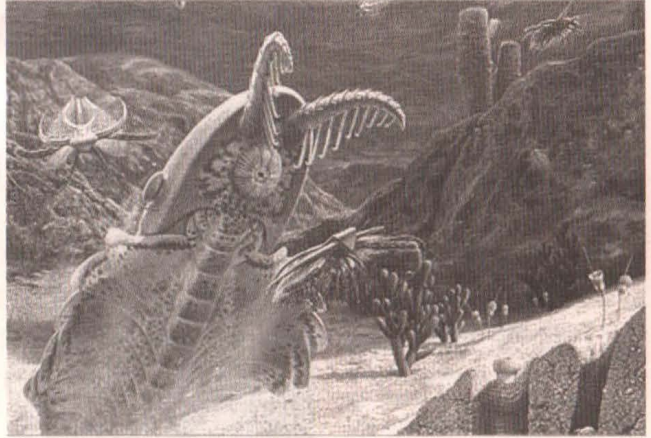
Kambriyen patlama ile jeolojik tarihin özellikleri belirsiz olan canlılar dönemi (Prekambriyen) sona eriyor ve özellikleri belirli olan canlılar dönemine (Fanerozoyik) geçilmiş oluyor.

kılı canlıların ortaya çıkmasında neden 200 milyon yıllık bir gecikme olmuş?

Bu sorulara açıklık getirmeye çalışan pek çok hipotez var. Ancak, hiç biri tek başına yeterli değil. Bu hipotezlerden biri, Kambriyen dönemden önceki denizlerin canlıların kireçli kavkı oluşturmaya izin vermeyecek kadar asidik özellikte olduğunu ileri sürüyor. Bu durumda da, "silis kavkılı canlılar olabildi, bunlar neden yoktular?" sorusu yanıtsız kalıyor. Başka bir hipotez, Kambriyen patlamasını buzulların gerilemesine bağlıyor. Buna göre, Kambriyen'den önceki denizlerde karbonat mevcut değil. Kambriyen'de buzulların gerilemesiyle birlikte okyanusların kimyası, ısısı ve derinliği de değişiyor. Buna bağlı olarak da kalsiyum karbonatın erimesi gerçekleşmeye başlıyor. Bunun sonucu olarak da kireç kavkılı omurgasız hayvan grupları ortaya çıkıyor. Bu hipotez, Kambriyen'den önceki denizlerde karbonat tortularının oluşturduğu stromatolit adı verilen kayaların yaygın olarak bulunması nedeniyle en önemli dayanağını yitirmiş görünüyor.

Başka bir hipotez, Kambriyen patlamasının nedeni olarak, fiziksel ve biyolojik çevrenin farklılaşmasını temel alıyor. Fiziksel çevre anlamında da özellikle oksijen faktörünü kullanıyor. Oksijen faktörü, çok hücrelilerin evrimi için gerekli, ancak tek başına yetersiz bir koşul oluyor. Çünkü; Kambriyen dönemden 1 milyar yıl önce mevcut olan oksijen eşiği de çok hücrelilerin ortaya çıkışları için yeterli olabiliirdi.

Kambriyen patlamasının yanıtsız kalan gizlerinden bir diğeri de, birden bire çeşitlenen oldukça gelişmiş canlıların en azından ilkel olanlarının Kambriyen'den önce neden bulunmadığı. Kambriyen dönemin çok hücreli omurgasızlarının ataları nerededir?. Bu soruyu da yanıtlamaya çalışan, ancak tek başına yeterli olamayan bir çok hipotez mevcut. Bunlardan birine göre, çok hücreli omurgasızlar Kambriyen'den önce de yaşamışlar ancak, içinde kanıt olarak yer aldıkları kayalar daha sonra büyük fiziksel ve kimyasal değişiklikler geçirdi-

Kambriyen döneminden bir manzara...

ği için günümüzde bunların fosillerine ulaşılması olanaksız.

Bir diğer hipoteze göre, Kambriyen'den önce de çok hücreliler yaşamış, ancak bunlar kavkı taşımadıkları için fosil bırakamamışlar. Yine bir başka hipoteze göre, çok hücreli yaşam, kara göllerinde evrimleşmiş ve buradan denizlere göç etmiş. Kambriyen'den önce kara gölleri olmadığı için de çok hücreliler oluşamamış.

Özellikle koloniyal yaşam çeşitlerinin başarılı sonuçlar veren ve başlangıç, gelişme, bitiş gibi ana safhaları kapsayan 'S' biçimli büyüme modelinin, yaşamın ilk çeşitlenmesine uyarlanmasına dayanan hipoteze göre ise, Kambriyen patlaması, zaman ve nüfus olarak iki etkenin belirlediği bir logaritmik evreye karşılık geliyor. Bu evrede zaman/ nüfus oranı, birbiriyle doğru orantılı ve doğrusal olarak sabitleniyor. 'S', nüfus artış-

nın yavaş olduğu bir gecikme devresi, sonra patlama devresi ve sonuçta bir denge devresini kapsıyor. Bu hipotezde de, Kambriyen'den önceki gecikme devresini başlatan olayın ne olduğu ve daha sonra 'S' biçimli büyüme yasalarına olanak veren çevre özelliklerinin neler olduğu yönündeki sorular yanıtsız kalıyor.

Yaşam serüveninde, "Kambriyen patlama" ile başlayan satır başı, pek çok bakımdan hâlâ gizemini koruyor.

Kambriyen patlama ile sınırlı sayıdaki ilkel tek ve çok hücreli canlıdan, muhteşem bir çeşitliliğe giden ilk dev adım atılmış oluyor. Kambriyen patlaması, okyanusları omurgasız canlılarla doldurup, gelecekte bile bir daha asla görülemeyecek kadar çok çeşitli beden modellerinin ortaya çıkmasını sağlıyor. Yaşam serüveninin bir sonraki hedefi karaya çıkmak oluyor...

Yine bir başka hipoteze göre, çok hücreli yaşam, kara göllerinde evrimleşmiş ve buradan denizlere göç etmiş. Kambriyen'den önce kara gölleri olmadığı için de çok hücreliler oluşamamış.

Kaynaklar:

- 1) İnan, N., Taslı, K., *Tarihsel Jeoloji*, Mersin Üniversitesi Yayınları No.15, İkinci baskı, 2009.
- 2) Teber, S., *Doğanın İnsanlaşması*, Sorun Yayınları, 1995.
- 3) Gore, R., Mazzatenta, L., "The Cambrian Period Explosion of Life", *National Geographic*, 184/4, 1993.

2010 yılı televizyon izleyici araştırması

Türkiye'nin 39 ilinde yaşayan 935 televizyon izleyicisiyle yüzyüze görüşülerek yapılan ve Mart 2010'da sonuçlandırılan televizyon izleyici araştırması, televizyon izleyicilerinin televizyonu yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olarak gördüklerini, izleyicilerin çoğunun her gün gereğinden fazla televizyon izlediklerini ortaya koymuştur.

Televizyon izleyicilerinin davranışlarını değerlendirmek ve toplumla televizyon yayınları arasındaki ilişkilerin düzeyini belirlemek ama-

ciyla Şubat 2010 tarihinde, 39 ilde yaşayan 935 kişiyle yüzyüze görüşülerek bir araştırma yapılmıştır. Adana, Adıyaman, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bitlis, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Hakkâri, Hatay, İstanbul, İzmir, Kars, Kayseri, Kilis, Konya, Malatya, Mardin, Mersin, Muğla, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt, Sivas, Tekirdağ, Trabzon ve Van'da yaşayan 935 kişiyle yüzyüze görüşülerek yapılan araştırmada sorulan 30 soruya karşılık alınan yanıtlarla Türkiye'nin sosyo-kültürel durumuna ilişkin veriler elde edilmiştir. 15 yıldır yürütülen televizyon izleyici araştırmalarının 2010 yılı çalışmasında, yaşları 17 ile 72 arasında değişen televizyon izleyicileriyle görüş-

şülmüştür.

Araştırmada, aralarında avukat, esnaf, ev hanımı, öğretmen, öğrenci, sigortacı, muhasebeci, pazarlamacı, müzisyen, belediye başkanı, kaymakam, akademisyen, garson, tezgâhtar, hekim, sağlık memuru, internetçi, reklamcı, oyuncu, operatör, tıp teknisyeni, satış danışmanı, tamirci, mühendis, memur, bankacı gibi mesleklere sahip ve emekli ve işsiz televizyon izleyicileriyle görüşülmüştür.

Televizyon izleyicilerine ne kadar sıklıkla kitap okuduklarının sorulduğu soruya 449 izleyici "ayda bir" diyerek, 286 izleyici "yılda birkaç kez" diyerek, 153 izleyici "haftada bir" diyerek, geri kalan izleyiciler "hiç kitap okumam" diyerek yanıt vermiştir.

Aralarında büyük kentlerde oturanlardan köylerde oturanlara, üniversite mezunlarından hiç okumamış olanlara kadar değişik özelliklere sahip televizyon izleyicilerinin soruları yanıtladığı araştırmada, televizyon izleyicilerinin evlerinde kaç tane televizyon alıcısı bulunduğu günde ortalama kaç saat televizyon izlediklerine, en çok izledikleri program türünden televizyonu en geç hangi saate kadar izlediklerine ve diğer televizyon izleme alışkanlıklarına dair sorular sorulmuştur. Televizyon izleyici araştırmasında sorulan sorulara karşılık alınan yanıtlar gruplanarak değerlendirilmiştir. Araştırmadan alınan sonuçlar, önceki 15 yılda yapılan "televizyon izleyici araştırmaları" sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir.

1'den fazla televizyon

Araştırmaya katılan 935 televizyon izleyicisinden 501'i evlerinde 2 televizyon olduğunu söylerken, 386'sının 1 televizyonu, diğer izleyiciler ise 2'den fazla televizyon alıcısı olduğunu söylemiştir.

Kitap okuma sıklığı

Televizyon izleyicilerine ne kadar sıklıkla kitap okuduklarının sorulduğu soruya 449 izleyici "ayda bir" diyerek, 286 izleyici "yılda birkaç kez" diyerek, 153 izleyici "haftada bir" diyerek, geri kalan izleyiciler "hiç kitap okumam" diyerek yanıt vermiştir.

En büyük sorun

Değişik mesleklere sahip veya emekli ya da işsiz televizyon izleyicileri

"Televizyonda en çok görmek istediğiniz konu nedir?" sorusu araştırmaya katılan 518 kişi tarafından "kültür" denilerek, 191 kişi tarafından "ekonomi" denilerek, 94 kişi tarafından "politika" denilerek yanıtlanmıştır.

İzleyicilerin yayından kaldırılmasını en çok istedikleri programlar arasında kadın programları, evlendirme programları olduğu belirlenmiştir.

nin katıldığı araştırmada sorulan "size göre Türkiye'deki en önemli sorun nedir?" sorusu 767 kişi tarafından "işsizlik" yanıtıyla, diğer katılımcılar ise "Kürt sorunu, barış, dar kafalılık, Balyoz Darbe Planı, siyaset, eğitim, demokrasi, hukuk, başörtüsü, dinsizlik, ekonomi, politikacılar" gibi değişik yanıtlarla yanıtlamıştır.

Televizyon izleme süresi

Araştırmada sorulan "günde ortalama kaç saat televizyon izlersiniz?" sorusu 412 kişi tarafından "2-5 saat arası" denilerek, 309 kişi tarafından "1-2 saat arası" denilerek, 114 kişi tarafından "1 saatten az" denilerek, 100 kişi tarafından ise "5 saatten fazla" denilerek yanıtlanmıştır.

Televizyon izleme nedeni

Televizyon izleyicilerinin televizyon izleme nedenlerini öğrenmek amacıyla sorulan "neden televizyon izlersiniz?" sorusu 534 kişi tarafından "zaman geçirmek için" yanıtıyla yanıtlanmış; 328 kişi soruya karşılık "bilgilenmek için" demiş, 52 kişi "topluma katılmak için" yanıtını vermiş, 20 kişinin de "bilmiyorum" diyerek soruyu yanıtlamıştır.

En çok izlenen program türü

Televizyon izleyicilerine araştırmada sorulan "televizyonda en fazla izlediğiniz program türü nedir?" sorusu 493 izleyici tarafından "haber" denilerek yanıtlanmış, 205 izleyici soruya karşılık "dizi" demiş, 189 izleyici "spor, sinema, yarışma, çizgi film, magazin" gibi değişik program türleri belirtmiş, 48 izleyicinin "müzik" diyerek yanıtlamıştır.

İstenmeyen program

Televizyon izleyici araştırmasında izleyicilere sorulan "televizyonda yayından kaldırılmasını istediğiniz program var mı?" sorusu 381 izleyici tarafından "yok" diyerek yanıtlanmış; diğer izleyicilerse değişik program adları vererek soruyu yanıtlamışlardır. İzleyicilerin yayından kaldırılmasını en çok istedikleri programlar arasında kadın programları, evlendirme programları olduğu belirlenmiştir.

Yayın ilkeleri

Araştırmada sorulan "televizyon yayınlarının hangi temele göre belirlenmesini istersiniz?" sorusu 347 izleyici tarafından "demokratik değerlere göre" denilerek, 291 kişi tarafından "ulusal de-

ğerlere göre" denilerek, 223 kişi tarafından "dinsel değerlere göre" denilerek, 191 kişi tarafından "ekonomi" denilerek, 94 kişi tarafından "politika" denilerek yanıtlanmış, diğer izleyiciler, soruyu "spor, film, eğlence, doğa, sağlık" gibi değişik adlar vererek yanıtlamışlardır.

En çok istenen konu

"Televizyonda en çok görmek istediğiniz konu nedir?" sorusu araştırmaya katılan 518 kişi tarafından "kültür" denilerek, 191 kişi tarafından "ekonomi" denilerek, 94 kişi tarafından "politika" denilerek yanıtlanmış, diğer izleyiciler, soruyu "spor, film, eğlence, doğa, sağlık" gibi değişik adlar vererek yanıtlamışlardır.

Televizyonun kültüre katkısı

Televizyon izleyicilerine sorulan "televizyonun kültüre katkıda bulunduğuna inanıyor musunuz?" sorusu araştırmaya katılan 428 izleyici tarafından "evet" denilerek, 217 izleyici tarafından "biraz" denilerek yanıtlanmış, 290 izleyici soruya karşılık "hayır diyerek yanıt vermiştir.

En geç saat

Araştırmada sorulan "televizyonu en geç hangi saate kadar izlersiniz?" sorusu 472 kişi tarafından "belirli bir saati yok" denilerek yanıtlanmış; 239 kişi soruyu "24'e kadar" diyerek yanıtlamış, 206 kişi "21-22'ye kadar" diyerek yanıtlamış, 18 kişi bu soruyu yanıtlamamıştır.

Televizyon izlemenin izleyicilerin yaşamlarında önemli bir zaman kaplaması, kitap okumak, söyleşmek, sinema, tiyatro gibi etkinlikleri izlemek, spor yapmak gibi eylemlere ayrılacak zaman konusunda sorunlar yaşanmasına neden olmakta, bu sonuçlar da geri kalmışlığın nedenlerini doğurmaktadır.

Program belirleme

Araştırmaya katılan televizyon izleyicilerine "televizyonda izleyeceğinizi programı önceden belirler misiniz?" sorusu sorulmuş, soruya karşılık 511 televizyon izleyicisi "bazen" diyerek, 307 izleyici "hayır" diyerek, 66 izleyici "mutlaka" diyerek soruya yanıt vermiş, 51 izleyicinin ise soruyu "buna ne gerek var?" diyerek yanıtlamıştır.

Televizyonun alternatifi

Araştırmada sorulan "bir akşam televizyonunuzun bozulduğunu ve tamir etmeye olanağınızın olmadığını düşündün, ne yaparsınız?" sorusu 265 izleyici ta-

rafından "yedek televizyon var" diyerek yanıtlanmış, diğer izleyiciler soruyu "yatarım, komşuma giderim, bilgisayarları izlerim, kütür ederim, çaldırım, elçürüm, çocuklarla ilgilenirim, kitap okurum, gazete okurum" biçiminde yanıtlamışlardır.

Değerlendirme

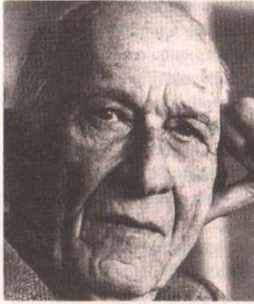
Türkiye'nin 39 ilinde yaşayan 935 televizyon izleyicisiyle yüz yüze görüşülerek yapılan ve Mart 2010'da sonuçlandırılan televizyon izleyici araştırması, televizyon izleyicilerinin televizyonu yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olarak gördüklerini, izleyicilerin çoğunun her gün gereğinden fazla televizyon izlediklerini ve televizyon aracılığıyla eğlenme gereksinimlerini karşıladıklarını inandıklarını ortaya koymuştur. Televizyon izleyicilerinin çoğunluğunun zaman geçirmek için televizyon izlediklerini açıkça söyledikleri araştırmada, izleyicilerin izleyecekleri programı belirlemeden televizyon karşısına geçmeleri ve çoğunluğun 1 saatten fazla televizyon izlemesi de olumsuz sonuçlar olarak değerlendirilmiştir. Televizyon izlemenin izleyicilerin yaşamlarında önemli bir zaman kaplaması, kitap okumak, söyleşmek, sinema tiyatro gibi etkinlikleri izlemek, spor yapmak gibi eylemlere ayrılacak zaman konusunda sorunlar yaşanmasına neden olmakta, bu sonuçlar da geri kalmışlığın nedenlerini doğurmaktadır. Televizyon ekranlarında en çok görülmek istenen konunun kültür olarak ortaya çıkması, televizyon izleyicilerinin farklı kültürleri tanıyarak zaman geçirme ve eğlenme isteklerinin sonucu olarak görülmektedir. Araştırmadan çıkarılan en olumlu sonuç, izleyicilerin büyük bölümünün televizyon yayınının demokratik ilkeler temelinde belirlenmesini istemeleri olmuştur. Değişik yörelerden, değişik yaş ve meslek gruplarından alınan yanıtların birbiriyle çok benzeşmesi, televizyonun tek tip insan modelini oluşturduğu, eğitim ve kültür farkı olmaksızın değişik coğrafyalarda yaşayan insanların büyük bölümünü birbirine benzettiği, bunun da "kimlik" konusunda olumsuz sonuçlarla sonuçlanabileceği savlarını doğrulamaktadır.

Değişik yörelerden, değişik yaş ve meslek gruplarından alınan yanıtların birbiriyle çok benzeşmesi, televizyonun tek tip insan modelini oluşturduğu savlarını doğrulamaktadır.

Dilim'e Göre

Beni yanıltmazlar...

Türk afiş sanatı ve reklamcılığının -gerçek anlamdaki- duayeni olan İshak Hulusi Görey (1898-1986)'i tanıtmak isterim size bu sayıda...

İshak Hulusi, ilk ve orta öğrenimini Kahire'de İngiliz okullarında tamamladı. Babası Ahmet Hulusi, Mısır'ın ünlü bir mimar ve müteahhidi, kardeşlerinden Ya-

vuz Görey Türkiye'nin en ünlü heykeltıraşlarından, Nihat Görey ise Mısır'ın önde gelen müzecilerindendi. İshak Hulusi, 1920'de resim eğitimi için gittiği Almanya'nın Münih kentinde dört yıl Heiman Schule atölyesinde çalıştı. Resmin ticari alandaki karşılığı olan afiş ve basın ilanları da-
lında Kuntsgewerbe Schule'de ünlü afiş ressamı Ludwig Hohlwein'in yönetiminde üç yıl grafik eğitimi aldı.

1923'teki Galatasaray Sergisi'ne Almanya'da yaptığı altı afişle katılan İshak Hulusi, kendisi de ressam olan Abdülmecid Efendi (Sultan olan değil, Halife olan Abdülmecid) tarafından bizzat Saray'a davet edilerek tebrik edilmiştir. 1925 yılında yurda dönen sanatçı, ülkemizde henüz tanınmaya başlayan grafik ve afiş sanatı alanında aralıksız 56 yıl çalışmış ve bu çalışmalarıyla sadece grafik ve afişin tanınmasını sağlamakla kalmamış, ayrıca Türk reklamcılığının da öncüsü olmuştur.

İleri seviyede İngilizce, Almanca, Fransızca ve Arapça bilen sanatçı, 1927'de -ailesinin baskısıyla- kısa bir dönem için Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapmıştır.

Neler yaptı?

Daha sonraki afiş çalışmalarına ağırlık veren İshak Hulusi, afiş yaparken "buluş"un önemine değinerek, "Seyredenlerin ilgisini çekmeli ve düşündürmeli" diye yorumladı...

1929'da İstanbul'da ilk atölyesini kurduktan sonra Ku-

Üçlemeler

"Üçlemeler'de, kelimelerin -etimolojik derinliğine girmeden- üç dilde/coğrafyada ve zamanda, karşılıklarını ve kısaca anlamlarını bulacaksınız: Bugünkü Standart Türkiye Türkçesi (BSTT), Osmanlı Türkçesi ve Batı dilleri...

* Bildirge/Beyanname/Deklarasyon: 1-) Bir kimsenin resmi bir kuruluşa herhangi bir durumu bildirmek için verdiği çizelge. 2-) Vergi yükümlülerinin -belli zamanlarda- bağlı oldukları vergi dairelerine verdikleri gelir bildirme belgesi.

lup Rakısı etiketi ve Atatürk'ün siparişi üzerine Türk alfabesinin kapağını tasarlayan İshak Hulusi Ziraat Bankası, İş Bankası, Yapı ve Kredi, Garanti, Sümerbank, Emiak Kredi, Türk Ticaret Bankası, Maliye Bakanlığı (tahvil) Türk Hava Kurumu, Kızılay, Yeşilay, Tarih, Ziraat Donatım Kurumu ve birçok özel kuruluşa çeşitli çalışmalarıyla hizmet verdi. (Meraklısına: Kulüp Rakısı etiketindeki karşılıklı oturan iki kişinin kim olduğu, senelerdir merak konusudur. Atatürk-inönü diyenler de vardır, Atatürk-Orhan Veli diyenlerde... Aslında o iki kişi: Şair Fazıl Ahmet Aykaç ile İshak Hulusi'nin kendisidir.)

Tayyare Piyangosu (Milli Piyango) idaresi için 45, Tekel İdaresi için 35 yıl çalışan İshak Hulusi, bu süreçte yurtdışında da adını duyurdu. Bayer'in afiş ve etiketleri, Mısır'ın Tekel İdaresi, Devlet Demir Yolları ve şehir hatlarına ait ilanlar da İshak Hulusi tarafından yapıldı. Suluboya çalışmalarının yanı sıra, son yıllarında hat sanatını modernize ederek başarılı örnekler veren İshak Hulusi Görey, 27 Mart 1986'da İstanbul'da hayata gözlerini yumdu.

Bir anekdot: Uzun yıllar devlet için pek çok afiş ve ilan hazırlayan İshak Hulusi, klasik bürokrasi anlayışını bakın nasıl içine alıyor: "Devlet için pek çok iş yaptım. Genellikle verilen işle ilgili olarak birkaç tane numune hazırlardım; sağ olsunlar, beni hiçbir zaman yanıltmazlar ve her seferinde en kötüsünü seçerlerdi?!"

Bilmek lazım

"Ne olursan ol yine gel..." sözünün Hz. Mevlana (1207-1273'ya değil, Ebu Said Ebu'l-Hayr (967-1049'a ait olduğu da bilmek lazım!.. (Büyük mutasavvıf Abdülbaki Gâlpınarlı ve son Mesnevihan Şefik Can'ın bu konuda uzlaştıklarını söylemem kâfidir sanırım)

"Ali Kuşçu Devrimi" mi?

Wikipedia'daki "Astronomy in medieval İslam" maddesi, astronomi tarihindeki son araştırmaların ışığı altında yazıldığı için, bazı yeni bilgiler içermektedir. Meselâ son dönem astronomi tarihçilerinden F. Jamil Ragep'in "Tusi and Copernicus: The Earth's Motion in Context" ve "Copernicus and his Islamic Predecessors: Some Historical Remarks" gibi bazı önemli makalelerine gönderilerde bulunan "Astronomical physics and Earth's motion" bölümü, Copernicus'un astronomi tarihindeki ve dolayısıyla bilim tarihindeki yerini yeniden sorgulamamızı gerekli kılmaktadır. Aşağıda bu bölümün çevirisi verilmiştir:

Astronomik Fizik ve Yer'in hareketi

Semerkan'da ve ardından İstanbul'da çalışan Ali Kuşçu'nun (ölümü 1474) araştırmaları, İslam Astronomları'nın benimsedikleri kuramsal astronomideki yenilenmenin geç dönem örneklerinden birisi olarak görülmektedir ve Yer'in dönmesine ilişkin benzer tartışmalardan ötürü, bunların Nicolaus Copernicus üzerinde bazı etkilerde bulunmuş olmasının muhtemel olduğuna inanılmaktadır.

Ali Kuşçu'dan önce, Yer'in dönüşüne ilişkin gözlemsel kanıt getiren yegâne astronom Nasîrüddin el-Tûsî'ydî (Ölümü 1274); bu astronom, Yer'in durağan olduğunun gözlem yoluyla belirle-nileceğini söyleyen Batlamyusçu sa-vın aksini kanıtlamak için kuyruklu yıldızlara ait görüngüleri kullanmıştı. Bununla birlikte Tûsî, şu sonuca varmıştı ki Aristoteles Kozmolojisi ve Doğa Felsefesi açısından bakıldığında Yer'in durağan olduğunu benimsemek gerekiyor-du.

XV. yüzyıla gelindiğinde, Aristoteles-çiliğin astronomi alanına müdahale etmesine karşı çıkan ve böylece felsefe

tarafından zapt edilememiş bir astronominin önünü açan Gazzâlî gibi İslam teologlarının dinî muhalefeleri yüzünden Aristoteles Fiziği ve Doğa Felsefesi'nin etkileri azalmaya başlamıştı. Ali Kuşçu, böyle bir etki altında yazdığı Astronominin Felsefeye Dayandırılması-nın Gereksizliği Üzerine adlı risalesinde, Aristoteles Fiziği'ni reddetti ve astronominin salt gözlemsel ve matematiksel bir bilim olduğunu kabul ederek doğa felsefesini astronomiden tamamen ayırdı. Bu yaklaşım, Aristotelesçi durağan Yer anlayışına karşı yeni seçenekler aramasına yol açtı ve sonuçta devinen Yer görüşüne ulaşmasını sağladı.

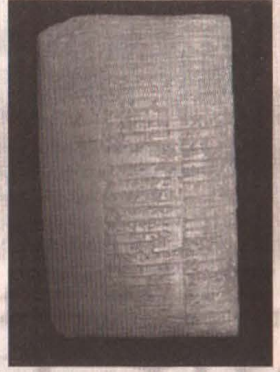
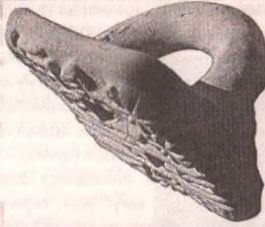
Ayrıca kuyruklu yıldızları gözlemedi ve Tûsî'nin tartışmasını ayrıntılandırdı. Düşüncesi bir adım öteye götürdü ve spekülâtif felsefeden çok gözlemsel kanıtlamaya dayanarak şöyle bir karara vardı: Devinen Yer teorisi, muhtemelen durağan Yer teorisi kadar doğrudur ve empirik olarak hangi teorinin gerçeğe uygun olduğunu çıkarsamak mümkün değildir.

Ali Kuşçu'nun selefi olan Tûsî, daha önce farkına varmıştı ki "sadece doğa filozoflarının astronomlara sağlayabilecekleri belirli ilkeleri" içerdiği için Aristoteles Felsefesi'ne hâlâ güvenmesine rağmen, "düşen cisimlerin tekbiçimli hareketi" ile "göksel cisimlerin tekbiçimli hareketi" aynı kapağı çıkarıyordu. Ali Kuşçu, bu anlayışı da geliştirdi ve "bir astronomun Aristoteles Fiziği'ne ihtiyacı olmadığını ve hakikatte doğa filozoflarından bağımsız olarak kendi fiziksel ilkelerini oluşturması gerektiğini" söyledi. Aristoteles'in durağan Yer anlayışını reddetmesinin yanı sıra, Ali Kuşçu, göksel cisimlerin tekbiçimli dairesel hareketler yaptıkları görüşünü de reddetti. Onun söz konusu çalışmaları, Aristoteles Fiziği'nden ayrıma ve bağımsız bir "astronomik fizik"e bağlanma doğrultusunda atılmış önemli bir adımdı. Bu adım, XVI. yüzyıldaki Copernicus Devrimi'nden önce Avrupa astronomisinde emsâline rastlanmayan "kavramsal bir devrim" olarak değerlendirilmektedir.

Yer'in hareketine ilişkin tartışmalarındaki benzerliğe karşın, Ali Kuşçu'nun Copernicus üzerinde herhangi bir etkide bulunup bulunmadığı belirsizdir. Bununla birlikte şurası kuvvetle muhtemeldir ki her ikisi de, Tûsî'nin erken tarihli çalışmasını temele aldıklarından benzer sonuçlara ulaşmış olabilirler. Hatta "Copernicus'un De Revolutionibus"undaki bir pasaj ile Tûsî'nin Tezkire'sindeki bir pasaj arasındaki dikkat çekici çakışma göz önüne alınacak olursa, bu durum bir ihtimalden çok daha fazla bir şeyi ifade etmektedir; çünkü burada Copernicus, Yer'in durağanlığına ilişkin Batlamyusçu kanıtlara karşı Tûsî'nin yaptığı olduğu itirazı aynen takip etmektedir.

Öyleyse şurası açık bir biçimde savlanabilir ki Copernicus, sadece İslam Astronomları'nın matematiksel modellerinden etkilanmemiştir, fakat aynı zamanda onların geliştirmeye başladıkları astronomik fizikten ve Yer'in hareketi hakkındaki görüşlerinden de etkilanmış olabilir.

Bilim Tarihi'ne Yolculuk

Bilinen en eski sözlükler günümüz Suriye'deki Ebla'da keşfedilen Sümer ve Akad'da çift dilli bir kelime listesiyle Akad İmparatorluğunun çivi yazısı tabletleridir.

M.Ö. ikinci bin yılın önemli bir Babil sözlüğü ya da ansiklopedisi olan Ur-ra-hubullu sözlüğü bu erken kelime listesi formlarının göze çarpan bir örneğidir ve Louvre'da muhafaza edilmektedir.

En bilineni yirmi dört tablet uzunluğundadır.

4. ve 5. tablet sırasıyla deniz ve karasal araçları listeler. 13. ve 15. tablet hayvan isimlerinin sistematik ayrı ayrı sıralanışını içerir ve 16. tablet taşları, 17. tablet bitkileri ve 22. ise yıldız isimlerini sıralar.

Koleksiyonun çoğunluğu geç üçüncü bin yılda uzanan pek bilinmeyen öncül belgelerle eski Babil döneminde (M.Ö. erken ikinci bin yüzyılda) derlenmiştir.

**M.Ö. 2291- 2254
civarlarında ilk baskı
yumuşak kile basıldı**

**M. Ö. 2112- 2004
arasında bilinen en eski
mezopotamya tıbbi
malzemelerinden biri**

**M.Ö. 2300 civarında
bilinen en eski
sözlükler**

İlk baskı; İnanna tapınağını inşa eden Sümer kralı Akkadlı Naram-Sin (aynı zamanda Nar-Çm-Sin, Naram-Suen olarak da kaydedilen) yönetini altında yapılan ateşlenmeden önce yumuşak kil tuğlalar üzerine basılmıştı. Naram-Sin' den önce yazınlar tuğlalar üzerine el ile yazılıyordu.

Schoyen Koleksiyonundaki 13x13x10 cm boyutlarında Naram-Sin döneminden geniş bir ilimik kulpa üç sıra içinde geniş biçimsel çivi yazısı metni, tuğla bir baskı bloğudur.

Naram-Sin' in sadece diğer iki tuğla baskısı bilinir:

İstanbul'da silindirik bir kulpa eksiksiz olan ve British Müzesi'ndeki küçük bir parça.

**M.Ö. 2100- 2050 arasında
bilinen en eski kanun
içeren tablet**

Ur Nammu Yasası günümüze ulaşan bilinen en eski kanun içeren tablettir. M.Ö. 2100- 2050 civarlarında Sumer dilinde yazılmıştır. Önsözün doğrudan Kral Ur Nammu'nun kuralları: tanıtıyor olmasına rağmen, bazı tarihçiler bu önsözlerin kralın oğlu Shulgi'ye ait olması gerektiğini düşünüyorlar.

Kanunun ilk kopyasının, Nippur'da iki parça halinde bulunmuş ve 1952'de Samuel Kramer tarafından çevrilen, tam korunması yüzünden sadece giriş ve kanunların başı görülebilir. Ur'da bulunan ve 1965'de çevrilen daha sonraki tabletler, elli yedi yasadan kırkının yeniden anlaşılabilmesine olanak sağladı. Sippar'da bulunan bir başka kopya ufak değişiklikleri kapsar. Urukagina kanunu gibi daha eski kanunlarının varolduğu bilinmesine rağmen; bu tablet mevcut olan en eski yasal metni tasvir eder. Bu tabletin tarihi Hammurabi Kanunları'ndan üç yüz yıl daha önce gelir.

Yasalar neden sonuç ilişkisi biçiminde düzenlenmiştir -suç ve ceza gibi- bu neredeyse sonra gelen tüm kanunlarda takip edilecek bir biçimdir. Tarihte bilinen en eski kanunların oldukça ilerlemiş olduğu düşünülmektedir. Çünkü; bu kanunlar Babil yasasının (göz'e göz) prensibine karşı olarak vöcut hasarlarını karşılığında para cezaları uygulardı. Bununla birlikte adam öldürme, hırsızlık yapma, zina ya da tecavüz gibi birinci suçları ölüme cezalandırırdı.

Yasa Sumer Rönesansı süresince sosyal yapıya göz arma olanağı sağlardı. Lugal'in (büyük adam ya da kralın) altında toplumun tüm bireyleri iki temel tabakadan birine atılır: Lu ya da özgür insan ve köle. Lu'nun oğlu evlenene, genç bir adam (gurus) olana kadar dumu- nita olarak çağrılır. Bir kadın munus, kız dumu- mi olmak- tan kanlığa (dam) geçirdi ve daha sonra eğer kocasından daha uzun yaşarsa tekrar evlenebilecek bir dul (numa- su) olurdu.

Tarihi Mısır'ın orta krallığına kadar giden Prisse papirüsü, papirüs üzerine yazılmış bilinen en eski belge olarak adlandırılır. Bu belge Kral Sneferu'nun dördüncü hükümdarlığı altında hizmet ediyormuş gibi görünen Kagemni'ye ithaf edilmiş kuralların son iki sayfasını ve ahlaki özdeyişlerle erdemli davranışların tembihini kapsayan bir derlemeydi. Kagemni'ye ithaf edilmiş kuralların sonucunu Ptahhotep kurallarının günümüze kadar ulaşan tek kopyası takip eder. Papirüs 1856'da Fransız doğubilimci Achille Constant Theodore Emile Prisse d'Avennes tarafından eski Mısır kenti Thebes'de ele geçirilmiştir ve Bibliothèque nationale de France'de muhafaza edilir.

**M.Ö. 2300- 2400
civarlarında bilinen en
eski dinsel yazınlar**

Phaistos disk, Girit Adası'ndaki Phaistos Minos palasından gelen pişmiş tableten bir disk, 1908'de İtalyan arkeolog Luigi Pernier tarafından keşfedilmiştir ve Girit'de bulunan en ünlü belge olarak kalmıştır.

Çapı yaklaşık on beş santimetredir ve her iki yüzü sarılatı damgalı sembollerle kaplıdır. Amacı, aulama, hatıra asil coğrafi üretimi yeri tartışmaya açık kalmıştır ve bu da onu arkeolojinin en ünlü gizemlerinden biri haline getirmiştir. Bu benzersiz obje şu anda Girit'in Heraklion Arkeolojik Müzesi'nde sergilenmektedir.

Diskin benzersiz özellikleri ve aslıyla ilgili gözünden ötürü, bir çok insan onun gerçekliğinden şüphelenmektedir. Ama, henüz hiç kimse onun sahte olduğunu kanıtlamamıştır.

"Disk dünyanın ilk baskıyla yazılmış belgesi olma ayrıcalığına sahiptir. Disk şablona yazılacak olan işaretleri üzerinde bulunduran damga ya da zımba ile yapılır ve bu işaretler ıslak bir kil üzerine basılır. Bu yüzden yazıyı hazırlayan kişi yazılı belgede olacak olan işaret kadar damgaya ihtiyaç duyar. Bu sistemin karışık işaretleri bile çabucak yazabilme avantajına sahiptir ve aynı işaretin her bir örneği bir birinin aynısıdır ve onları okuması kolaydır. Dezavantajı ise herhangi bir belge üretilmeden önce baskı gruplarının yapımı için ciddi miktarda zaman ve uğraş harcanmasını gerektirir. Bu yüzden şu açıktır ki; sistem sadece tek bir belgenin basımı için oluşturulmuştur. Sistemi bazırılacak kişi büyük miktarda belgeleri tekrar üretmeye niyetli olmalıdır ama bu bir şekilde basımı önceden tahmin etmekten uzaktır kalır.

"Bu yüzden seksen yıldan fazla süren kazı işlemlerinden sonra Phaistos'da ya da Girit'in herhangi bir noktasında ya da başka bir yerde bu damgalarla basılmış tek bir kil parçası bulunmamış olması tamamen göze çarpmaktadır. Eğer bazı yerlerde bulunmayı bekleyen daha fazla yazılı metin örneklere yoksa bu oldukça şüpheli olacaktır. Fakat disk bu zamana kadar benzersiz olarak kalmıştır ve disk başka bölgeden getirilmiş tek bir obje olduğu şüphesi ortaya çıkmamıştır.

"Bu yabancı köken etkisi iki iddia ile desteklenebilir. Damgaları kesme işlemi, direkt olarak yapılan ya da büyük ihtimalle metalin içine dokulduğu kalıplar yapılarak, mücevher oymacılığına fazlasıyla benzer olan bir tekniktir. Bu yüzden, işaretlerin mühür taşları üzerine kazılması işaretlerle sırlı olarak benzerlik taşıdığı düşünülebilir. Aslında sanat sırlı beliri bir biçimde farklıdır. İkinci olarak, işaretlerle betimlenen objelerden hazırlanan açık bir şekilde Minos sanatıyla benzer yabancı bir görünüşü vardır."

Bir önder, bir hekim, bir öğretmen ve 224 sayılı yasa

Prof. Dr. Nusret Fişek, toplum hekimliğinin ve sağlıkta öncelikler ilkesinin ülkemizde öncüsü olmuştur. Toplum hekimliği anlayışını, halkın sağlığını piyasa koşullarına terk eden muhafazakâr-liberal akımlara karşı hayatının sonuna kadar kararlılıkla savunmuştur.

Dr. Nusret Fişek 21 Kasım 1914'de İstanbul'da doğmuştur. Hayrullah Fişek (1896-1975) ve Mukaddes Fişek'in (1891-1958) oğullarıdır. İlk, orta ve lise öğrenimini Nişantaşı Sultanisi ve Kabataş Lisesi'nde 1932 yılında tamamlamıştır. 1938 yılında birincilikle bitirdiği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki son beş yılı, genç Cumhuriyet'in önemli ürünlerinden biri olan 1933 Üniversite Reformu aydınlanmasına denk düşer.

İlk resmi görevi Adana Sıtma Enstitüsü kurs tabipliğidir. Askerlik görevini tamamlamasıyla Sağlık Bakanlığı Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde Bakteriyojoloji asistanı olarak çalışmaya başlamıştır. 1941 yılında Bakteriyojoloji uzmanlığına, 1943'te de Çiçek Aşısı Servisi uzmanlığına atanmıştır. Bu yıllarda biyolojik standartların ve yerli aşı üretiminin geliştirilmesi ekibine başkanlık etmiştir. 1945 yılında ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Bulaşıcı Hastalıklar Şubesi uzmanlığı görevini üstlenmiştir. 1946 yılında Amerika'da John Hopkins Halk Sağlığı Okulu'nda sağlık yönetimi üzerine çalışmalar yapmıştır. Yurda döndükten sonra; 1952'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyokimya Enstitüsü'nde asistanlığa başlamış, 1956 yılında uzman olmuştur. 1954 yılında Harvard

Üniversitesi'nde Bakteriyojoloji ve İmmünoloji dalında doktora yaparak tıp alanında bu unvanı almış ilk Türk hekimi olmuştur. Dr. Nusret Fişek; 1955'te Biyokimya dalında üniversite doçenti unvanını almıştır. Temel tıp bilimlerinde iki uzmanlığa sahip olan Dr. Nusret Fişek, 1955 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından Biyolojik Standardizasyon bilirkişi olarak görevlendirilmiştir. 1958'de Ankara Hıfzıssıhha Okulu'na Müdür olarak atanmıştır. Bu görevi, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı olarak atanmasına kadar sürmüştür.

Nusret Fişek (solda), babası General Hayrullah Fişek ve kardeşi Hicri Fişek...

Prof. Dr. Nusret H. Fişek, sağlıklı yaşamının bir insan hakkı olduğunu savunmuş; tüm bilimsel çalışmalarını ve eylemlerini herkese nitelikli sağlık hizmeti ulaşması hedefine yöneltmiştir.

Prof. Dr. Nusret H. Fişek, sağlıklı yaşamın bir insan hakkı olduğunu savunmuş; tüm bilimsel çalışmalarını ve eylemlerini herkese nitelikli sağlık hizmeti ulaşması hedefine yöneltmiştir. Savaş döneminin sona ererek insan gücü ihtiyacının azaldığını ve tıptaki gelişmeler sonucu ortaya çıkan hızlı nüfus artışı sorununu ülkemizde ilk fark eden ve bu konuda harekete geçen bilim adamıdır. Aşırı doğurganlığın ve çağdışı yöntemlerle hamileliğe son vermek isteyen kadınların sağlığının dramatik bir biçimde bozulması bu konuya yönelmesine yol açmıştır.

Nüfus planlamasının etkin bir biçimde uygulanması için toplumun ikna edilmesi gerektiğini öne süren Dr. Fişek, nüfus sorunu ve buna bağlı olarak sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi konusunda 1960 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "sağlık sektörü" kısmını hazırlayarak plancılardan uygulayıcılara kadar birçok insanı eğitmiştir.

Dr. Nusret Fişek, 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin ardından 15 Temmuz 1960 tarihinde Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığı'na atanmıştır. Prof. Dr. Nusret H. Fişek; "dil, din, mezhep, soy, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç ayrımı gözetmeksizin herkese nitelikli sağlık hizmeti" anlayışının sonucu olan Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun'un mimarı olmuştur. 1961 yılında kabul edilen 224 sayılı bu yasa, sağlık yönetimi ve toplum katılımı açısından son derece ileri bir anlayış getirmiştir.

224 sayılı kanun, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan ve 1940'lı yılların sonuna kadar ülkemizin sağlık yapısına damgasını vuran Dr. Refik Saydam'ın ulusal sağlık politikalarından sonra sağlık alanında yapılan en büyük ve halkçı düzenlemedir.

Yasa, Milli Birlik Komitesi'nin yasa çıkarmaya yetkili olduğu son günün gecesinde, Albay Sami Küçük'ün olağanüstü çabalarıyla çıkarılmıştı. Dr. Nusret Fişek 1960'lı yıllarda geniş bir hekim kesimini 224'ün uygulanması için seferber etmeyi başarmıştır. O yılların sağlık oca-

ğı hekimleri bugün birçok tıp fakültesinde geleceğin hekimlerini 224'ün anlayışı ile eğitiyorlar. 1966 yılında iktidarın 224 sayılı yasaya uyguladığı ısrarlı karşı tavır sonucunda Dr. Nusret Fişek Sağlık Bakanlığı'ndan ayrılarak Ankara Üniversitesi Haceteppe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi Halk Sağlığı Profesörlüğüne atanarak Toplum Hekimliği Enstitüsü'nü kurmuştur. 1966-1971 yılları arasında Haceteppe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi Dekanlığı görevini de yürüten Dr. Nusret Fişek'in son görev yeri Haceteppe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanlığı'dır.

Toplum Hekimliği Enstitüsü'nü 1980'li yılların başına kadar 224'ün felsefesinde sağlık insan gücü yetiştiren bir kurum haline getirmiştir. Enstitünün bu dönemde Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye'ye benzer ülkelerde ciddi bir ağırlığı olmuştur. 1978 yılında Alma-Ata'da toplanan Dünya Sağlık Örgütü konferansı, 1960'ların Türkiye'sinde geliştirilen 224'ün esaslarını tüm ülkelere öneriyordu.

224 sayılı yasanın mimarı, ilk uygulayıcısı ve savunucusu olan Prof. Dr. Nusret Fişek, toplum hekimliğinin ve sağlıkta öncelikler ilkesinin ülkemizde öncüsü olmuştur. Toplum hekimliği anlayışını, halkın sağlığını piyasa koşullarına terk eden muhafazakâr-liberal akımlara karşı hayatının sonuna kadar kararlılıkla savunmuştur. Sağlığı bir insan

Prof. Dr. Nusret H. Fişek;
"dil, din, mezhep, soy,
cinsiyet, siyasal düşünce,
felsefi inanç ayrımı
gözetmeksizin herkese
nitelikli sağlık hizmeti"
anlayışının sonucu olan
Sağlık Hizmetlerinin
Sosyalleştirilmesi Hakkında
Kanun'un mimarı olmuştur.

224 sayılı kanun, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan ve 1940'lı yılların sonuna kadar ülkemizin sağlık yapısına damgasını vuran Dr. Refik Saydam'ın ulusal sağlık politikalarından sonra sağlık alanında yapılan en büyük ve halkçı düzenlemedir.

hakkı sayan Prof. Dr. Nusret H. Fişek, sağlık eğitimine, planlamasına, örgütlenmesine yönelik düşüncelerinin ve eylemlerinin yanı sıra 12 Mart'ın ve 12 Eylül'ün karantlık uygulamalarına karşı çıkmış, öğrenciler ve mücadele arkadaşları yetiştirmiştir. 1983 yılında TTB başkanlığı görevine gelerek bu meslek örgütünü altı yıl içinde demokrasi mücadelesi veren seçkin bir toplum örgütü haline getirmiştir.

Örgütü'nün başında, 1980'li yıllarda idam cezalarına ve ölüm cezalarının yerine getirilmesinde doktorlara görev verilmesine karşı çıkmış, TBMM'de onay bekleyen kesinleşmiş ölüm cezası kararlarının yerine getirilmesini engellemekte önemli bir rol oynamıştır.

1984-1990 arasında Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Başkanlığı yaptığı dönemde hekim hakları ile hasta haklarının ayrılmazlığını ısrarla savunmuştur. Türkiye'de bir hekim kuşağının bu anlayışlarla eğitimine öncülük etmiştir. Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre İçin Hekimler Derneği'nin, Atatürkçü Düşünce Derneği'nin ve İnsan Hakları Derneği'nin kurucu üyesi olmuştur.

Prof. Dr. Nusret H. FİŞEK (1914-1990)

TTB Merkez Konseyi'ne bağlı olarak kurulan kollar (İşçi Sağlığı Kolu, Pratisyen Hekimlik Kolu, Sendikalaşma Kolu, İnsan Hakları Kolu, Özlük Hakları Kolu vb), bir yandan programlar uygulamaya koymuş ve kongreler gerçekleştirirken; öte yandan tabip odaları düzeyinde de eşkolların oluşmasını sağlamıştır. Bugün de varlığını koruyan bu kolların uygulamaya koyduğu sertifika programlarından İş Hekimliği Sertifika Programı, Spor Hekimliği Sertifika Programı, Sürücü Kursu Hekimliği Sertifika Programı, ülkemizdeki yaygın ve etkin "hekimlikte sürekli eğitim programları'nın ilk örnekleridir. Aynı dönemde gerçekleştirilen II. İşçi Sağlığı Kongresi, I. Pratisyen Hekimlik Kongresi bugün de kendi alanlarında ağırıklarını koruyan ve sürdüren kongrelerdir.

Nüfusbilim alanındaki çalışmaları nedeniyle Michigan Üniversitesi 150. Yıl Ödülü'nü, sağlığını sosyalleştirilmesi alanındaki çalışmaları nedeniyle ise İngiliz Kraliyet Akademisi Üyeliği'ni (FRCP) alan Prof. Dr. Nusret H. Fişek; Cüzam Savaş ve Araştırma Derneği Şeref Diploması, Hacettepe Üniversitesi Akademik Hizmet Belgesi, Türk Tabipleri Birliği Hizmet ve Onur Belgesi ve Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği Şeref Rozeti sahibidir. Nüfusbilim alanındaki çalışmaları bu bilim dalındaki terimlerin Türkçe karşılıklarının sunulduğu "nüfusbilim sözlüğü" çalışmalarını da kapsar.

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun ile Türk Nüfus

Planlaması Kanunu'nun hazırlanması, sağlık hizmetlerinin daha sonra Dünya Sağlık Örgütü tarafından da benimsenen çağdaş ilkelere göre düzenlenmesindeki önemli hizmetleri, tıp eğitiminin topluma dönük eğitim biçimine dönüştürülmesindeki hizmetleri, Mikrobiyoloji, Halk Sağlığı ve Nüfus Sorunları alanlarında sayısız uzman yetiştirmesi ve çok sayıda bilimsel eser vermesi nedeniyle "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu 1993 Hizmet Ödülü" verilmiştir.

4 Eylül 1988 tarihinde Ankara'da toplanan Türk Tabipleri Birliği Temsilciler Kurulu'ndaki "Artık yasalar çerçevesinde iktidar sahiplerini rahatsız edecek toplu

hareketlere girişmezsek bunların bir şey yapacağı yok" sözleri O'nun örgüt yöneticiliğinde bir dönüm noktası olmuştur. 3 Kasım 1990 tarihinde yaşamını yitiren Dr. Nusret Fişek düşünceleri ve eylemlerinin gelecek hekim kuşaklarına yansımalarıyla öğretmenlik ve önderlik yapmaya devam edecek. (U.E.)

Kaynaklar:

- 1) Cumhuriyet Gazetesi 6 Kasım 1990
- 2) Cumhuriyet Gazetesi 9 Kasım 1990
- 3) Cumhuriyet Gazetesi 21 Nisan 1991
- 4) Güneş Gazetesi 6 Kasım 1990
- 5) Nusret Fişek ve Hekimlik, TTB yayınları, 1991

Öncü bir öğretmen, kadın hakları savunucusu ve hekim: Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey

İlk Türk mikrobiyologu olmak (1) ve ülkemiz bilim adamları içinde ilk kez doğrudan tıp tarihini ilgilendiren bir makale yazmak (2) gibi birçok alanda adı öncüler arasında anılan Hüseyin Remzi Bey 1839 yılında doğmuş, 1854 yılında da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye girmiştir. 1865-1866 döneminde mezun olmuş ve Manastır'da bulunan üçüncü orduya atanmıştır. Tıbbi müfedit, ilm-i hayvanat ve mevalid-i selase (doğa bilimleri) alanlarında eğitim almış, daha sonra da zooloji eğitimi yapmıştır. 1886 yılında bir heyetin üyesi olarak Pasteur'un yanına gönderilmiş, kuduz aşısı ve bakteriyoloji konusunda eğitim almıştır.

1887 yılında Baytar Mektebi'nin kuruluş çalışmalarına katılmış ve zooloji hocalığı görevini üstlenmiştir.(3)

İlk Türkçe mikrobiyoloji kitabının yazmış olmanın yanında kuduz üzerine, hayvan aşılamaya teknikleri üzerine, aşılar üzerine, genel halk sağlığı konularında 50'den fazla kitabı bulunmaktadır.(4) Tıp dışı konularda da epeyce eser sahibi olan Hüseyin Remzi Bey'in Mirat-ül Beyt isimli eseri ileri bir kadın hakları savunusu olarak değerlendirilmektedir.(3,4)

Hüseyin Remzi Bey, mikrobiyoloji ve aşılamaya alanlarında öncü çalışmalarda bulunmakla kalmayıp bunların halk içinde yaygınlaşması için de mücadele vermiş, bir yandan kalıcı eserler vermeye gayret ederken diğer yandan da bu eserlerin Türkçe yazılmasına özen göstermiştir. Adı tıp dilinin Türkçeleştirilmesi çalışmalarında da öncüler arasında geçmektedir. Pasteur hakkında ilk inceleme de daha Pasteur'un sağlığına Hüseyin Remzi Bey tarafından yazılmıştır.(5) Geniş halk kitlelerini ilgilendiren ahlak, ana çocuk ilişkileri, çocuk eğitimi alanlarında da eserleri bulunur bu üretken ve gerçekten pek çok alanda "ilk" olma onurunu taşıyan Türk Hekimi Hüseyin Remzi Bey 1898 yılında uçağa varmıştır. (U.E.)

Kaynaklar:

- 1) Akyay N., İlk Türk Mikrobiyologu Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey (1839-1898), *Mikrobiyoloji Bülteni* 1968;3(2):160-165
- 2) Kazancıgil A., Türkiye'de Tıp Tarihi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 2004, 2(4):216
- 3) Ceyhan D., Ülkemiz kurucuyu hekimliği öncülerinden bir askeri hekim: Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey, *TAF Preventive Medicine Bulletin* 2008, 7(4):347-350
- 4) Unat EK, Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Türkçe tıp dilimiz, *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı*, (ist. 18-20 Eylül 1996) TTK Basımevi, Ankara, 2003, s.239-252
- 5) Kazancıgil A., *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, 2. Baskı, İstanbul, 2000, Uluk Kitapları, s. 286-287

"Altaylar benim vatanım, Altaylar benim güzel vatanım- şiirini ezberlediğimizde de şaşırdı ve kızdı annem. -Kendi toprağımızı ve onun üstünde yaşayanları sevmesini öğretemiyorlar çocuklarımızı- diye yakındı babama". (s.183)

Kurtlar dağdan iniyor okullara giriyor, Raik'le Vicdan'ın küçük kızının ilkokulunda yavrukurtt birliklerinde örgütleniyorlar. Kurtlar, T.C.'nin askerlerini ısırdı, kurtlaştırdı. (s.168)

Post-modernizmin çuvalında

1980 çuval harekâtı sonrasında özgülük savaşçıları yerlerini post-modern bireylere bıraktılar:

Post-modern bireyler kişiselleşmiş bir siyaset izlemekten memnundurlar. Siyaset görüşleri karakteristik olarak, sosyalizmin gibi totalize edici küresel projelerden kurtulmuştur. Kendilerini bir davaya adanmış eylemcilerin niyet ve güdülenimlerine şüpheyle bakarlar. Siyasete karşı genelde soğuk durmasına rağmen, post-modern birey zaman zaman devlete ve sisteme karşı verilen bazı mücadeleleri onaylayabilir. Çok çeşitli ve çelişkili davalara ve kısa ömürlü toplumsal hareketlere katılmaya açık-

MAHMUT SEBZECİ

1961

23.3.1980 günü öldürüldüler. Anılarını unutmayacağız.

Milliyet: 4013

HAYRİ ÖZBAY

1962

ESKİŞEHİR YURDU ÖĞRENCİLERİ

tır.(1) Post-modern birey gevşek ve esnektir, duygulara ve içselleştirmeye yöneliktir ve "kendin ol" diye özetlenebilecek bir tavır benimser. Kendi toplumsal gerçekliğini kuran, kişisel bir anlam arayışını sürdüren ama arayışında sonunda ortaya çıkan şeyin hakikat olduğu iddiasında bulunmayan etkin bir insandır. Fantezi, mizah, arzu kültürü ve anında tatmin ister. Geçici olanı kalıcı olana tercih ettiğinden (bugün için) bir "yaşa ve yaşat" tavrıyla yetinir. Planlanmış şeylerdense kendiliğinden oluşan şeylerin yanında kendini daha rahat hissedenden post-modern birey geleneğe, antikalaşmış olana (genelde geçmişe), egzotik

olana, kutsal olana, sıradışı olana ve genel ya da evrensel olana karşı yerel olana büyük bir merak duyar. Post-modern bireyler kendi hayatlarıyla, kendi kişisel tatminleriyle ve kendi-tanıtımlarıyla ilgilidirler. Evlilik, aile, kilise ve millet gibi eski bağlılıklar ve modern yakınlıklarla pek ilgilenmedikleri için daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelirler.(2)

Bilim dünyamız ve bilirkışileşme tehdidi

Gelelim bilim insanlarımıza, isimlerini YÖK'ün verdiği akademik ünvanlarla süsleyen bilim insanlarımıza. Bilimin en önde gelen özelliği bilginin ve biliyorum diyen insanın sorgulanabilirliği olmalıdır. Ülkemizde şahsa verilen akademik ünvanlar, bilginin ve o ünvanı kullanan "bilim insanının" sorgulanabilirliğini ortadan kaldırmakta, bu ünvanı kullanan kişiler sanki kendi alanlarında her şeyin en iyisini bilirler gibi bir izlenim oluşturmaktadır, bilgilerini dünyada kabul gören çalışmalarla güncellemeyip araştırma yapmasalar bile son nokta koyucu olarak bilimsel tartışmanın ve sorgulamanın önünde engel oluşturmaktadırlar. Bunun en son örneğini, sözde Domuz Gri-bi salgını döneminde halkı, olmayan bir salgına inandırmak için, "salgın geliyor aşıl olun" korusu kuran profesör ve doçent guruhu vermiştir.

BAŞSAĞLIĞI

24. 3. 1980 tarihinde kaçırılarak
BAĞIMSIZLIK VE DEMOKRASİ
DÜŞMANLARI TARAFINDAN
KATLEDİLEN ARKADAŞLARIMIZ

**HAYRİ ÖZBAY ve
MAHMUT SEBZECİ'nin**

**AİLELERİNE, DOST VE
AKRABALARINA BAŞSAĞLIĞI DİLERİZ**

İstanbul Devrimci Gençlik Birliği DGB

1) Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri -Pauline Marie Rosenau, Çeviren: Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004 Ankara, Sayfa 88-90

2) Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri -Pauline Marie Rosenau, Çeviren: Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004 Ankara, Sayfa 88-90

Akademik dünyamızda özgür tartışma ortamı yerine, ünvanın kadar konuşma şıırı hâkimdir; örneğin bir asistan ya da uzman, doçent ya da profesörün kelâmını sorgulayamaz, öğretilmesine eleştiri getiremez, getirir de sonrasında ne olur herkesin malumdur sanırım. Kalıcı akademik ünvanlarla donatılmış çalışanlarla dolu bilim kurumlarımızda, bu nedenle gelişen ast-üst ilişkisi, özgür tartışma ortamını ortadan kaldırmış ve her düşüncenin ifade edilebileceği özgürlük ortamını dondurmıştır.

Ünvanına göre konuşmayan, yerini bilmeyen genç ve bilime gönülden bağlı insanlar çuvala sokulması bir erken öten horoz tavrı ile muamele görürler. İsimlerin başındaki ünvan, o kişilerin ağzından çıkan sorgulanamaz bir doğruluğa büründürdüğü için, bilimselliğin en önemli gereği olan sorgulama ortadan kaldırılmakta, bilimsel gerçekler değişmez ve sorgulanamaz doğrular gibi sunulmakta ve bilim insanları, bilinen tek doğrunun yegâne yetkili tercümanı konumuna indirgenmektedirler. Bu da bilim dünyamızın çuvala konulmasıdır, böyle bir bilim dünyasında da özgürlük rüzgarlarına yer yoktur.

YÖK'ün son atama eğilimlerine baktığımızda üniversitelerimizdeki zaten zayıf olan eleştirel ortamın geleceğinin nereye doğru şekilleneceğini tahmin için falcı olmaya gerek yok sanırım. Bilim insanlarımız "hoca" haline gelmişlerdir, ağıktan söylenmeyen gizli kabul şudur: Araştırma yapmaya ne gerek var, ileri ülkeler yapıyor, biz de onların çalışmalarından okur öğreniriz. Tamam kabul, ama o zaman bu kurumlara da özgür bilimsel düşüncenin yuvası denmesin, lise sonrası eğitim kurumu densin. Bu haliyle bilim dünyamız da çuvala sokulmuş durumdadır.

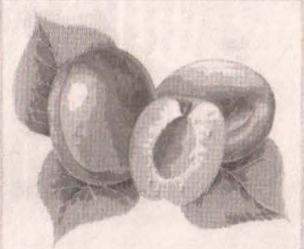
Umarım çuval bilmecesini çözmüşsünüzdür ve çuvalı elinde tutan faili artık görüyorsunuzdur, yoksa dostmuş gibi sinsice size sokulmaya devam edecektir. (M.İ.)

Kayısı

Bu sayının bitkisini kayısı olarak seçtik. Kayısı olarak seçmemizin nedeni kayısının eski çağlardan beri Anadolu'da yetiştirilmesi ve ülkemiz meyveciliği açısından önemli yer tutmasıdır. Ülkemiz erik, üzüm, kiraz, vişne, kızılcık, fındık, ceviz, zeytin ve incirin ana vatanıdır. Bu sayıyı önemli ölçüde artırabiliriz. Bu meyve türleri arasında tadı ve hoş kokusu nedeniyle en çok hoş gidenlerden biri kayısıdır. Kayısının bilimsel adı *prunus armenica*'dır. Bu grup gülgiller familyasına aittir. Araştırmacılar kayısının anavatanı olarak Çin ve orta Asya bölgesini göstermekte Anadolu'ya İskender'in seferleri sırasında getirildiğini işaret etmektedir.

Boğazköy metinlerine göre Hititler devri Anadolu florası kitabına göre Hititler devrinde kayısıdan bahsedilmektedir. O dönemde kayısının adı HASHUR KUR RA'dır. Hititler kayısıyı tüketimin yanı sıra tanrılara sunmak için de kullanılmaktadır. Kayısı tanrıçalarının elinden yenen bir bitkidir. O dönemde kayısının sunak meyvesi olması dışında ekonomik getirisi olan bir bitki türü olduğu da görülmektedir. Kayısı bahçeleri Hitit yasalarıyla koruma altına alınmıştır.

Ülkemizde kayısı yetiştiriciliği hemen her bölgede yapılmaktadır. Kayısı yetiştiriminin zor olduğu yerler Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun yüksek platolardır. Kayısı deyince

akla ilk gelen ilimiz Malatya'dır. Kayısı üretiminin yarısı bu ilimizde yapılmaktadır.

Kayısının insan sağlığı açısından da önemi büyüktür. Kayısıda dokuz farklı şeker, on sekiz aminoasit, A vitamini, beta karoten, yüksek miktarda potasyum ve demir bulunmaktadır. Çağla aşamasında yüksek olan C vitamini meyve olgunlaştıkça azalmaktadır.

Sağlıkla ilgili yararlarını da şu şekilde sıralamak mümkündür:

Cildi, mikrop ve mantarlardan korur, yaraların tedavi edilmesinde etkili bir besin araçtır.

Mide ve on iki parmak bağırsağı ülserinin meydana gelmesine engel olur ve bu arada meydana gelmiş ülserin iyileşmesinde de rol oynar.

Bağırsak tembelliğini giderir. Kan-sere karşı koruyucu bir etkiye sahiptir.

Kalp kaslarına olumlu etkisi vardır. Kilo almayı yavaşlatır.

Safla bezlerini temizler, böbrekleri çalıştırır. Basura faydalıdır.

A, B, C vitaminleri, protein, bol miktarda şeker ve madensel tuzlar içeren bir meyvedir.

İştah açar, kan yapar, bedensel ve ruhsal yorgunlukları alır. Sinirleri güçlendirir.

Kabızlığa iyi gelir. Vitamin A yönünden çok zengin bir kaynaktır. Göz sağlığı açısından yararlıdır. (S.F.K.)

Antik Dönem'de banka kredisi kullandırma koşulları

Antik Dönem borçlar hukuku, M.S. 529-565 yılları arasında Roma'da Corpus Iuris Civilis (veya Codex Iustinianus) adıyla derlenen yasalarla son şeklini almış ve bu yasalar, çağdaş borç hukukun oluşmasında dünya çapında derin etki yaratmıştır.

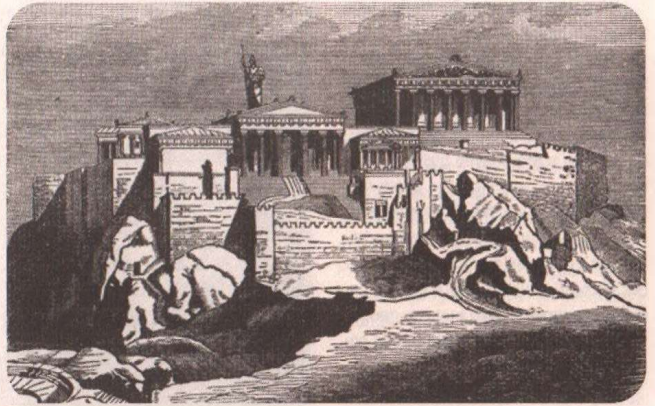
Antik Dönem'deki borç ilişkilerini ele aldığım bir önceki yazımda, borçlanmaya yol açan ihtiyaçları, kullandırılan kredi türlerini ve kredi kaynaklarını ayrıntılı olarak incelemiştim.(1) Bu makalede ise konunun bir başka yönü üzerinde durarak, borcun güvencesi olarak düzenlenen kredi sözleşmeleri ile sözleşme sırasında tanık

bulundurma; ipotek, rehin ve şahsi kefalet gibi alınan teminatlar; borç ödenmediği takdirde başvurulacak haciz işlemleri üzerinde duracağım.

Banker kredileri

Ödünç alınan veya verilen mal, para demek olan kredi.(2) M.Ö. 4. yy.dan itibaren bankerlerin yaptığı esas iş haline

Antik Dönem'de, günümüz iş hayatındaki krediler gibi, para kazanmak ve büyük yatırımlar yapmak için düşük faizli kredi almak şeklinde bir uygulama yoktu.

Resimde temsili çizimi yer alan Klasik Dönem Atina'sında bankerlerden alınan borçların ortalama tutarı 2250 drakhme idi. Atinalı ünlü banker Pasion'a boğlu olanların borçlarının toplam tutarı ise 67 talenten fazlaydı.

1) Bkz. E. İldiz, "Antik Dönem'de Borç İlişkileri", *Bilim ve Ütopya*, Temmuz 2010, S. 193.

2) *Dil Derneği Türkçe Sözlük*, 2. baskı, Ankara 2005, TDK *Türkçe Sözlük*, 10. baskı, Ankara 2005.

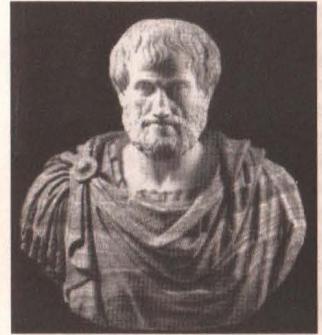
gelmiştir (daha öncesinde -M.Ö. 6. yy'dan itibaren- bankerler daha çok sarraflık ve emanetçilik yapmaktaydılar).(3) "Birçok mevduat müşterisine sahip bir bankerin, normal zamanlarda kasasında hatırı sayılır bir mevcudunun olması gerekirdi; banker işte bu istikrarlı para kütlesini faiz karşılığı borç vererek kazancının büyük kısmını buradan sağlamaktaydı."(4)

Bankerler, büyük miktarlı krediden daha çok düşük miktarlı kredi kullandırırlardı ve vadeleri de kısa olurdu. Zaten Antik Dönem'de, günümüz iş hayatındaki krediler gibi, para kazanmak ve büyük yatırımlar yapmak için düşük faizli kredi almak şeklinde bir uygulama yoktu. Kredi ihtiyacı en çok, kişinin hiç beklemediği bir zamanda kaynaklarını kaybettiği bir dönemde ve acil ihtiyaçları nedeniyle ortaya çıkardı.(5) Klasik Dönem Atinası'nda bankerlerden alınan borçların ortalama tutarı 2250 drakhme idi. Atinalı ünlü banker Pasion'a boğlu olanların borçlarının toplam tutarı ise 67 talentten fazlaydı.(6) Kredilerin büyüklüğüne ilişkin Delos'taki banka kayıtları da iyi bir fi-

kir verir. Burada örneğin bir şahsa veya şehre verilen kredi en fazla 50.000 drakhmeydi ama ortalama çok daha düşüktü. M.Ö. 377'de verilen kredilerin toplamı 50 talentten= 300.000 drakhmeden fazla değildi.(7)

"Kredi çekmek" karşılığı Nikareta yazıtlarında *paragraphein* (παράγραφειν) sözcüğü kullanılmıştır.(8) Oysa Atina metinlerinde ve papirüslerde (9) bu sözcük, borcuna mahsup edilen tutarı müşterinin adının yanına işleyen bankerin yaptığı işlemi belirtmekteydi. Bu durum, Eski Yunanistan'ın farklı bölgelerinde bankerlik terimleri arasında fark olabileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir.(10) Ancak hangi sözcükle tanımlanmış olursa olsun bankerlerden kredi almak belli koşulların gerçekleşmesine bağlıydı. Bu koşulların ilki, bir kredi sözleşmesinin imzalanması; ikincisi ise kullanılan kredi karşılığı güçlü teminatlar (rehin, ipotek, şahsi kefalet gibi) alınmasıydı.

Roma'da da banker kredileri, nakit para talebini (*arcarium nomen*) karşılamaya yönelikti. Ancak müşteriye doğrudan verilen borçlar dışında müşteri için üçüncü bir kişiye ödeme yapılması, kredi poliçesi düzenlenmesi, devlete yükümlülüklerin ödenmesi, kefil olunması gibi bir tür kredi işlemleri de söz konusu olabilmekteydi. Ayrıca *expensilatio* olarak bahsedilen bir kredi türü daha vardı, ki bu kredi M.Ö. 1. yy. ile M.S. 1. yy'da bankacılıkta yaygın olarak kullanılmıştır. Vezuv Yanardağı'nın patladığı yılda (M.S. 79) henüz kullanılmakta olan bu kredi, M.S. 2. yy.ın ortalarında kullanımdan kalkmıştır.(11)

Filozof Aristoteles'de eserlerinde, bir sözleşme (*syntheke*'de) yer alması gereken yasal biçimsel unsurlardan ayrıntılı olarak bahseder.

Eski Yunan'da kredi sözleşmesi

Eski Yunan'da kredi sözleşmesine *synthekai* (συνθηκαι) denilmekteydi (12) ve çifte sözleşme yapılmaktaydı: Biri satın alma diğeri de borç sözleşmesiydi.(13) "Anlaşma, uzlaşma, sözleşme" anlamındaki *syntheke* (συνθηκη) sözcüğü, (14) aslında her türlü sözleşme için kullanılan bir terimdi; sözcüğün içeriği *symbolē* (συμβολή) ve *symbolon* (συμβολον) sözcüklerinin anlamıyla aynıydı. *Syntheké*nin resmi anlaşmalar dışında iş hukuku kapsamında özel sözleşme olarak içeriği *symbolaia* (συμβολαία) ile benzeşmekteydi. Eş anlamlı olarak *syntithesthai* (συντιθεσθαι) de kullanılmaktaydı. *Syntheké*nin mutlaka yazılı olması gerekmezdi, sözlü de yapılabilirdi. Fakat olasıdır ki, borç ve rehin işlemleri daha çok yazılı yapılmaktaydı. Özel bir *syntheke*, ancak her iki tarafın kendi özgür iradeleriyle yapacakları beyan ile gerçekleştirilebilirdi. Yasal bir sözleşmenin bir kop-

Yazılı işlemlerin görece daha az olduğu Antik Dönem toplumlarında, günümüz Türkçesinde varlığını hâlâ sürdüren "İki şahitle bir adam asılır" deyişinin sergilediği hukuki yaklaşıma benzer şekilde, yapılan birçok işlemde şahit bulundurulurdu.

3) Bkz. E. İldiz, "Bankacılığın 5000 Yıllık Geçmişi", *Cumhuriyet Bilim Teknoloji* (CBT), S. 1205, 23 Nisan 2010, s. 8, 17.

4) R. Bogaert, *Grundzüge des Bankwesens im alten Griechenland*, Konstanz, 1986, s. 18. Antik Dönem mevduatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. E. İldiz, "Antik Dönem'de Mevduat Bankacılığı", *Bilim ve Gelecek*, S. 75, Mayıs 2010, s. 68-72.

5) M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev. H. P. Erdemir), İstanbul, 2007, s. 133.

6) Bogaert, a.g.e. s. 15.

7) T. Pekary, *Die Wirtschaft der griechisch-römischen Antike*, Wiesbaden, 1976, s. 35.

8) *IG VII 3172* (DGE 523) 1. 173 (96).

9) Dem. or. 52, 4; C. Preaux, "De la Grece classique a l'epoque hellenistique. La banque-temoir", *CE33*, 1958, s. 246-247.

10) R. Bogaert, *Banques et banquiers dans les cités grecques*, Leyden, 1968, s. 54.

11) Alvaro d'Ors, "credittum", *RE*, Ek C. 10, s. 1161.

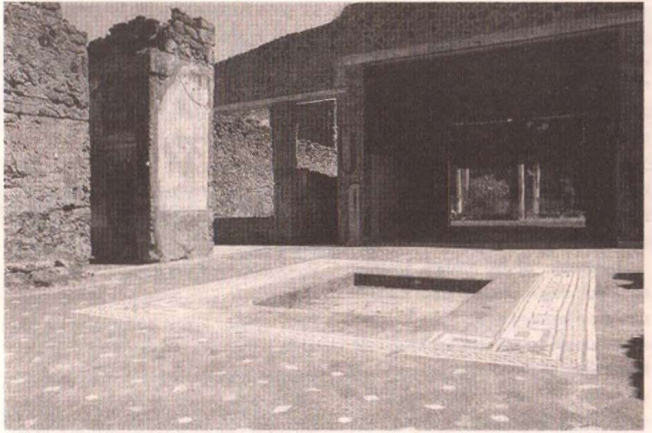
12) O. Schultess, "Συνθηκη", *RE*, Ek C. 6, s. 1158-1168.

13) F. Pringsheim, *The Greek law of sale*, 1950, s. 244-268; R. Bogaert, "Geld", *RAC*, C. 9, s. 821-838.

14) W. Gemoll, *Griechisch - Deutsches Schul- und Handwörterbuch*, 9. baskı, 1997, συνθηκη maddesi.

yasının üçüncü bir şahısta bulunması ve sözleşmenin bu şahıs tarafından da yüksek sesle okunmuş olması gerek-mekteydi. Olasılıkla, yasal bir gereklilik olarak sözleşmenin tarafları, sözleşme-yi saklayacak şahsa birlikte gidip sözleşmenin bir kopyasını çıkartıyorlar ve sözleşmenin orijinalini tekrar mühürlüyorlar ve bunu doküman saklama kabı (*ekhnos* - εχινός) içine koyup bu kabi da mühürle kapatıyorlardı, ki bu mühür gerektiğinde ancak mahkemede açılabilirdi. (15) Sözleşme taraflarının, şahitlerin ve sözleşmeyi saklayacak şahsın adının yazılı olduğu, böylece yasal biçimsel gereklerin yerine getirildiği bir *syntheke*'den Aristoteles de bahseder. (16) Sözleşmede, belgeyi saklayacak şahıs *synthekophylaka* (συνθηκοφυλάκα) olarak adlandırılırdı. (17) Yazılı sözleşme belgesine ise *syngraphe* (συγγραφή) denmekteydi. (18)

Borç alıp verirken sözleşmelerde bir şahit bulundurulması o dönem yerleşmiş bir usuldü. Şahide *kheirodoton* (χειροδοτον) veya *asyngraphon* (ασυγγραφον) denirdi. (19) Bu usulün günlük hayata ne kadar nüfuz ettiği, antik yazarlardan Theophrastos'un *Kharakteres* adlı eserinde "güvensiz" tip anlatımına şöyle yansır: "Borç para verdiği kimse-ler borçlarını inkâr etmesinler diye faizi

Pompei'de banker L. Caecilius Lucundus'un evi. 19. yy'da bu evde yapılan kazılarda bir sandık içinde pek çok sözleşme ve makbuz ele geçirilmiştir.

tanıklar önünde ister." (20) Yazılı işlemlerin görece daha az olduğu Antik Dönem toplumlarında, günümüz Türkçesinde varlığını hâlâ sürdüren "iki şahitle bir adam asılır" deyişinin sergilediği hukuki yaklaşıma benzer şekilde, yapılan birçok işlemden şahit bulundurulurdu.

Roma'da kredi sözleşmesi

Roma'da ise bankerler kredi verirken iki tür sözleşme yapıyorlardı. İlki, yazılı olarak yapılan *mutuum* (ödünç sözleşmesi), ikincisi ise tanıkların huzurunda yapılan *stipulatio* (sözlü anlaşma) idi. *Mutuum* için hazırlanan yazılı sözleşmeye *pactum* denirdi. Bu iş için balmumu tabletler veya papirüs bu yazı gereçleri kullanılırdı. Örneğin "Pompei'de banker L. Caecilius Lucundus'un evindeki kazılarda ele geçen pek çok sözleşme ve makbuzun çoğu *triptycha* (üçlü) tabletler halindeydi, yani uzunlamasına dört köşe üç tablet, uzun kenarlarından bir sicimle birbirine bağlanarak altı sayfalık küçük bir defter haline getirilmişti. İlk ve son sayfa (ön ve arka ka-

pak) temizdi, bir şey yazılmamıştı. 2. ve 3. sayfaların orta yüzeyleri kenar çerçevesine göre hafif çukurlaştırılmış ve balmumuyla sıvanmıştı; buraya *stilus*la borç sözleşmesi yazılmaktaydı. 4. sayfa şahitlere ayrılmıştı. Bu sayfanın orta yüzeyi, ne çukurlaştırılmış ne de balmumuyla sıvanmıştı; sadece sayfanın orta kısmında dar kenar boyunca uzanan çukurlaştırılmış bir şerit sayfayı ikiye bölmekteydi. Bu çukur alan da balmumuyla doldurulmuştu ve burada şahitlerin (ki genellikle 7 kişiydi) mühür baskı-ları yer alırdı. 4. sayfadaki mühür baskı-ların yanında şahitlerin adları, ilgi durumu (genetiv halde) mürekkeple yazılmış olurdu: 'L. Laelius Fuscus'un (mühür)' vb. Bu adlar genellikle sayfanın sağ sütununa bazen de her iki sütuna birden, soldan sağa sırayla ön ad, *cognomen* (aile adı) ve soyadı şeklinde yazılırdı. Son olarak 5. sayfa da orta yüzeyi hafif çukurlaştırılmış ve balmumuyla sıvanmıştı olurdu ve burada hesabın kısa özeti yer alır, ana belgeye bakmaya gerek kalmaksızın hesaba ilişkin bilgi

Kıymetli metal, köle, tarımsal aletler, silah vb değerlerin de teminat olarak alınması söz konusuydu. İpotek olarak genellikle gayri menkul alınırdı. Eski Yunan'da ipotek esas olarak borçlunun ödeme yapamama riskine karşı bir teminat olarak alınmaktaydı.

15) Dem. or. 48. 50.

16) Aristot. *rhet.* I 15p. 1376b 4.

17) Schulthess, a.g.y.

18) A. Böckh, *Staatsaushaltung der Athenen*, C. 1, 2. baskı, Berlin, 1851. s. 180.

19) *ibid.*

20) Theophr. *Khar.* XVIII. 3-6.

edinmek mümkün olurdu. 2. ve 3. sayfalar bir iple birbirine bağlanır ve mühürlenirdi; böylece mühür koparılmadan *trypticha*'nın bu kısmı açılmaz ve okunamazdı; bu kısım kredi sözleşmesinin ana belgesiydi. Sözleşmelerin öngörülen yasal şekli, asıl belge ve ikincil belgeden oluşmasıydı. Sözlü anlaşmanın şahitlerin huzurunda yazılı sözleşmeye dönüştürüldüğü metin ana belgeydi (*accepti latio*). Buna karşılık ikincil belge, 5. sayfaya yazılanlardı ve bu borcu alan tarafından, o yazmayı bilmiyorsa görevlendirdiği kişi tarafından kendi el yazısıyla düzenlenen bir mabuzdu (*chirographum*), ki bu 4. sayfada şahitlerce içeriği mühürlenerek onaylanmış ana belgenin bir kez daha onaylanmış anlamına gelmekteydi. Onaylamanın kanıtı, kendi el yazısıyla yazılmış olmasıydı. Tümüne birden *perscripto* denilmekteydi. (21)

M.S. 38'e tarihlenen bir başka Roma kredi sözleşmesinde ise şu tür bilgiler yer alır: "Servius Asinius Celer ve Sextus Nonius'un consüllük yılı, 29 Ağustos. Ben, Gaius Novius Eunus, yazılı olarak onaylarım ki ben Hesychus Euenianus, Gaius Caesar Augustus Germanicus'un kölesine, 1130 sestertius borçluyum, bunu ondan borç aldım ve o alacağını istediğinde kendisine veya Gaius Sulpicius Faustus'a geri ödeyeceğim. Söz konusu 1130 sestertiusun kusursuz ve tam olarak ödeneceğine Hesychus Euenianus, Gaius Caesar Augustus Germanicus'un kölesi yasal sorumlulukla söz verdi. Ben, Gaius Novius Eunus, taahhütte bulundum. Pu-etoli'de yapıldı." (22)

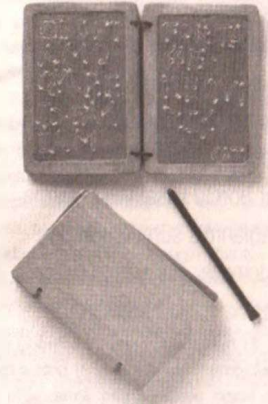
Roma hukukunda borç sözleşmeleri için belirlenen şekil şartlarının yanı sıra uygulamaya ilişkin ayrıntılara da çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin, "Borç ve sözleşme hiçbir yere bağlı de-

ğildir; taraflar ödeme [ifa] yerini serbestçe kararlaştırabilirler" (*debitum et contractus sunt nullius loci*); "Anlaşmalar üçüncü kişilere borç yüklemeyi gibi yarar da sağlamaz" (*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*) veya "Aradaki bir kesiklik borç ilişkisini etkilemez yani kural olarak sözleşme yapma teklifinin derhal kabulü şart değildir" (*intervallum medium non vitiat obligationem*) gibi borç hukukunda pek çok düzenlemeler vardır. Ayrıca borç ve alacağa ilişkin çeşitli hukuki tanımlamalar da yapılmıştır. Örneğin *obligatio ex contractu* (sözleşmeden doğan borç), *pactum de cedendo* (alacağın temlik edileceğine ilişkin anlaşma), *pactum de non petendo* (alacağın istenmeyeceğine dair anlaşma, ibra anlaşması), *pactum de non petendo in tempus* (borcun bir süre istenmeyeceğine ilişkin anlaşma; erteleme anlaşması) gibi. (23)

Eski Yunan'da kredi teminatı

Bankerlerin aldığı kredi teminatları, hem şahsi kefalet hem de menkul ve gayri menkul değerler olabilir. Teminat *enekhyron* (ἐνεχυρόν) yani sıra *anadokhe* (ἀναδοχή) ve *engye*

Kefalet anlamında *engye*, özellikle iş hayatında, bir kişinin diğer kişiye karşı yükümlülüklerinin, gerektiğinde üçüncü bir kişi tarafından üstlenilmesi demektir. Bu anlamda *anadekhesthai* da kullanılmaktaydı. Birisine kefil olmaya *engyasthai* tina deniyordu.

Sözleşmelerin çoğu *trypticha* (üçlü) tabletler halinde düzenlenmekteydi. *Triptycha*'da uzunlamasına dört köşe üç tablet, uzun kenarlarından bir sicimle birbirine bağlanarak altı sayfalık küçük bir defter haline getirilmekteydi. Sözleşmenin unsurları bu defterde yasal olarak belirli bir düzende yer almak zorundaydı.

(ἐγγυήσιον) de denmekteydi. *Engye* kefilliği ve ipoteki birlikte ifade eden bir sözcüktü. Teminat veren *pherengyos* (φερεγγύος) olarak adlandırılırken teminat vermeğe *engyao* (ἐγγύαω) denmekteydi. Kıymetli metal, köle, tarımsal aletler, silah vb değerlerin de teminat olarak alınması söz konusuydu. İpotek olarak genellikle gayri menkul alınırdı. (24) Eski Yunan'da ipotek esas olarak borçlunun ödeme yapamama riskine karşı bir teminat olarak alınmaktaydı. Bu, Demosthenes zamanından beri bilinen bir uygulamaydı. Ancak Aristoteles, Oksylos Yasası denen ve bir kimsenin kendi mülkiyetindeki toprağın belirli bir tutarının ötesindeki kesimini karşılık gösterecek (ipotekle) borçlanmasını yasaklayan kuralları olduğundan bahseder. (25) Yunan rehin / teminat hukukuna ilişkin üç tür uygulama ayırt edilmektedir: 1) *Enekhyron* (teslimi meşrut şeklinde re-

21) A. Mau, *Pompeji In Leben und Kunst*, Leipzig, 1908, s. 516-518. 21) A. Mau, *Pompeji In Leben und Kunst*, Leipzig, 1908, s. 516-518.

22) *ILS* 5361.

23) B. Erdogmus, *Hukukta Latince*, İstanbul, 2004.

24) F. Klingmüller, "receptum", *RE*, 2. seri C. 1, s. 355; R. Bogaert, "Geld", *RAC*, C. 9, s. 821-838; B. Laum, "Banken", *RE*, Ek C. 4, s. 68-82; Böckh, a.g.e., s. 180; S. Sinanoğlu, *Yunanca-Türkçe Sözlük*, "ἐγγυήσιον" maddesi, Ankara, 1953.

25) Aristot. *pol.* VI, 4.

Bankerler, verdikleri krediyi tahsil edemeyince haciz işlemi yapabilmekteydiler. Hacize enekhyrasia denmekteydi. Atina'da eğer bir borçlu yasal veya hükme bağlanmış sürede borcunu ödemese, alacaklının haciz yapma hakkı bulunuyordu.

hin), 2) *hypothē* (ipotek / ὑποθήκη) ve *hypallagma* (ὑπαλλάγμα), 3) *prasis epi lysei* (satın alma ve geri alma, vefa / πρᾶσις ἐπὶ λύσει), (26)

Bankerlerin, borç verirken, sıradan vatandaş – tanınmış soylu şahsiyet ayrımı yapmaksızın herkesle benzer sözleşmeler yaptıkları ve teminat aldıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Timotheos gibi tanınmış Atinalı bir devlet adamı dahi borç almak için banker Pasion'a gittiğinde, önce tüm malını mülkünü ipotek olarak vermiştir. (27) Ancak ipotek sadece vatandaş olanlar tarafından verilebilmekteydi, çünkü Eski Yunan toplumunda vatandaşlık hakkına sahip olmayan yabancıların (*metoiko*) gayri menkul edinme hakkı bulunmamaktaydı.

Eski Yunan'da kullanılan ve günümüz ipotek kayıtlarına benzeyen borç defterleri vardı. Ayrıca ipotek verilen veya teminat gösterilen araziye ya da bir başka mülkün önüne, üzerinde borç miktarı ve alacaklısının adının yazılı olduğu bir taş veya ağaç levha dikilirdi. (28) İpotek taşlarında, borç sözleşmesinin kimde durduğu belirtilirdi. (29)

Kefalet anlamında *engye*, özellikle iş hayatında, bir kişinin diğer kişiyi kar-

şı yükümlülüklerinin, gerektiğinde üçüncü bir kişi tarafından üstlenilmesi demektir. Bu anlamda *anadekhesthai* (ἀναδεχέσθαι) da kullanılmaktaydı. Birisine kefil olmaya *engyasthai tina* (ἐγγυασθαι τινα) deniyordu. (30) Kefalete başvurulması, borç işlerinde büyük çeşitlilik göstermekteydi; (31) örneğin ipotegin yanı sıra kefalet de alınması, satış işleminde satış bedelinin ödenmesine kefil olunması, satılan malların garantisine kefalet; ayrıca nakliye sözleşmelerine, yatırım girişimlerine, kira sözleşmelerine vb kefalet gibi. Bir bankanın varlıklarını kaybetmesi durumuna karşı *engyetai tes trapezes* (ἐγγυῆται τῆς τραπεζῆς) olarak ifade edilen bir kefalet

Antik düşünürlerden Theophrastos, *Kharaktes* (Karakterler) adlı eserinde, bankerden borç alırken şahit bulundurulması ve kefil alınmasına ilişkin çeşitli örnekler verir.

de söz konusuydu. (32) Ayrıca bankerlerin kendi müşterilerinin başka şahıslara karşı yükümlülüklerine kefil olmaları da söz konusu olabilmekteydi ve bu kefalet (*anadekhesthai* ve *engyasthai*) Latince *recipere* ve *receptum argentarii* kavramlarıyla eş anlamdaydı. (33) Theophrastos *Kharaktes* adlı eserinde M.Ö. 4. yy. Atina'sındaki bir "Münasebetsiz" tipi betimlerken, bu tipin kefillik talebini örnek gösterir. " 'Münasebetsiz', düşüncesizce zamansız işler yapandır. Örneğin 'Kefillik yüzünden mahkûm olan birine gidip kendisine kefil olmasını ister.' " der. (34)

Bankerler verdikleri kredi karşılığında *parakatatheke* (παράκαταθήκη) olarak adlandırılan rehin işlemi de yapmaktaydılar. *Parakatathekenin* "rehin" dışında, "emanet" ve "mevduat" olarak iki anlamı daha vardı. "Bir borcun ödeneceğine inanca olarak, ödenince, geri alınmak koşuluyla borcunun alacaklıya verdiği değerli şey" demek olan rehin (*parakatatheke*), para rehini anlamıyla iki mahkeme söylevinde geçer: İsokr. (XVII)

Trapezitikos (Τραπεζιτικός) ve İsokr. (XXI) *Pros Erythronon* (Πρὸς Ἐρυθρόν). İlk söylevde, bir bankerle olan rehin işinden bahsedilir; ikincisinde ise siyasi nedenlerle fiilen bir evin eşyalarının rehine alınması söz konusudur. Rehın işlemi (*parakatatheke*) bir şahit olmaksızın yapılabilir; alınan rehin bankerlerin ticari defterlerine kaydedilir ve bu defterler uyumsuzluk halinde de kanıt oluşturur. Ancak rehin işi sonuçlandırılırken nadiren de olsa şahit bulundurulduğuna ilişkin kayıtlar vardır. Şahitler, özgür yurttaşlardan veya özgür olanlardan olabildi. (35)

26) E. Ziebarth, "Pfandrecht", *RE*, Ek C. 7, s. 981-983.

27) R. Bogaert, *Grundzüge des Bankwesens im alten Griechenland*, Konstanz, 1986, s. 20.

28) Böckh, a.g.e., s. 180.

29) Schulthess, a.g.y.

30) Dem. or. 33, 22, 24.

31) Dem. or. 33, 7; IG VII 3172, 61, 86.

32) Th. Thalheim, "Εγγυή", *RE*, C. 5, s. 2565-66.

33) L. Wenger, "receptum argentarii", *RE*, 2. seri C. 1, s. 372-377.

34) Theophr. *Khar.* XII, 5.

35) W. Hellebrand, "Παρακαταθήκη", *RE*, 36, yarım cildin 2/3'ü, s. 1187-1195.

Roma'da kredi teminatı

Roma'da da bankerler kredi verirkin teminat almaktaydılar. Karşılıklı anlaşmayla alınan bu rehin (*pignus conventiale*) denilmekteydi. Roma hukukunda teminat, ödeme [ifa] yerine geçmekteydi (*satisfactio est pro solutione*) ve bankerler yüksek teminat alarak rizikolarını düşürmek eğilimindeydi. Bir Roma sözü teminat almanın önemini şöyle vurgular: *Cautio medicina est arresti* (teminat tutukluluğun ilacıdır; diğer bir ifadeyle teminat tutukluluğu önler). Anlaşmalı durumlar dışında hâkimin tesis ettiği rehin hakkı (*pignus iudiciale*) veya yasal rehin hakkı (*pignus legale* veya *pignus necessarium* [= *tacitum*]) da bulunmaktaydı.(36) *Argentarius*'ların (bankerlerin) yüksek teminat almasının kredi piyasasının gelişmesini engellediğini belirten kimi görüşler göre "İmparatorluk Dönemi'nde para ticaretinin sınırlı boyutu, bölgesel ve sosyal yönden güçlük ve kısıtlı kalması, borç verenlerin (*argentarius*'ların) statülerini sınırlandıran yüksek teminatlar alınması borç verme işinin ekonomik önemini azaltmıştı-
tır."(37)

Bankacılığın, sikkenin icadından sonra M.Ö. 5.yy.dan itibaren hızla gelişmesi nedeniyle, banka kredilerinde usul ve esaslar yönünden belki daha ileri teknikler uygulamaya konmuş olabilir ama işin özü Mezopotamya kültürlerindekiyle aynı kalmıştır.

Antik yazarlardan Plautus, *Trinummus* (Üç Akçelik Kişi) adlı tiyatro oyununda, *Lesbonicus* adlı şahsın, bankerden kredi kullanan bir dostuna kefaletinden dolayı onun 1000 Olympia drakhmesi borcunu nasıl ödemek zorunda kaldığını anlatır.

Menkul ve gayri menkul pek çok şey teminat alınmaktaydı. Ancak Roma Dönemi'nde teminat olarak ipoteki işlemleri ilk sırada yer almaktaydı. İpotekler, Mettius Rufus'un talimatnamesinde belirtil- diği şekilde tapu defterlerine kaydedili- rdi. Yani tapu defterlerine sadece gayri menkul alım satımları değil aynı zaman- da teminat ve diğer yükümlülükler de iş- lenirdi.(38) Para da teminat olarak veri- lebilmekteydi ve buna gayri muntazam rehin (*pignus irregulare*) denilmekteydi. Bu, rehin hakkına konu olmak üzere alacaklıya bir miktar para verilmesiydi. Teminat olan paranın mülkiyetini elde eden alacaklı, alacağı kendisine öde- nince aynı miktar parayı geri verirdi. Re- hin de rehnedilebilirdi (*pignus pignori datus potest*). Sözleşme ile, rehnedilen mala sahip olma hakkı (temellük şartı - *lex commissoria*) tanınmaktaydı. Temi- nat da alınmış olsa tabii borç devam ederdi (*remanet propter pignus natura- lis obligatio*). Rehinin verdiği teminat bö- lünmezdi (*pignoris causa est indivisa*).

Rehinli alacaklı rehin verenden fazlası- na sahip olamazdı (*non plus habere creditor potest quam habet, qui pignus dedit*). (39)

Banker, verdiği kredi karşılığı borç- ludan çeşitli teminatların yanı sıra kefil de talep edebilmekteydi. Müteselsil borçlulara *correi solvendi* denmekteydi. Borçlu temerüde düşerse kefil de so- rumlu olurdu (*cum reus moram facit, et fideiussor tenetur*). Örneğin Plautus'un *Üç Akçelik Kişi* (*Trinummus*) adlı tiyatro eserinde, Stasimus adlı köle, sarralla hesap görür ve efendisinin oğlu Lesbo- nicus'un bir kefaletten dolayı olan 1000 Olympia drakhmesi borcunu da ödemek zorunda kalarak şöyle der: "Kefil oldum deme, sokağa atmıştım o bin drakhme- yi de. Sen o delikanlı için borcunu bilir adamdır diyordun da başka bir şey de- miyordun, sen ödedin işte onun borcu- nu... Gitti o para" (II. Perde III. Sah- ne).(40) Bu yüzdən Latince mütesel- sil borçlular için kullanılan bir deyiş var- dır: "*alterius factum alteri nocet*" (Bir kimsenin fiili başkasına zarar verir).

Haciz

Bankerler, verdikleri krediyi tahsil edemeyince haciz işlemi yapabilmek- tediler. Hacize *enekhyrasia* (ἐνεχυρά- σια) (41) denilmekteydi. Atina'da eğer bir borçlu yasal veya hükme bağlanmış sü- rede borcunu ödemesse, alacaklının hac- iz yapma hakkı bulunuyordu.(42) Ala- caklı haczi şahsen uygulayabilirdi (43) ancak bir iftiradan kendisini korumak için haczi borçlunun huzurunda yapma- lıydı. Alacaklının yaptığı işleme *enekh- yrazein* (ἐνεχυράζειν) denirdi; (44) *enekhyrazesthai* (ἐνεχυράζεσθαι) veya *enekhyra lambanein* (ἐνεχυρά λαμβά- νειν) dendiği de olurdu.(45) Hacze

36) İbid.

37) H. Klotz, *Die Wirtschaft der griechisch-römischen Welt*, Darmstadt, 1992, s. 242.

38) E. Ziebarth, "Pfandrecht", *RE*, Ek C, 7, s. 981-983.

39) Erdoğan, a.g.e.

40) Plautus, *Üç Akçelik Kişi* (*Trinummus*), (Çev. N. Ataç), İstanbul, 1947, s. 28.

41) Weiss, haciz işlemi *ἐνεχυράσια* olarak adlandırır; bkz. E. Weiss, "Exekution", *RE*, Ek C, 6, s. 56-63.

42) Dem. or. 47, 49vd. 42,12.

43) Dem. or. 47, 63.

44) Dem. or. 47, 79.

45) Dem. or. 21, 81.

konu olan şeyler; köleler, araç gereçler, hayvanlar ve gemi vb olabilmekteydi.(46)

Aristoteles borçlarla ilgili davlara hangi mahkemenin baktığını ise şöyle açıklar: "Beş 'dava başlattırıcı' da iki kabile başına bir kişi olmak üzere kurayla belirlenir. Bunların görevi bir ay içinde görülmüş olması gereken davalarda yargılamanın başlamasını sağlamaktır. Bir aylık davalar şunlardır: ...aldığı borç parayı ödemeyen birine karşı açılan dava, aldığı ödünç paranın her minası için verilmesi gereken aylık faizi ödemeyenlere karşı açılan dava... Bunlardan on drakhmeye kadar olanlar üzerine karar vermekapodekteslerin yetkisi içindedir; özellikle parayla ilgili davaları mahkemeye yollarlar."(47)

Roma hukuku, ödeme aczinde (*insolventia*) olan borçluya icra takibi ve haciz işlemi yapılmasına elvermekteydi. Borçlunun iradesine bırakılmış borç münasebeti olmazdı (*ex voluntate debitoris nulla obligatio consistere potest*) ve güçlük muameleyi ortadan kaldırmazdı; borçluya güç gelse bile, edim ifa edilmeliydi (*difficultas non vitiat actum*). Hacz edilen mal alacağın yerine geçerdi (*res succedit in locum dominis*). (48) Netice itibarıyla Roma borç hukukunda, ödünç işlemlerine ilişkin ayrıntılı kurallara konmuştu.

Sonuç

Bir borcun oluşması, hesabın kapanması ve borç ödenmediği takdirde uygulanacak yaptırımlara ilişkin kuralların, Antik Dönem'den birkaç bin yıl öncesinde yasalarla belirlendiği, döneme ait yazılı kaynaklardan bilinir. Örneğin M.Ö. 2350 yaşamış Sumer Kralı Urukagina'ya ait kanunlarda, M.Ö. 2. binyılın ilk çeyreğine tarihlenen Eşnunna Kanunları'nda ve Hammurabi Kanunla-

Bir borcun oluşması, hesabın kapanması ve borç ödenmediği takdirde uygulanacak yaptırımlara ilişkin kuralların, Antik Dönem'den birkaç bin yıl öncesinde yasalarla belirlendiği, döneme ait yazılı kaynaklardan bilinir.

rı'nda veya Hammurabi'den yüzyıl sonra yaşamış olan Eski Babil Kralı Ammi Şaduqa'nın yasal düzenlemelerinde borç sözleşmelerini nasıl düzenleneceği, teminat, rehin ve hacize ilişkin bilgiler yer alır.

M.Ö. 1900'lerde Anadolu'da ticaret ağı oluşturan Assurluların Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de kurdukları Kanış Karumu'nda (ticaret merkezi) kazı yapan arkeolog Prof. Tahsin Özgüç, buradan çıkarılan çivi yazılı kil tabletlerdeki sözleşme kayıtlarına ilişkin şu bilgileri verir: "Sözleşmeler..... mühürlü zarflar içine konulurdu. Belge, zarfın içine tanık önünde konur, tanıklar ve borçlu tarafından mühürlenirdi. Borçlunun ödeme mahallinin uzağında bulunması halinde, zamanında ödenmeyen borçlar mühürlü maktuz karşılığında alacaklının oradaki temsilcisine ödenirdi. Alacaklı anlaşma metnini iade ettikten sonra zarf imha edilir, tablet de tüccarın arşivinde kalırdı." (49) Burada anlatılan borç sözleşmesi şekli unsurlarının, 1500 yıl sonra Eski Yunan ve Roma'da balmumlu tabletlere kaydedilenlerden öde hiçbir farkı bulunmamaktadır.

Bankacılığın, sikkenin icadından sonra M.Ö. 5. yy'dan itibaren hızla gelişmesi nedeniyle, banka kredilerinde usul ve esaslar yönünden belki daha ile-

ri teknikler uygulamaya konmuş olabilir ama işin özü Mezopotamya kültürlerindekiyle aynı kalmıştır. Antik Dönem borçlar hukuku, M.S. 529-565 yılları arasında Roma'da Corpus Iuris Civilis (veya Codex Iustinianus) adıyla derlenen yasalarla son şeklini almış ve bu yasalar, çağdaş borç hukukunun oluşmasında dünya çapında derin etki yaratmıştır.

A) Süreli ve standart yayınlar kısaltma listesi

IG: *Inscriptiones Graecae*.

ILS: *Inscriptiones Latinae Selectae*.

RAC: *Reallexikon für Antike und Christentum*.

RE: *Pauly-Wissowa-Kroll Real-Encyclopädie d. d. Altertumswissenschaft*

B) Antik kaynaklar ve kısaltma listesi

Aristot. *Ath.* (= Aristoteles, *Athenaion politeia*). Kullanılan çeviri: Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, (Çev. S. Y. Baydur), İstanbul, 1998.

Aristot. *pol.* (= Aristoteles, *politika*). Kullanılan çeviri: Aristoteles, *Politika*, (Çev. M. Tunçay), 3. basım, İstanbul 1990.

Aristot. *rhet.* (= Aristoteles, *Tekhnē Rhetorikē*). Kullanılan çeviri: Aristoteles, *Retorik* (Çev. M. H. Doğan), İstanbul 1995.

Dem. *or.* (= Demosthenes, *Orationes*). Kullanılan metin ve çeviri: *Demosthenis Orationes*, (Yay. Haz.) S. H. Butcher, Oxford 1985, (Oxford Classical Texts).

Plaut. *Trinum.* (= Plautus, *Trinummus*). Kullanılan çeviri: Plautus, *Üç Akçelik Kişi (Trinummus)*, (Çev. N. Ataç), İstanbul, 1947.

Theophr. *Khar.* (= Theophrastos, *Kharakteres*). Kullanılan metin ve çeviri: Theophrastos, *Karakterler*, (Çev. C. Şentuna), Ankara, 1998.

46) Th. Thalheim, "Ενεχυράσια", RE, C. 5, s. 2561.

47) Aristot. *Ath.* Londra Papirüsü, 52

48) Erdoğan, a.g.e.

49) T. Özgüç, *Kültepe Kanış / Neşa*, İstanbul 2005, s. 31, 47. Eski Çağ'da borç ilişkileri konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. E. İldiz, "Eski Çağ'da Bankerlik Mesleği", *Bilim ve Ütopya*, Mayıs 2008, S. 167, s. 67-73.

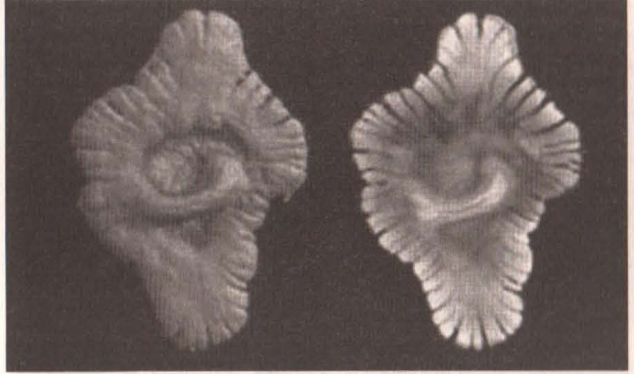
2 milyar yıl öncesine ait karmaşık, çok hücreli canlı keşfedildi

Gabon'daki 250'den fazla mükemmel koşuldaki fosilin bulunması, ilk defa 2.1 milyar yıl öncesinde çok hücreli organizmaların varlığını kanıtladı. Bu keşif büyük bir devrimdir: Bugüne kadar ilk karmaşık canlılar (çok hücreli) 600 milyon yıl öncesine tarihleniliyordu.

Çeşitli şekil ve büyüklüklere sahip bu fosiller, karmaşık canlılığın kökenlerinin kabul edildiğinden çok daha eski olduğunu gösteriyor. Böylece canlılığın ortaya çıkışı ile ilgili bilgilerimize meydan okuyor. Bu örnekler, "Hydrogéologie, Argiles, Sols et Altérations" (CNRS/Université de Poitiers) laboratuvarından Abderrazak el Albani'nin yönetimindeki uluslar arası ve multidisipliner ekip tarafından bulundu.

Canlılığın ilk izleri, yaklaşık 3,5 milyar yıl önce çekirdeği olmayan organizmalar olan prokaryotik organizmalar olarak belirdi. Canlılığın tarihinde başka önemli bir olay ise, yaklaşık 600 milyon yıl önce meydana gelmiş olan ve canlı türlerin çoğaldığı 'Kambriyen Patlaması'dır. Bu olaya atmosferdeki oksijen yoğunluğundaki ani artış eşlik etti. 3,5 milyar yıl önce ile 600 milyon yıl önce arasında ne oldu? Bilim adamlarının Proterozoik olarak bilinen bu dönem hakkında çok az bilgileri var. Fakat canlılık bu kritik dönemde çeşitlendi: Prokaryotların yanına daha karmaşık organizasyona ve metabolizmaya sahip tek veya çok hücreli ökaryotlar eklendi. Bu canlılar prokaryotlardan içinde DNA bulunan bir çekirdeğin ağırlığı ile ayrılıyorlar.

2008 yılında Gabon'da Franceville yakınlarındaki fosil bulunan bir bölgenin paleo-çevresini incelerken el Albani ve ekibi 2,1 milyar yaşındaki toprak katmanlarında hiç beklenmedik bir şekilde mükemmel derecede korunmuş fosil kalıntıları buldular. Bugüne kadar 250'den fazla fosil topladılar, bunlardan yaklaşık 100 tanesini ayrıntılı incelediler. Çeşitli şekillere sahip olan ve 10-12 cm büyüklüğünde olan bu örnekler, tek hücreli prokaryot

veya ökaryot olamayacak kadar büyükler. Bu ise proterozoik dönemin başında çeşitli canlı türlerin bir arada var olduğunu gösteriyor.

Bunu göstermek için, araştırmacılar, örneklerin doğasını ve çevrelerini yeniden oluşturacak teknikler kullandılar. Sülfür izotopların içeriğini ölçebilen bir iyon sondası ile organik maddenin dağılımını hassas bir şekilde belirlemek mümkün oldu. Bu madde, fosilleşme esnasında pirite (demir disülfitten oluşan bir mineral) dönüşmüş olan, yaşamış organizmadan arta kalanlardır. Bu, araştırmacılara fosilleri kilden oluşan Gabonese katmanından ayırmaya yardım etti. Ayrıca çok karmaşık olan bir 3D tarayıcısı (X-ışını mikrotomografı olarak da bilinir) kullanarak, örnekleri 3 boyutlu olarak yeniden kurabildiler ve böylece, fosillere zarar vermeden içyapılarını ayrıntılı bir şekilde değerlendirebildiler. Bu fosillerin açık ve düzenli şekli, bunların belirli bir seviyede organize olmuş çok hücreli olduklarını gösteriyor. Bu organizmalar koloniler halinde yaşıyordu: 40'tan fazla örneğin yarım metre kare alanda toplandığı oldu. Sonuç olarak, bunlar bugüne kadar tanımlanmış en eski çok hücreli ökaryotlardır.

Bu alanın katman yapısı inceleyen bilim adamları bu organizmaların genelde sakin fakat belirli aralıklarla dalgaların, fırtınaların etkisine giren sığ

denizlerde (20-30 metre) yaşadıklarını gösterdiler. 2,1 milyar yıl önce gelişmek ve daha önce görülmemiş bir farklılaşma derecesine sahip olmak için, araştırmacılar bu canlıların atmosferdeki 2,45 ile 2 milyar yıl önce önemli ölçüde fakat geçici bir süreliğine artan oksijen yoğunluğundan yararlandıklarını düşünüyorlar. Sonra 1,9 milyar yıl önce, atmosferdeki oksijen seviyesi aniden düştü.

Günümüze kadar, çok hücreli canlıların yaklaşık 0,6 milyar yıl önce ortaya çıktıkları ve bundan önce dünyada sadece mikropların (virüslerin, bakterilerin, parazitlerin, vs.) var oldukları düşünülüyordu.

Bu yeni keşif, çok hücreliliğin başlangıcını 1,5 milyar yıl geriye götürüyor ve hücrelerin, tek hücreli organizmalardan daha büyük ve karmaşık yapılar oluşturmak üzere birlikte çalıştıklarını ortaya çıkarıyor. Şimdi çeşitli konular araştırılmalı: Gabonese havzasının tarihi anlaşılmalı ve bu karmaşık canlılık için gereken koşulların neden oluştuğu; yeni fosillerin bulunması ve toplanması için alanın incelenmesi; Dünya'nın oksijenasyon tarihi ile killerin mineralizasyon tarihinin karşılaştırılması incelenmesi. En önemli görev ise, bu olağandışı alanın korunmasıdır.

Basınç altındaki enerji deposu

Uç koşullar sıradan malzemeleri potansiyel yakıt haline getiriyor. Aşırı yüksek bir basınç –dünyanın merkezindeki gibi – tamamen yeni yakıtların ve pillerin geliştirilmesinde bir anahtar olabilir. Amerikalı araştırmacıların somut bir örnek üzerinde gösterdiği gibi, uç şartlar altında sıkışmanın mekanik enerjisi kimyasal enerjiye dönüşüyor ve böylece depolanıyor. Bu şekilde, sıkıştırılan malzemenin içinde çok yüksek bir enerji yoğunluğuna ulaş-

mak mümkün. Bu enerji yoğunluğu o kadar yüksek ki sadece atom çekirdeğindeki bunu geçiyor. Fakat araştırma henüz başlangıç aşamasında. Pullman'daki Wahington State Üniversitesi'nden araştırmacının sorumlusu Chong-Shik Yoo'nun verdiği bilgiye göre, şu ana kadar bu olay sadece laboratuvar ortamında çok küçük örnekler üzerinde gözlemlenebilmiş.

Çalışmada bilim insanları, ksenon asal gazının bulunduğu ve istikrarlı

sayılabilecek az sayıdaki kimyasal bileşikten biri olan xenondiflorürü kullandı. Çalışma kapsamında her bir xenon atomuyla iki flor atomunun birbirine bağlı olduğu beyaz ile şeffaf arasındaki kristalleri bir tür elmas basınç hücresine yerleştirildi. Bu küçük basınç odasında normal atmosfer basıncının bir milyon katında basınç oluşturulabiliyor. Ayrıca basınç uygulayan plakaların elmadan yapılmış olması, ısıyı geçirmesini sağlıyor. Böylece sıkıştırılmış malzeme basınç ortadan kaldırılmadan incelenebiliyor.

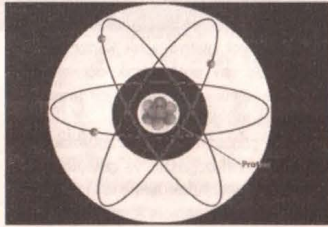
Ksenondiflorür deneyinde bilim insanları etkileyci bir dönüşüm gözlemler: Elektriği iletmeyen beyaz kristaller 50 gigapascal'lık bir basınçta – atmosfer basıncının yaklaşık 500 bin katı – grafit yarıiletkenine benzeyen kırmızı bir maddeye dönüştü. Bu karbon türevi gibi sıkıştırılmış ksenondiflorür de katmanlardan oluşuyordu ve her bir xenon atomu iki değil, dört flor atomuyla bağlantı halindeydi. Araştırmacılar basıncı 70 gigapascal'a artırdıklarında bir dönüşüm daha gerçekleşti: Kırmızı madde siyaha döndü ve metalik özelliklere kavuştu. Ayrıca her ksenon atomu sekiz flor atomuyla birleşti.

Araştırmacılara göre her şeyden önce atom düzeyindeki bu dönüşümler malzemeyi enerji deposu olarak kullanılabilir hale getiriyor. Yüksek basınçtan dolayı bileşikteki atomlar daha yakın duruyor ve normalde atomların bu kadar yaklaşmasını engelleyen atomlarsarı itme kuvvetini en aza indirmek için malzemenin yapısı yeniden düzenleniyor. Yakıt ve dolayısıyla pil ham maddesi olarak kullanım alanının dışında bu şekilde sıkıştırılmış malzemeler kimyasal ve biyolojik arıtma işlemleri için kullanılabilecek oksidasyon maddesi de olabilir.

Fizikte bildiğinizi sandığınız her şeyi unutun

Atomların yapı taşları arasında bulunan protonlar ile ilgili yeni keşif, fizik en güvenilir bazı yasalarını ve birçok fizik formülünü değiştirebilir...

Protonların nötr karşıtları ile birlikte, nötronlar, Evrende her atomun çekirdeğini oluşturur. Bu sebeple protonların bilimde önemli bir yeri bulunur. Garching-Almanya'daki Max-Planck Kuantum Optik Enstitüsü tarafından on yıl süren çalışmalar ve deneyler sonrasında protonlar ile ilgili önemli bir keşif yapıldı...

Proton parçacığı için yapılan yeni bir ölçüm, onun evvelce düşünüldüğünden daha küçük olduğunu gösterdi. Daha önceden, bir protonun yarıçapı için, bilimsel araştırmacıların kabul ettiği değer 0,8768 femtometre (1 femtometre = 10-15 metre) idi. Yeni yapılan ölçümler bu değerın bilinenden yüzde 4 (0,000000000000003 milimetre) daha küçük olduğunu gösterdi. Proton yarıçapı 0.8418 femtometre olarak ölçüldü.

Bu keşif sıradan insanlara basit ve anlamsız gelebilir. Ancak fizikçileri ve bilim çevrelerini aşırı derecede heyecanlandırdı. Bilim insanları bu keşif çok ciddiye alıyorlar. Neden mi?

Proton büyüklüğü kuantum elektrodinamiğinde kullanıldığı için, bu birçok formülün temelden yanlış olduğu anlamına geliyor. Ayrıca bu keşif fizik kanunlarının yeniden gözden geçirilmesi ve hatta değişmesi anlamına da gelebilir. Ayrıca bu keşif diğer birçok alanı da etkileyebilir.

Örneğin; Gökbilimcilerin spektroskopi kullanarak, galaksilerin ve gaz bulutlarındaki kimyasal elementlerini hesaplama yöntemlerini...

Bilim insanlarının görüşleri

Basel Üniversitesinden fizikçi Ingo Sick: "Bu çok ciddi bir fark, bir yerde gerçekten bir şey cidden yanlış"

İngiltere Ulusal Fizik Laboratuvarı bilim adamlarından Jeff Flowers: "Bu keşif, önemli bir değişiklik yapmak, kuantum elektrodinamiğini tam olarak yeniden düşünmek ve potansiyel yeni bir teoriye açılan kapı anlamına gelebilir"

Yeni ölçümler kuantum mekaniğinin mevcut teorilerinde bir boşluk olduğu anlamına da gelebilir.

Araştırmalar televizyon izlemenin ve bilgisayar oyunlarının çocukların dikkat problemleri üzerinde payı dduğunu gösteriyor

Çocuklarının dikkatlerini çekmeye çalışan ebeveynler onların televizyon izlemesini ve bilgisayar oyunları oynamasını kısıtlamayı denemeli. Çünkü Iowa Devlet Üniversitesi psikologları tarafından sürdürülen bir araştırmada televizyon izlemenin ve bilgisayar oyunları oynayan gençlerdeki dikkat probleminin artmasıyla ilgili olduğu ortaya konuldu.

Araştırma şunu gösteriyor ki Amerikan Pediatrik Akademisi tarafından önerilen günlük iki saatlik televizyon izleme zamanını aşan çocukların ortalama dikkat problemlerinin üstüne çıkmaları olasıdır. Iowa Devlet Üniversitesi psikoloji doktorası üzerinde çalışan Edward Swing' in dediği üzere "televizyon izleme süresi dikkat problemine neden olduğunda kesin saat miktarı yoktur, ama Amerikan Pediatrik Akademisinin günde iki saatten fazla televizyon izlenmemesi gerektiği önerisi iyi bir referans noktası sağlar.

İlköğretim ve üniversite çağındaki gençler üzerinde yapılan çalışmalar

Çocukların bilgisayar oyunu ve televizyon alışkanlıklarıyla ilgili ebeveyn ve öğretmenlerin dikkat problemi bildirimlerini kullanarak, araştırmalar on üç aydan uzun bir süre boyunca üç, dört ve beşinci sınıftaki bin üç yüz yirmi üç çocuğu değerlendirmiştir. İki bin üniversite öğrencisinden oluşturulan bir başka grup televizyon alışkanlıkları ve bilgisayar oyunları ile ilgili olarak kendi raporlarını sunmuşlardır.

Önceki araştırma televizyon izlemenin çocuklarda dikkat problemiyle bağlantılı olduğunu ortaya koymuştu. Yeni çalışma bilgisayar oyunlarında harcanan zaman miktarının da benzer sonuçları olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Swing' e göre "ekran medyasının dikkat problemini artırabilmesinin nedeni kesin değildir. Ama birçok araştırmacı bunun nedeninin hızlı tempo ya da televizyon ve bilgisayar oyunlarının

kullandığı doğal dikkati yakalama özellikleri olabileceği konusunda tahminlerde bulunuyorlar.

Araştırmacı Edward Swing' e yardımcı olan psikoloji profesörü Douglas Gentle televizyon programlarını hızının "MTV etkisi" ile hızlandırıldığını söylüyor. "MTV, çok kısa- her bir ya da iki saniyede kesilen- editasyonlarla müzik videoları göstermeye başladı. Dolayısıyla diğer televizyon ve film tempoları da daha çabuk editasyonlarla artmıştır.

Televizyon ve bilgisayar oyunları dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna neden olabilir

Araştırma bulgularına bağlı olarak Swing ve Gentle televizyon ve bilgisayar oyunlarının çocuklarda dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna neden olabilecek bir faktör olabileceği sonucuna varmışlardır.

Gentle ADHD nin tıbbi ve aynı zamanda da beynsel bir durum olduğunu söylüyor. "Biliyoruz ki beyin sürekli olarak maruz kaldığı çevresel uyaranlara göre değişir ve kendini adapte eder. Bu yüzden çevresel uyaranların ADHD gibi tıbbi bir durum için risk arttırabileceğine inanmak mantık dışı bir şey değildir; tıpkı aynı şekilde sigara gibi çevresel uyaranların kanser riskini arttırabileceği gibi.

Swing dikkat problemlerinde televizyona ve bilgisayar oyunlarına maruz kalma arasındaki ilişkinin önemli fakat küçük olduğuna işaret ediyor ve dikkat problemlerinin oluşmasında televizyon izleme ya da bilgisayar oyunu oynama zamanının tek başına açıklayamayacağına dikkat edilmesinin önemli olduğunu ve açık bir şekilde diğer nedenlerinde var olduğunu söylemektedir.

Araştırmacılar ekran zamanının

dikkat üzerindeki etkilerini çalışmaya devam etmeyi planlıyorlar. Aynı zamanda televizyon ve bilgisayar oyunlarının hangi özelliklerinin dikkat problemleriyle daha ilgili olabileceğini gelecekteki araştırmaların belirleyebileceğini umuyorlar.

Kaynak: Science Daily
Çeviren: Hazan GENÇAY

2 bin 500 yıllık Anadolu kadınının resmi

Kayseri'deki Kültepe antik şehrinde geçen yıl yapılan kazılarda 2 bin 500 yıllık iskelet bulundu.

35-50 yaşında olduğu tahmin edilen bir kadına ait iskelet, Yeni Zelanda'daki Otago Üniversitesi'nden gelen bilimadamları tarafından incelendi.

Prof. Dr. George Dias'ın liderliğindeki ekip, iskeletin kemik ölçümlerini esas alarak matematiksel model oluşturdu.

Kafatasına sliktan yüz yapıldı ve gerçek saç eklendi. Ayrıca kafatasına yaşlandırılmış gerçek gözler de takıldı.

İşlemin ardından ortaya Anadolu kadınının 2 bin 500 yıl önceki hali çıktı.

Uzmanlar, kadının dişlerinin çok düzgün olduğuna dikkat çekti.

Eserin Otago Üniversitesi'nde sergiledikten sonra İstanbul'a yollanması bekleniyor.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com

Planck teleskopu tüm evrenin resimlerini birleştiriyor

Diğer gözlem uyduları dış gezegenlere odaklanırken veya çok uzak galaksilerdeki yıldızların doğumlarının fotoğraflarını çekerken Avrupa Uzay Ajansı'nın (European Space Agency - ESA) Planck teleskopu daha büyük resmi araştırıyor. Bir yıllık hizmetinin sonunda, gözlem aracı evreni inceledi ve araştırmacılara ilk tüm-gök, Planck'ın gökteki konumundan görüldüğü haliyle çekilen tüm evrenin fotoğraflarını sağladı.

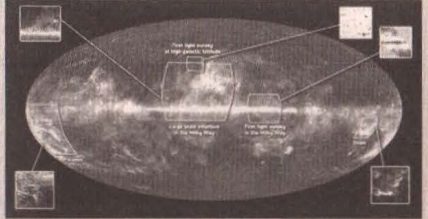
Bu resimler, tam olarak Planck'ın görevine uygun olarak üretmesi beklenenlerdi. Fakat bu evren resmi ile ilgili dönüm noktası bilimsel açıdan yalnızca bir başlangıç. ESA'nın Bilim ve Robotik Araştırmaları Yöneticisi David Southwood bir basın açıklamasında şunları söyledi: "Biz cevapları vermiyoruz. Biz, bilim adamlarının evrenin oluşumu ve şimdi nasıl çalıştığını anlamaya yönelik daha derin bir kavrayışı sağlayacak çalışmalar ya-

pabileceği Eldorado'ya giden kapıyı açıyoruz. Resmin kendisi ve inanılmaz kalitesi Planck'ı yapan ve çalıştıran mühendislere takdirdir. Şimdi bilimsel hasat başlamalıdır."

Hasat mecazıyla devam ederek, tüm-gök resminin bilimsel olarak bol ürün vermeli.

Resmin ortasından geçen geniş disk kendi galaksimiz olan Samanyolu'dur. Merkez diskten dışarıya doğru uzanan belli belirsiz mavi gaz ve toz izleri evrenin yapıtaşları bir araya gelip oluşmuş yıldızların bulunduğu bölgeleridir. Fakat astronomlar açısından en ilginç olanı resmin alt ve üstünde bulunan saçaklardır. Buradaki sarı ve magenta rengindeki bölgeler, 13,7 milyar yıl önce evreni oluşturan Büyük Patlama'dan arda kalan evrendeki en eski ışıklardır.

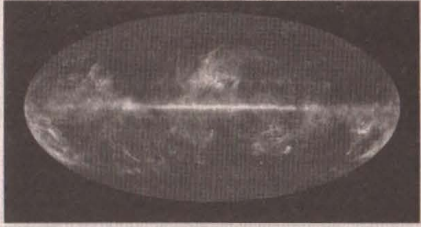
Bu ışık çıplak göze görünmez olan fakat Planck'ın ışığın en uzun dalga boylarını ölçebilen sensörleri tarafından ayırt edilebilen CMBR (cosmic microwave background radiation - kozmik arkaplan mikrodalga ışını-

mi)'dir. Bu ışının aslında tüm göğü kaplıyor fakat resmin ortasında bulunan Samanyolu'nun yaydığı ışınım bunları gölgeliyor. ESA araştırmacıları verileri işlemeye bitirdiklerinde, Samanyolu'nu çıkarmış ve böylece güne kadar elde edilmiş en iyi CMBR görüntülerini edinecekler. Buradan astronomlar evrenin ilk dönemlerine ve günümüz haline gelişine ilişkin veriler elde edebilecekler.

Birinci tüm-CMBR taramasının 2012 yılına kadar, Planck'ın 4 tüm-gök taramasını bitirisiye kadar açıklanması beklenmiyor. Bu süreçte, kendi galaksimizde olduğu kadar başka galaksilerde de tekil nesneleri kaydederek önümüzdeki yılda güncel bir kozmik katalog hazırlayacak. Murchison göktaşı, 1969 yılında Avustralya'da bu adı taşıyan kasabanın yakınlarına düşmüştü.

Kaynak: Popular Science
Çeviren: Tuncay MERT

Akdeniz sahillerinde yeni canlı türleri bulundu

TÜBİTAK destekli çalışma sonucunda Akdeniz sahilinde tespit edilen 129 türden 95'inin, Türkiye'de ilk defa kayıt altına alındığı, 7'sinin ise bilim dünyası için yeni olduğu belirlendi.

Mersin Üniversitesi (MEÜ) Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Süphan Karaytuğ'un yürütücülüğünü üstlendiği proje kapsamında, Samandağ'dan Kalkan'a kadar Akdeniz sahili tarandı.

Doç. Dr. Karaytuğ, yeryüzünde şu ana kadar tanımlanmış tür sayısının 1,5 milyon civarında olduğunu, sanayileşme, çevre kirliliği gibi birçok nedenle henüz keşfedilemeyen bir çoğunun ise

yok olacağını söyledi.

Türlerin tanımlanmasının doğru yapılmasının korunması yönünde etkin çalışmaları da beraberinde getirdiğini ifade eden Karaytuğ, Balıkesir Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Serdar Kalk, Dr. Alp Alper ve araştırma görevlisi Serdar Sönmez ile TÜBİTAK desteğinde 3 yıl süren projede, Akdeniz sahillerinde yaşayan mikroskobik krustaselerin araştırıldığını kaydetti.

Hatay'ın Samandağ ilçesinden Kalkan'a kadar olan bölgede araştırmayı yaptıklarını belirten Karaytuğ, "Çalışmamızı omurgasız hayvanlar içerisinde Crustacea (kabuklular) grubunda yer

alan 'Copepoda' alt grubunun 'Harpacticoida' faunasını ortaya koymak üzere kumul sahillerde sadece dalganın gelgit yaptığı ıslak bölgelerde gerçekleştirdik" dedi.

Keşfedilen türe "mersiniensis" adı verildi

Anadolu'nun kültürlerin yanı sıra çok sayıda canlı türüne de ev sahipliği yaptığını belirten Karaytuğ, şöyle konuştu.

"Yaptığımız çalışmada tespit edilen 129 türden 128'i Akdeniz sahilinde ilk defa belirlenirken, 95'i Türkiye'de ilk defa kayıt altına alındı. 7'si ise bilim dünyası için yeni. Silifke ilçesine yakın bir

kumlu sahilden keşfettiğimiz canlı türüne Mersin şehrine atfen 'Ciplakastacus Mersinensis' adı verildi. Bu yeni tür SCI kapsamındaki Journal of Natural History adlı dergide yayınlanarak bilim dünyasına tanıtıldı.

Bunun yanı sıra Kızkalesi sahilinde yaşayan ve bölgedeki tarihi kalenin (Korykos) adının verildiği 'Odaginiceps Korykosensis' de SCI kapsamındaki Zookeys adlı dergide basım aşamasında bulunuyor. Kalan 5 türle ilgili bilimsel yayın sürecini tamamlayarak literatüre kazandıracağız."

Sahillerde Anadolu'ya özgü türler

Türkiye'nin çok fazla sayıda kumlu sahile sahip olduğunu ve buraların sürekli artan yapılaşmadan dolayı olumsuz etkilediğini vurgulayan Karaytuğ, "Sahillerimizde keşfedilmeyi bekleyen türlerin bulunduğu bu proje ile bir kez daha ortaya kondu. Sahillerin korunması yönünde acil önlem alınmalı. Bazıları henüz keşfedilmemiş, bazıları ise endemik sayılabilecek çok sayıda canlı grubuna ev sahipliği yapan sahillere

göreken önem verilmeli" dedi.

Türkiye'nin oldukça zengin fauna birleşimine sahip olmasına karşın çoğu canlı grubu hakkında halen yeterli bilginin bulunmadığına işaret eden Karaytuğ, şunları kaydetti.

"Kendine özel yapıya sahip kumsallın kaybedilmesi, canlı çeşitliliğinin kaybedilmesi anlamında bir tatlı su gölünün kuruması kadar önem taşıyor. Özel bir sahilde yaşayan tür sayısı belki bir gölden daha fazladır. İlk anda yaşamdan yoksun olduğu hissini veren ve çölleri andıran kumsallar, aslında mikroskobik ve makroskobik yaşamla doludur.

Buralarda hayvanların yanı sıra çok sayıda endemik bitki türüne rastlamak da mümkündür.

Özellikle üzerinde çalıştığımız sahillerin gel-git bölgesinde bulunan bu canlıları hemen fark etmek mümkün olmuyor. Buralarda çok sayıda keşfedilmemiş canlı ve bunların içerisinde Anadolu'ya özgü türler de var."

Sırada Ege sahili var

Karaytuğ, son çalışmasının önce Karadeniz ve Marmara sahillerinde de TÜBİTAK ve

üniversite destekli benzer çalışmalar yaptığını, bu çerçevede 5 yeni türün daha önce bilim dünyasına kazandırıldığını söyledi.

Hedeflerinde Ege sahilinin bulunduğunu ifade eden Karaytuğ, "Amacım, Türkiye'nin bu alandaki zenginliğini ortaya koyarak üzerinde çalıştığım gruba ait Türkiye faunasını ortaya çıkarmak. Ama ne yazık ki benim uzmanı olmadığım çok sayıda canlı grubu, Türkiye'de üzerinde çalışılmayı ve keşfedilmeyi bekliyor. Anadolu her yönüyle bir hazine ve sahip çıkılması gerekiyor."

Kaynak: Milliyet

Bir balina fosiline Herman Melville'in ismi verildi

Herman Melville'in Moby Dick adlı eserinde Ahab'ın belası olan büyük deniz canavarının kadim bir akrabası ortaya çıktı. Bu, hayali yaratığın canavarlığına denk bir akrabaydı.

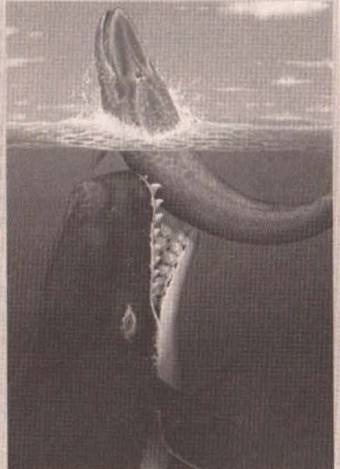
Leviathan melvillei, dişli devasa bir balina, Nature dergisinin (Scientific American dergisi Nature yayın grubunun bir parçasıdır) internet sitesinde 29 Haziran'da yayınlanan bir makalede betimleniyor. Araştırmacılar bir fosil örneğin kalıntılarını -birçok diş ve çenenin parçalarını- incelediler. Bunlardan, ekip kafatasının en az 3 metre olduğunu, vücudunun ise 13 metreden uzun olduğunu hesapladı.

Yeni betimlenen canavar yaklaşık 12 milyon ile 13 milyon yıl önce yaşamıştı. İlk defa 2 yıl önce günümüz Peru'sunda bulunmuştu. Bu yarıcık balinanın dişleri çok büyüktü, yaklaşık 36 cm boyunda ki bu da onun büyük canlılarla beslendiğini gösteriyordu.

Brüksel'deki Belçika Doğa Bilimleri Kralliyet Enstitüsü Paleontoloji bölümünden Olivier Lambert tarafından yönetilen bu araştırmanın yazarları L. Melville'nin yüksek miyosen denizlerinde bulunan ve diğer balinalarla da beslenen ürkütücü bir avcı olduğunu düşünüyorlar.

Bu günümüz kaşalotlarından (Physeter macrocephalus) oldukça farklı bir beslenme stratejisidir. Günümüz kaşalotların çok sayıda küçük dişi vardır.

Kaynak: Scientific American
Çeviren: Oya NADİA

Mikroplar Körfez kumsallarına yayılan petrolü ne kadar hızlı ayrıştırabilir?

Yeni bir Florida Eyalet Üniversitesi çalışması Meksika Körfezi'ndeki sahil kumlarına taşınan Deepwater Horizon isimli petrol platformundan sızan petrolün kumsalın doğal mikrobiyal toplulukları tarafından ne kadar hızlı ayrıştırıldığını ve ham petrol ile kıyıya vuran doğal, petrol yiyen bakterilerin sürece yardım mı ettiğini yoksa ket mi vurduğunu inceliyor.

Okyanusbilim profesörleri Markus Huettel ve Joel E. Kostka'nın öğrendikleri, kumsallardaki petrolün çoğunun ne zaman kaybolacağını kestirmeye olanak tanıyacak. Bulguları yakın zamanda petrol ayrıştırma/bozunma oranını hızlandıran yolları da açığa çıkarabilir. Çünkü körfez kıyı sahillerinde gömülü kalan toksik işlenmemiş bileşenler yer altı suyuna karışabildiğinden sürecin hızı önem teşkil etmektedir.

"Bu muazzam petrol saçılımı Meksika Körfezi'ndeki yüzlerce mil uzunluğundaki sahil şeridini etkiliyor" diyor Huettel. "Petrolü kumsal yüzeyinden uzaklaştırabiliriz fakat petrol kumun derinliklerine de taşıyor ve o petrole ne olduğunu anlamaya ihtiyacımız var. Yer altı suyu kirlenmesini önlemek sadece körfez kıyısı sakinleri için can alıcı önemde değil, aynı zamanda kıyı yönetimi ve su kalitesine bağlı olan balıkçılık ve turizm gibi yerel ekonomiler için de önemli."

"Corexit olarak bilinen seyreltici petrol metabolizması üzerindeki etkisini doğal mikrobiyal topluluklar vasıtasıyla araştıracağız" diyor Kostka. "Alandaki bağlantılar yoluyla, laboratuvarımız deneylerimizde kullanılmak üzere Corexit ve MC252 (Deepwater Horizon) petrol platformundan kaynak petrol elde etti."

Ortak araştırmaları için sağlanan finansman Ulusal Bilim Vakfı (National Science Foundation NSF)'nin RAPID (Rapid Research Response) ödeneğinden geliyor.

Huettel ve Kostka kıyıya yayılan petrolün ne kadarının ve ne derinliğe kadar kumsala taşındığını bulmak için

körfez sahillerinden toplanan çökelti numunelerini analiz edecekler. Kumdaki mikropların petrolü ne kadar hızlı ayrıştırdığını ve petrol kirliliğinin, yapıyı ve sahil şeridindeki su kalitesini korumaya yardım eden doğal mikrobiyal toplulukların fonksiyonunu nasıl etkileyebildiğini öğrenecekler.

"Petrolün kendisinin kumu tıkayarak nasıl zengin oksijenli suyun, kumsala taşınmasını ve süzülmesini engellediğini ve bu tıkanmanın ve kumdaki oksijenin miktarının azalmayla sonuçlanmasının gömülü petrolün ayrıştırılmasını ve mikrobiyal topluluğu nasıl etkilediğini de göstereceğiz" diyor Huettel.

Akıntılar ve rüzgârlar, petrolü ve çözellilerle -ham petrolü çok küçük yağ damlacıklarına bölen kimyasallar- birleşmiş petrolü, kumsallara yayıldığı körfez kıyılarına taşıyor.

"Kumsala yayılan petrol dolu su, gözenekli çökelti üzerinden süzülür ve kumun içine petrolü kendisiyle beraber taşıyor." Diyor Huettel. "Ek olarak, yüksek ve alçak gelgit arasındaki su seviyesi düşüşü kumsal çökeltisi içinde bir su seviyesi düşüşüne yol açar. Bu da kumsala girmiş olan petrolü daha da derin çökelti katmanlarına taşıyabilir."

"Ham petrol Meksika Körfezi çökeltilerinin sürekli olarak sızan doğal bir bileşendir, açıkça şu anki kazaın sebep olduğundan daha küçük miktarlarda, böylece yerli mikroplar bu petrolü tüketen ve ayrıştıran bir şekilde evrimleşmişlerdir." Diyor Kostka.

Bu mikroorganizmalar suda ve Meksika Körfezi'nin çökeltilerinde yaşayan bakterileri ve bazı mikro algleri içeriyor.

Koskta, kumsal yüzeyinde toplanan petrol birikintilerinin, kumun üst tabakasının ayrılması yoluyla kolayca ortadan kaldırılabilceğini söyledi. Mammafi, kuma nüfuz eden petrol bileşenleri sadece mikrobiyal çürüme-parçalan-

8 Haziran'da St. George Island'dan alınan tortu ve su örneği. Bu örnekler petrolden etkilenmemiş ve bu kumsallar petrol tarafından etkilenecek olursa bu veriler başvuru bilgisi olarak kullanılacaktır.

ma sayesinde ortadan kaldırılabilir.

Eğer oksijen mevcutsa, suda ve plaj kumunun üst katmanlarında bulunduğu gibi, mikroplar petrolü aerobik olarak yani oksijen kullanarak ayrıştırabilir. Bu ayrıştırma süreci, plajın derin tortu tabakalarındaki gibi anaerob durumlar (oksijenin olmadığı zaman) altındaki ayrıştırmadan daha hızlıdır. Bu olgu Alaska'daki Exxon Valdez tesisindeki petrol saçılımının sebebini de açıklamaktadır. Petrol hala derinlerde gömülmüş olarak çakıllı kumların bulunduğu sahil çökeltilerinde bulunmaktadır çünkü anaerobik mikrobiyal ayrıştırma yavaştır. Ayrıca Alaska'daki soğuk iklim yüzünden daha da yavaşlamaktadır.

"Maalesef" diyor Huettel, "işlenmemiş petrol öyle zararlı maddeler içermektedir ki küçük miktarları bile balık larvalarını öldürebilir bu da kumsal çökeltilerinin derin katmanlarında bulunan petrolün yakın kıyı suları ve yer altı suları için potansiyel toksin kaynağı olduğunu göstermektedir."

NSF tarafından finanse edilen edilen çalışmaları (Rates and mechanisms controlling the degradation of crude oil from the MC252 spill in Gulf of Mexico beach sands) körfez kumsallarındaki organik madde taşınımını ve ayrışmasını incelemiş Huettel ve Kostka arasındaki birkaç işbirliğinden sonuncusudur.

Kaynak: Science Daily
Çeviren: Koray AÇICI

Tuz Gölü'nün "mucize bitkileri" geliştirdikleri çok özel adaptasyonlarla tuzcul topraklardan suyu sökerek alabiliyor...

Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Ekoloji ve Çevre Biyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Latif Kurt, Tuz Gölü'nün "mucize bitkilerinin" geliştirdikleri çok özel adaptasyonlarla tuzcul topraklardan suyu sökerek alabildiğini belirterek, çoraklığa dayanabilecek buğdayın tek türünün de dünyada sadece Tuz Gölü çevresinde bulunduğunu bildirdi.

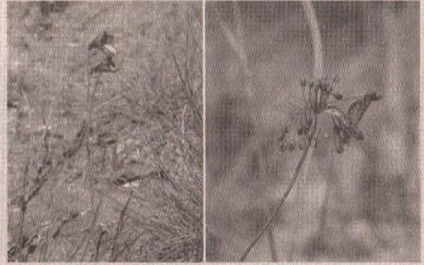
Kurt, "İhlara Vadisi ve Çevresinde Doğa Eğitimi" projesi kapsamında Tuz Gölü çevresinin floristik yapısı ve tuzcul bitki olarak tanımlanan halofitlerin uyumu üzerine öğrencilerle birlikte inceleme ve gözlem yaptı.

Türkiye'nin biyolojik çeşitliliği yönünden dünyanın zengin ülkelerinden biri olduğunu belirten Kurt, "Avrupa kıtasında 11 bin bitki türü var. Türki-

Tuz Gölü'nün mucizeleri

ye'de ise bitki türü sayısı ise yeni bulunanlarla 12 binin üzerine çıkmıştır. 12 bin bitki türünün yüzde 30'u, yaklaşık 3 bin 500 tür sadece Anadolu'ya hastır" dedi.

Anadolu'ya has bitkiler açısından Tuz Gölü'nün önemli bir gen merkezi olduğunu kaydeden Kurt, şunları ifade etti: "Tuz Gölü biyolojik çeşitlilik bakımından çok özel ve önemli bir habitata sahip. Tuz içeriğinin çeşitli olması nedeniyle dünyanın başka bölgelerinde görülmeyen endemik bitkiler Tuz Gölü çevresinde yetişmekte. Tuz Gölü'nün mucize bitkileri geliştirdikleri çok özel adaptasyonlarla tuzcul topraklardan suyu sökerek alabilmektedirler. Sadece Tuz Gölü çevresinde bilinen, Türkiye'nin başka bölgelerinde bilinmeyen 38 adet endemik bitki türü var. Tuz Gölü'nün ende-

mik bitkileri diğer bölgelerden farklı olarak tuza ve kuraklığa dayanıklı ırklar içerir. Bu türler hızla kuraklaşan ve çoraklaşan dünyamızda paha biçilmez bir genetik kaynaktır."

Çoraklaşmaya dayalı buğdayın atası Tuz Gölünde

Dünyamızı bekleyen en önemli sorunlardan birinin çoraklaşma ve bunun sonucunda açlık sorunu olacağını vurgulayan Kurt, "Gelecekte tuza dayanıklı ırklar ıslah edilerek açlığa çözüm olacak" dedi.

Dünyadaki en önemli besin kaynaklarından birinin buğday olduğunu ve bunun çoraklaşmaya dayalı atasının dünyada sadece Tuz Gölü çevresinde bulunduğunu belirten Kurt, şöyle devam etti: "Çoraklaşma sonucu tarım alanları hızla yok oluyor. Besin kaynaklarının yetiştirilmesinde sıkıntı yaşanırken, dünyanın belli bölgelerinde açlıktan ölümler olmakta. Açlığa çözüm de Tuz Gölü çare olacak. Çoraklığa dayanabilecek buğdayın tek türü (Elmus cappadocius) dünyada sadece Tuz Gölü çevresinde bulunuyor. Tuz Gölü çevresinde yetişen buğdayın atasal formları çorak alanlarda tekrar tarım yapılabilmesine olanak sağlayacak."

Tuz Gölü'nün "Özel Çevre Koruma Bölgesi" olduğunu ve bu alanların çok özel mevzuatla korunduğunu kaydeden Kurt, kurum yetkililerinin Tuz Gölü ve çevresini hassasiyetle takip ettiklerini belirtti.

Hani soyun tükenmişti?

Sri Lanka'daki araştırmacılar soyunun tükendiği düşünülen bir primatın bilinen ilk fotoğrafını çekmeyi başardı.

"Horton Düzlüğü ince loris" olarak bilinen primat türü, kısa ve sağlam ayakları, ayrıca uzun tüyleri ile diğerlerinden ayrılıyor.

Daha önce soyunun tamamen tükendiği sanılan bu ince lori türü, sadece yayla ormanlarında yaşayabiliyor.

Horton Düzlüğü ince loris

Ortaya çıkan türün doğal yaşam alanı, Sri Lanka'daki Horton Düzlüğü Milli Parkı. Ancak bu türün doğal yaşam alanlarının çoğu, şu ana kadar tahlil ve çay ekim alanları açılması amacıyla yok edilmişti.

Bu sürecin sonunda da Horton Düzlüğü ince lorislerinin sayısı ciddi ölçüde azalmıştı.

Gece keşifleri

Sri Lanka ve Londra Zooloji Cemiyeti'nden uzmanların oluşturduğu ortak bir ekip, bu çalışma için bine yakın gece boyunca keşif gezisi yaptı.

Birimsel ifade ile geceleri yapılan bu keşif gezilerine "nokturnal araştırma" adı veriliyor.

Yayınlanan fotoğrafların birinde, yetişkin bir erkek ince lori, bir dalda oturmuş ve kameraya bakarken görülüyor.

Küreselleşme ve Sosyal Devlet

Aziz Şeker

Aziz Şeker yeni bir kitap çıkardı. Küreselleşme ve Sosyal Devlet. Bu kitap Aziz Şeker'in küreselleşme ile ilgili ilk kitabı değil. Daha önce Küreselleşen Dünyada Geleceğin Sosyal Hizmeti, Sosyal Hizmet'in Sefaleti – Küreselleşme, Postmodernizm ve Sorgulanan Sosyal Çalışma Üzerine Tezler adlı kitaplarında da küreselleşmeyi işlemişti. Hem de birkaç makale dışında hiç işlenmemiş bir alanda. Sosyal çalışma alanında. Aslında Şeker'in diğer kitaplar da küreselleşme bağlamında ekselenmiştir. Sosyal Hizmette Paradigma Arayışları, Sosyal Hizmetin Hayaletleri – Başka Bir Sosyal Hizmet Mümkün, Sosyal Çalışma Mesleği – 21. Yüzyılda Sosyal Adalet Arayışında Sosyal Hizmet Mesleği, 101 Soruda Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler adlı kitapları da sosyal çalışma mesleğini ve sosyal hizmetleri küreselleşme bağlamında ele alan kitaplar. Bu durum küreselleşme olgusunun Türkiye'de salt ekonomik alanda düşünün ve yazan değil, sosyal alanda da düşünün ve yazanların da düşünce sistematizasyonuna ne denli oturduğunu gösterir.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden başlayarak, önce Turgut Özal, sonra arkasından gelen tüm hükümetler ve yeni de Ak Parti hükümeti döneminde sosyal devletin nasıl adım adım yok edildiğini, ellerden evlere dağıtılan ölçüsüz, tutarsız ve hakkaniyetsiz sosyal yardım etkinliklerinde görüyoruz. Sosyal devlet anlayışı iğdişleştirilmiş, adı kullanılarak sadaka veren devlete dönüştürülmüştür Türkiye. Sadakanın İslam'da cennetin kapılarını açması tılsımı Türkiye'de iktidar tarafından iktidara gelmek ve iktidarda kalmak amacıyla kullanılmaktadır.

Aziz Şeker bu can alıcı olguyu değişik kesimlerden düşünürler sorup görüşlerini alarak kitaplaştırmıştır.

Kendi alanlarında sosyal devlet kapsamında çalışmalar yapan bilimciler ve uygulayıcılarla yapılan görüşmeler arasında kuşkusuz en ilginç Kemal Kılıçdaroğlu ile yapılan görüşmedir. Çünkü bu görüşme, Sayın Kılıçdaroğlu'nun CHP

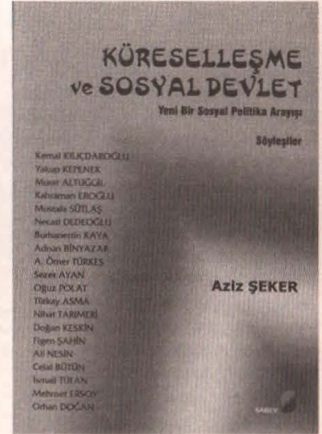
Genel Başkanı olmasından on gün kadar önce, gelişmelerden tamamıyla habersiz olarak yapılmıştır. Görüşme bu boyutuyla daha bir anlam kazanmış olmaktadır. Çünkü bırakınız bir genel başkanın görüşlerini, genel başkan olma konusu daha gündemde yokken yapılan görüşme sıradan bir milletvekilinin ve CHP üstyönetiminden birinin görüşleri olarak kaçıda yansımıştır. Bir genel başkan olma hevesi ve hazırlığının yansımadığı bu görüşme Sayın Kılıçdaroğlu'nun konu ile ilgili içtenlikli görüşleri olmalıdır. Bu anlamda daha özel bir değere sahiptir.

Kılıçdaroğlu görüşmede Bağkur ve SSK genel müdürlükleri yaptığı dönemlerde edindiği bilgi ve deneyim birikimini aktarıyor. Meşhur 1971 Zelenka Raporuna değinerek SSK'nın ve dolayısıyla sosyal devletin uzman uyarılarına karşın nasıl yaralandığını ve batırıldığını anlatıyor. Bu dönem Kılıçdaroğlu'na göre sosyal devletin bugünlere gelmesinde önemli bir dönemeçtir. Ayrıca Sayın Kılıçdaroğlu sosyal devlette sadaka devlet arasındaki farkı şu tümeleyle netleştiriyor: "Sosyal devlette yurttaş, sadaka devletinde kul vardır."

Bir dönem CHP milletvekilliği yapmış olan iktisat profesörü Dr. Yakup Kepenek görüşmesinde sosyal devlet ve sol bağlantısını kuruyor. Sosyal devletin sosyalist devletin doğrudan uzantısı olduğunu söyleyen Prof. Kepenek, küreselleşmeyi de kapitalizmin para ve mallara pazar, hammadde kaynağı ve ucuz işgücü arayışlarının bir sonucu olduğunu belirtmektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Başkanı Murat Altuğul sosyal devlet bağlamında sosyal hizmetin sorunlarını tartışmakta, Şişli Belediye Başkan Yardımcısı Kahraman Eroğlu yerel yönetimler ve sosyal devlet ilişkisini kurmaktadır.

Kitapta ayrıca, tıp doktoru Mustafa Sütlaş, halk sağlığı profesörü Dr. Necati Dedeoğlu, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Burhanettin Kaya, edebiyatçı

Adnan Binyazar, araştırmacı yazar Ömer Türkeş, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim görevlisi Sezer Ayan, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Oğuz Polat, çocuk hakları konusunda uzmanlaşmış avukat Türkay Asma, uzun yıllar İsviçre'de çalışarak çocuk ve gençlik konusunda uzmanlaşmış Nihat Tarimeri, Çalışma Bakanlığı eski iş müfettişi Doğan Keskin, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi doçenti Dr. Figen Şahin, Aziz Nesin Vakfı Başkanı Ali Nesin, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim elemanı Dr. Celal Bütün, Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. İsmail Tufan, Bozok Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Ersoy, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri uzmanı Prof. Dr. Orhan Doğan genel uzmanlık alanları açılarından sosyal devlet olgusuna ve küreselleşmeye yaklaşıyorlar.

Kitap, kendileriyle görüşme yapılanların özel yaşamöykülerine de değindiği ve sohbet tarzında kaleme alındığı için sosyal ve politik bilgilerin yanı sıra zevkle okunur bir kitap durumuna gelmiş. Aziz Şeker'e bu denli farklı alanlarda farklı görüşleri bir araya getirme zahmetine katlandığı için teşekkür etmek gerekir diye düşünüyorum.

Aziz Şeker. Küreselleşme ve Sosyal Devlet, Ankara, SABEV, 2010, 294 sayfa.

(Tanıtım: İhan TOMANBAY)

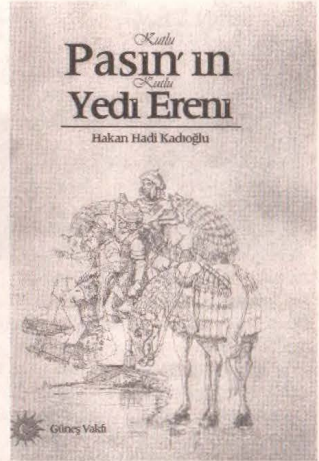
Kutlu Pasin'in Kutlu Yedi Ereni

Hakan Hadi Kadioğlu

"Kişilerin kendilerini bilmeleri olgunluğa, tarihlerini bilmeleri ulus bilincine ulaşmalarına vesile olur. Tarihin eleştirel bir biçimde öğrenilmesi, kuru böbürlenmelerden uzaklaşarak geçmişteki yanlışlardan ders almayı, sakınmayı, kişisel ve ulusal özgüveni sağlar. Bu şekli ile tarih, atalar ile bağ kuran esin ve güç kaynağıdır." Günümüzde içinde taşıdığı unsurlarla Türklerin eski inançları arasında ilişki kurmamızı sağlaması açısından Pasin'ler oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Türkler'in Orta Asya'dan Anadolu'ya geçiş yolları arasında en önemli merkezlerden birisi olan Pasin'ler Türk kültürünün zenginliklerini günümüzde de içinde barındırıyor olması geçmişle kuracağımız bağ açısından bize yol göstermektedir. Hakan Hadi Kadioğlu bu eseri yazmak için amacını şöyle belirtiyor: "Küreselleşme adı altında dünyadaki bütün millet ve onlara ait kültürel değerleri bir araya getirmek, bir potada eritmek yeni bir kültür oluşturmak eylemsel olduğu kadar düşünsel olarak da imkânsızdır. Bu çaba yalın söyleyişle bir kültürün egemenliği altında diğerlerini eritmek yani yok etmektir. Bunun ardındaki güdüleyici ana düşünce kendi oluşturacağı değerleri

sorgulamadan benimseyen insanlar yaratmak ve onlara kendisinin yönlendirecek üreteceği malları satabilmektedir. Doymak bilmez, canavarlaşmış içgüdülerini doyurabilmek için her değeri ve varlığı ortadan kaldırmayı mubah sayan anlayışın diğer kültürlere, hele kendisine engel olabilecek ve daha zengin kültürlerle saldırmayı kaçınılmazdır. Diğer kültür sahiplerinin bunun farkına varması, kendi olması için küçük büyük kültürel değerleri eleştirel yaklaşımla sahip çıkması da yaşamaları için zorunludur. Bu eserle yapılmaya çalışılan böylece güçlü saldırı karşısında, karınca misali de olsa gösterilecek direnme katkısı sağlamaktır."

Kadioğlu'nun eserini iki bölümde incelemekte fayda var. İlk olarak kitapta verilen bilgilere göre Pasin'lerin doğal yollarını üzerinde yaklaşımla sahip döneminde değerini koruduğu ve Pasin'lerin Türklerin Anadolu'yla ilişkilerinin stratejik bir üs görevi üstlendiği görülüyor. Pasin'ler adının kökeni üzerine durulurken, Dede Korkut Destan'ında da Pasin'ler adının geçtiğine dair bilgiler veriliyor. İkinci olarak, eski Türk inancının öğeleri ve eski Türk inancıyla özellikle atalar kültüyle bağlantılı olarak Pasin'ler

de halkın kutsal saydığı yedi kutsal eren hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu eseri okuduktan sonra eski Türk toplumları arasında en köklü ve en eski inançlardan olan Atalar, dağ, su vb. kültürler hakkında fikir sahibi olabildiğimiz gibi bugün hâlâ Anadolu'da varlığını sürdüren, evliya, dede, baba inanışlarının kökenin Atalar kültü olduğunu anlamaktayız.

Hakan Hadi Kadioğlu, Güneş Vakfı Yayınları, 2010, 146 Sayfa

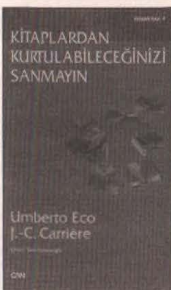
(Tanıtım: İlyas KARATEPE)

Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın

Umberto Eco / Jean Claude Carrière

Papırüsten elektronik dosyalara, kitabın beş bin yıllık tarihinde bir yolculuğa çıkıyoruz. İki kitap aşışının, semiyolog, düşünür ve yazar Umberto Eco ile sinemacı ve dramaturg Jean-Claude Carrière'in sohbeti çarpıcı anekdotlarla, hiç duymadığınız ayrıntılarla dolu. Zamanda ve mekânda gezinirken, gerçek kişiler roman kahramanlarına kanıyor, budalalık kutsanıyor; koleksiyoncuların takıntıları, neden bazı dönemlerin çok sayıda şaheser doğurduğu, hafızamızın nasıl çalıştığı, kütüphanelerin nasıl düzenlenmesi gerektiği anlatılıyor. Hatta "tavukların karşından geçmeyi neden bir asırda öğrendiğini" ya da kitabın neden tekerleğe benzediğini böylece öğreniyoruz. Kısacası bu iki çılgın edebiyat tutkunu, her adında hem şairin hem de bilgilendiren neşeli sohbetlerine bizi de ortak ediyorlar.

Nietzsche'nin deyişimiyle "neşeli bilgi" var bu kitapta
Can Yayınları, 2010, 274 Sayfa.

Kuşlar Sanatı

Pablo Neruda

Dünyadaki bütün yoksulların ve bütün aşkların büyük şairi Pablo Neruda, Türk okurların da dilinden düşmeyen şiirleriyle yaşıyor.

Latin Amerika'nın Walt Whitman'ı kabul edilen Pablo Neruda, tıpkı "tahıl taneleri kadar sayılması olanaksız" dediği bu büyük şair gibi, yurdunun bütün içsel dünyasını ve dünyevi varlığını şiirleştirme yoluna gitmiştir. Kuşlar Sanatı çağımızın evrensel şairi Neruda'nın bu tutumunun ilginç bir örneğidir. Şili'de en yaygın rastlanan kuşlara tek tek övgüler düzen bu "kuşbaz şair", kitabın sonunda kendi düşsel kuşları ile mizahi bir eleştiri sunar. Dünya şirinde eşgi görülmemiş bu şiir deneyinin, ıssızlaşan bir dünyada insan varlığına estetik bir hatırlatma olacağı kanısıyla, Kuşlar Sanatı'nı yayımlamaktan özel bir kıvanç duyuyoruz.

Can Yayınları, 2010, 92 Sayfa.

Akile Hanım Sokağı

Halide Edib Adıvar

Edebiyatımızın öncü kadın yazarlarından Halide Edib Adıvar, üretken kalemiyle yaşadığı çağın gerçekçi bir portresini çizmişti.

Halide Edib Adıvar'ın 1958 yılında yayımladığı *Âkile Hanım Sokağı*, 1950'lerin İstanbul yaşamının canlı, eğlenceli bir panoramasını çiziyor. Nermin ve Tarık, daha birkaç yıl önce evlenmiş, Ankara'da sakin bir evlilik sürmektedir. Tarık bir yurtdışı görevi nedeniyle Roma'ya gidince Nermin de İstanbul'a, eniştesinin Beyazıt Âkile Hanım Sokağı'ndaki konağına gidip onu orada beklemeyi uygun bulur. Âkile Hanım'ın konağıyla komşu olan bu ev, içinde birbirinden ilginç sayısız hikâye barındırmaktadır. Çağdaş Türkiye'nin değişen yüzü; modern yaşamın getirdiği yeni ilişkiler, dünyada fırtınalar estiren ve Türkiye'ye yeni yeni giren Rock'n Roll, striptiz, kadınların özgürleşmesi, kuşak farkları, giyim kuşam; modernizmin iyi yanlarına övgü, kötü yanlarına eleştiri. Halide Edib'in bu keyifli romanı her yaşta okurun ilgisini bekliyor.

Can Yayınları, 2010, 256 Sayfa.

Ulusların Sefaleti

Ali Murat Özdemir

Ölümü defaatle ilan edilen Marksizm, iki binli yıllarla birlikte, teorik yetkinliğinin yeni bir aşamasına girmiş, kendi dilini, bilgi üretiminin hemen bütün sahalarında yaygınlaştırmaya başlamıştır. Elinizdeki kitap, uluslararası ekonomi politığı Marksist yaklaşımları iki sorunsal ekseninde derlemektedir: Küresel ölçekli saldırı karşısında Marksizm'in öğrendiklerini gözden geçirip kullanmak ve Marksizm'in - bu alanda bilinen yorumlarının yanı sıra -

güncel tartışmalarını okurun ilgisine sunmak. İlk sorunsal bizi siyaset felsefesi alanına ve yöntem tartışmalarına yönlendirmektedir. Bu kapsamda, kitabın ilk bölümünde çağdaş Marksizm'in yapı tartışması ekseninde yaptığı atılım ele alınmıştır. Yapı kavramı ekseninde kümeleşen yöntem bilgisi. Marksist olsun olmasın uluslararası ekonomi politik alanına giren çalışmalar ve bunların karşılıklı konumlarını anlamlandırabilmek açısından esaslı önemi haizdir. Buna ek olarak, böyle bir çalışma, Marksist yaklaşımların çeşitliliğini anlamak ve Marksizm içerisindeki farklı açıklamaları ve anlama kipliklerinin mantığına sirayet edebilmek için de gereklidir. İkinci sorunsal bizi Marksist yaklaşımların bir haritasını çıkarmaya götürmüştür. Marksist yaklaşımların haritası çıkartırken, birinci bölümde ele alınmış bulunan Marksizmlerin yapı kavramına yükledikleri anlam pusula olarak kullanılmıştır. Sosyal gerçeklik alanı bu harita ile irdelendiğinde, kapitalistlerin zenginliği ulusların sefaletine denk düşmektedir.

İmge Yayınları, 2010, 382 Sayfa.

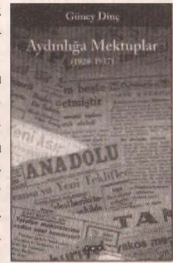
Aydınlığa Mektuplar (1928- 1937)

Güney Dinç

Aydınlığa Mektuplar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gazetelere gönderilen okur mektuplarından yapılmış bir seçki. Birbiri ardına devrimlerin gerçekleştiği, eski yaşam biçimlerinin kurumlarıyla birlikte geride bırakılıp yenilerinin oluşturulduğu bir dönemin eğilimlerini, sorunlarını ve hatta bizim dönemimizle benzerliklerini halkın kaleminden yansıtan mektuplar, 1928-1937 yılları arasında yayımlanmış binlerce gazeteyi tarayan Güney Dinç'in titiz çalışması sonucunda bu kitapta bir araya getirildi.

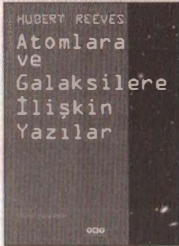
Altı ana başlık altında halkın, dönüşüm ve değişim dönemine, kadın erkek ilişkilerine, çalışma yaşamına, hukuki süreçlere ve kent yaşamına dair sorunlarını ve düşüncelerini yansıtan, eğlenceli, şaşırtıcı ve düşündürücü bir seçki sunuyoruz sizlere.

Yapı Kredi Yayınları, 2010, 267 Sayfa.

Atomlara ve Galaksilere İlişkin Yazılar

Hubert Reeves

Hubert Reeves, galaksilerden karedeliklere, güneş sisteminin Büyük Patlamaya dek, evrenimizle ilgili pek çok "ağı" konuyu, bilimselliğinden ödün vermeden açıklıyor.

"Atomlara ve Galaksilere İlişkin Yazılar, bizi yaratan bu evrenden söz ediyor. Nereden geldiğimiz sorusuna yöneliyor doğrudan: Nereden geliyoruz ve ne oldu da var olabildik?"

Yapı Kredi Yayınları, 2010, 166 Sayfa.

Mutlu Prens ve Diğer Masallar

Oscar Wilde

19. yüzyılın yarattığı en büyük yazarlardan biri olan Oscar Wilde, ünlü romanı *Dorian Gray*'ın Portesi'nin yanında, geride bıraktığı olağanüstü masallarıyla da tanınır. Daha çok yetişkinler için kaleme alınmış bu masallardaki yaratıcılık, şiirsellik ve temalar zihni alalak bulak edecek kadar şaşırtıcıdır. Cümle cümle okunarak tadına varılacak kadar lezzetli olan bu masallar aynı zamanda tekrar tekrar okunacak kadar da yoğunur.

Bir yanyıla her zaman son derece özgün olan masallardan bazıları bir yanyıla da sanki Bin Bir Gece Masalları'ndan alınmış gibidir. En az onlar kadar etkileyici, en az onlar kadar renklidirler. Şiirselliği, son derece doğal gibi görünen; hiçbir engelle karşılaşmadan, tökezlemeyen akıp giden bir anlatıma dönüştüren ve zaman zaman ince bir mizahla süsleyen Oscar Wilde'in *Mutlu Prens ve Diğer Masallar*'ı kelimelerin tam anlamıyla büyüleyici bir güce sahiptir.

İmge Yayınları, 2010, 176 Sayfa.

Girilti Gelin'le Felsefeci Halil (Girilti Gelin-2)

Yılmaz Ünlü

Girilti Gelin -2'de tarihi ve süreci belli olmayan ortamda Halil Bey ile Ayşe'nin ikircikli aşkı, işçilerin fabrika içindeki yaşamları, sömürülmeleri, aldatılmaları, sarı sendika, patronların kâr etmek ve varssılaşmak için yaptıkları uğraklar, sağ-sol kavgalarının iç-yüzü sergileniyor.

Bütün bu olaylar yaşanırken Halil Bey'in bilinçaltı ve çeşitli düşüncülerinin konuyla ilgili görüşleri iç konuşma biçiminde ve özgün bir dille okuyucuya sunulmaktadır.

Girilti Gelin'in aşkına ortak kabul etmeyen kışkanç tutumu, Halil Bey'in erdemli davranma tutkusu ve sapmalarla boşuşması, romanın temel konusu olarak işlenmektedir.

Berlin Yayınları, 2010, 269 Sayfa.

İç Savaş ve Sevr'de Ölüm

Sina Akşin

Sürükleyici bir roman tadında okunabilecek bir başyuru kaynağı.

"Bence Sevr çok az geciktirilmiş bir ölümdü. Yalnızca askeri ve mali hükümlere dikkatle bakmak, bu gerçeği bize anlatmaya yeter.

Amaç, Türkiye'nin ölümünü fazla gürültü patırdı çıkarmadan, Türklere gelecek, hiç umudu kalmamışların can havliyle direnişine yol açmadan gerçekleştirmekti."

Dördüncü Damat Ferit hükümetinin kuruluşundan SevrAntlaşması'nın imzalanmasına kadar uzanan zaman dilimini ele alan bu çalışma, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri olarak somutlaşan demokratik-ulusçu hareketlere karşı verilen İç Savaş'ı, emperyalist kuvvetlerin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik planları ve Balkanlar'ı, Ortadoğu'yu, Anadolu'yu yeniden şekillendirme çabalarıyla birlikte işliyor.

Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, 452 Sayfa.

Yeşiller ve Sosyalizm

Sema Kaygusuz

Üç Ekolojinin 8. sayısının konusunun "Yeşiller ve Sosyalizm". Yeşil hareketin kırk yıllık tarihinde bundan daha çok tartışılmış, hareket içinde bundan daha çok çatışma nedeni olmuş, üzerinde daha çok yazı yazılmış konu azdır. Üç Ekolojide bu konuya ilk kez derli toplu eğilerek ortaya kapsamlı bir dosya çıkmış.

Dosyanın içeriğine gelince... Öncelikle üç orijinal söyleşiden söz etmemiz gerekiyor. Bu özel söyleşilerin ilki Türkiye'de "Yeşiller ve Sosyalizm" konusunu ilk kez gündeme getiren ve bu konuda bir de kitap yazan Tanıl Bora ile yapılmış. Tanıl Bora 20 yıl önceki durumla bugünün karşılaştırması ve solun yeşil politikayla ilişkisi hakkında zihin açıcı yorumlarda bulunmuş. İngiltere ve Galler Yeşil Partisi'nin eski eş başkanlarından Derek Wall ile yapılan söyleşide yeşil bir ekososyalist olarak güncel politikada sola yeşillerin ilişkisi açısından ilginç değerlendirmeler yapmış. Alman Yeşilleri'nin sol kanadından Albert Statz'la yapılan söyleşi ise dünyada bu konudaki parti içi ayrılmaların en iyi bilinen örneği olan Alman Yeşilleri'nde yeşillerle sosyalistlerin ilişkisine dair içeriden gözlemlerle dolu. Hem tarihsel, hem de güncel bir bakışla...

Alman Yeşilleri'nin "realo" kanadından Helmuth Lippelt'in yazısını da Albert Statz söyleşiyle birlikte okumak gerekli. Aynı partinin iki rakip kanadından aynı dönemin değerlendirmesini artarda okumak dönemi ve yeşil hareket içindeki sosyalizm tartışmasının kökenlerini anlamak için iyi bir şans.

Üç Ekoloji, Yaz 2010, 189 Sayfa.

Devrim Provaları

Fransa 1968, Şili 1972, Portekiz 1974, İran 1979, Polonya 1981.

Colin Barker

Bu kitapta, işçi sınıfının son yarın yüzyılda ortaya koyduğu büyük mücadelelerden en önemlileri ele alınıyor.

Fransa 1968: Milyonlarca işçiyi kucaklayan genel grev ve fabrika işgalleri... Şili 1972: Halk Cephesi hükümetini savunan işçiler işçi konseyleri kurdular ve üretim üzerinde denetim talep ettiler... Portekiz 1974-75: Karacı subaylar, diktatör Caetano'yu devirdi ve 18 aydır süren halk kabusunun önünü açtı. İran 1979: Baskıcı

Şah rejimi devrildi ve işçiler bağımsız konseyler (şûralar) kurdular... 1980-1981 arasında Polonya'daki Dayanışma hareketi işçi sınıfı yaratıcılığını ve demokrasisini ortaya koydu. Bu mücadeleler nihai hedeflerine ulaşamadı, ama her biri, sosyalizm mücadelesi için önemli dersler sağlayan "devrim provaları" olarak toplumsal değişimin motor gücünün işçi sınıfı olduğunu pratik olarak ortaya koydu. Yeni mücadeleler için zengin dersler içeren bu mücadeleler, esin ve cesaret kaynağı olmaya devam ediyor.

Yordam Kitap, 2010, 320 Sayfa.

Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine

Nicolaus Copernicus

Nicolaus Copernicus (1473-1543), Polonya'da Torun'da doğdu. Teolojinin yanı sıra matematik ve astronomi ile ilgilendi. Bir süre İtalya'da tanınmış gökbilimcilerden ders aldı, Domenico Maria Novara'da Ferrara ile çalıştı. Aristoteles'in ortaçağa egemen olan Evren ve Dünya görüşünün tersini savundu. En önemli eseri Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine 1543 yılında yayımlandı. Ptolemaeus'un Dünya merkezli modeline karşı Güneş merkezli yeni bir model sundu. Eski çağ astronomi ve kozmoloji geleceğinin içinde yer alan Copernicus ileri sürdüğü görüşlerle modern astronominin kurucusu olarak kabul edildi.

Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, 529 Sayfa.

Victor Jara

Yarım Kalan Şarkı

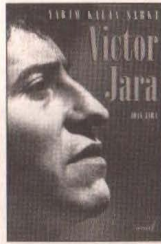
Joan Jara

Victor Jara, general Pinochet yönetimindeki Şili ordusunun 11 Eylül 1973'te yaptığı askeri darbeden birkaç gün sonra binlerce kişiyle birlikte gözaltında tutulduğu spor salonunda işkenceyle katledildi. Diktatörlük Victor'u susturmak istedi. Çünkü onun gitan zenginler için değildi, şarkısı devrimciydi. O şarkısını ezilenlerin, yoksulların ve yoksunların çığlığı gibi söylüyor-du.

O şarkı bitmedi, bitmeyecek. .. Şimdi ve daimal

Joan Jara hem aşkı hem de yoldaşı olan Victor'u tanışmalarından başlayıp, Salvador Allende önderliğindeki Halk Birliği içindeki mücadelesine kadar büyük bir tutku, cesaret ve samimiyetle anlatıyor.

Versus Kitap, 2010, 320 Sayfa.

Nazilli Cumhuriyeti

Etem Oruç

Yunan komutanının anı defterinde şöyle bir not var: 'Aydın ve çevresinde efelerle şavaşıran bir yıl üç ay gibi uzunca bir zaman kaybetmeseydik, Ankara'ya düzenli ordu kurulmadan ulaşip Anadolu'yu fethedecektik.'

Onlar, Yörük Ali Ele, Teğmen Zekai, Giritli Memduh, Kütahtyalı Recep, Çerkez Ahmet, Tombalağın Mehmet, Kuruköylü Yirgin Ali, Tahtacı Memiş, Kılılı Hüseyin, İsabeyli Eşe Efeydiler.

Pek çoğu İstiklal Madalyası'nı bile almak istemediler.

"Biz vatanımıza olan görevimizi yaptık." dediler...

"Yırtıldı ay yıldız, sustu minarenin sesi

Bağrı yanık bir ananın yalvaran sesi:

"Oğlum İsmail! Beni Yunanlılara bırakmal

Vur alınmadan vur! Bu yurt ölümü göze alırsan kurtulur!

"Nazilli, Aydın arası kan, kan, kan

Kirletilmiş, öldürülmüş yüzlerce insan."

Nazilli Cumhuriyeti işgal yıllarındaki çekilen acıları, kahramanlıkta rı, fedakârlıklan anlatan bir kitap...

Berfin Yayınları, 2010, 176 Sayfa.

Filmlerle Sosyoloji

Bülent Diken / Carsten B. Laustsen

"Filmler asla "sadece film" ya da bizleri eğlendirmeyi ve dolayısıyla dikkatimizi dağıtarak bizi toplumsal gerçekliğimizle ilgili asıl sorunlardan ve mücadelelerden uzaklaştırmayı amaçlayan hafif kurgular değildir. Filmler yalan söylerken bile toplumsal yapımızın can evindeki yalanı söylerler. Bu nedenle, elinizdeki kitabı yalnızca filmlerin toplumsal gerçeği nasıl yansıttığı ya da meşrulaştırdığıyla ilgilenenler değil, toplumlarımızın nasıl olup da kendilerini ancak filmler aracılığıyla yeniden ürettiği konusunda fikir sahibi olmak isteyen-

ler de okumalı. Uzun lafın kısısı, tam da bu sebepten dolayı Filmlerle Sosyoloji'yi hemen hemen herkes okumalı." —Slavoj Žizek.

Filmlerle Sosyoloji en azından üç farklı şekilde okunabilir: Birincisi, film analizi aracılığıyla toplumsal teori yapmaya yönelik bir çaba olarak; nitekim kitabın her bölümü gerçeklik ile kurmaca, sinema ile toplumsal teori arasındaki ilişkiyi ele alıyor. İkincisi, toplumsal teori dahilindeki belli başlı alanlarla ve kavramlarla; toplumsal cinsiyet, kimlik, öteki, kitle, terör, korku ve güvenlik, kapitalizm ve direniş, kamplar ve yoksulluk, etik ve tanklık, vb. ile bir hesaplaşma olarak. Üçüncüsü de, filmlerin analiz araçları olarak kullandığı bir sosyal teşhis girişimi, sinemayı sosyolojik amaçlar için kullanarak sosyoloji yapmaya yönelik bir çaba olarak okunabilir.

Metis Yayınları, 2010, 230 Sayfa.

Bülent Diken
Carsten B. Laustsen
Filmlerle Sosyoloji

Savaş Çağı, Umut Çağı

Oya Baydar

Gençlik mi dünyayı değiştirir, yoksa dünya mı gençliği?

Savaş Çağı Umut Çağı, yarım yüzyıl öncesinin gençliğini anlatan 47 yıl önce yazılmış bir roman; Oya Baydar'ın genç kaleminden hemen her kesimden gençliğin kendilerinden önceki kuşaklara, verili cinsiyet rollerine, ülke ve dünya siyasetine dikleniş ve bu diklenişte kendilerini, kimliklerini arayışlarının öyküsü.

Oya Baydar; "Elveda Alyoşa'dan "Çöplüğün Generali"ne tüm roman ve öyküleriyle, yakın tarihimizi en sarsıcı biçimde ele alan yazarlarımızdan. Elinizdeki romansa, onun en genç eserlerinden biri.

Can Yayınları, 2010, 136 Sayfa.

Masallar ve Kurgu Masallar

Gianni Rodari

Masallar mı gerçek, yoksa gerçekler mi masal?

Rodari'den, hem hayal dünyasına hem de gündelik hayata dair masallar! Altın saçlı kızın ve ağaç kovuşuna düşüp geleceğe giden çocuğun büyümlü masalı ile hırsızları kovalayan polislerin ve sevmeyi bir işte çalışan adamın hüzünlü öyküsünü birbirine yaklaştıran, masalları gerçek gerçekleri masallaştıran Rodari, aslında size tek bir şey anlatıyor: İnsana ve hayata dair öyküler.

Can Yayınları, 2010, 96 Sayfa.

Balina Nasıl Balina Oldu?

Ted Hughes

Dünya, önce bir toz bulutuydu.
Peki, ya hayvanlar nasıldılar?

Bu kitapta, çevrenizde gördüğünüz, hat-
ta evlerinizde beslediğiniz hayvanların öy-
külerini bulacaksınız.

Ancak bu öyküler, bildiğimiz öykülerden
biraz farklı.

Örneğin, bir baykuşun neden geceleyin
çok iyi gördüğünü ya da bir kutup ayısının
neden buzların arasında yaşadığını biliyor
musunuz? Kitabı bitirdiğinizde bunları ve
daha fazlasını öğrenmiş olacaksınız. Bali-
na, Baykuş, Tilki, Kutup Ayısı, Sırtlan, Arı, Kedi, Eşek, Tavşan ve Fil,
sizlerle tanışmaya can atıyorlar!

Can Yayınları, 2010, 120 Sayfa.

Zeybek Kültürü ve Müziği

Okan Murat Öztürk

Cumhuriyetle birlikte, millî değerler ola-
rak algılanan yerel müzikler arasında zey-
bekler özel bir anlam taşımaktadır. Zeybek-
ler, tarihsel kaynaklarda, Ege bölgesinde ne-
redeyse dört yüzyıl boyunca etkili olan eşkı-
ya gruplarının son temsilcileri olarak anlatıl-
makta ise de, cumhuriyet onlara yeni bir
kimlik kazandırmıştır. Yeni cumhuriyetin mil-
lî müziklerinin öne çıktığı, folklorik çalı-
şmaların önemli aktörleri durumuna getirilmişlerdir.

Pan Yayıncılık, 2006, 271 Sayfa.

Ulus-Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık

Kanada Quebec Örneği

Hüseyin Kalaycı

Hüseyin Kalaycı, Türkiye'de pek bilin-
meyen ve hakkında hemen hemen yazıl-
ı hiçbir kaynağın bulunmadığı, ama iç-
erdiği sorun nedeniyle Türkiye'yi çok ya-
kından ilgilendiren bir konuya el atıyor.
Quebec Sorunu'nu kültürel ya da etnik
olmaktan çok siyasî bir sorun olarak ele
alan bu çalışmanın literatür için bir diğer
önemi de yerleşik demokrasi, liberalizm,
milliyetçilik, çokkültürcülük ve federalizm
kuramlarının "veri" olarak kabul edilen
bazı tespitlerini/inançlarını yıkmasıdır.

Çok zengin kaynakçası ile yoğun bir çalı-
şmanın ürünü olduğu belli olan ve orijinal konusuyla Türk siyaset bi-
limine bir katkı özelliği taşıyan Ulus-Devletin Baş Ağrısı: Ayrılıkçılık
adlı eser aynı zamanda düzgün ve akıcı Türkçesiyle her türlü övgüye
hak ediyor.

Liberte Yayınları, 2010, 480 Sayfa.

Karaciğeriniz İçin Doğal Tedavi

Christopher Hobbs

Vücudumuzun en yaşamsal organla-
rından biri olan ama ne yazık ki hakkında
çok az şey bildiğimiz karaciğerle ilgili gü-
venilir bir rehber... Karaciğer hastalıkları-
nın büyük bir hızla yaygınlaştığı günümü-
zde, dünyanın en tanınmış herbalistlerin-
den Christopher Hobbs, karaciğer sağlığı
için etkili yöntemler üzerine pratik, güncel
bilgiler veriyor. Hobbs, temel karaciğer
fonksiyonlarını, beslenme tavsiyeleri ve
karaciğer temizliği dahil olmak üzere karaci-
ğer sağlığını korumaya yönelik doğal
yöntemleri, sık görülen karaciğer bağlantılı hastalıklar ile hepatit tür-
leri için terapiler ve doğal şifa kaynaklarının kullanımını ayrıntılarıyla
anlatıyor. Yazar, bitkiler ve geleneksel Çin tıbbi üzerindeki derin bilgi-
si sayesinde, sağlıklı karaciğer fonksiyonları için doğal bir program
sunuyor. Yazar Hakkında Christopher Hobbs, lisanslı akupunktur uz-
manı, tanınmış bir herbalist ve botanikçidir. Rainbow Light Herbal Ex-
tracts'in kurucusu ve bitki endüstrisinde danışman olan Hobbs, Kali-
formiya-Santa Cruz'da akupunktur ve fito terapi uygulamaları yapmak-
tadır.

Doğan Kitapçılık, 2010, 130 Sayfa.

Atatürk, Felsefe ve Yaşam

Prof. Dr. Yaman Örs / Burcu Baytemir

Atatürk, Felsefe ve Yaşam başlıklı ki-
tap; özenli, dikkatli bir çabanın ürünü. Ya-
man Örs yılların deneyimi ve birikimiyle,
felsefi usavurmanın keskinliği ve inceli-
ğiyle; genç bir yazar olarak Burcu Bayte-
mir de hukuk bilgisıyla güçlendirilmiş ta-
rihsel yaklaşımıyla Mustafa Kemal Ata-
türk'ün düşünme dünyasına ve eylem
dünyasına yöneliyorlar. Yazarlara; Ata-
türk'ün "insan-dünya-bilgi" ilişkisini hangi
kavramlarla kurduğunu belgelere, bizzat
Atatürk'ün tanıklığına dayalı olarak anla-
maya çalışıyorlar: insana: çocuğa, gence, kadına, yaşlıya, insanın ne-
redeyse tüm hallerine; insan dünyasının temel öğelerine: laikliğe, in-
san haklarına, cumhuriyete, demokrasiye; bilgiye: bilime, pozitivizme,
Aydınlanmaya, eleştirel düşünme olarak felsefeye ve düşünen-eyle-
yen Atatürk'e onun kendi söylemiyle/Söyleyiyle, güçlü tanıklıkları
ulaşıyorlar.

"Atatürk, çocukluk ve ilk gençlik yıllarından itibaren bilinçli bir oku-
ma etkinliğine girmiştir." Yine yazarların ifadesi ve Atatürk'ün tanıklı-
ğıyla, "Zevk için okumuş, bilgi edinmek için okumuş ve yazılarına kay-
nak olması için okumuştur." Elinizdeki kitabı okuyarak, siz de Ata-
türk'ün okuma serüvenini izleyebilir; onun, salt insanı ölçü alan yanı-
rı ayrıntılarıyla görebilirsiniz.

Betül Çotuksöken

Eflatun Yayınevi, 2010, 254 Sayfa.

Matematiğin B&Ü'sü

Son yazımız

Bu yazımız, bu dizinin son yazısı. Çalıştık, çabaladık yararlı olmadık, başarılı olmadık; Toplumcu Matematik çevresinde bir grup oluşturmamak. Gelin öykümüzü en başından alarak bu işi bitirelim.

Ali Nesin Bey, bir okulumuzun daveti üzerine İzmir'e gelmişti. Salon tıklım tıklım dolu. Nesin Bey Zenon'un çelişkinin basitleştirilmiş biçimini (Tavşanın biraz önden yarışa başlayan kaplumbağaya yetişemeyeceğini çünkü tavşanın her defasında, önce kaplumbağanın bir adım önceki yerine ulaşması gerektiğini ve bu sürede kaplumbağanın biraz daha öne gideceğini) anlatıyor. Bir küçük çocuk (dördüncü sınıftaymış) ayağa fırladı,

-Yani sen biraz önden yarışa başlarsan ben babamın arabasıyla sana yetişemem mi demek istiyorsun? Bu saçmaya inanmamı mı bekliyorsun?

Nesin Bey ne yanıt verdi, anımsayamıyorum. Ama bir biçimde konuşmasını bitirdi. Ben söz istedim,

-Siz izin verirsiniz ve dinleyiciler de onaylarsa size ilkesel karşı çıkmak isterim.

Nesin Bey ve dinleyicilerin sessizliğini izin ve onay saydım, biraz bekledikten sonra devam ettim,

-Matematik ve Doğa kitabınızın arka kapağında "Diyesim şu ki, Türkiye'de eğitim bir rezalet! Eskiden de kötüydü ama hiçbir zaman Türkiye'de eğitim bu düzeye düşmemişti, daha doğrusu düşürülmemişti. Yirmi yıl önce aklınızda gelmeyen başarımlar. Bir kez daha yazıkla olsun!..." Şimdi sormak isterim, bu rezalet eğitimi 2500 yıl önceki soyut süreklilik tartışmalarıyla mı düzeltceğiz? Çocuğumuzun tepkisi buna karşı en açık bir uyarı değil mi? Gelin el ele verelim 'Yaşam için ve öğrenciye göre' somut matematik kitapları yazalım.

Nesin Bey bu eleştiriyi beklememiş olmalı.

-Ama ben bunu biliyorum.

diye alçakgönüllüce mırıldandı.

Daha önce de öğrencilerim için 'Matematik ve Doğa'nın eleştirisi diye uzunca bir yazı yazmış ve bir tanıdığı, bu yazıyı Nesin Bey'e ulaştırmak için benden almıştı. (Parça parça özetleyerek),

* Adı: 'Matematik ve Doğa' çok güzel. Ama içeride de matematiğin doğadan (gerçek yaşamdan) nasıl soyutlandığı anlatılmamış...

* Evet, kitaptaki sorular ortaöğretim, hatta ilköğretim öğrencilerince ele alınabilir, oyun olarak algılanabilir. Ama zararlı olur. Çünkü öğrenci kendi başına başarısız olacaktır. Bunun nedeni soruların genel bilgisine sahip olmamasıdır. Hele sonradan çözümleri okur, anlar ve kolaylığını görürse kendisi hakkında daha da olumsuz yargılara varacak, mutsuzlaşacak, umutsuzlaşacaktır.

Öğrenci araştırmaya, kendi kendine çözüm bulmaya, tümevarıma da çok küçük yaşlarda başlayabilir, ve başlamalıdır. Ama bu onun başarılı olabileceği somut ve çok karmaşık olmayan bir düzeyde olmalıdır (bak Suhomlinski).

Herhangi bir nedenle bu soyut soruları yanıtlamada başarılı olan bir öğrenci bile bu başarısından yarar sağlamayacaktır. Çünkü soruların zorluğu karmaşıklığında, çok adımlılığında, genel bilgisinin genişliğinde değil, soyutluğunda, alışılmamışlığındadır. Bu nedenle başarılı çocuk haksız bir üstünlük hissine kapılacak, başarısını hep üretimden uzak soyut çalışmalarda arayacak, emeği hor görerek, toplumdaki kopacaktır.

Türkiye'deki 'eğitim bir rezalet!' Buna katılmamak için düşünmemek, bilgi sahibi olmamak gerekli. Ama bu durum çok daha ayrıntılı analiz edilmeli. Neden, yalnız Türkiye'deki eğitim yönteminde değil, genel olarak dünyadaki matematik öğretiminde de, dünyanın ekonomisi politik yapısında da aranmalı. Buna karşı savaş da ne 14 yaşındaki (yalnız da olabilecek) küçük kızın tepkisine sığınarak, ne de (bu kitap gibi) soyut derlemeler yapılarak verilmeli. "Matematik nedir?" sorusuna yanıt aranmalı; gerçek yaşam-matematik bağı kurulmalı.

* Bundan sonra kitaptaki konuları tek tek ele almış, matematiksellemeye (bağıntılı kılmaya) çalışmışım.

* Yazımın sonundaki sonuç ve öneriler ise,

S1. Kitapta oldukça çok matematik var. (Bu, yazarın bazı şeyleri anlamadan yazmasından da belli.) Ama bunlar somut problem çözmeyen, soyut oyunlar. Antrenman için kullanılabilir ama aynı antrenman işe yarar bir şeyler öğrenecek de yapılabilir. (ACA gibi, Analitik Geometri gibi, Vektörel Analiz gibi; ama bunlarda da somutluktan ayrılmadan. Örneğin atış noktasına göre küresel koordinatları verilen bir uydunun başka bir noktaya göre koordinatlarını belirlemek gibi.)

S2. Yazar konuları sistemli öğrenmemiş. (Belki bazılarını doğru dürüst de öğrenmemiş.) Aktarma ve ıvır zıvır dolu sıralamış. (Aslında sıralayamamış bile.) Şimdi sorabiliriz:

"Konken partisi gibi, şapkadaki güvercin çıkarmak gibi, ... alt düzey bir sunuya gereksinim duyan bir okuyucu bu denli soyut matematiği nasıl anlar?" veya "Bu denli soyut matematiğin bu denli sistemsiz sunusuyla bile baş edebilen bir okuyucu bu denli alt düzey bir sunudan nasıl hoşlanır?"

S3. Özetle,

(1) Konular da yanlış.

(2) İrdelemeler de sistemsiz.

(3) Sunuş da çok alt düzey.

Ö1. En iyisi bu konularla da, bu eleştirilerle de ilgilenmemek.

Ö2. "Benim hoşuma gidiyor." diyorsanız, bu notlarla birlikte tüm bölümleri inceleyin. Bizim öğüttüğümüz özellikle eleştirilerimizi irdelemeniz, matematik ve sistemli matematik çalışmasını öğrenmenizi.

Bu yazıyı kendi adımla (Erdal Akas) yazmıştım. Nesin Bey'in konuşmasını eleştirirken de adımlı söylemem istenmişti.

Sonra (19.11.2003 de) Semih Koray Bey İzmir'de 'Türkiye ve Üniversitelerimizde Bilim' diye bir konuşma yapmıştı. Konuşma sonrası Nesin Bey'in yönetimini devraldığı 'Matematik Dünyası'na katkıda bulunmayı düşünüp düşünmediğini sordum. Yanıtı olumluydu ve benim beklemeden başlamamı önerdi... İlk

yazımı Mustafa Saka adıyla gönderdim. (Mustafa benim göbek adımımış, Saka da Akas'ın tersten okunuşu. İşe karşı çıkarak değil değişik bir bakış sunarak başlamak istemiştin.)

Nesin Bey bu yazımı 'Okur Mektubu' olarak ele aldı, (kısaltmalar ve düzeltmelerle) aşağıdaki biçimde yayınladı. (Yayınlanmış olması nedeniyle ben de bunu seçiyorum. (MD. Yıl 12. Sayı 30)

Okurlardan

Matematik Dünyası'na Beş Bini On Milyon Yapma Önerisi

Mustafa Saka*

mustafasaka1000@hotmail.com

Bana göre derginiz "soyut matematik dergisi". Ben ise (elli yıldır) ülkemizin "genel matematik"te gerilemesinin acısını çekiyorum. Sanırım birçok yaşıt meslektaşım da bu acıyı paylaşıyor. Biz önemli değiliz. Birkaç on yıl sonra hepimiz acılarımızla birlikte gideriz. Ama asıl önemli ilkokuldan üniversiteye on-beş milyon çocuğumuzun acısı: Matematik nefret ederek, zorlanarak okumaları, matematikten hiçbir olumlu erki almamaları. Sizin "soyut matematik"inize karşı değilim. Bu da matematik, ama toplumsal sorun, ilkokuldan doktora tezine veya prof'larımızın yazdığı kitaplara dek her yerdeki matematiksel düzensizlik ve düzensizlik. Kanımca savaşılması gereken bu ve bu savaş, konular ve örnekler somut yaşamdan alınmadıkça yürütülemez. Bu nedenle size bir "öneri mektubu" gönderiyorum.

Ülkemizde iyi bir matematik dergisine gereksinim duyan ya da gereksinim duyması gereken höyle bir dergiyi düzenli alacak kişi sayısı 10 milyondan fazla. Matematik Dünyası'nın okur sayısını 5 binden 10 milyona nasıl çıkarabiliriz?

1. Fonksiyonlar, özyapı dönüşümleri, çizgeler kuramı gibi konularla okurun somut sorunlarına çözüm getirtmesini bekleyemeyiz. Bu zor adımı biz atmaliyiz.

2. Öncelikle okur kitlesinin gereksinimini belirleneyiz, özellikle çocuk ve gençlerimizin gereksinimini.

2a. Düşünmüyoruz, çözümleme (analiz) yapamıyoruz, hesaplayamıyoruz, doğru yargılara varamıyoruz. Bunun temelinde de matematiğin yattığını bilmiyoruz. Matematik ama hangi matematik?

2b. Dergide sunulanlar da matematik; ısı, kütle, gerilim, para dağılımı, devrim bilgisi de matematik; ortaöğretimdeki bir gencimizin gelecek planını doğru yapıp doğru uygulaması da matematik. 5 bin okurumuz ve okurumuz olmasını istediğimiz 1 milyon için bunlardan hangisi daha önemli, daha yararlı ve daha gerekli?

3. Gereksinimlerimizden önce kime yazdığımızı belirlemeliyiz. Doğaldır ki, dergimizi tümüyle değiştirmeyi ve böylece ilk gözağrısı 5 bin okurumuzu küstürmeyi önermiyoruz, bu gerçekçi olmaz.

3a. Elimizde bir istatistik yok ama bu ilk 5000 matematiği çok sevenler olmalı. Onlara hizmete öncelik vermeliyiz. Bunun dışında, 1 milyon için:

i. Önce ilk ve ortaöğretimdeki matematik derslerini nasıl matematik yapabileceğimizi, üniversite sınavlarına hazırlıkta nereye kadar yardımcı olabileceğimizi onlarla tartışmalıyız.

ii. Ekonomistlerin, mühendislerin, teknisyenlerin çözemediği problemlerde nasıl yardımcı olabileceklerini onlara açıklamalıyız.

iii. Onlarla, matematiği, matematiğin gelişimini ve matematiğin geleceğini en genelde tartışabilmeliyiz.

iv. Bu arada, hep birlikte, matematiğin güzelliğinden zevk almalı, sihiyle, hoşluğuyla mutlu olmalıyız. Birbirimizle matematik aracılığıyla iletişim kurmalı, dost olmalıyız.

Derginizde (iv) bol bol var, (iii) de yok değil. Bu (i) ve (ii)'yi de eklemeliyiz.

3b. Matematiği sevmeye çalışan ama bunu beceremeyen, yardımı hekleven 1 milyon için (ii) ve özellikle (i) çok daha önemli. (iii) ve (iv) onlar için olsa olsa bir özlem, ama bir gereksinim değil.

4. Ne Öneriyorsunuz?

4a. Dergide "ana konu" geleceği devam ettirilip ve bu ana konu yavaş yavaş somutlaştırılır ve böylece (iii)'ye yanıt verilmiş olur.

4b. Her bir ortaöğretim konusuna ele alınır

* Eski matematik öğretmeni.

Matematik Dünyası, 2003 Güz

ama konuya daha genelde bakılır, tarihi gelişimiyle de bezenirse (i) de dergiye katılmış olur.

4c. Üniversite giriş sınavı matematik soruları da-
hi "nasıl oluşturuluyor, ne amaçlanıyor, nasıl ele
alınmalı?" diye genelde irdelenirse matematikleştiril-
miş olur.

4d. Böylece dergimizin okurlarında da, yazarla-
rında da artış bekleyebiliriz.

Tüm yazı boyunca "biz" zamirini kullandım.
Çünkü bu yazı, bu öneri, bu özlem, Mustafa Ke-

Nesin Bey yanıtını yine bir okur mektubuyla verdi (MD. Yıl
12. Sayı 4) "Ben dergiye kiş sayısından beri alıyorum ve çok be-
ğeniyorum. Bugün Güz sayısı da elime geçti ve çok mutlu ol-
dum. Ancak Mustafa Saka'nın yazmış olduğu mektup/öneri be-
ni dehşete düşürdü..."

Bir deneme daha yaptım, Manfred Kaestner adıyla 'Dekart-
Lagranj Tartışması' nı gönderdim. (Manfred Almanya'dan mate-
matiği seven bir arkadaşım; soyadını unutmuşum, Erich Kaest-
ner de Almanlarla en iyi dalga geçen bir şair. (Yazı için bak
B&Ü. Kasım 2004 sayı 125) Acaba yabancılar tepkisi farklı olur
mu, diye düşünmüştüm; mektubu bile İngilizce yazmıştım. Ne-
sin Bey tutarlı. Bunun üzerine Semih Beye yazdığım elmek
şöyle:

Semih Bey,

Önce bayramınızı kutlarım.

Yanıtınıza çok sevindim: "Matematik Dünyası benzeri dergi
ve etkinlikleri desteklemek, oluşturmak ve bunlara katkıda bu-
lunmak benim gündemimde de önemli bir yer tutuyor." demeni-
ze ve Ali Bey'i kısaca irdeledikten sonra "Bu durumda nasıl bir
yol önerirsiniz?" diye de sormanıza. Sorunuza son iki elmeği-
mizle yanıt vereyim. (Ekte, log23 & Ali Nesin Beyin yanıtı)

"Kıssadan hisse": Ali Bey bildiğini bildiğince yapacak ve sa-
nırım benim yardımım söz konusu olmayacak. İlk mektubumda
"Tabii Hardy, Ramanujan, özellikle Cauchy de matematikçi ama
Arşimed, Dekart, Newton, Leibniz, Euler, Lagrange, Monge,...
da" benzeri bir şeyler yazmışım. 3. sayfada okur mektubu diye
yayınladığı yazımda da derdimi anlatmışım. (Ali Bey biraz dü-
zeltmiş de olsa.) Size tepkisi ne olur, bilemem. Mektubunuzu
alınca gördüğüm düşe gelince: Kısa erimde size hiç yük yük-
meden biz dergi planlayabiliriz. (En az 12 yıllık, yani bir yıllık
yazarlarını da ve en az on yıllık içeriğini de belirleyerek.)

Saygı ve sevgilerimizle,

Mustafa Saka

Mustafa Saka'yı benimsemiştik, Semih Bey hâlâ bu ad kul-
lanıyor. Manfred Kaestner de buna eklenmişti. Birkaç yazışma-

mal'in önerisiyle açılan, "Eğitmen Kursları"yla baş-
layan, "Köy Enstitüleri", "Sanat Mektepleri", "o
zamanın üniversiteleri"yle doruklarına ulaşan, "ya-
şam için ve çocuğa göre hesap" kitapları yazan, "biz-
de yönetici yok, öğretmen yok, öğrenci yok, biz he-
pimiz yöneticiyiz, hepimiz öğretmeniz, hepimiz
öğrenciyiz" sözlerinde tanımını bulan bir eğitim akı-
mında yetişmiş, bugünkü matematik eğitimi gör-
dükçe çocuklarımız, gençlerimiz adına acı duyan,
bir iki onyıl sonra kaybolacak bir kuşağın... ♦

dan sonra Semih Bey'in önerisi, Bilim ve Ütopya'da Toplumcu
Matematik'e birkaç sayfa ayrılması oldu.

(1) Okullarımızdaki Matematik adı altında ve Mustafa Saka
imzasıyla okullarımızdaki matematik öğrenimini irdelenecek ve
düzeltilme önerileri getirecektim.

(2) Matematik? başlığı ve Manfred Kaestner imzasıyla ma-
tematiği en genelde ele almaya ve yapısını, amacını çözümle-
meye çalışacaktım.

Kanımca bunlar yeterli değildi. Atatürk döneminden sonra
dilimizle ilgili çalışmalar ilerletilememiş, dilimiz bir tür çalkantıla-
rın içine bırakılmış, ya soyut veya betimsel ayrıntılarla uğraşıl-
mış, ya da genel yakınmalarla yetinilmişti. Dilimiz matematik-
sel, çözümleneli ele alınmıyordu. Bu nedenle

(3) Dilin Matematiği diye bir diziye başladım. Yazarı olarak
da ortaöğretimde matematiği tartışabildiğim öğretmenim Meh-
met Ali İrmak'ı seçtim.

Televizyonları seyrediyoruz. Özel seçilen, öğrenmeden bi-
lenleri bir yana bıraksak bile akademisyenlerimiz de hep kav-
ram kargaşasına düşmekten yakınıp kaybolup gitmiyorlar mı?
Batının 'Tez x antitez = sentez'ini neden beceremiyoruz? Ne-
den bir yandan tezimizi savunurken diğer yandan da (yanılıyor-
sak doğruya ulaşmak için) antitezi benimsemeye hazır olami-
yoruz? Neden hep "En büyük bizim başka büyük yok"? Bunu ird-
delemeye de bir türlü başlamak istedim. Bunun için,

(4) Toplumumuzun Matematiği adını uygun buldum. Yazarı da
Karanah Keskinli. (Dedem Ankara Keskin'liymiş. Karahan ise
doğum öncesi babamın düşündüğü, annemin beğenmediği
adım.)

Özgün kaynakların değerini bilirim. Aktarmalarda hep bir
şeylerin kaybolduğunu gördüm. Örneğin Atatürk'ü Söylev'den,
Söyle ve Demeçle'lerden öğrendim. Buna eklediklerim özellikle
karşıtlarının Kazım Karabekir'lerin, Çerkez Ethem'lerin yazdık-
ları. Matematiği de böyle sunayım dedim.

(5) Bin Yılların Emeği Matematik dizisini başlattım. Mustafa
Uslu ortaöğretimden matematik arkadaşım.

Ara ara Semih Bey'le görüşebiliyoruz. Yazdıklarımı ve ba-
şarısızlıklarımı tartışıyoruz. Bu konuşmalardan birinde içe dönme-

yi düşündük.

(6) B&Ü'nün Matematikçi diye Bilim ve Ütopya'da yazılanları eleştiren bir yazı yazdım. Mehmet Yılmaz en çok kullanılan ad.

Sonuç: Ailemi, özellikle büyük kızım Umur Akas'ı saymazsak Anadolu Grubu bir kişi. İki de olmadı.

Elmek gönderenler, telefon edenler oldu ama gruba katılan olmadı. Yani gerçek bir Anadolu grubu kurulamadı. Toplumculuğu çocukluktan benimsemiştik, sosyalizme ise erincimi, dayancımı (huzurumu, sabrımı), mutluluğumu borçluyum. Sanırım burada da sosyalistçe davranıyorum. Bu çabam başarılı olmadı, yeni çabalara diyorum.

Ne yapacağım? Yayınlanmayan kitaplar yazmaya devam edeceğim; emekli maaşımdan veya oradan buradan kazandığım üç beş kuruştan ayrabilirsem özellikle Bin Yılların Emeli Matematik'e devam edeceğim. (Fermat'da tıkanmıştım. 5 ciltlik bütün eserleri (ikinci el bile olsa) yaklaşık 200 dolar, üstelik Fransızca. Yalnız Diophant üzerine notları bile 50 dolar ve buradan ne elde edeceğimi bilmiyorum.) Bilim ve Ütopya yönetimi olur verirse ara ara yazı göndereceğim; yeterince kaynak buldukça, yeterince çalışma yapabildikçe...

Bu son yazımı umudumu, amacımı açıklayarak bitireyim.

Çocukken, gençken amacım büyük matematikçi olmaktı. Ama nasıl ne ben ne de öğretmenlerim biliyordu. Ortaöğretimde bulabildiğim en ileri kaynaklar,

(1) Eric Temple Bell'in Büyük Matematikçilerin çevirisi. Anlamadan, masallaştırarak anlatım. Neden bunu söylüyorum? Genç okurlarımız olursa, onlara yararlı olabilir diye bu yargımı bir örnekle somutlaştırırım.

Kitabın 31. sayfasını açın: Descartes. Yaşam öyküsünü atlayın, veya atlamayın 35. sayfadan beraber okuyalım, "Descartes'in deyim yerinde ise gökten uyarılmasının öyküsü son derece ilginçtir. 10 Ekim 1619 tarihine rastlayan Saint Martin yortusu öncesinde Descartes dediğine göre (dedi mi, demedi mi, biz bilmiyoruz) bütün ömrünün akışını tümüyle değiştiren şaşılacak üç rüya görür..." (Zenon gelişmesine karşı çıkan çocuğumuz buna da benzer bir tepki vermez mi?) Bu öykü böylece bulutlarda devam ediyor. Descartes'in Geometri'sinin anlatımı bile, (sayfa 49 dan öte) analitik geometri bugün bildiğimiz dik koordinatlar sistemi biçiminde anlatıldıktan sonra, "Böylece geometriyi klavuzluktan atmamakla kalmıyor, onu denize yuvarlamadan önce ayağına da kocaman bir taş bağlamış oluyoruz..." sözleriyle. Burada anlatılan ne? Descartes'in La Geometrie de anlatıkları ne? Bilim ve Ütopya'da (B&Ü. 161, 167, 173; Kasım 2007, Mayıs ve Kasım 2008) özgün kaynaktan alıntı anlatımı okuyan aradaki farkı görecek. Tüm yaşamı bir konuya adanmış, öncelikle önceki özgün kaynakları özümlemeyi atlayıp başıyırı doğaüstü öykülere bağlamanın etkisi ne olabilir ki?

(2) İTÜ'nün ortaöğretim öğrencileri için yayınladığı MFK (Matematik-Fizik-Kimya) dergileri.

Bu dergilerin etkisi olumlu ama genel, yani ancak ortaöğretimden en üst düzeyine çıkarak kadar yararlı. Ayrıca yine İTÜ'ce yayınlanan bazı çeviri kitaplar da aynı amaçlı ve aynı etkili.

(3) Mangoldt'un Höhere Mathematik-Cilt 1 in Türkçe çevirisi. Bu bir yüksek öğrenim ders kitabı. Amacı da, yararı da bilgi kılma. Matematikte en üst düzeye ulaşmaya özendirme değil. Öğretmenlerim de daha fazlasını bilmiyorlardı. Böylece ortaöğretim boyunca üniversite düzeyi matematik bilgisi edinmiş ama matematiğe nasıl katkıda bulunuluru, nasıl büyük matematikçi olunuru öğrenmemiştim.

Sonrabortur kazanıp Almanya'ya gittim. Her tür kaynağa ulaşabiliyordum ama yalnız kalmıştım. Bilgi kuramına, mantığa, Öklid dışı geometrilere, aksiyomatiğe, hatta felsefeye, psikolojize... hep birlikte saldırdım. Nereden başlayacağımı, nasıl başlayacağımı bilmedim. Üniversitedeki öğretmenler de yalnızca belli ders konularını aktarıyor, öğrencilerle bağ kurmaktan kaçınıyordu. Burada (yine genç okurlarımız olursa onlara yardımcı olur umuduyla) küçük bir öyküleme yapayım.

İlan tahtasında Nobel Fizik ödülü almış bir fizikçinin (adını unutmuşum, sonradan da belirlemedim) konuşma yapacağını gördüm ve izlemeye gittim. Salonun çok küçük olması beni uyarmadı. Elimde bir matematik kitabı ortalarında bir yere yerleştim ve okumaya başladım. Birileri daha geldi ama ben dalmıştım, kaç dinleyici geldiğinin farkına varmadım. Bir ara bir kıpırdama oldu, dinleyiciler ayağa kalkıp kapıya döndü. O zaman gördüm ki konuşmacı gelmiş ve dinleyici (ben dahil) toplam beş kişi. Konuşmacı geldi, kürsüye oturdu ve önden başlayarak sormaya başladı: Dinleyicilerin kim olduğunu, bu söyleşiden beklentisini, ... Ben ne diyecektim? İlk konuşan bir fizik profesörü, kendi çalışma konusunu özeltti... Benim dışımda herkes fizikçi ve akademisyen ve somut amaçlarla gelmişler. Benim durumumu düşünün. Tabii sıra bana geldi. Alı al moru mor kekeleydim: "Ben öğrenciydim. Fizikle ilgilim yoktu. Matematik seviyordum. Nobel ödülü almış biri nasıl oluyordu, nasıl konuşuyordu, izlemeye gelmiştim. İstenirse çıkabilirdim." Herkes arkaya dönmüş beni izliyordu. Çok çalışmış insanlar nazik de oluyor herhalde. "Bakın diğerleri hep çıkarları nedeniyle burada. Benim tek gerçek dinleyicim sizsiniz." diyerek beni yatıştırdı. Tüm sunuyu becerebildiğimce dikkatle izledim. Tahtada ard arda kısmi diferansiyel denklemler, vektörel formlar yazılıp siliniyor, aradaki kısa açıklamalar da benim anlamadığım terimlerle yapılıyor. Sunu bitti. Konuşmacı yine aynı sıra ile bize döndü, ne kadar yararlı olduğunu ve dinleyicilerin katkılarını katkılarını istedi. En sonda bana döndüğünde (tabii yine tüm diğerleriyle birlikte) rahatlatmış bir biçimde genelde bir şey anlamadığımı ama bazı izlenimler edindiğimi, sanırım amacın ... olduğunu, ... anlattım. Konuşmacı yine nezaket gereği mi böyle davrandı bilmiyorum. Ama bana kartını verdi, yaptığının çok ilginç ve doğru olduğunu söyledi, kendisinin de bundan sonra ara ara hiç bilgi sahibi olmadığı konulardaki söyleşilere katılacağını, fizik okumak istersem burs sağlayabileceğini ekledi,...

Daha sonra ODTÜ'de yine Nobel ödüllü Mössbauer'i izlemiştim. Olanda büyük bir salon tıklım tıklım doluydu. Mössbauer, 'Mössbauer etkisi'ni anlattı. Biz de adamı seyrettik. Sorular kısmına geçince ön sırada uzun boylu, iyi giyimli (büyük olasılıkla) bir akademisyenimiz ayağa kalktı. "Bilimin sonu yok değil mi?" Mössbauer çok şaşmıştı. Sunu İngilizce idi, Mössbauer

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Yatağanlı Alimcan'ın "Dememin Cökünden Alevi-Bektaşî Şiirleri" adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Ağustos 2010 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık

Üniversiteyi aynı yıl bitiren Sedat ve Can kardeşler iki ayrı şirkette iş bulmuşlardır. İlk yıl için ikisinin de aylıkları aynı idi. İkinci yıl başladığında Sedat %10 zam almış, Can'nın aylığı ise %10 düşürülmüştü. Buna karşılık, üçüncü yılın başında Can %10 zam almış, Sedat'ın aylığı %10 düşürülmüştü.

Kardeşlerden hangisi daha yüksek aylık almaktadır?

Kalfalık

Büyük bir alışveriş merkezinde (AVM), her biri değişik bir iş kolunda çalışan, Akif, Acar, Kemal, Sedat ve Veli adlı beş kişinin işyeri bulunuyor. Aşağıda verilen ipuçlarını kullanarak, işyerlerinin kime ait olduğunu, kapı numaralarını, bulundukları sokağın adını ve hangi iş kolu ile ilgili olarak kullanıldıklarını bulunuz.

1- Bakkal Ahmet'in işyerinin kapı numarası, Sedat ile Acar'ın işyerlerinin kapı numaralarının toplamından büyüktür.

2- Sedat'ın sebze satılmayan işyerinin kapı numarası 50'den farklı olup, AVM'nin batı kanadında bulunan Menekşe Sokak'ta yer almamaktadır.

3- 102 kapı numaralı işyerinin işletmecisi Kemal değildir.

4- AVM'nin batı kanadındaki Lâle Sokak'ta lokanta yoktur.

5- AVM'nin doğu kanadında bulunan kasap dükkanının kapı numarası, Veli'nin dükkanının kapı numarasından

büyüktür.

6- AVM'nin batı kanadındaki Sümbül Sokak'ta, tavukçulukla ilgili olmayan işyerinin kapı numarası Veli'nin işyerinin kapı numarasından büyük, fakat doğu kanadındaki Gül Sokak'ta bulunan işyerinin numarasından daha küçüktür.

7- İşyerlerinden biri AVM'nin doğu kanadındaki İtr sokak'tadır.

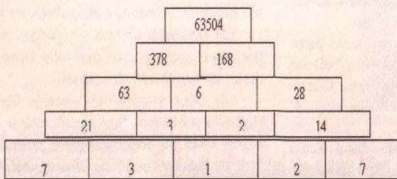
8- İşyeri numaraları: 12, 24, 50, 62 ve 102'dir.

9- İş kolu: Bakkal, kasap, lokanta, manav ve tavukçu.

Ustalık

Mısırçarşı'nında herbiri değişik marka çay satan 6 dükkan sahibi, 400 gramlık çayın kutusunu 25 TL'den satmaktadır. Ancak dükkan sahiplerinden biri paketiye 375 gr çay dolduruyor.

Bu dükkanlardan çay satın alan bir müşterinin, yalnızca bir tek defa tartarak, sahtekar dükkançıyı belirleyebilmesi için kaç liralık çay alması gerekir?

Temmuz ayı cevapları**Çıraklık****Kalfalık**

Plakadaki her rakam, plaka baş aşağı olduğunda yine doğru okunan bir rakam olarak ortaya çıktığına göre, 1, 6, 8, 9 ve 0 rakamlarından biri olmalıdır. Plaka numarası 5 farklı rakamdan oluştuğundan, plakada yalnızca bu 5 rakam var demektir.

Sorun, "doğru" ve "baş aşağı" sıralanmış bu 5 rakamın oluşturduğu sayılar arasında

78 633'lik bir fark veren "doğru" sayıyı bulmaya indirgenmiş oluyor. Başaşağı edildiğinde 0, 1 ve 8'in aynı kaldığı ancak 6'nın 9 olduğu gözönüne alınarak, kısa süren bir dene-

me-yanılma yöntemi ile "doğru" sayının 10968 olduğu bulunur.

Not: "Normal" yazılımda bir rakamın 1 şeklinde yazıldığını düşünerek çözüm aradıysanız, bu problemin çözümsüz olduğunu kısa zamanda farketmişsinizdir. Bilmede Bilmece metninde rakamların ne şekilde yazıldığı açık bir şekilde belirtilmedi. Aksi takdirde problem çok basitleşirdi.

Bir rakamın 1 şeklinde de yazılabileceğini düşünmek, "belki Kuba'da böyledir" şeklinde bir varsayım yapmak da çözümü bir parçası. Bu şekilde çözdüyseniz, doğru cevabı vermişsiniz demektir.

Ustalık

Gri taşı G, kırmızı taşı K ve siyah taşı S ile göstererek, döşenen 7 taşın renk sıralaması:

K G K S K G K

şeklinde. Bu durumda K'yı kullanamaz, aksi takdirde yan yana gelen iki K olur.

G'yı kullansa, o zamanda peşpeşe gelen K ve G olur. S de kullanamaz. Zira bu durumda iki tane ard arda gelen K G K B olacaktır.

İlk 7 taşın, K G K S K G K şeklindeki sıralaması dışındaki herhangi bir sıralama durumunda, 8. taşın, tekrarıyla açmayan bir renkte seçilmesi olasıdır.

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDANSAĞA:

1) Çavdar Tarlasında Çocuklar isimli betiğinde "Bir kitabı okuyup bitirdiğiniz zaman, bunu yazan keşke çok yakın bir arkadaşım olsaydı da, canım her istediğinde onu telefonla arayıp konuşabilseydim diyorsanız, o kitap bence gerçekten iyidir" diyen, "Franny ve Zooey" ve "Dokuz Öykü" betiklerini de üretmiş, 1919-2010 yılları arasında yaşamış Jerome ödüllü ABD'li yazar.

2) İyilik, yardım. Tıpta, göz kapaklarının doğuştan olmamasına verilen ad.

3) Vücutta ve ruhça dayanıksız olanlar için kullanılan alay sözü. Fransa'da 1710-1750 yılları arasında yaygın olan süsleme ös-lubu.

4) "Sölvi Boylum ... Yazmalım" (Atıf Yılmaz'ın yönettiği film).-Renyum elementinin simgesi.-Eski dilde, tekrarlatacak alıştırma.

5) İlahe.-Jüpiter'in bir uydusu.-Tropikal ormanlarda yetişen ve üstün kaliteli odun veren büyük ağaç.-Deri üzerine uygulamaya özgü hamur kıvamında ilaç.

6) Elektrikte, bir devrenin ya da devre ögesinin elektrik akımına, bu akımın değişken ya da alternatif akım olması nedeniyle gösterdiği engelleme.-Tuna Irmağı'nın bir kolu.-Kalsiyum elementinin simgesi.

7) İş yapma ya da yapılan iş.-Fenikelilerin en büyük tanrısı.-Müzikte durak işareti.-Çok anlamlı bir kelimeye, her defasında başka bir anlam yükleyerek birbirine yakın birkaç yerde kullanma.

8) Hiperaktif çocukları sakinleştirmede kullanılan ilaç.-Bir ay adı.-Baryum elementinin simgesi.

9) İkel benlik.- "...Budalası" (Moliere).-Evrinsel alıcı kan grubu.

10) Ünlü Venüs heykelinin bulunduğu Yunan adası.-Dinin öğrenilmesi gereken inanç-larının tümü.-Doğu Anadolu'da bir ırmak.

11) Ağrı Dağı'nda bir yayla.-En küçük izci kuruluğu.-Camilerde, pamaklıklarda çevrilmiş yer.

12) Gümüşhane ilinde, kayak merkezi olan dağ.-Eski dilde, öğrenci.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1															
2															
3															
4															
5															
6															
7															
8															
9															
10															
11															
12															

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) Yapıtlarında İslam geleneğinin ve Türk költürünün öğelerinden yola çıkarak çağdaş bir anlatıma ulaşan 1932 yılı doğumlu ressamımız.

2) Maksim Gorki'nin bir romanı.-Genellikle dondurmanın yanında yenilen bir tür tatlı bisküvi.

3) Boru içindeki bir akışkanın akışını durdurmaya veya serbest bırakmaya yarayan alet.-İlgilendiren, ilişkin.-Takımlar grubu, küme.

4) Sahiplik.-Odunu marangozlukta ve mobilyacılıkta kullanılan bir Afrika ağacı.

5) Hazırlanan çayın renk ve koku bakımından istenilen durumu.-"Anayurt ..." (Ömer Kavur'un yönetmenliğini yaptığı film).-"Güzeliğin ... para etmez/ Bu bendeki aşk olmasa" (Aşık Veysel).

6) Bir kanal içinde hareket ederek açılıp kapanan perde.-Kütahya'ya özgü yuvarlak gövdeli, ince boyutlu sürahi.

7) Luc Besson'un 1994 yılı yapımı bir filmi.-Denizfilinin dişlerinden yapılan tespih.

8) Dili tutulmuş, konuşamaz duruma gelmiş.-Tıp dilinde deli dana hastalığının kısa yazılışı.-Eski Mısır'da güneş tanrısı.

9) Barındırma.-Padişah ve devlet erkânının resmi günlerde giydiği kesik koni biçimindeki bir tür kavuk.

10) Hollanda'nın plaka imi.-Halk dilinde, nemli yerlerde biten bir peşit ota verilen ad.-Eski dilde, vuruşma, birbirini öldürme.

11) Aydın ilinin bir ilçesi.-Bin metrelilik uzunluk ölçüsünün kısa yazılışı.

12) Çaba, güç.-"Bir ... neşe say bu cihan baharını" (Nedim).-Hatay ilinde bir ırmak.

13) Herhangi bir işte, bir yarışta, birbirini geçmeye çalışan, aynı şeyi elde etmeye uğraşan kimse.-Divan şiiri ölçüsü.

14) Uğur Mumcu'nun yazdığı Sakıncalı Piyade oyunundaki "sakıncalı" rolünü ilk oynayan 1945 yılı doğumlu tiyatro sanatçımız.

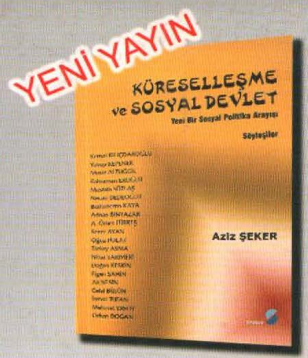
15) Havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlacıkları.-Kaygı.-Su taşkını.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	S	U	L	H	I	D	Ö	L	E	K	Y	A	F	A	
2	A	N	A	E	R	O	B	I	K	S	I	M	I	T	
3	L	I	M	N	I	E	M	I	N	O	N	A	T		
4	I	P	I	N	I	K	A	T	L	E	B	O	N		
5	H	A	R	T	M	N	S	I	I	P	E				
6	A	R	I	K	I	A	L	A	N	T	A	L	A	N	
7	C	A	M	A	C	H	E	R	A	K	E	M	E	T	E
8	A	B	R	O	K	A	R	A	R	A	O	H			
9	R	U	A	B	A	S	I	N	C	L	I	L	A		
10	K	Ü	R	E	N	A	Y	I	L	K	O	T			
11	D	A	D	A	S	Y	O	S	A	K	A	J	U		
12	E	B	P	E	S	T	A	V	L	A	I	N			

Temmuz sayımın bulmaca yanıtları

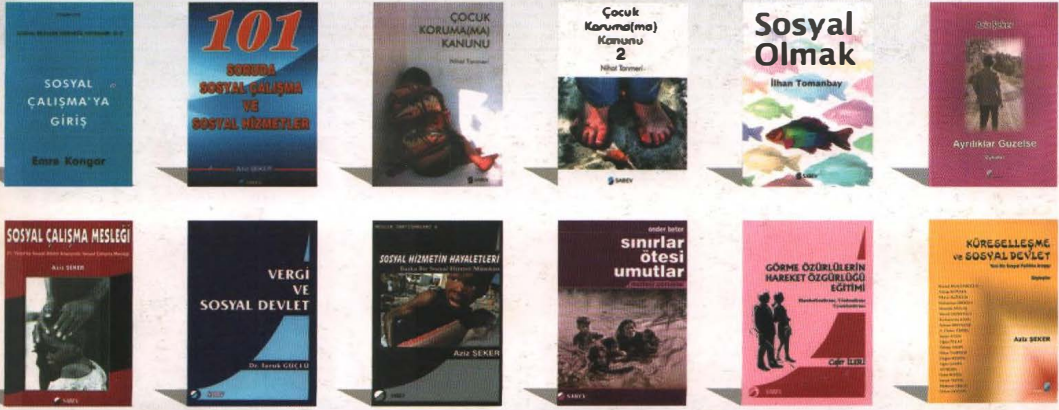
Temmuz ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Kerim TEZEL / İstanbul, Muhammet AKDAĞ / Antalya, A.Nusret OLGAY / İzmir, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Cüneyt Akalın'ın "27 Mayıs Bir Devrimdir - 50. Yılında 27 Mayıs" adlı kitabını kazandı.

Ağustos ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Yatağanoglu Alımcın'ın "Dedemin Cönkünden Alevi-Bektaş Şiirleri" adlı kitabını kazanacaklar.

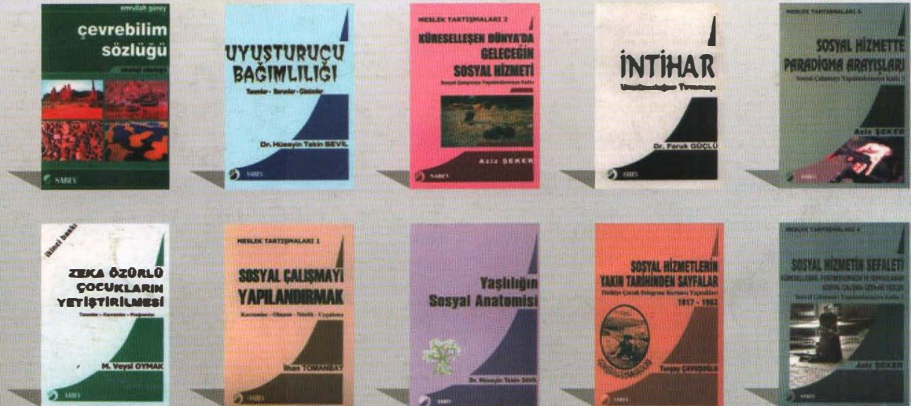

SABEV YAYINLARI

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET YAYINLARININ TEK ADRESİ

Son yıllarda gelişme ivmesi hızlanan sosyal hizmet yükseköğretiminde temel kitaplar

SABEV yayınlarını görmek için

SABEV yayınlarını istemek için

www.sabev.org.tr

sabev@sabev.org.tr